

# ГОДИШНИК

НА

СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ  
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ

Том 7, 2015

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITE DE SOFIA  
„ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTE DE PHILOSOPHIE

LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES  
BIBLIOTHEQUES

Tome 7, 2015

СОФИЯ•2015•SOFIA

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”  
PRESSES UNIVERSITAIRES „ST. KLIMENT OHRIDSKI”

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Проф. дфн ОЛЯ ХАРИЗАНОВА – *главен редактор*  
доц. д-р ИЛКО ПЕНЕЛОВ – *отговорен редактор*  
проф. дфн БОРЯНА ХРИСТОВА, проф. д-р КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА,  
проф. д. изк. СИМЕОН НЕДКОВ, проф. д-р АЛЕКСАНДЪР ДИМЧЕВ,  
доц. д-р ЕЛИЦА ЛОЗАНОВА-БЕЛЧЕВА, доц. д-р МИЛЕНА МИЛАНОВА,  
доц. д-р ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА, ВЕСЕЛА ЦОКЕВА – *секретар*

## СЪДЪРЖАНИЕ

### ИСТОРИЯ НА КНИГАТА

<i>Боряна Христова, Искра Христова-Шомова.</i> Древен истинен оракул.....	7
<i>Бояна Минчева.</i> Светците в „Абагар“ на Филип Станиславов – майски цикъл (розарий) и народен календар.....	35
<i>Красимира Даскалова.</i> Андрей Синявски и Юлий Даниел – двама съветски еретици.....	53
<i>Огняна Вълкова.</i> Ученият като автор и читател: случаят Тодор Боров.....	71

### ИСТОРИЯ НА БИБЛИОТЕКИТЕ

<i>Илко Пенелов.</i> Специални библиотеки в България до Втората световна война.....	93
-------------------------------------------------------------------------------------	----

### СЪВРЕМЕННО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ

<i>Оля Харизанова.</i> Някои аспекти на организационната култура в българските регионални библиотеки.....	173
<i>Милена Миланова.</i> Библиографски данни в семантичния уеб.....	201
<i>Цветанка Панчева.</i> Дигиталните архивни колекции и използването им в научни изследвания и любителско творчество в областта на краезнанието и фамилната история.....	215
<i>София Пейчева.</i> Опазване и достъп до книжовното културно наследство на Кюстендил в контекста на междуинституционалното сътрудничество. Координационни функции на регионалната библиотека.....	237

### МУЗЕОЛОГИЯ

<i>Силвия Станчева.</i> Социалистическото наследство в българските исторически музеи.....	253
<i>Симеон Недков.</i> Оранжерии – един уникален художествен музей в Париж.....	265
<i>Петър Миладинов, Дейвид Джойнър, Лина Давит.</i> Подобряване на музейното преживяване чрез информационните и комуникационните технологии. Дефиниране на фактори за индивидуално и групово възприемане.....	281

## CONTENTS

### BOOK HISTORY

<i>Boriana Hristova, Iskra Hristova-Shomova. Ancient Oracle of The Truth</i> .....	7
<i>Boyana Mincheva. Images of Saints in Abagar (Rome, 1651) – Rosary and All Year Folk Calendar</i> .....	35
<i>Krassimira Daskalova. Andrei Siniavskii and Julii Daniel – Two Soviet Heretics</i> .....	53
<i>Ogniana Valkova. The Scholar as an Author and Reader: The Case of Todor Borov</i> .....	71

### LIBRARY HISTORY

<i>Ilko Penelov. Special Libraries in Bulgaria up till the End of World War Two</i> .....	93
-------------------------------------------------------------------------------------------	----

### CONTEMPORARY LIBRARIANSHIP

<i>Olya Harizanova. Some Aspects of Organizational Culture in Bulgarian Regional Libraries</i> .....	173
<i>Milena Milanova. Bibliographic Data on the Semantic Web</i> .....	201
<i>Tsvetanka Pancheva. Digital Archive Collections and Their Use By Expert and Inexpert Researches in Local History and Family History</i>	215
<i>Sofia Peicheva. Preservation and Access to the Literary Heri-Tage of Kyustendil In The Context Of International CooperaTion. Coordination By The Regional Library</i> .....	237

### MUSEOLOGY

<i>Sylvia Stancheva. The Socialist Legacy in The Bulgarian Historical Museums</i> .....	253
<i>Simeon Nedkov. Orangerie – One Unique Museum in Paris</i> .....	265
<i>Peter Miladinov, David Joyner, Lina Davitt. How Technology Can Influence Museum Visitor Experience: A Parameter-Mapping Approach to Individual and Group Response Optimisation</i> .....	281

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## **ИСТОРИЯ НА КНИГАТА**

## **BOOK HISTORY**



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
СПЕЦИАЛНОСТ БИБЛИОТЕЧНО ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ“  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
DEPARTEMENT DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES  
BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## ДРЕВЕН ИСТИНЕН ОРАКУЛ

БОРЯНА ХРИСТОВА, ИСКРА ХРИСТОВА–ШОМОВА

*Boriana Hristova, Iskra Hristova–Shomova. ANCIENT ORACLE OF THE TRUTH.*

In this study are published for the first time a deciphered text, a translation in Modern Bulgarian and comments of an ancient oracle, included in a handwritten collection from the forties of the fifteenth century. An oracle is a rare combination of two of the most spread types of divination during the Middle Ages – bibliomancy and divination by use of dice. The text is analyzed in different aspects, mostly in order to be defined the linguistic peculiarities of the translation. For comparison, in the publication is included also one contemporary dice oracle in Bulgarian, which exists in Internet.

От зората на времето човекът винаги е искал да надникне в бъдещето си, да узнае отговорите на въпросите, които го вълнуват и които предопределят пътя му. Затова оттогава водят началото си и гадателските практики. Библиомантията обаче – т.е. гаданието с помощта на книгите – е сравнително по-нова традиция (от гр. βιβλος или βιβλίον – книга, книжка и μαντεία – гадание, пророчество, прорицание, оракул). Тази практика е била позната и в античния свят, когато за да се надникне в бъдещето са се обръщали към творбите на Омир, на Софокъл, на Овидий и Вергилий. Най-често с такива цели са използвани Илиада, Одисея и Енеида – с оглед да се получи отговор на конкретен въпрос. Поради разпространените легенди, че Вергилий е притежавал прорицателски дарби, във вековете на империята често са се обръщали към неговите творби Sortes Virgiliana и Dio Cassius. Истинската си сила все пак библиомантията набира в

юдео-християнски контекст при използването на сакралните текстове от Стария и Новия завет в прогностичните практики. От Стария завет най-често с такава цел се използва Псалтира, а от Новия – Четириевангелието. Според някои изследователи гадаенето по Псалтира и по други библейски книги не е същинска гадателна практика, тъй като „паразитира“ върху текста на съответната книга и е нещо като „разгърнатата маргиналия“ върху друга книга. Всъщност това е една много широко разпространена гадателска практика със сравнително устойчиви методи, позната не само в християнския, но и в юдейския (вж. описанието в Първа книга Макавейска, 3: 48; 8: 23) и мюсюлманския свят (упражнявана на базата на Корана). Тя е не само средновековен метод за получаване на отговори на жизненоважни въпроси, достигнал до съвременето, но и начин да се придаде допълнителна сила на всякакви други гадателни и предсказателни процедури, като ги очисти от зли сили и лъжовни влияния с помощта на благословения текст.

Гаданията с помощта на Псалтира и Четириевангелието са няколко вида – чрез четене на избрани текстове преди каквато и да било друга процедура; чрез въртене на книгата в различни посоки; чрез поклащане на махало за отговори „да“ или „не“ върху затворената книга; чрез отваряне на книгата на произволно място и тълкуване на посочения случайно текст; дори чрез пъхане на нож между страниците и след това търсене на подходящия цитат като отговор на поставен въпрос. Предимно сред източните славяни е бил използван и т.нар. „Гадателен псалтир“, в който срещу всеки псалм е записан определен отговор. – например срещу псалм първи стои „ще вървиш от печал към радост“, а срещу петдесет и трети стои „ще се случи онова, което ти искаш“ и т.н. Все пак не бива да се забравя, че св. Антоний Велики се насочил към пустиножителство след като чул и осмислил стих 19:21 от евангелието на св. Матей, а обръщането на св. Августин Блажени към християнската вяра станало, след като на случаен принцип отворил Апостола на Рим. 13: 13–14. Независимо от факта, че в средновековните юридически книги и особено в Номоканона са предвидени доста строги наказания за ония, които използват като средство за гадаене свещените книги (например според 16 правило на Номоканона миряните, които използват светите книги за гадаения се отлъчват за пет години, а свещениците се изгонват от църквата завинаги), практиката те да бъдат използвани с предсказателни цели е била изключително разпространена в ранното и късното Средновековие, през епохата на Възраждането, тя продължава и до днес.

След четиринадесетото столетие библиомантията е използвана най-често в съчетание с други гадателски практики и най-вече с гадаенето на зарчета – едно от най-древните прорицателски изкуства в света, което



води началото си още от древните шумери, като първите прогностични отговори са свързани с гладката или грапавата страна или пък с тъмната или светлата страна на плочката. При гадаенето със зарчета от Средновековието се набляга най-вече на съчетанията от четни и нечетни цифри и числа. Тъкмо един такъв древен оракул – съчетание между библиомантия и комбинации от четни и нечетни цифри и числа – ще бъде представен в настоящата публикация. Текстът е най-ранният познат засега южнославянски препис на този тип оракул и се намира в т.нар. Софийска илюстрирана Александрия от 30–40-те години на XV в.

Паметникът се намира в колекцията славянски ръкописи на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (№ 771)<sup>1</sup>. Той обхваща 273 листа хартия с размери 210x140 мм. Размери на текстовото поле – 160x110 мм. Основната част от ръкописа е писана през 30–40-те години на петнадесетото столетие, като на доста места липсващ текст е допълван в самия край на XVII и началото на XVIII в.<sup>2</sup> Основната част от ръкописа, писана от три ръце, е дело на сръбски книжовници, а късните добавки са направени от български книжовници. Съвсем очевидно е, че независимо от факта, че е възникнал в сръбско книжовно средище, ръкописът дълги векове е бил използван в българска езикова среда. Тетрадките на кодекса са били от по осем листа, но за съжаление, в първата част на ръкописа, там където се намира и Оракулът, оригиналната им номерация не е запазена. Тя започва от втора тетрадка, в началото на Троянската притча.

Оракулът се намира на л. 200б–204б в оригиналната част от XV в. и е писана от ръката на втория книжовник със среден обработен полуустав, по деветнадесет реда на страница. Украсата на тези листове е скромна, но характерна – малка плетенична заставка в червено, зелено и бледожълто в началото и инициали с флорални и зооморфни мотиви – тънки преплетени змии.

Освен разглеждания оракул, в книгата, веднага след края му, без отделяща заставка, са поместени още два съвсем кратки предсказателни

---

<sup>1</sup> Ръкописът е издаден фототипно като съвместна публикация на Българската археографска комисия и Сръбската археографска комисия през 1987 г. – вж. Софийска илюстрирана Александрида. Фототипско издание. Београд. 1987. 273, 35 с.

<sup>2</sup> Хартията на оригиналната част от ръкописа е два типа – по-тънка, жилага, с добро качество и по-плътна, груба и жълтеникава. Водни знаци : *ножици*, идентичен със Станкович, ЦСВП, XV – XIX в., № 560 от 1430–1440 г.; друг вид *ножици*, много подобен на Станкович, МСПЦ, № 1012 от 1430–1440 г.; *трихълмие с кръст отгоре*, много подобен на Станкович, Хилендар XIV–XV в., № 108 от 1430–1440 г.; *ножици* в два варианта от типа на Станкович, Хилендар № 335 от 1425–1435 г. и Станкович, МСПЦ, № 1009 от 1430–1440 г. Датировката е дело на Нона Петкова от отдел „Ръкописи и старопечатни книги“ при НБКМ и не се припокрива с датировката, направена във фототипното издание.

текста – установяване на изхода от болестта чрез пресмятане на буквите в името на болния човек и съпоставяне с „щастливите“ или „нешастните“ числа и таблица с щастливите и нещастните дни, съчетани с астрологически значения. Двата текста, макар и редки, се срещат и в други южнославянски (по-точно западнобългарски) ръкописи от XVI–XVII в., но „древната нелъжна хитрост“, както е наречено интересувашото ни съчинение в заглавието си, засега е позната само по настоящия уникален препис. Много интересен е фактът, че отново в заглавието, съчинението е определено и като „благовестие“ – т.е. характеризирано е с името, което се дава на най-авторитетния християнски текст – Четириевангелието, наричано още в ранните оригинални ръкописи и *Четвероблаговестуване*.

Литературният конвой на оракула е забележителен. Той е вмъкнат между два изключително известни средновековни текста, каквито са Александрията – *Роман за живота и военните подвизи на Александър Велики* в т. нар. сръбска редакция<sup>3</sup> и т.нар. *Троянска притча– сиреч разказ за Троянската война*<sup>4</sup>. Освен тези текстове е поместен и един от известните стари български апокрифи, а именно *Разумника*<sup>5</sup>. Всичко това, както и някои въпросо-ответни съчинения, статия за различните човешки възрасти и разказа за Индийското царство прави от паметника един невероятен литературен сборник, онагледяващ различните вкусове

---

<sup>3</sup> Александрията се приписва на летописеца Калистен от Олинт, племенник и ученик на Александър Велики, но всъщност се води като Псевдо Калистенова творба, възникнала по всяка вероятност в края на IV в. пр.н.е. и позната във византийската литература като преработка на Клитарх от Александрия. В старата славянска литература са познати два превода и съответно две редакции на Александрията от гръцки език, възникнали по различно време. По-ранната (от края на X в.) е предполагаемо българска, въпреки че е запазена главно в руски преписи, а по-късната от началото на XIV в. е сръбска, известна по-късно в науката под името „Сръбска Александрида“. Тази сръбска редакция добива много голяма популярност, благодарение на представянето на цар Александър като герой-християнин, воден в битките от пророк Йеремия, и постепенно се налага над другите преводи и получава извънредно широко разпространение в целия славянски свят. До днес са запазени редица преписи от нея с хронологически обхват от XIV до началото на XIX в.

<sup>4</sup> Троянската притча е разказ за Троянската война, оформен в духа на рицарските героични романи. В настоящия ръкопис е представен среднобългарският превод на творбата, възхождащ, както бе посочено към хърватски архетип от Далматинското крайбрежие. Този превод е направен по всяка вероятност за двора на цар Иван Александър около средата на XIV в.

<sup>5</sup> Разумникът е апокрифна книга, съставена от въпроси и отговори. Нейната основа е преводна – базира се на т.нар. *Беседа на тримата светители*, обогатена с богомилски елементи. Българската ѝ основа се потвърждава от факта, че в нея е включен въпросът „Кой е създал българските книги?“ с отговор – „Кирил Философ“. Разумникът е запазен до днес в седемнадесет южнославянски преписа.

на петнадесетото столетие, когато нараства нуждата от текстове, които не са свързани с богослужението и религиозната доктрина, а са истинско развлекателно четиво. В този смисъл текстове като *Оракула* трудно могат да бъдат определени като „народни“, тъй като в тях е заложен всъщност висок окултен смисъл. Нещата допълнително се усложняват от факта, че всяка от използваните в него фигури има свое наименование, което носи допълнителен смисъл и така го отличава от опростената представа за гадателния текст като „верига от текстове, съдържащи условие (по какво се гадае) и следствие (за какво се гадае)“.

Поради интригуващите си текстове, както и поради богатата си украса и редките си миниатюри, ръкописът многократно е бил обект на различни проучвания и е попадал често в полезрението на изследователите<sup>6</sup>. Никога обаче в центъра на научните дирения не е бил разглежданият тук *Оракул*. А той е едно от най-интересните произведения в Сборника. Съчинението започва с най-общи обредни указания, които трябва да придадат достатъчна сериозност и сакралност на ритуала – питащият трябва първо да пости и да се пречисти, да изпее няколко стихире, да прекръсти книгата, която ще участва в пророкуването (съответно псалтирът или евангелието, като очевидно се предпочита псалтирът, тъй като именно той е изписан с червенослов), след това трябва да отправи смирена молитва към Господа и да зададе на ум въпроса, на който желае да получи отговор. Едва след това може да пристъпи към отварянето на книгата и да види първите четири букви от първите четири реда на лявата страница. Изрично е подчертано, че трябва да се гледа наляво – т.е. така да се каже да се хване „левия път“, който е именно неортодоксалният път. В зависимост от това дали буквата има четна или нечетна цифрова стойност се отбелязват една или две точки. В крайна сметка се получават фигури от по четири точки или двоеточия.

---

<sup>6</sup> Вж. напр. **Божков**, Атанас. *Българската историческа живопис. Ч.1. Миниатюри. Икони. Стенописи*. София: Български художник, 1972, 272 с.; **Дуйчев**, Иван. Едно изследване върху троянската притча. В: *Изв. на Института за бълг. лит.*, 2, 1954, с. 271–275; **Максимовић**, Јованка. *Српске средњеевековне минијатуре*. Београд, 1983, с. 131–132, ил. 66–74.; **Маринковић**, Радмила. *Српска Александрида. Историја основног текста*. Београд, 1969, с. 9–66.; **Милетић**, Любомир. *Една българска Александрида от 1810 г.* София, БАН, 1936, с. 6 и сл.; **Сперанский**, Михаил. Сказание об Индейском царстве. Исследование и текст. В: *Изв. ОРЯС*, 3, 1930, с. 369–464.; **Цонев**, Беньо. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 2*. София, 1923, с. 432–437.; **Grabar**, André. *Recherches sur les influences orientales dans l'art balcanique, III: Le roman d'Alexandre illustre de la bibliotheque de Sofia*. Paris, 1928; **Dancev**, Georgi. Traduceri ale Alexandriei din limbaromana in limbabulgaramoderna. In: *Romanoslavica*, 15, 1967, p. 109–118; **Rothe**, H. Über die Sprache des Alexanderroman in der bulgarischen Nationalbibliothek “Kiril I Metod” in Sofia. – In: *Byzance et les slaves. Etudes de Civilisation*. Paris, 1979, p. 385–392 и др.

Фигурите, които могат да се получат от различните съчетания са 16, съответно толкова са и отговорите на Оракула. Това е много важно, тъй като самото число 16 има своето магическо значение и то е, най-общо казано, че е очистено от „дяволско влияние“ и носи „божествена чистота“, още повече като се има предвид, че то носи в себе си и божествената цифра 7 (1+6 =7), която е символ на духовна чистота и хармония. Но числото 16 има свое, особено голямо значение. То стои в основата на много магически квадрати от XV и XVI в., дело на видни окултисти, които са съставени от точно шестнадесет цифри и числа<sup>7</sup>. Най-общо идеята в тези магически съчетания 4 x 4 е търсенето на скрити от обикновения човек отговори на загадките на живота – точно това, което всъщност предлага *Оракулът* в ръкопис НБКМ № 771 на своите читатели.

По-долу са дадени оригиналният текст на *Оракула*, заедно с фототипен възпроизвод на ръкописа, както и новобългарският му превод.

### Оригинален текст:

л. 200б. Благовѣстѣител'ное · дровнїе · и нельж'но хитростѣ сїаа · прѣркоу  
 хайлоу ѿкрвен'на въ · аггломъ гнѣимъ · шестонадѣтѣимѣ сими · ѿбрази ·  
 и прѣдѣствоваше лѣимъ · ѿ воудѣущихъ · биваетъ же сїце възъмъ //л. 201а  
 стое еѣліе · или ѿал'тиръ · постив се и аще срѣце · пръвѣе оубо · пои трїсто  
 · съ съкроушенїимъ срѣцемъ · и помоли се къ боу · таже прѣкрѣтивъ стїимъ  
 еѣліемъ · или въ ѿал'тири глѣ въ срѣци своемъ · и въпросъ · ѿ нїеже благо-  
 вѣщаютъ · и разыгноувъ дръжи левоу страноу ѿ начелъ · и в'зъми пръвѣе сло  
 (sic!) прѣвїе врьстѣ · и аще оубо нѣ лихоѣ таковоѣ слово такоже сїе ·: д̄ г̄ е̄  
 з̄ ѿ̄ і̄ л̄ н̄ ѿ̄ р̄ т̄ ф̄ ѿ̄ ·: сїа оубо соутъ лихъ пї ми урьтоу едїноу · аще лї нѣ  
 слово тъкмоѣ · сїреуъ · в̄ д̄ ӣ к̄ м̄ з̄ п̄ е̄ ѿ̄ х̄ ѿ̄ ·: пїши ми урьтѣ двѣ ·

<sup>7</sup> Виж например магическия квадрат на Албрехт Дюрер в неговата прочута *Меланхолия I*, за който се смята че е първият от типа 4x4 в европейското изкуство и който има множество тълкувания в контекста на сложната гравюра-загадка. В числата му са преплетени дати от живота на Дюрер, както и точната дата на смъртта на майка му, поради което се вярва, че той е приемал магическият квадрат като предсказание за живота си. В него се съдържат датата на раждането му и на смъртта му. Малко по-различни са цифрите и числата в магическия квадрат на Юпитер на Хайнрих Корнелиус Агрипа фон Нетесхайм, който обаче също е построен на принципа 4x4.

такоже твори и въ пръвѣи словѣхъ вторїе врьсти . и третїе и четврьтїе . и подьпиши четїри слова сїаа по чїноу ихъ . или тѣма сѣ . и лихаа или смеснаа . и такоже изидѣ образъ ѿ тогже слова . //л. 201б едино ѿ ѿ зї тѣи образъ иже писанны . и такоже въ коньмъжо гавлаеть прїми ѿветъ къ въпрошенїю твоєму .

### Прѣвїи образъ ѿ сиковъ

иже ѿ четїрѣ лихѣи словъ еже ѿ начела четїрѣ врьстѣхъ распрострешїи сїце . такоже вїшїи . и нарицает се сицевїи образъ . поуть . гавлаѣ же поу и прехоженїе . ѿ места на место . съ пол'зєю и блгоє . измененїе . аще ли ѿ въпрошенїе . ѿ некои вещи вежъ тако пол'зно ѿ . начетїи въпрашающемоу . по въпрошенїи вещи . просто ѿ таково воудетъ въпрошенїе . гавлаеть образъ оупенанїе .

### Вьтори образъ сїковъ ѿ

иже ѿ тѣкмыи словъ и четїрехъ и нарицает се лїден събранїе . гавлаеть же лїден събранїе . и врагъ црєвѣ //л. 202а ѿстоупленїе . аще ли о некои вещи ѿ въпрошенїе . гавлаеть скрьбъ . и съмоушение . и лїде събранїе радї ѿное бїи вещи . и соудилище и любовпрѣнїа . и не пол'зоуеть . проуєє на ти вещи . аще ли съмоушенїе воудетъ . не въ добро сънидет се . :

### Третїи образъ ѿ сиковъ .

еже ѿ двєю тѣкмыи словесѣхъ . и двѣю лихѣи . и нарицает се вели ха уьстѣ . гавлаѣ же црѣтво и властѣ . и уьтѣ великоу . и надръжанїе врагѣхъ и повѣдоу въ бранѣ . аще ѿ ѿ сѣ въпросѣ . аще ли ѿ ѿ некои вещи . тако пол'зоуѣ . начети сїю . воудѣ ѿ и въ уьтѣхъ приключит се въпрашающомїи .

### Чет'врьти образъ сїковъ ѿ

иже ѿ двєю лихѣи . и двєю тѣкмыи и нарицает се малаа уьстѣ . гавлаеть же уьстѣ и властѣ . оваує неѣткѣ . //л. 202б и високоу . и аще о црѣтви ѿ въпрѣ . пол'зоуеть начети сегѣ . и просто всако въпрошенїе . въ добро приключит се .

Пѣти образъ сиковъ ѿ .



ѿже ѿ трѣ тьк'мы . и единого лихаго . и нарицает' се неолученіе и печаль . гавлает' же тесноту и печаль . и възбраненіе въпрошеніа . и аще оубо въ побѣ врагъ въпрошеніе . победит' се въпрашаніи и покорит' се врагъ своимъ . и опечалит' се тели . Яще ли о побѣженіи врані . развнень вѣдетъ въпрашаніи . и печаль гавлаетъ .

В полето: и про то вса въпрѣ сикови образъ неолученіе и лишеніе .

Шѣти образъ сиковъ ѿ .



иже ѿ единого лихаго . и трѣхъ тьми . нарицает' се олученіе и радваніе . гавлаетъ же радд и красованіе . и велие . и олученіе въпрошеніа . и устьи и възвиженіе . и вѣтво . и възхоженіе . //л. 203а и въпрѣ аще о побѣ врагъ . победитъ . аще ли о немощи гавлаетъ зравіе . аще ли въудотвореніа зачнѣ женіи и родыи моушко . и просто въ все радд и велие кажетъ .

Одми образъ сиковъ ѿ .



ѿже ѿ единого лихаго . и двоихъ тьми . и единого лихаго . гавлаетъ же неолученіе . въпрошеніа . и аще о враніи въпрошеніе побѣженіи воудѣ въпросивіи . и вбланъ воудѣ . Яще ли о немощи . дълго влѣвъ недужни скон'уавае се . и просто все неолученіе гавлаетъ .

Осми образъ сиковъ ѿ .




иже ѿ единого тьк'маго . и единого лихаго . и единого тьк'маго . и единого лихаго . и нарицает' се вѣтво . и обретеніе именищ и скровищ . гавлаетъ же възвиженіе и устьи . и аще о побѣ победы . аще ли о немощи озравет . и про //л. 203б сто все добро гавлаетъ . :


Дѣвети образъ сицевъ ѿ .




ѿже ѿ двоихъ лихъ и единого тьмаго . и единого лихаго . и нарицает' се . блгаа вранъ . гавлает' же олученіе въпрошеніа . Яще о побѣ . гавлаетъ же олученіе . и рачител'ное . желаніе и просто вса въпрѣ въ добро носитъ . :

Десети образъ сицеві ѿ . 


иже ѿ єдинаго тьк'маго . и єдинаго лихаго . и двою тьк'мь . гавлает' же троудъ телесни и пролитие крвьн . и просто все неоулоученіе и зло кажетъ :-

Єденадѣти . шобразъ сїцеві ѿ . 


иже ѿ двою тьк'мь . и єдинаго лихаго и єдинога тьк'маго . и нарицает се белое срѣвро . гавлае же съвр'шеніе . //л. 204а въпроса . радѡ и веліе . и здравіе . и просто вса въпрѡ . добро и веліе . шобразъ съб' сказаетъ :-

Вѣтори на дѣти . шобразъ сице ѿ . 


иже ѿ єдінога лихаго . и єдінога тьмаго . и двою лихихъ . и нарицает се малаа врд . гавлаетъ же неоулоученіе въпроса аще о побѣ . аще о немощи . гавлаетъ шгницоу . и просто вса въпрѡ не пол'зуетъ :-

Трети на дѣти шобразъ сїцеві ѿ . 


иже ѿ єдинаго лихаго . и єдинога тьмаго . и єдінога лихаго . и єдинога тьк'маго . и нарицает се гивель . гавлаетъ же гивель іменію . и просто все соупротивно творитъ :-

Четверѣти на дѣте образъ сицеві ѿ . 

їже ѿ єдинога тьмаго . и двою лихъ . и єдинога тьк'маго . и нарицает се соузъ . гавлаетъ же посрѣ върошеніа . //л. 204б аще во врагѡ . победит се въпросіви . жив необладанъ боудетъ . аще лі о всакои вещи посрѣство гавлаетъ .

Пети на дѣти образъ сиковь ѿ . 

їже ѿ єдинога тьмаго . и трехъ лихъ . и нарицает се глава . гавлаетъ же радѡ и веліе . и въз'рашеніе . прѣложеніе устьи . аще о побѣ аще о немощнѣ . аще о дететвореніи боудетъ моуш'ко . и просто вса въпрѡ въ добро ведѣ :-

Шести на дѣти образъ сїцеві ѿ . 

иже ѿ трѣ лихъ . и єдінога тьмаго . и нарицает се шпашъ . гавлает' же пресеуеніе въпроса . и навети и шбл'ганіа . и аще о рати . победит се въпросіви . аще лі ш немощнѣ то мрѣ . аще лі ш градоу прѣ боудѣ . и просто все въ шпротивное прѣлагоует се .

Текстът вероятно е преведен от гръцки, в него са посочени гръцки букви:  $\xi$ ,  $\psi$ ,  $\varphi$ ,  $\omega$ . Наистина, те са посочени като букви от кирилицата, но все пак насочват към изходен гръцки текст.

Правописът е безюсов и едноеров с  $\mathbf{\bar{y}}$ . На мястото на пропуснати ерове непоследователно се поставя паерчик. Отразени са резултатите от асимилациите по звучност в резултат от изпаднали слаби ерове:  $\mathbf{z}$ дравъ, тѣш'коу, моушко, но на места има опити за етимологичен правопис на представките:  $\mathbf{v\bar{y}z'x\bar{o}j\bar{e}n\bar{i}\bar{i}}$ . Употребяват се йотувани гласни я и ѣ, но се предпочита съчетанието  $\bar{i}\bar{e}$ , среща се и  $\bar{i}\bar{u}$ . Буква  $\bar{i}$  се използва и между две съгласни. Употребата на  $\mathbf{\bar{y}}$  е непоследователна, обичайна е замяната между и и  $\mathbf{\bar{y}}$ . Честата замяна на  $\mathbf{\bar{c}}$  с  $\bar{e}$  (*место,некои*) свидетелства за западен балкански книжовен център. Удвояването на гласните е само при сложни форми на прилагателните и причастията, с редки изключения: *сиа*. Съчетанието  $\mathbf{jd}$  се пази, като се изписва с надредно  $\mathbf{d}$ :  $\mathbf{p\bar{o}b\bar{e}j\bar{e}n\bar{i}\bar{i}}$ ,  $\mathbf{v\bar{y}z'x\bar{o}j\bar{e}n\bar{i}\bar{i}}$ . Често се употребяват надредни букви, като е обичайно, когато има две еднакви гласни със съгласна между тях, да се записва първата гласна, а над нея – съгласната:  $\bar{o}$   $\mathbf{p\bar{o}b\bar{e},v\bar{e}l\bar{i}\bar{i}}$ . Сложните форми на прилагателните в мъжки и среден род са контрахирани с окончания *-аго*, *-олюу*, но местоименното склонение се пази:  $\bar{e}$ дїного. Има контракция и при окончанията на съществителните от среден род на – *иѣ*:  $\bar{o}$   $\mathbf{p\bar{o}b\bar{e}j\bar{e}n\bar{i}\bar{i}}$ . Според правописните особености книжовникът, който е писал текста, може да е със западнобългарски или сръбски произход.

В превода прави впечатление най-напред названието *слово* за 'буква'. То е характерно за сръбски и хърватски. Тъй като преводът е правен от гръцки, по-вероятно е да е направен в сръбска, а не в хърватска среда.

По-нататък, много характерни са думите за 'четно' и 'нечетно' – тъкмое и лихое, т.е. четно се превежда като *точно, равно*, а нечетно като *имащо излишък*. Те не съответстват на названията в съвременните славянски езици, включително в сръбски и хърватски, където 'четен' е *парни/parni*, нечетен е *непарни/неparni*. Тези прилагателни не калкират и гръцките думи. В *Метафизика* на Аристотел (986a) названието за четно е  $\bar{\alpha}\bar{\lambda}\bar{\epsilon}\bar{\rho}\bar{o}\bar{s}$ , а за нечетно –  $\bar{\tau}\bar{e}\bar{r}\bar{a}\bar{s}$ , т.е. 'безкрайно, безпределно' и 'крайно'. Латинските названия са *par* и *impar*, от тях произлизат и съответните названия в сръбски и хърватски.

В старобългарски и в неговите редакции не се открива такова значение на двете прилагателни. Речниците посочват две основни значения на *лихъ*: 'излишен, прекомерен' и 'зъл, греховен, неправилен' (Старобългарски речник I: 800–801; SJS II: 128; Бончев I: 255; Miklosich 339; Срезневский II: 29–30). В западните славянски езици (полски, чешки, словашки) обаче се пази старо значение на *lichy* 'нечетен', което намира па-



ралел в балтийските езици: литовски *liėkas*, латвийски *lieks*, със значение `прекомерен, излишен, нечетен` (БЕР 3: 436). Брюкнер посочва като първично значение на *lichy* именно `нечетен`: „Pierwotne znaczenie oscalało w lich, lichy, lizska, o `nieparzystem` (Brückner 1996: 298). Махек дава при *lichý* следното обяснение: „Splynula tu dvě slova: 1. nepřárový, nemající svého protějšku do náležitěho páru“ (Machek 1971: 333). Вероятно в езика на преводача все още е съществувало старото значение на *лихъ* като `нечетен`.

По-трудно е да се намери източник с *тъкъмю* в значение на `четно`. Повечето речници изобщо не включват прилагателно *тъкъмъ*, а само наречие *тъкъмю* със значение `само` и гръцко съответствие *μόνον*, включено в множество словосъчетания (Старобългарски речник II: 987; SJS: 530–534; Бончев II: 227; Miklosich 1017; Срезневский III: 1044). Само Миклошич и Срезневски посочват и прилагателно. У Миклошич то е във форма *тъкъмъ* и е посочено значение *ἴσος*, *aequalis*, т.е. `равен, еднакъв`, но сред примерите е даден и изразът *токъмоѣ* и *лихоѣ* без коментар и с неуточнен източник, за който е посочено само, че е от Описа на Горски и Невоструев (Miklosich: 1017). У Срезневски прилагателно е дадено в сложна форма: *тъкъмъни* със значение `равен`, като съответствие на *ἴσος* (Срезневский III: 1044–1045). Изразът, даден у Миклошич, също свидетелства, че названията *тъкъмоѣ* и *лихоѣ* за `четно` и `нечетно` са били употребявани в живата реч в някои говорни области.

В съвременния български език названията *четно* и *нечетно* са чисто книжовни, заимствани от руски. Както показва Диалектният архив на Софийския университет, по диалектите преобладават названията *чифт* и *тек*. Но в говора на село Славовица, Плевенско, е регистрирана думата *лихо* със значение `тек, нечетно`<sup>8</sup>. Няма други данни, но е напълно вероятно това значение на *лихо* да се пази и в други български говори. Очевидно то е било познато и на българския език, но под влияние на турските думи изглежда е силно ограничено и е останало само на отделни места.

В текста има и някои други редки думи. Например съществителното *надъдръжаниѣ* в значение `надмощие, надвиване` липсва в SJS и у Срезневски, в СДРЯ, в речник-индексите на средновековни славянски паметници. Глаголът *надъдръжати* също не е регистриран в известните речници и индекси. Редки са и думите *оулоуѣниѣ* и *неоулоуѣниѣ*, които озна-

---

<sup>8</sup> Изказваме благодарност на колегата Владимир Жобов, който ни предостави данни от непубликувания архив. Архивът е изработен от колектив под ръководството на Тодор Бояджиев.

чават `достигане, постигане` и `несбъдване, неуспех, несполука`. Първата е посочена в SJS с единствен пример от Разказа за пренасяне мощите на св. Климент Римски, известен и като Херсонска легенда (SJS III: 635), а втората липсва в този речник. У Срезневски са дадени и двете думи със същите значения като в разглеждания тук текст, и двете са посочени само с примери от сборника Пчела. (Срезневский III: 1199; II: 438). У Миклошич също са дадени двете думи, първата – с пример от сръбски пролог и без гръцко и латинско съответствие (Miklosich: 1049), а втората – с латинско съответствие “non consequi” и без гръцко. Изглежда това са рядко употребявани книжовни думи, които са били известни на преводача.

Трябва да се отбележи и обобщителното значение на наречието *просто*. То е производно от основното му значение `право`, т.е. `направо казано`. Отбелязано е у Срезневски с примери от слова на Йоан Златоуст, Пандектите на Никон Черногорец и Новгородския летопис (Срезневский II: 1576). Думата *хъитростъ* е обичайното наименование за `умение` и `изкуство`, превежда гръцката дума τέχνη. Все пак е добре да напомним, че и Черноризец Храбър я използва, за да назове именно умението за вълшебство и гадаене: и *также са азъци раздѣсиша. тако и нѣрави и овъчани и оустави и закони и хъитрости на азъкты. египтъѣномъ же землемѣрение. персомъ же и халъдеомъ и асиреомъ звѣздочътение. влъшвение. врачевание чарование и вса хъитростъ чловѣча* (цитирано в нормализиран вид по Стоянов, Янакиев 1960: 20).

Като цяло преводът показва добре школуван преводач, с познания върху книжовния език и писмената традиция. В лексиката и синтаксиса не се откриват народни черти, а в правописно отношение отклоненията от книжовната норма показват особености, характерни за западните балкански области – западнобългарски или сръбски.

#### *Новобългарски превод<sup>9</sup>:*


Това умение е древно и истинско благовестие. То беше открито на пророк Хаил<sup>10</sup> от ангел господен чрез тези шестнадесет образа и той прокуваше на хората за бъдещето. Става така: Вземи светото Евангелие или Псалтира, след като си постил и ако [си с чисто] сърце. Най-напред


---


<sup>9</sup> С оглед на по-голямата четивност, в текста са направени някои дребни допълнения, които са поставени в квадратни скоби за яснота.


<sup>10</sup> Става дума вероятно за пророк Илия, с когото апокрифите свързват много гадаелски практики.


изпей Трисветото със смирено сърце и се помоли Богу, като прекръстиш светото Евангелие или Псалтира, и си кажи на ум въпроса, за който искаш предсказание. И като разтвориш книгата, гледай от лявата страна от началото и вземи първата буква на първия ред. И ако е нечетна, т.е. **Ѧ ѧ Ѩ ѩ Ѭ ѭ Ѯ ѯ**, това са нечетните, пиши една чертичка (точка). Ако буквата е четна, сиреч **Ѣ Ѥ Ѭ ѭ Ѯ ѯ Ѱ ѱ**, пиши две чертички (точки). По същия начин направи и с първата буква на втория ред, и на третия и четвъртия. И напиши четирите букви под ред, както са – или четни, или нечетни, или смесено, от тях ще излезе фигура. И тя ще бъде една от шестнайсетте, които може да се напишат. И според това, което разкрива, ще получиш отговор на въпроса си.

Първата фигура е такава: . Състои се от четири нечетни букви в началото на четирите реда, разположени така, както виждаш. Тази схема се нарича **път**. Тя показва път и преход от място на място. Това е полезна и добра промяна. Ако имаш въпрос за нещо си, знай, че ще е от полза питащият да започне начинанието, за което пита. Изобщо, какъвто и да е въпросът, предсказва успех.


Втората фигура е такава: . Състои се от четири четни букви и се нарича **народно събрание** и отстъпление на царските врагове. Ако има въпрос за нещо, показва скръб и смут, и събрание на народа по някоя божия причина и съдилище и пререкания. И не благоприятства за това нещо. А ако има смутове, няма да излезе на добре.


Третата фигура е такава: . Състои се от две четни и две нечетни букви и се нарича **велика Христова почит**. Показва царство и власт и голяма почит, и надвиване на враговете и победа в битките, ако въпросът е за това. Ако е за нещо си, струва си то да се подхване – ще се сбъдне и ще приключи за чест и слава на питащия.


Четвъртата фигура е такава: . Състои се от две нечетни и две четни и се нарича **малка чест**. Показва почит и власт, но не голяма и висока. И ако въпросът е за царството, струва си да се започне това, и изобщо всеки въпрос ще приключи добре.


Петата фигура е такава: . Състои се от три четни и едно нечетно и се нарича **несполука и печал**. Показва мъка и печал и несбъдване на това, за което е въпросът. Ако въпросът е за победа на враговете, питащият ще бъде победен и ще бъде покорен от своите врагове и те ще му


причинят мъка. Ако е за победа в битка, питащият ще бъде разбит и въобще фигурата предсказва печал. Добавено в полето: И по всеки въпрос тази фигура вещае несполука и загуба.


Шестата фигура е такава: . Състои се от едно нечетно и три четни и се нарича **сполука и радост**. Показва радост и красота, и веселие, и сполука в това, за което е въпросът, и почит и издигане, и богатство, и възход. Ако се пита за победа над враговете, ще победи. Ако е за болест, предрича здраве, ако е за правене на деца, жената ще зачене и ще роди мъжко. И изобщо предрича за всичко радост и веселие.


Седмата фигура е такава: . Състои се от едно нечетно, две четни и едно нечетно<sup>11</sup> и показва несполука в това, за което е въпросът. Ако се пита за битка, питащият ще бъде победен и завладян. Ако е за болест, болният ще почине след дълго боледуване. И изобщо предрича несполука във всичко.

Осмата фигура е такава: . Състои се от едно четно, едно нечетно, едно четно и едно нечетно и се нарича **богатство** и придобиване на имоти и намиране на съкровища. Показва издигане и почит, и ако въпросът е за победа – ще победи, ако е за болест, ще оздравее. И изобщо предрича добро във всичко.

Деветата фигура е такава: . Състои се от две нечетни, едно четно и едно нечетно и се нарича **добра битка**. Показва сполука в това, за което е въпросът. Ако е за победа, предсказва успех в това, към което се стреми и което желае. Изобщо по всички въпроси носи добро.

Десетата фигура е такава: . Състои се от едно четно и едно нечетно и две четни. Показва телесни мъки и проливане на кръв. И изобщо предсказва неуспех във всичко и зло.


Единадесетата фигура е такава: . Състои се от две четни, едно нечетно и едно четно и се нарича **бяло сребро**. Показва сбъждане на това, за което е въпросът, радост и веселие. И изобщо по всеки въпрос тази фигура предвещава добро и веселие.


Дванадесетата фигура е такава: . Състои се от едно нечетно, едно четно и две нечетни и се нарича **малка битка**. Показва несполука, ако


---


<sup>11</sup> Тук е пропуснато името на фигурата, вероятно от преводача.

въпросът е за победа. Ако е за болест, предвещава треска и изобщо по всеки въпрос изходът е неблагоприятен.

Тринадесетата фигура е такава: . Състои се едно нечетно, едно четно, едно нечетно и едно четно и се нарича **гибел**. Показва гибел на богатствата и изобщо всичко става наопаки.

Четиринадесетата фигура е такава: . Състои се едно четно, две нечетни и едно четно и се нарича **съюз**. Показва средно положение. Защото ако питащият бъде победен от враговете си, ще остане жив и непоробен. И за всяко нещо показва средно положение<sup>12</sup>.

Петнадесетата фигура е такава: . Състои се едно четно и три нечетни и се нарича **глава**. Показва радост и веселие, и напредък, и почит. Ако е за победа или за болен, ако е за правене на дете, ще бъде мъжко. И изобщо по всеки въпрос води към добро.

Шестнадесетата фигура е такава: . Състои се от три нечетни и едно четно и се нарича **опашка**. Показва прекъсване на работата, за която е въпросът, клевети и лъжи. И ако е за битка, питащият ще бъде победен, ако е за болен, ще умре, ако е за град, ще бъде превзет. И изобщо всичко се обръща наопаки.

С това неприятно предсказване завършва *Оракулът*. Както се вижда от текстовете, отговорите се отличават с яснота и категоричност, а областите, в които се очаква да бъдат основните въпроси са пет: придобиване или загуба на богатство, зачеване на дете, победа или загуба в битка, изход от болест и съдба на града. Какво е обаче днешното състояние в един подобен оракул. Защото подобни предсказания от шестнадесет отговора, основани на съчетания от четни и нечетни числа, получени от хвърляне на зарчета, се използват дори и в настоящия момент. Има много такива „гадания“ в интернет пространството, като повечето изискват предварително заплащане и строги предупреждения, че не всеки може да задава въпроси и сам да си търси отговорите. Открихме обаче и няколко предсказания на „свободен достъп“ и решихме да ги използваме за сравнение с оригиналния текст от XV в., за да видим дали сме напреднали поне в това отношение. Поместваме тук един оракул от популярния сайт [Gadatel.org](http://Gadatel.org), където под заглавието „Гадаене със зар“ четем следното: „За този тип предсказване на бъдещето е необходимо само едно зарче. Задава се наум въпрос или се намисля едно желание.

---

<sup>12</sup> Т.е. нито добро, нито зло.

Зарчето се хвърля четири пъти и, в зависимост от резултата (четно или нечетно число) се прави предсказанието:

*Четно, четно, четно, четно* : Мисълта ви е изморена или въпросът не е добре формулиран. Хвърлете само още един път зарчето за този ден.

*Четно, четно, четно, нечетно*: Ако имате лоши дни, не драматизирайте нещата. Не говорете на други хора за своите проблеми. Мислете позитивно и действайте по същия начин. В бъдеще ще имате успех.

*Четно, четно, нечетно, четно*: Не вземайте решение в този момент. Дистанцирайте се от проблемите си. Не насилвайте нещата и не използвайте силови действия.

*Четно, нечетно, четно, четно*: В този момент трябва да изразите това, което произтича от вас и вашите усилия и емоции. Живейте интензивно и действайте за решаване на настъпващата ситуация.

*Нечетно, четно, четно, четно*: Много добро предсказание. Успех! Радост! Прекрасно самочувствие! Ако мислите ви са конструктивни, ще ви доведат до желаната цел.

*Четно, четно, нечетно, нечетно*: Прекрасно предсказание! Сполука и успехи! Чудесни постижения ви очакват. Избрали сте най-хубавата фигура.

*Нечетно, нечетно, четно, четно*: Да! Имате успехи, но мислете внимателно как действате, за да не би вашият полет да приключи като този на Икар. Действайте, но се придържайте към реалността.

*Нечетно, четно, нечетно, четно*: Съюз и обединение. Замяна. Бъдете готови за различни начини на действие. До целта можете да стигнете по различни пътища. Ще срещнете положително настроен към вас човек.

*Четно, нечетно, четно, нечетно*: На път сте да постигнете успехи в областта на финансите. Ще получите аванси.

*Нечетно, четно, четно, нечетно*: Това е противоречие. Ще се почувствате обвързани с много проблеми. Ще имате неприятности от служебно естество. Ако имате достатъчно смелост и кураж, действайте.

*Четно, нечетно, нечетно, нечетно*: Много добро предсказание. Започва промяна. Ако се заемете с нещо, независимо от областта, ще завърши с успех.

*Нечетно, четно, нечетно, нечетно*: Ситуацията около вас ще се развие благополучно. Бъдете готови за действие. Вашето обаяние и чар ще бъдат вашите козове. Действайте бавно, внимателно.

*Нечетно, нечетно, четно, нечетно*: Внимание, идва моментът за действие, реагиране или бягство. Не бъдете пасивни, направете нещо.

*Нечетно, нечетно, нечетно, четно*: Не! Предсказанието не е добро! Упадък! Раздяла! Клевета, злословие, интриги. Бъдете концентрирани, за да не допускате грешки. Действайте с предварително обмислен план.

*Нечетно, нечетно, нечетно, нечетно*: Ситуацията ще се преобрази и развие в най-скоро време. Ще погледнете на нещата по съвсем нов начин. Ще откриете други начини на живот“.

Видно е, че и при най-бегла съпоставка личат и приликите, и съществени различия. При съвременния оракул, който някак изглежда като менте, отговорите са много по-замъглени, лишени от конкретика и изпълнени с банални съвети от рода на „направете нещо“. Ясно е, че е по-добре да се използва автентичният оракул, въпреки някои малко страшнички предсказания. Но е странно колко дълъг живот имат някои гадателски практики.

#### **Използвана литература:**

- Ангушева–Тиханова**, Аделина. Гадателните книги в старобългарската литература. София, 1996. 184 с.
- Андреева**, М. А. К истории византийско-славянских гадателных книг. – *Byzantinoslavica*, 1933, 5, 149–180.
- Белова**, О. В., А. А. Турилов. Гадательные книги. II. – *Славянские древности*, т. I, Москва, 1998, 486 – 491.
- Бончев**, Атанасий. Речник на църковнославянския език. Т. I–II. София, 2002-2012. Български етимологичен речник. Т. III. София, 1986.
- Дуйчев**, Ив., Цв. Кристанов. Естествознанието в Средновековна България. София, 1954.
- История** на българската средновековна литература / Състав. Анисава Милтенова. София, 2008.
- Йонова**, М. Романът за Александър Македонски в старобългарската литература. – В: Животът на Александър Македонски. Александрия. Хронографска редакция. София, 1994.
- Маринкович**, Р. Јужнославенски роман о Троји.- В *Стара српска књижевност*, књ. 21. Београд, 1986. *Същата*. Српска Александрида. Београд, 1969.
- Петканова**, Донка. Гадателните книги и фолклорът. – *Старобългарска литература*, 18, 1985, 40–62.
- Пыпин**, А. Н. Ложные и отреченные книги русской старины. – *Памятники старинной русской литературы*. Т.3. Санкт Петербург, 1862.

- Словарь** древнерусского литературного языка XI–XIV вв. Т. I–X, Москва, 1998–2013.
- Сперанский**, М. Н. Из истории отреченных книг. – 1. Гадания по Псалтири. Памятники древней письменности и искусства, СХХIX, Санкт Петербург, 1899.
- Срезневский**, Измаил. Материалы для словаря древнерусского языка. Т. I–III. Санкт-Петербург, 1893–1903.
- Стара** българска литература. I. Апокрифи. Съставител Донка Петканова. София, 1989.
- Стара** българска литература. V. Естествознание. Съставител Анисава Милтенова. София, 1992.
- Старобългарски** речник. Т. I–II / Отг. ред. Дора Иванова-Мирчева. София, 1999–2009.
- Стоянов**, Стоян, Мирослав Янакиев. Старобългарски език. Текстове и речник. София, 1960.
- Ткаченко**, А. А. Гадание. – Православная энциклопедия, Москва, 2010, Т. 10.
- Турилов**, А. А., А. В. Чернецов. Отреченная книга „Рафли“. – ТОДРЛ, XL, 1985, 260–344.
- Успенский**, Б. К символике времени у славян: „чистые“ и „нечистые“ дни недели. – В: *Finitisduodecimlustris*. Сборник статей к 60-летию проф. Лотмана. Тарту, 1982, 187–205.
- Brückner**, A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1996.
- Butler**, E. *Ritual Magic*. London, 2002.
- Divination** and Oracles / Ed. by Michael Loewe and Carmen Blacker. London, 1981.
- Granjouan**, J.-O. *L'Astragale et la pari*. Paris, 1969.
- Halliday**, W. R. *Greek Divination. A study of its Methods and Principles*. Chicago, 1967.
- Machek**, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha, 1971.
- Miklosich**, Fr. *Lexicon Palaeslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862–1865.
- Ryan**, W. F. *The Bathhouse at Midnight. An historical survey of Magic and Divination in Russia*. London, 1999.
- Slovník** jazyka staroslověnského. I–III. Praha, 1958 – 1997.



И то городи посеть пред нами. да  
разоумето лбо е тако азъкъсь црѣ црѣме.  
и гнѣ гнѣствоу ющѣ. и кнезѣ павсе  
ми кнезѣ. и силѣ павсеми силыми.  
запесоу стхновн црѣ. и кралне. пав  
вси работлю и слоужетѣ. и дрочѣ  
кочегарѣ. павпрѣсти павспавѣ.  
и посето того предъ оуимѣ павимѣ. ш  
городи посеть. да се не забвѣмѣ.  
и павпавѣ и рѣюще помепеѣсе. тако  
землятѣ сѣмѣ. и павкнѣ въ тоу же зе  
млятѣ поидемѣ. да пѣсь врьшнсе слово:



† БЛАГОВОСТЬ ЧЕЛНОЕ. ДРЕВНЕЕ.  
и пельжо хитростѣ силѣ. пррѣоу  
хнлоу ѿ крѣвей павѣ. а пглѣмѣ.  
гнѣмѣ. шестопадѣтѣ ми силнѣ ѿ  
крѣзи. и прохѣствоѣ аше лѣомѣ. ѿвоу  
чѣуцихѣ. бнѣлнѣ же сице жѣуѣмѣ

стое еѣліе . и лнѣ алѣтнрѣ . постн  
 все плѣще срце . прѣвее оубо . по н  
 шнсто . съ съкроуше ннма срдцемѣ .  
 и помолнсе къ боу . та же пре крстн  
 въ стнмѣ еѣліемѣ . **и лн**  
**въ алѣтнрн** глѣ шь срцн своемѣ . и въ  
 просѣ . ѡ шже благовещантѣ .  
 и рауѣ поубѣ дръ жн девоу стра  
 ноу ѡ плауелѣ . и въ мн прѣвее сло  
 прѣвне врьстѣ . наще оубо іе лнхо  
 е таже оубо слава іако же ене .

**а г е з ѡ і а н о р т ф у :**  
 сі а оубо соушь лнхѣ ш пнмнурѣ поу  
 еді поу ащеліе слова тѣмо е . енреуѣ .  
**б д н к м з п с у х ѡ :** пншнмн  
 урѣ медвѣ . та же творн и въ прѣ  
 въ словѣ въ таріе врьстн . и трепн  
 е нуетврьтїе . и подѣ пншнхетнрн  
 слова сі а поунпоу нхѣ . и лн тѣ ма сѣ .  
 и лн хѣ а и лн смесп а . и таже нунде  
 оубрауѣ ѡ тогѣ словѣ .

единон ѿ **ѿ** тѣи ѿбра<sup>х</sup>ъ ии же писа  
ныи. и такоже въвоемъ жо **ѿ** ама<sup>х</sup> е<sup>ѿ</sup>  
пріамн ѿветъ въ въ прошенію твоему.

**П**рѣвнѣ ѿбра<sup>х</sup>ъ ии си<sup>х</sup>во<sup>х</sup>вѣ  
иже ѿуестнрѣ **л**нхѣ словъ еже  
ѿнахела уетнрѣ **в**рѣ стѣ распро  
стрешн сѣце. **ѿ**акоже **ѿ**ишн. и ма  
рница етсе сице **ѿ**ишн ѿбра<sup>х</sup>ъ. поутѣ  
**ѿ**ама<sup>х</sup> иже поунпрехѣ **ж**епіе. ѿме  
ста наместѣ. съползетѣю **н**блго<sup>е</sup> и<sup>ѿ</sup>  
менепіе. **ѿ**ама<sup>х</sup> иже **л**ицеліе въ  
прошеніе. ѿнеконн **в**ещн **в**ежъ **ѿ**ако  
ползетѣю. нахетн **в**ьпрашлатѣ **ѿ**ама<sup>х</sup>  
повьпрошені **в**ещн. простѣго **ѿ**аково  
боудетѣ **в**ьпрошеніе. **ѿ**авлаетѣ ѿ  
бра<sup>х</sup>ъ оуспеліе.

**В**торн ѿбра<sup>х</sup>ъ **с**і<sup>х</sup>во<sup>х</sup>вѣ  
иже ѿтѣ **ѿ**мѣтѣ словъ **н**уестнрѣхѣ и  
**л**арница **ѿ**тсе **л**и<sup>ѿ</sup>е **н**свѣра<sup>х</sup>іе. **ѿ**авла  
етѣ **л**и<sup>ѿ</sup>е **н**свѣра<sup>х</sup>іе. **н** **ѿ**бра<sup>х</sup>ъ **ѿ**и<sup>ѿ</sup>е

**Ѿ**стоу племіе . ꙗцелі о некоемъ ве  
 щнѣ въпрошепте . ꙗвлелстѣ сирьвѣ .  
 нсьмоуцѣпне . н лѣе събрапне рлдѣ  
 ѿ побѣнъ вецн . н сомандице н лѣо прѣ  
 нѣа . н не ползѣуетѣ . проуе . плати  
 вецн . ꙗцелі сьмоуцѣпне боудетѣ .  
 не вѣа добро съпцдетсе :

**Ѿ**рети ѿбрауѣ ꙗ сирьавѣ .  
 ꙗже ѿ дветею тѣмь словесѣ . н дѣтѣ  
 ѿ лѣхѣ . н парнцлетсе вели хѣ  
 вѣстѣ . ꙗвлелстѣ црѣво н властѣ .  
 н хѣстѣ великоу . н пѣдрѣ жаліе вра  
 гѣ н побѣдоу въбрапне . ꙗце ꙗ ѿ се  
 въпросѣ . ꙗцелі ꙗ некоемъ вецн .  
 ꙗко ползѣуетѣ . пахетн сѣо . боудетѣ  
 не вѣетѣ прнклѣуитсе въпрашаніомъ

**Ѿ**твръпн ѿбрауѣ сирьавѣ .  
 ꙗже ѿ дветею лѣхѣ . н дѣтѣ тѣмь  
 н парнцлетсе мала лѣвѣстѣ . ꙗвлел  
 стѣ ꙗже вѣстѣ н властѣ . о пахетн не вѣтѣ .

и кнесову. и аще о црѣткнѣ и въ ро-  
ползуютъ нахетисего. и проси  
всако въ орашеніе. и въ до в ро при  
клатуише.

**Ш**естн образъ сиковый. ⋮  
Еже ѿ прѣтѣмъ. и едѣного ли  
хуаго. и парцаетсе не оулоухені  
и печаль. **Г**авла е тже теспо тоу  
и пчуа. и въ зра не нѣ въ прашеніа.  
и аще оубо ѿпове врагѣ въ прашеніе.  
победитсе въ прашани и покоритсе  
враго своимъ. **и** о печалитсе темн.  
и ще лѣ о побѣ же нѣ радни. разубни нъ  
детъ въ прашаеи. **и** пчуа гавла е тѣ.

и пробо кьса кь прѣсіюкн  
образъ не оуаору снѣ и ашениѣ.

**Ш**естн образъ сиковый. ⋮  
и же ѿ еднного ли хуаго. и прѣхъ тѣмъ  
парцаетсе оулоухеніе и радваніе  
гавла е тже радѣ и ра сованіе. и в  
лине. и оулоухеніе въ прашеніа. и нъ  
снѣ и казуби же нѣ. и в ро вѣ. и въ х  
женіе

и въ прѣдѣхъ аще о побѣдѣ крагъ . **ПОВЕ**

**ДНТЯ** . **И** щели о немощи тавла естѣ

зракѣ . аще ли оуе до тваренія злу не

женя и радѣи моуши . и прасто о все

рдо и велне каже тѣ

**Е**дми о бразѣ снхобѣ .

**И** же о единого лихаго . и двохъ тѣмъ

неднго лихаго . **ТАВЛА ЕСТЬ ЖЕ НЕ ОУЛУ**

**УРЕНЕ** . въ прашеніа . и аще о бразѣ въ про

шеніе поже же или бодѣ въ проснѣннѣ

блгѣ бодѣ . **И** щели о немощи . а льбо

льбѣ недоужни скопчавлѣтсе . и прасто

все не оулухеніе тавла естѣ .

**С**мн о бразѣ снхобѣ .

**И** же о единого тѣмаго . неднго ли

хаго . неднго тѣмаго . неднго лиха

го . **И** оулу естѣ се бгѣво . и оулу естѣ

именнѣ . и скровнцѣ . **ТАВЛА ЕСТЬ ЖЕ**

възвнженіе нубстѣ . и аще о побѣ

дѣ . **И** щели о немощи оуравен . и пр

сто все добро іа вліаєтѣ:

**Д**евяти образъ снѣжнѣи ···  
їже ѿ дванухъ лухъ нединого тѣ  
маго · нединого лихаго · и парнца  
єтсе · блга блга · іа вліаєт же  
оулоуєніє въ рошеніа · **иже оно**  
**бѣ** · іа вліаєт же оулоуєніє · пра  
хн телное · желаніє и просто все

въ про вѣдоуєт по снѣтѣ ···

**Д**евяти образъ снѣжнѣи ···

**їже ѿ дванухъ лухъ** · неди  
ного лихаго · и двена тѣмъ · іа вліа  
єт же троудъ телесни и пролине  
връкнн · и просто все не оулоуєніє ·  
нулока жетѣ ···

**Д**евяти образъ снѣжнѣи ···  
и же ѿ двена тѣмъ · нединого ли  
хаго · нединого тѣмаго · и парнца  
єтсе белое срѣвѣро · іа вліаєт же съвр  
шеніє ···

въпроса · радѣнъ нвѣліе · нзравіе · нпро  
стовсѣя въпрѣ · добро нвѣліе · ѡбразъ  
свѣсклаулетъ ·

**Р**ѣторн падеѣти ѡбразъ сицеи ·  
**И**же ѡ едїного лнхлго · недїного тѣ  
маго · н двейо лнхнхъ · н парнцаете  
малла вѣра · **ѡ** кака етъ же не оулоуеніе ·  
въпроса · аще о повѣ · уще о немоци · ѡ  
влааетъ ѡгнцоу · н просто всѣя въпрѣ  
не ползочетъ ·

**Р**еѣти падеѣти ѡбразъ сицеи ·  
**И**же ѡ еднпаго ліхлго · недїного  
тѣмаго · недїного ліхлго · неднного  
тѣмаго · н парнцаете тсе гнбелъ · ѡ ка  
етъ же гнбелъ н менї ѡ · н просто всѣ  
соупроти кпо творїтъ ·

**У**е шварѣти падеѣте ѡбразъ сицеи ·  
**И**же ѡ еднного тѣмаго · н двейо лн  
хл · неднного тѣмаго · н парнцаете  
тсе свѣу · ѡ влааетъ же по сѣтъ кьпроше



**У**ще обратго · победитсе въпросѣнъ ·

нѣ мѣне обладашь боудеть · **У**ще ацѣ

обсаконъ вещи посрътство являеть ·

**Ш**е тинадѣте образъ снзобвѣн ·

нже ѿ единого тыммаго · н прехъ

**Л**ихн · н парцаетсе глажа · явля

етъ же радѣ н веліе · н възращеніе ·

прѣложеніе хвстн · **У**ще о побѣ аще

опемошнѣ · аще одѣте тиво реи боуд

дѣтъ моушко · н просто всѣ въпро въ

доброедѣ ·

**Ш**е тинадѣте образъ снцекіе ·

нже ѿ трѣ лихъ недѣпаго тыммаго ·

н парцаетсе ѿпашь · являеть же

пресеченіе въпросѣ · н авестн н ѿ

вльгати · н аще обратн · победитсе

въпросѣн · ацѣ аще опемошнѣ томре ·

ацѣ аще ѿ градѣ прѣбоудѣ · н просто

кѣе въспрашн въное прѣлагодуетсе ·



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
СПЕЦИАЛНОСТ БИБЛИОТЕЧНО ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ“  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
DEPARTEMENT DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES  
BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

**СВЕТЦИТЕ В „АБАГАР“ НА ФИЛИП СТАНИСЛАВОВ –  
МАЙСКИ ЦИКЪЛ (РОЗАРИЙ) И НАРОДЕН КАЛЕНДАР**

БОЯНА МИНЧЕВА

*Boyana Mincheva. IMAGES OF SAINTS IN ABAGAR (ROME, 1651) –  
ROSARY AND ALL YEAR FOLK CALENDAR.*

The article is focused on the Images of Saints in one Cyrillic old printed book edited in Rome by the catholic bishop Philip Stanislavov for Bulgarian people. There are interesting sequences of images found there for the first time. They form different cycles – a catholic Rosary of the Virgin (saints and their feasts in May) and All Year Folk Calendar with its beginning also in May. It should be noticed that there is also one other Year Calendar, based on the Gregorian one and constructed according to the Bulgarian folklore perception.

The content of the article is built upon the dichotomy between text and image. In that context some of the engravings have been analyzed semantically, to discover the relation between *Abagar* and Bulgarian Folklore provided with the mediation of hagiography, South Slav's apocryphal tradition and also with universal symbols.

Християнският пантеон в абагарите на южните славяни представя най-почитаните свети образи, които имат и пряка връзка с фолклорната традиция и обредна практика на Балканите. В тези книжовни паметници на народното християнство молитвените текстове и заклинания в повечето случаи са оглавявани от ликове на светци. Макар и не винаги непосредствено свързани със заобикалящите ги канонични и апокрифни цялости, присъствието на светите образи е обусловено от предварителен

замисъл и осъществено чрез оригинални стилистични и художествени похвати. Изображенията обикновено са групирани в последователности, които по различен начин засилват внушението на текста и апотропейната стойност на отделния абагар.

*Абагар* на Филип Станиславов, отпечатан в Рим през 1651 г., е различният абагар – многофункционален книжовен паметник, едновременно молитвеник, пособие за начално обучение и свитък със защитна функция. Състои се от 5 листа в 4 колони, с размер 28,5x7,9 см, отпечатани от едната страна. В съдържанието се редуват текстове и изображения, които образуват идейни и смислови цикли в последователност, подчинена на симетрията и хармонията на числата<sup>1</sup>. Тази първа печатна книга с новобългарски езикови елементи е създадена като подарък на автора за българския народ, но тя има ясен основен адресат – павликянското население по българските земи.

В началото е разположен корпус от текстове с амулетна стойност – списъците с имена на Бог и св. Богородица, както и вариант на апокрифната легенда за цар Авгар<sup>2</sup>. Следва разяснителна проповед на автора срещу магията и суеверията, утвърждаваща силата на Божието слово. Молитвеният корпус, поместен след нея, съдържа 20 текстови цялости – канонични и неканонични молитви и литургични творби. *Абагар* завършва с авторски послеслов. Формалните характеристики позволяват молитвеникът да образува свитък с дължина около 6 м., или да се ползва като амулет, съставен от своите 5 листа, последователно залепени на стена или друга повърхност.

*Абагар* включва 9 самостоятелни гравюри на светци и религиозни сцени, с размер 6,5x10 см., които са свързани разнопосочно с текста и помежду си. Молитвеникът е оглавен от св. Богородица, в акт на коронация от Новозаветна Троица, следвана от образите на Архангел Михаил, св. царе Константин и Елена (*Намиране на Светия Кръст Господен*), св. Николай, св. Кирил и св. Атанасий, св. Георги, св. Василий, св. Димитър, св. Стефан (*Убийството на св. Стефан с камъни*). Изображенията „носят стила на италианската средновековна гравюра – изчистена и стилизирана форма, предадена със средствата на опростения, най-често наивно положен шрих“<sup>3</sup>. Ясно доловимо е придържането към образци на бароковата живопис, продиктувано от стремежа към максимално дистанциране от православния иконописен модел. От друга стра-

---

<sup>1</sup> За числата в *Абагар* вж **Минчева**, Бояна. Двойствената същност на „Абагар“ – „шифърът“ на Филип Станиславов. В: *Beati Possidentes. Юбилеен сборник, посветен на 60-годишнината на проф. дфн Боряна Христова*. София, 2012, с. 105–116.

<sup>2</sup> Вж **Izmirlieva**, Valentina. *All the names of Lord: lists, mysticism and magic*. Chicago, 2008.

<sup>3</sup> **Томов**, Евтим. *Българска възрожденска шампа*. София, Български художник, 1975. с. 13.

на, подборът и присъствието на популярни и в двете основни конфесионални разновидности на християнството светци и сцени разширяват кръга на потенциалните собственици и ползватели на молитвеника и правят възможно доброто му приемане от посочения в послеслова адресат – българския народ.

На въпроса за дихотомията текст-изображение в *Абагар* се спират, макар и между другото, повечето изследователи на молитвеника. Според Васил Пундев, „тия изображения, интересни за нашата иконография, не са поставени безразборно в книжката, а в известно съответствие с текста“. Никола Радойчиц изразява колкото категоричното, толкова и погрешно мнение, че в подбора на гравюрите Станиславов „донякъде е съблюдавал връзката с текста, но на места тази връзка е толкова опосредствана, че е недостъпна за съзнанието на недостатъчно грамотния читател, а на места изобщо липсва“<sup>4</sup>. Интересно е, че и изтъкнатият български изследовател на възрожденската щампа – Евтим Томов, също повтаря тази грешка. Според него, те „служат само за украса на страниците“<sup>5</sup>. Всъщност изображенията в молитвеника на Станиславов са в пряка органична връзка с поместените под тях текстове и създават извън и заедно с тях отделни тематични кръгове, които имат паралел в българската апокрифна книжнина, народна традиция и фолклор.

Времето, в което протича животът на българското общество през XVII в. е природното време, изградено върху последователността на годишните цикли. Времевите ориентири, значими в тази система на съзнанието, са предопределени от смяната на годишните сезони, докато в същността си християнското разбиране за времето е линейно, а не циклично<sup>6</sup>.

Чрез изображенията в *Абагар* епископ Станиславов формира два цикъла, съобразени с календара – народен (с начало месец май) и годишен (с начало месец януари), които съответстват на фолклорните представи за обвързаност на жизнения цикъл с категориите сезон и време в световосещането на българите. Молитвените текстове в книгата изграждат симетрична система от цялости в последователността: 2-4-4-2-4-4. Първите четири групи са съставна част на народния календар, но освен това формират и отделен оригинален майски розарий<sup>7</sup>, подчертан и чрез изоб-

---

<sup>4</sup> **Radojčić**, Nikola. Srpski Abagar. В: *Etнолог*, IV (1930–1931), s. 205.

<sup>5</sup> **Томов**, Евтим. *Българска възрожденска щампа*. София, Български художник, 1975. с. 13.

<sup>6</sup> **Гуревич**, Арон. *Проблеми на средновековната народна култура*. София, Наука и изкуство, 1985. с. 174.

<sup>7</sup> От лат. *rosarium*, със значение „корона от рози“ или „гирлянд от рози“ – молитвена форма, употребявана изключително от католическата църква, аранжирана

раженията на светци (от св. Богородица до св. Георги), чиято памет се отбелязва през месец май. Розарият на Станиславов наподобява *Розария на Девата* и включва задължителните елементи от него – молитвите *Отче наш* и *Ave Maria*, както и евокации на св. Богородица с имена от *Лоретанската литания*<sup>8</sup>. Тази особеност улеснява припознаването на молитвеника от католическата църква като средство за религиозна пропаганда.

Розарият в *Абагар* започва със сцената *Коронясване на св. Богородица* и завършва с лика на св. Георги и текстовете под него. Света Богородица и св. Георги са равностойни закрилници на майчинството и плодородието и често са изобразявани в диптих. Във финала на тази обособена цялост епископът полага молитвите *Отче наш* и *Ave Maria*, които чрез ритмично редуване изграждат и католическия розарий<sup>9</sup>. Празникът (през целия месец май) и ритуалите, свързани с него, са отглас от древния култ към Великата богиня, преминал през по-късната (отново паганистична) фаза на почитане на Кралица Мая<sup>10</sup>. При въвеждането на българите павликяни в католицизма майските празници в чест на Светата Дева са добре приети и отбелязвани от тях още от началото на XVII в.<sup>11</sup>

---

в поредица от повтарящи се молитвени текстове; „наиз от топчета“, подпомагащ изброяването на молитвите при произнасянето им. Като структура розарият е съставен от св. Доминик през XII в. Папа Сикст V установява празника на Светия Розарий на Дева Мария в знак на благодарност за помощта ѝ при победата над турците в битката при Лепанто (1571 г.), а папа Григорий XIII през 1573 г. се разпорежда във всяка църква да има олтар на Светия Розарий и установява църковен празник. Той е много тясно свързан с битките, спечелени от християни срещу иноверци, заради които е и благодарността. Литанията завършваща молебния цикъл се чете през целия м. май – месецът на св. Богородица, както и в първите съботи на всеки нов месец. Вж **Kellner**, Karl. *Heortology: a history of the Christian festivals from their origin to the present day*. London, K. Paul, Trench, Trübner & co., 1908. p. 270–271.

<sup>8</sup> Лоретанската литания, с която обикновено завършва *Розарият на Девата*, възхожда към стари текстове на източната християнска църква, в които се изреждат Имената Господни, Имената Богородични и тези на някои светци. След Тридентския събор (XVI в.) и въведената като следствие от него литургическа реформа, литанията, посветена на Девата от Лорето, става официална молитва на католическата църква. През вековете, винаги с решение на папите, към литургичната творба се включват и нови имена на Девата, но основно обръщение в молитвения възглас си остава определението „небесна царица“. Света Богородица е определена като „Царица на Светия Розарий“.

<sup>9</sup> Литургичните текстове (слави), които са разположени под ликовете на следващите светци – св. Василий и св. Димитър, са пригодни за включване както в розария, така и в следващия цикъл молитви при болести и се явяват пресечна точка на двата „кръга“, застъпени в *Абагар* на Филип Станиславов.

<sup>10</sup> Месец май носи нейното име.

<sup>11</sup> **Телбизов**, Карол, **Векова-Телбизова**, Мария. Традиционен бит и култура на банатските българи. – В: *Сборник за народни умотворения*. Кн. 51, (1963), с. 247–248.

Изображенията, изграждащи коментиранията част от молитвеника, са 6 на брой. Числото 6 съответства на брака, познато е като първото съвършено число и е пряко свързано със зачатие.

Текстовете, поместени под изображенията, са изградени във връзка с ликовете на светци или като тяхно продължение и са в последователност, подчинена на предварителен замисъл в общата композиция на молитвеника. Логичният ред на текстовете цялост започва със Светото Кръщение като начален етап на инициацията – въвеждане в лоното на християнството (литургична формула-слава на кръщението). Следват списъци с имена (евокации) на Бог и св. Богородица. Сцената с намирането на св. Кръст, с централна точка – християнския храм, е поставена между първите два молитвени текста, като събирателен център на земното и небесното, страданието и изцелението, раждането и смъртта. Следват две полярни групи от по четири текста.

Първата е свързана със смъртта и пътя на душата към отвъдното (молитвите след изображенията на Архангел Михаил, св. Николай и св. Кирил със св. Атанасий). Тук е заложен и символичният смисъл на смъртта като необходим предходен етап преди новото раждане в християнството. „Достъпът до духовния живот винаги съдържа умиране за профанното положение, следвано от ново раждане“<sup>12</sup>. Свети Кирил и св. Атанасий оглавяват универсалния (последен за този цикъл, с място за персонафикация) молитвен текст „на всяка потреба“, който чрез символиката на освобождаването също съдържа отпратки към двете крайни фази в жизнения цикъл. Същевременно той е и мост към цикъла, оглавяван от св. Георги – молитви за успешен брак и зачатие. Последните два текста са почитаните от всички християни молитви – *Отче наш* и *Ave Maria*.

Интересна особеност на молитвата *Отче наш*, отпечатана в Абагар, са липсващите в нея части от стих 10 – *Да дойде Твоето царство* и краят на стих 13: *защото Твое е царството, и силата, и славата вовеки. Амин*. Отсъствието на частта от стих 10 е разглеждано до този момент като особеност на текста, характерна за употребата му сред нововъведеното в католицизма българско население<sup>13</sup>. Като довод в подкрепа на това твърдение се посочва и издание на павликянски молитвеник от XIX в., в който този стих също липсва, но този довод не почива на реални факти<sup>14</sup>.

<sup>12</sup> Елиаде, Мирча. *Сакралното и профанното*. София, Хемус, 1998. с. 144.

<sup>13</sup> Вж напр. Попруженко, Михаил. „Абагар“. (Из истории возрождения болгарского народа). В: *Известия ОРЯС*, Т. 10, кн. 4 (1905), с. 252–253.

<sup>14</sup> В представянето на *Абагар* от Мемнон Петровский през 1876 г. авторът помещава паралелен текст на молитвата *Отче наш* от павликянска книга – катехизис от 1844 г. за сравнение с текста от 1651 г. Той споменава за липсващата при Станиславов част, но при публикуването на двата текста изследователят изпуска реда *Dapredezarstvotuoje* (да дойде Твоето царство), който в действителност фигурира

Отсъствието на частите от стихове може да се разглежда като решение на автора Филип Станиславов. Анализът на тази особеност отвежда към съдържанието на изразите за *Неговото царство*. В *Абагар* св. Богородица е посочена два пъти като царица – чрез началното изображение и чрез допълнително вмъкнатата в *Песента на Мария (Молитва когато тъгува душата)*<sup>15</sup>) номинация: *Защото Силният ме нарече царица и свято е Неговото име*. И двете промени в каноничния текст са в пряка връзка и зависимост една от друга. Станиславов следва преданието, свързано с почитта към св. Богородица като небесна царица. Обществото на Исус (йезуитският орден) я избира за своя покровителка след чудесно съновидение на основателя на ордена Игнаций Лойола, в което сам Исус Христос посочва Девата като небесна кралица<sup>16</sup>. Йезуитите завършват *Литанията от Лорето* с молитвата: „Кралице на Обществото на Исус, моли се за нас“. Ето защо епископът „освобождава“ текста на *Отче наш* от израза за царството Господне, за да направи място на названата от Бога царица – Богородица.

В поредицата от изображения, поместени в *Абагар*, визуалният смислов ред на розария е оглавен от св. Богородица – царица. Целият месец май в католическия литургичен календар е посветен на Светата Дева и се отбелязва с множество тържества и символични коронации на нейните статуи в катедралите. Начало на празниците се поставя още в първия ден на месеца. Небесната царица е следвана от сакрална „свита“ от светци, чиито памети се отбелязват и през май. Българският календар на светците съдържа огледални двойки памети за почти всички по-известни от тях. Те покриват съответно „лятната“ и „зимната“ част от годината и по този начин осигуряват непрекъснатото си присъствие като небесни пазители и закрилници на крехкото човешко съществуване. Това прави възможно конструирането на различни календарни цялости около едни и същи светци и групи от тях, подчинени на неизменната житейска цикличност. От друга страна, за нуждите на пропагандата на католицизма сред славянския свят римската църква изработва календар, който редом с утвърдените общи за цялото християнство светци включва и памети, почитани най-вече от западната църква<sup>17</sup>. Филип Станиславов също се

---

в катехизиса. Защо Петровският подхожда по този начин към съпоставката на текстовете от двата пометника можем само да гадаем. Но тази негова „оригиналност“ внася едно от обръкванията в изследователските среди, което поражда мултиплициране на неистини и изграждане на грешни хипотези.

<sup>15</sup> Абагар, 1651. л. 4, кол. 4.

<sup>16</sup> **Hardon**, John. *Use the Litany of Loreto to End the Rosary* [онлайн]. [Viewed 13.05.2015] Available from [http://www.therealpresence.org/archives/Prayer/Prayer\\_033.htm](http://www.therealpresence.org/archives/Prayer/Prayer_033.htm).

<sup>17</sup> Вж например календара в *Rituale Romanum = Ritual Rimski*. *Illyricalingua*. Roma, M.D.C.XL. [1640]



възползва от този материал за убедително въздействие – светци и свети събития от майския розарий в *Абагар*:

*Коронясване на св. Богородица* – тържествата на католическата църква започват от 1 май и продължават през целия месец; празникът, чиято първооснова е паганистична, е добре приет сред новопокръстените в католицизма<sup>18</sup>.

*Намиране на Честния Кръст* – в католическия календар – 3 май; празникът е отбелязан в *Ritual Rimski* от 1640 г.

*Архангел Михаил* – в католическия календар – 8 май – *Явление на св. Архангел Михаил*; празникът е отбелязан в *Ritual Rimski* от 1640 г.<sup>19</sup>.

Св. Николай Мирликийски – в католическия и православен календар – 9 май – *Пренасяне на мощите на св. Николай от Мира в Бари*.

*Св. Атанасий* – в католическия и православен календар – 2 май; празникът е отбелязан в *Ritual Rimski* от 1640 г.

*Св. великомъченик Георги* – в католическия и православен календар – 23 април, но сред християнското (католическо) население на Балканите през първата половина на XVII в. – 3 май<sup>20</sup>; празникът е отбелязан в *Ritual Rimski* от 1640 г. на 23 април.

Формалната страна на *Абагар* е подчинена изцяло на лунния цикъл, ориентиран към женското начало (28 орнаментални елемента по дължината на всяка колона, 4 колони на лист – колкото са седмиците в лунарния месец), свързан и предопределящ жизнените и плодородни параметри на битието. Повечето идеи за дуализъм, за полярност, за цикличност са открити и уточнени благодарение на символични връзки с Луната. Приема се, че тя помирява човека със смъртта, докато при Слънцето, при което не се наблюдава развитие и цикъл, е точно обратното<sup>21</sup>. Очевидно разгледаната до тук цялост от молитвеника – розарият, заема централно място в него и изразява и функциите на *Абагар* като амулет за зачеване и успешен брак.

---

<sup>18</sup> Янков, Ангел. *Календарни празници и обичаи на българите католици*. Края на XIX – средата на XX в. София, Акад. изд. „проф. Марин Дринов“, 2003. с. 116; 206.

<sup>19</sup> В *Universaperorbem* от 1642 на папа Урбан VIII, с която понтифексът определя и годишния набор от свети празници, денят на Архангел Михаил е 08.05. вж **Kellner**, Karl. *Heortology: a history of the Christian festivals from their origin to the present day*. London, K. Paul, Trench, Trübner & co., 1908. p. 30–31.

<sup>20</sup> **Документи за католическата дейност в България през XVII век**. [Сборник]. Състав. Борислав Примов и др. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1993. с. 254: Докладът на Петър Богдан от релацията му във Влашко, Тракия и Чипровци отразява, че празникът на св. Георги там се чества на 3 май, когато католическата църква отбелязва „Намиране на светия кръст“.

<sup>21</sup> **Елиаде**, Мирча. *Сакралното и профанното*. София, Хемус, 1998. с. 113.

Докато майският розарий е по-скоро изграден върху съдържателната страна на включените в състава му текстове и косвено подкрепен от изображенията и религиозните сцени, включени в неговия състав, то *народният календар в Абагар*, състоящ се от два кръга (цикли), е „отпечатан“ чрез ликовете на светците, в чиято памет и под чиято закрила протичат важни за населението на Балканите годишни периоди на прехода.

1. Народен календар – земеделски цикъл:

*св. Богородица – небесна царица* – празнува се през целия месец май. Въвежда се за първи път от проповедниците на Конгрегацията, но е добре приет и последователно отбелязван празник от новопокръстените католици на Балканите;

*св. царе Константин и Елена* – 21 май;

*Архангел Михаил* – 8 ноември;

*св. Николай Мирликийски* – 6 декември;

*св. Атанасий* – 18 януари;

*св. великомъченик Георги* – 23 април (6 май – всеобщ празник Гергьовден за цялото население на Балканите от всички етноси и конфесии).

2. Народен календар – годишен (Григориански) цикъл:

*св. Василий* – 1 януари;

*св. Димитър* – 26 октомври;

*св. Стефан* – 27 декември.

*Земеделският цикъл* съвпада в обхвата си с майския розарий и също като него е оглавен от образа на св. Богородица. Макар да няма аналог на празника в народната обредност на населението на Балканите за м. май, чрез представянето ѝ в акт на коронация (което се отъждествява и с признаване) от св. Троица се постига лесно въвеждане в новата конфесионална среда. Павликианите признават Св. Троица<sup>22</sup>. Поради факта, че в тяхната космогонията Мария не е Богородица<sup>23</sup>, Филип Станиславов им я предлага като небесна царица. Тя ще предвожда и балканския сонм от светци и празници и ще покровителства добрия изход. Българският епископ налага успешно и трайно един преосмислен вариант на култа към Девата в средите на новопокръстените българи католици<sup>24</sup>.

---

<sup>22</sup> **Левицкий**, Владимир. Богомилство – болгарская ересь X–XIV вв. В: *Христианское чтение*, 1 (1870), с. 50–51

<sup>23</sup> **Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори**. София, Наука и изкуство, 1967. с. 8; **Каролев**, Райчо. За богомилството. Павликиенството. В: *Периодическо списание на Българското книжовно дружество*, I, 1871, № 4, с. 59.

<sup>24</sup> **Телбизов**, Карол Иванов, **Векова-Телбизова**, Мария. *Традиционен бит и култура на банатските българи*. София, БАН, 1963. с. 248: „през май всяка вечер [сред българите-католици във Винга и Бешенов], има вечерня“. През другите месеци вечерня в техните среди се служи само в празничните дни.“

Повлияно от бароквата живопис, такова изображение се среща като композиция за първи път тук в славянски печатен паметник. По всяка вероятност, посредством *Абагар*, чрез който то се популяризира, значението му на Балканите се свързва по-скоро с вторично придобитата семантика на чудотворен образ (като част от молитвеник-амулет), отколкото с богословието на иконата. За разпространението на сюжета свидетелства и употребата му по-късно, през XIX в., в българската възрожденска печатна традиция, отново „начело” на свещени текстове<sup>25</sup>, което се определя като западно влияние.

Сцената с намирането на Св. Кръст Господен и изображението на Архангел Михаил имат пряка връзка с апокрифната книжнина, разпространявана на Балканите. Гравюрата с образите на св. царе Константин и Елена се отличава с любопитни детайли, които до настоящия момент са били споменавани бегло от изследователите, без опит за анализ. Прави впечатление, че размерът на Кръста Господен е нереално малък (помалко от 1/2 от ръста на човешките фигури). Противоестественото умалчаване и/или увеличаване на елементи от изображението или композицията е стилистичен похват със символично значение. Преди всичко, това е предизвикано от възприемането на кръста от павликяните като непотребно „едно дърво”, почитането на което би било идолопоклонство<sup>26</sup>. Затова в гравюрата в *Абагар* кръстът е символ, вписан в сюжетната линия на преданието. В горната част е разположено кръстно-то знамение, което е изпратено като видение на император Константин Велики и променя световната история. Мотивът със знамението включва и пояснителния текст: „в славата на първи победител” (Ѣв: слам: предѣвк:<sup>27</sup>). Ако проследим мултиплицирането на кръстния символ в гравюрата, той изгражда вертикален смислов ред: от знамение (знакът в небето), през божия храм на земята (църквите, възстановени и ново-построени от император Константин) до реликвата (Христовия кръст, който придобива стойността на „силни мощи”). В това безспорно най-интересно изображение се срещат и пресичат вертикалната (описаната по-горе) мъжка ос и хоризонталната – женското, майчинско начало (изразено чрез последователността Богородица–Елена–Църква). Пресечната точка е християнската църква. Чрез изображението гравьорът разказва преданието за

---

<sup>25</sup> **Часослов, който съдържава всичките денонощни молитви...** С. М. К. В. [Самоков], 1847.

<sup>26</sup> **Милетич**, Любомир. Нашите павликяни. В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*. – XIX (1903), с. 22–23.

<sup>27</sup> Идентифицира се за първи път – от хърватски: U slavam predobitnika; Вж и наслова на молитвата *Отче наш* (л. 5 от „Абагар“) – *Молитва или Песан въшнника и предѣвчника Исѣкарста*;

*Намирането на Св. Кръст Господен* на достъпен език, а едновременно с това налага по естествен път в съзнанието на павликяните приеждането на символа като част от религиозната догма-тика и църковна обредна практика. Символичната стойност на кръста се определя и от маркираните само върху горната му част следи от пирони – напълно нереалистично за разпятието. А заедно с това отклонява вниманието от кръстните мъки на Спасителя и поднася реликвата като символ на християнството.

Преданието има свой живот в апокрифната българска книжнина чрез *Слово за намирането на Светия Кръст от св. Константин и св. Елена в Йерусалим*<sup>28</sup>. Споменатият тук Константин е Константин Багренородни, царувал през X в. В апокрифния летопис той се смесва с Константин Велики. Очевидно, св. царе Константин и Елена и легендата за намирането на Светия Кръст са познати на българския народ, независимо от контаминацията с други исторически личности и събития. Популярността им като образи от апокрифната книжнина е свидетелство, че са били добре приети и в средите на павликяните. Освен това, като родоначалник на павликянството се възприема арменецът Константин<sup>29</sup>, което също води до преосмисляне на образа на св. Константин чрез познатата фигура от съществуващо предание. Близка териториална асоциация за българите павликяни през XVII в. и смесване на предание, мит и историческа истина се съдържа и в текст, според който единият пирон от Светия Кръст е отнесен в Търново<sup>30</sup>. Легендата е родена през XIII в. и става основа за месианистичната идея *Търново – трети Рим*.

Молитва за Светата Божия църква, поместена под тази гравюра в *Абагар*, е в пряка връзка с изобразената над нея религиозната сцена. На семантично ниво св. Константин е първият владетел – строител, ктитор (каквото е изобразен на гравюрата) и покровител на християнската църква. Логическият ред, положен вертикално в гравюрата чрез Божието присъствие (знамението), светците, храмът и реликвите, низхожда в текста към земните заместници на Бога в йерархичен ред, оглавен от папата. Единството на текста и изображението представлява хармонична цялост, здраво установена чрез християнската символика и религиозната догматика. Кръстът от гравюрата се превръща в символичен проводник от небесното (божественото) към земното.

---

<sup>28</sup> **Апокрифен сборник** (Аджарски) от XVII–XVIII в. НБКМ 326, л. 107 б – 112 а.

<sup>29</sup> **Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори**. София, Наука и изкуство, 1967. с. 44.

<sup>30</sup> **Чурешки**, Стефан. *За религиозната и културната приемственост в българската история* [онлайн]. [Прегледан на 16.09.2014]. Достъпно от <http://new.politichesko.info/Za-religioznata-i-kulturnata-priemstvenost-v-bulgarskata-istoria---5351.html>

От направените анализи и наблюдения върху тази безспорно ключова гравюра в *Абагар* на Филип Станиславов<sup>31</sup> можем да стигнем до извода, че нейната поява с коментирани детайли е свързана с просветителския характер на изданието и предназначението му както на молитвеник, така и на учебно пособие, съдържащо в себе си основите на християнството.

В *Абагар* изображението на *Архангел Михаил* е свързано с текста от *Откровението на Йоан* 12:7–9 за победата на божия войн и неговите ангели над Сатаната. Изображението е с тематична отпратка и към старозаветния апокриф *Слово за лъжливия Антихрист, безбожния Сатанаил, как го плени Архангел Михаил, воевода на всички ангели*, широко разпространяван по българските територии<sup>32</sup>. Гравюрата е свързана с молитвен текст в смъртния час. Паралел с балканския фолклор е ролята на архангела като „вадидушник“ в този преходен момент от човешкото съществуване. Михаил е най-справедливият от архангелите, защото не прави разлика между хората в часа на смъртта. В апокрифните списъци с информация за това на кои светци за какви болести да се молим е указано, че към Архангела с молитва трябва да се обръщаме когато: се събуждаме; отиваме на съд; тръгваме на път; а в запрещателните молитви – срещу лични врагове. Популярността на двойката св. Богородица – Архангел Михаил в народните среди на Балканите е свързана и с разпространението на новозаветния апокриф *Ходене на Богородица по мъките*<sup>33</sup>.

Ликът на св. *Николай* оглавява молитвен текст за спасение на душата в смъртния час. Светителят е представен в немалко балкански поверия като чудотворец, който лекува хората от различни заболявания. Името му се споменава често в народните баяния на българите. Алегоричното възприемане на смъртта като път на душата към отвъдното в българския фолклор, осъществява пряка връзка между изображението и поместената под него молитва. В *Абагар* светецът е представен в обкръжението на омофора и евангелието (придържани от ръцете на Бог и св. Богородица в горните ъгли на гравюрата, при спазването на универсалната символичност: лява ръка – женско начало; дясна ръка – мъжко начало), които, според житието, той сънува преди приемането на сана архиепископ

---

<sup>31</sup> Предната страна на декоративния футляр в юбилейното фототипно издание: **Станиславов, Филип.** *Абагар на Филип Станиславов*. Рим 1651 / Представен от Божидар Райков. София. Нар. просвета, 1979, представя точно тази гравюра. Още едно доказателство за интереса, който тя предизвиква и до днес.

<sup>32</sup> **Стара българска литература. Т. 1. Апокрифи.** София, Български писател, 1981, с. 41–48, 349–350.

<sup>33</sup> **Стара българска литература. Т. 1. Апокрифи.** София, Български писател, 1981, с. 239–247, 392–394. Същият и на адрес: [http://macedonia.kroraina.com/bg\\_ap/dp\\_36.html](http://macedonia.kroraina.com/bg_ap/dp_36.html) [прегледан 11.02.2014 г.].

Мирликийски. Посочен като духовен водач от Бог и св. Богородица, архипастирът получава неоспорими гаранции за святост.

В народното съзнание на българите св. *Атанасий* участва в разделянето на природния кръговрат на зима и лято и има биполярна стойност на светец и злодей<sup>34</sup>. В календарно-празничната фолклорна система св. Атанасий най-често се свързва със св. Антоний и образува с него близаначна двойка<sup>35</sup>. Чрез налагането на църковната двойка (св. Кирил и св. Атанасий) върху възприетия вече близначен модел на „народната“ двойка (св. Антоний и св. Атанасий), Станиславов деликатно подменя фолклорния модел с църковния канон.

Свети Атанасий участва заедно с 318-те отци на Първия Никеийски събор. Изображеният с него св. Кирил Александрийски е от Третия Вселенски събор в Ефес през 431 г., където застава твърдо против арианската ерес и несторианството. Паметта на двамата се отбелязва от православната църква на 18 януари, а на св. Кирил Александрийски и на 9 юни. На 2 май е запазен паметният ден на св. Атанасий, отбелязван и от католическата църква. Общият култ към двамата светци е широко разпространен сред православните християни<sup>36</sup>. Контаминацията между двойката св. Кирил Философ и св. Методий от една страна и св. Кирил Александрийски и св. Атанасий Александрийски от друга<sup>37</sup>, приближава светите отци на църквата към балканската книжовна история. Приложеният към изображението молитвен текст (*Молитва на всяка потреба*), който е семантично обвързан едновременно с живота и смъртта, максимално се доближава до народните представи за универсалност на светителите и празника им като момент на преход и важна за жизнения цикъл граница. Той представлява алтернатива на паганистичните ритуали, свързани с тази дата (18 януари) от календара. Текстът на Станиславов изразява и издържана в християнската догматика канонична формулировка – молитва, алтернатива на запрещенията, публикувани в частта *молитви на всяка потреба* в ранния печатен славянски требник<sup>38</sup>.

---

<sup>34</sup> **Попов**, Рачко. Светци близнаци в българския народен календар. София, Изд. на БАН, 1991. с. 60–61.

<sup>35</sup> Пак там, с. 64–65.

<sup>36</sup> Общо изображение на двамата светители от IX–X в. е открито в Преслав. Ръкописи от XV–XVI в. свидетелстват за отбелязване на общата им памет. По-подробно вж **Чешмеджиев**, Димо, **Кръпова**, Илияна. Бандуриевата легенда и нейната историческа стойност. В: *Старобългаристика*, XV, 1991, № 1, с. 90–91.

<sup>37</sup> Въпросът е коментиран от Димо Чешмеджиев. Вж **Чешмеджиев**, Димо, **Кръпова**, Илияна. Бандуриевата легенда и нейната историческа стойност. В: *Старобългаристика*, XV, 1991, № 1, с. 86–95.

<sup>38</sup> Църковна книга, която съдържа правилата за извършване на обредите на църковните тайнства и други свещенодействия, извършвани от църквата в особени случаи, които не са включени в храмовото (обществено) богослужение.

Изображенията на отците на църквата в *Абагар* (св. Кирил, св. Атанасий, св. Василий Велики и св. Николай) са свързани и с идеята за майския розарий, и с народния календар. Освен това, дуалистичната космогония на павликяните не приема друга авторитетна книга освен четирите евангелия, псалтира и посланията на апостолите. Всички останали догматически четива и свещени книги, особено съчиненията на светите отци на църквата, са отхвърляни от тях като недостовърни. При такава първооснова, възприемането им е възможно само чрез посредничеството на техните образи в народната традиция, а на вторичното им сакрализиране се разчита след добрия прием на католическия молитвеник – *Абагар*. Византийската хронистка от XI в. Ана Комнина свидетелства, че Евтимий Зигавин оборва дуалистите „с твърдения на светите отци“<sup>39</sup>. Следвайки този пример в целия молитвеник и чрез послеслова, поместен в неговия край, Станиславов още веднъж затвърждава авторитета на отците на църквата, като обявява техните творби за основен източник при създаването на книгата си в средата на XVII в.

Значимостта и популярността на св. *Георги* в народната традиция и обредно-ритуални практики е добре известна и става обект на различни изследвания в средите на хуманитаристиката. В молитвеника на Станиславов светецът предстои в началото на молитвен цикъл от четири текста, ориентирани изцяло към успешния брак и зачатие, които са заимствани от римския мисал (т.нар. *Ordo Matrimonij*<sup>40</sup>). Връзката между изображението и текстовете, разположени под него, се осъществява от припознаването на св. Георги като закрилник на плодородните сили, възраждащата се природа и съзиданието. В жизнения цикъл светецът оглавява празничната обредност на изцяло паганистичния балкански Гергьовден, отбелязван на 6 май<sup>41</sup>. Може би това обяснява и поместената в послеслова на *Абагар* дата на отпечатване на молитвеника – също 6 май.

*Народният календар* в *Абагар* изразява годишната цикличност с начало и край – месец май. Светците са подредени в календарен ред, според най-популярните сред южните славяни техни празници. „Годината или онова, което се схваща под този термин, е равнозначна на сътворението, на времетраенето и на погибелта на един свят, на един Космос“<sup>42</sup>. Към общоприетата галерия от образи и асоциативно свързаните с тях

---

<sup>39</sup> **Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори.** София, Наука и изкуство, 1967, с. 94.

<sup>40</sup> **Иеркова, Яна.** Латински извори на Станиславовия „Абагар“. В: *Литературна история*, 2, 1978, с. 62.

<sup>41</sup> **Милетич, Любомир.** Нашите павликяни. В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, XIX (1903), с. 109.

<sup>42</sup> **Елиаде, Мирча.** *Образи и символи. Размисли върху магическо-религиозната символика.* София, Прозорец, 1998, с. 68.

обредно-ритуални действия, българският католически епископ прикачва текстовете на новата конфесионална догматика и предлага встъпителни, опростени форми на новата религиозна обредност – католическата.

Споделената среда, бит и годишен цикъл на житейската ритмичност развиват различията и обединяват общността с единна образно-митологична и обредна система. Фолклоризацията на образите на големите християнски светци е процес, който съпътства тяхното въвеждане в мирогледния обхват на обикновения човек. Вписването им в традицията изтрива границата между сакралното и профанното, което е необходимо условие за живота им в общността.

Чрез триадата светци – св. Василий, св. Димитър и св. Стефан, Филип Станиславов изгражда още един годишен кръг в *Абагар*, този път – според официалния Григориански календар<sup>43</sup>. Необходимостта е породена от факта, че новата календарна система не среща безрезервен прием сред християнското население в европейския свят. Според историческите извори, павликяните също следвали стария календар<sup>44</sup>. Православното население на Балканите, което е доминиращата християнска конфесионална общност, приема за начало на годишния цикъл 1 септември. Чак до края на XVII век предпочитанията на западните християни за начални дати в календарната година са 25 март (Благовещение) и 25 декември (Рождество Христово). Позицията на римските понтифици също не е последователна и категорична при прилагането на календара на папа Григорий XIII. Един от ревностните поддръжници на Григорианския календар е папа Урбан VIII, а българският епископ следва линията на своя духовен наставник.

Свети Василий, св. Димитър и св. Стефан в светогледа на балканските народи отговарят за равновесието в „зимната“ половина на природния цикъл, която балансира предходната част на *Абагар* – плодородния майски („летен“) цикъл. Дните на отбелязването на техните празници също са съпроводени от множество ритуали, свързани със съответните уязвими етапи на прехода. Станиславов избира популярна сакрална триада, за да наложи култа върху утвърдената ритуална практика, а от друга страна и да очертае новите граници на календарната година.

---

<sup>43</sup> Въведеният през 1582 г. от папа Григорий XIII нов календар установява 1 януари за начало на новата година. Промяната не е усвоена и приета добре от повечето римски папи чак до 1691 г., когато папа Инокентий XII окончателно утвърждава Григорианския календар. По-подробно вж при **Добрянский-Сачуров**, Адолф. *Календарный вопрос в России и на Западе*. Санкт Петербург, тип. П. П. Сойкина, 1894. с. 85.

<sup>44</sup> **Милев**, Никола. *Католишката пропаганда в България през XVII век. Историческо изследване*. София, Царска придворна печ., 1914. с. 47.



Изображението на св. Василий оглавява литургичните текстове в *Абагар*. Един от тримата литургисти на християнската църква, с лика си на това място в молитвеника, осигурява външната смислова връзка, необходима за официалните представители на църковната цензура. В ранните печатни славянски богослужбни книги на св. Василий Велики са атрибуирани множество евхемни цикли с различна насоченост. Името му като псевдоавтор на заклинателни текстове се среща още в най-ранния славянски молитвеник – *Синайският евхологий* от XI век. Народната традиция пренася вярата в чудотворните Василиеви молитви през вековете и макар да ги видоизменя и адаптира към каноничната молитвена формула, очакваното от тях чудодейно въздействие остава на границата между религия и разпространени извън църквата вярвания в чудеса. Православната църква отбелязва деня на св. Василий на 1 януари още от Средновековието и той фигурира в първите славянски (старо-български) календари<sup>45</sup>. Като при всички големи християнски светци, образът му е фолклоризиран и възприет в народните обредни практики, свързани с началото на годишния цикъл.

Култът към св. *Димитър* е характерен за източното православие. Пряко свързан с победната история на българския народ<sup>46</sup>, Солунският чудотворец е почитан на Балканите (и често изобразяван заедно) наравно със св. Георги. Изображението на светеца в *Абагар* е поставено преди *Молитва за непрестанна възхвала на Бога в зло и в добро*<sup>47</sup> (популярният християнски химн *Тебе Бога хвалим (Te Deum)*) и *Молитва когато тъгува душата*<sup>48</sup> (*Песента на св. Богородица* (т. нар. *Magnificat*)<sup>49</sup>). И двете молитви са свързани с литургичната практика. Евангелският текст на *Песента на св. Богородица* съдържа вестта за непорочното зачатие. Точно тук Филип Станиславов вмъква текста, с който определя Божията майка като *царица*<sup>50</sup>. Идеята на католическия епископ е да направи връзка с *Лоретанската литания*, в която Богородица е наречена тринадесет пъти *царица*.

Това е последният текст в *Абагар* от литургичния цикъл, който по този начин може да бъде прикрепен към предходния *майски цикъл*. Във

---

<sup>45</sup> Христова-Шомова, Искра и др. Денят на св. Василий Велики. В: *Библиотека*, XIX, 2012, № 1, с. 19.

<sup>46</sup> Успехът на въстанието на царете Асен и Петър и обявяването на Второто българско царство са заложени в началото на съпротивата – денят на св. Димитър – и протичат под неговата закрила.

<sup>47</sup> *Абагар*, 1651. л. 4, кол. 4.

<sup>48</sup> *Абагар*, 1651. л. 4, кол. 4.

<sup>49</sup> *Лука* 1:46-55.

<sup>50</sup> В евангелския текст (Лк 1:49) вариантът е: *задето Силният ми стори велико нещо, и свето е името Му*;

втория календарен смислов ред от изображения в молитвеника на Станиславов св. Димитър намира място поради трайните връзки с българската народна традиция. Българският фолклор го разпознава като покровител на „зимния“ цикъл от календарната година. С него се свързват поредица от празници и ритуални практики, ориентирани към умилистяване на стихии и бедствия.

Свети Стефан е почитан от всички християни като архидякон и първомъченик в християнската вяра. Във всички славянски палеотипи св. Стефан е призван на помощ и оглавява общата поредица от светци-мъченици, на чието застъпничество се разчита в молитвените текстове при маслосвет над тежко болен и при други критични ситуации от човешкия живот. В *Абагар* сцената *Убийството с камъни на св. Стефан* оглавява цикъла от четири молитви против всякакви недъзи и болести. В най-дългата лечебна молитва от паметника светецът е наречен „застъпник и бранител на българската земя”. Можем да допуснем, че иносказателно чрез сцената и номинацията на светителя Филип Станиславов дава на своя народ закрилник в борбата срещу иноверците. Но не бива да се изключва и агиографска отправка с нравоучителен нюанс – Савел (бъдещият апостол Павел, приетан и за кръстник на павликяните) е един от тези, които нареждат смъртта на св. Стефан, а после след духовно прозрение и разкаяние приема християнството<sup>51</sup>. Припомнянето на този житиен епизод, за св. Стефан чрез сцената с мъченическата смърт на светеца проповедникът, Станиславов използва като духовен пример за подражание, предложен на последователите на апостол Павел – павликяните. За деня на св. Стефан фолклорът казва, че той „затваря кръга“. Стефановден е последният празник в годишния народен календар.

Изображенията в *Абагар* започват и завършват със Св. Троица<sup>52</sup>. Тя коронясва св. Богородица в началото на паметника, а също така и присъства на мъченичеството в Христа на св. Стефан (в горния десен ъгъл на гравюрата). Според житието, свидетели на изпитанията на първомъченика са св. Богородица и св. Йоан Богослов. В молитвеника на Станиславов художественото решение (подмяна) вероятно е свързано с невъзприемането на образа на Божията майка от павликянската общност. А и с отредената ѝ вече роля на *Царица на розария*. И ако св. Стефан затваря кръга на народния календар, то чрез повтореното изображение

---

<sup>51</sup> **Житие на св. първомъченик и архидякон Стефан** [онлайн]. [Прегледан на 13. 05. 2015]. Достъпно от [http://www.pravoslaviето.com/life/12.27\\_sv\\_arhidjакон\\_Stefan.htm](http://www.pravoslaviето.com/life/12.27_sv_arhidjакон_Stefan.htm)

<sup>52</sup> Изображението на Св. Троица в сцената с *Убийството на св. Стефан с камъни* е твърде неясно и присъствието на св. Дух вероятно не е отбелязано поради липсата на място.

на Св. Троица се „затваря“ кръгът от свети образи, включени в състава на амулетния свитък. Тринитарната формула: *В името на Отца, и Сина, и Светия Дух* се произнася задължително по време на кръщение, както и при полагане на кръстния знак. Тя е в началото и в края на всяка молитва, а с нея започва и всеки църковен ритуал. Света Троица е на особена почит сред приелите католицизма павликянски общности, а култът намира израз и в монументалното изкуство<sup>53</sup>. В *Абагар* изображението на Св. Троица е и визуална отправка към Тринитарната формула, и се явява образно указание за нейното произнасяне в началото и в края на молитвения цикъл. Чрез Троицата се обединяват всички коментирани до момента цикли от молитвеника.

Чудотворните икони (или изображения, а също и малки статуи на светци) са познато и признато чудодейно средство за защита и проводник на божествена намеса не само за православно, но и за католическото население. От доклад, свързан с релациите на българския католически епископ Петър Богдан по нашите земи през 1640 г. получаваме информация за случай на чудесно изцеление на духовника от тежка болест, посредством контактното въздействие на графично изображение (щампа) на св. Богородица<sup>54</sup>. Документалните свидетелства на българските епископи от техните обиколки из България през XVII в. регистрират пълната липса на мощи на светци в разграбените и полуразрушени католически църкви в посетените градове и селища. Затова указанията на автора в послеслова за употребата на *Абагар* „наместо силни мощи“ са не само уместни, но и предизвикани от историческите обстоятелства. Филип Станиславов укрепва устоите на католицизма сред българското павликянско население като дава модели за святост и преклонение – основите на християнската догматика (изразена чрез адаптиран текст) и набора от популярни християнски светци (чрез техните изображения). Светите образи са вписани в сюжетни схеми и религиозни сцени, които разказват на достъпен език важни житийни епизоди. Допълнителното им включване в народния (земяделски) календар обезпечава тяхната функция на закрилници и чудотворци чрез приближаване към фолклорния архетип.

---

<sup>53</sup> **Телбизов**, Карол. **Векова–Телбизова**, Мария. Традиционен бит и култура на банатските българи. В: *Сборник за народни умотворения*, 51 (1963). На с. 248: Св. Троица също е на особена почит. Във Винга дори има висока статуя на Нововетната Троица, пред която се служи месата на празника.“

<sup>54</sup> **Документи за католическата дейност в България през XVII век. [Сборник]**. Състав. Борислав Примов и др. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1993. с. 83–84.



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## **АНДРЕЙ СИНЯВСКИ И ЮЛИЙ ДАНИЕЛ – ДВАМА СЪВЕТСКИ ЕРЕТИЦИ**

КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА

*Krassimira Daskalova. ANDREI SINIAVSKII AND JULII DANIEL – TWO SOVIET HERETICS.*

The article – based on Andrei Siniavskii's personal archival collection kept at Hoover Institution Archives, Stanford University, California and on various secondary sources – tells the story of the trial against the Soviet writers Andrei Siniavskii (Abram Terz) and Yulii Daniel (Nikolai Arzhak). Both Siniavski and Daniel spent several years in the Soviet GULAG for publishing their works in the West (as "tamizdat"). The text pays attention to the various (national and international) actions in support of the two dissidents while revealing the curious position of the communist Bulgarian writers' Union regarding this case, as well.

През лятото на 2014 г. имах изключителния шанс като Фулбрайтова стипендиантка да работя няколко месеца в архивите Хувър към Станфордския университет в Калифорния, САЩ. Там „открих“ материали и лични фондове не само на известни български опозиционери като Г. М. Димитров, но и документи, свързани с дисидентското движение в Съветския съюз. Интересът ми към историята на цензурата в Източна Европа ме насочи към фонда на Андрей Синявски (Абрам Терц), за когото

в България се знае сравнително малко<sup>1</sup> (За разлика от много по-известния му сънародник Александър Солженицин). През 1965 г. заедно с колегата му Юлий Даниел, Синявски е обвинен в противодържавна и антисъветска дейност, заради публикуваните зад граница („тамиздат“) текстове. Моето четене в архива стана още по-интересно, когато намерих и документи, свидетелстващи за „българската следа“.

Настоящият текст не претендира да представя изчерпателно проблемите на дисидентското движение в Съветския съюз и/или творчеството на Синявски и Даниел. Опирайки се на историята на книгата, четенето и цензурата, той обръща внимание най-вече върху живота им до 1965–1966 г., на процеса срещу тях и на някои съветски и чужди реакции към тяхната история. Любопитна е и една непозната страница от новата ни литературна история: отношението на известни български писатели към този случай и солидаризирането им с официалното становище на съветския комунистически режим. Първата част на текста дава общи данни за Синявски и Даниел<sup>2</sup>, втората – въз основа на няколко документа, съхранени в архивите Хувър – запознава с акциите на Съюза на българските писатели по техния случай.

### *Дисидентството*

Разсъждавайки върху „съветската цивилизация“ самият Андрей Синявски свързва първите признаци на упадъка на съветската система с появата на „дисидентите“, които – според него – от втората половина на 50-те години на ХХ в. се противопоставят на съветската държава, на нейната идеология и се намират в конфликт с официалната партийна доктрина. Дисидентите, настоява Синявски, са нов феномен, изключителен резултат от съветската следвоенна реалност и от крайната непоследователност на официалната власт след смъртта на Сталин и особено след ХХ конгрес на КПСС (когато Никита Хрушчов прочита своята историческа реч за грешките от времето на култа към личността на Сталин)<sup>3</sup>.

---

<sup>1</sup> Едно от малкото изключения са заниманията на Ренета Божанкова. Виж **Божанкова**, Р. *Руска миниатюрна проза. Типология и поетика*. Автореферат на дис. за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. С., 1995; **Божанкова**, Р. Руски постмодернизъм. В: **Евтимов**, Р., **Божанкова**, Р. и др. *Руска литература ХІХ и ХХ век. Университетски учебник*. Пловдив, 2002, 2005, с. 531; **Божанкова**, Ренета. Полемики от преди: Розанов, Солженицин, Синявски или откъследи руска литературна история. В: *Vox literarum. Култура. Комуникация. Критика*, 2004, №1, с. 8–16.

<sup>2</sup> През настоящата 2015 г. се навършват 90 години от рождението на двамата съветски „еретици“.

<sup>3</sup> **Sinyavsky**, Andrei. *Soviet Civilization. A Cultural History*, New York, Arcad Publishing, 1990, pp. 226–227. Пастернак, Менделщам и Ахматова, според Синявски, не са били дисиденти, въпреки че безспорно са „еретични“, неортодоксални

Според мненията на някои съвременни руски изследователи, първата демонстрация на правозащитниците (т.е. дисидентите) в СССР започва именно по повод съда над Синявски и Даниел през 1965 г.<sup>4</sup>

За феномена източноевропейско „дисидентство“ съществуват многобройни публикации. Огромната част от тях, дело както на западни, така и на източноевропейски изследователи, следващи полярното говорене и противопоставяне между Изтока и Запада от времето на Студената война, представят всички „дисиденти“ като антикомунисти.<sup>5</sup> В последното десетилетие, обаче, се появиха и изследвания, които се опитват да преодолеят крайните оценки от епохата на идеологическите схватки между двата блока до 1989 г. и да отговорят на въпроса защо и как една значителна част от източноевропейските дисиденти са марксистки, комунисти, социалистически и/или „съветски хора“<sup>6</sup>.

В по-широкия план на културната история, въпросът за дисидентите и дисидентството са свързани с проблемите на авторството, цензурата, репресията срещу книжовната култура и интелектуалната свобода.

### *Историографията*

За историята на Синявски и Даниел има вече издадени няколко монографични изследвания, а още по време на процеса срещу тях в Западна Европа и Съединените щати излизат изключително голям брой материали, които запознават световната общественост с репресията срещу двамата съветски автори, като издигат глас в тяхна защита. Западът, обаче, не развива към Синявски култ, подобен на този към Борис Пастернак или Александър Солженицин. Затова и изследванията на английски език, посветени на творчеството на Синявски са – сравнени с

---

гласове в съветската литература. Със своя неконформизъм те са предшественици на дисидентството и са предопределяли неговия път. Но те са свързани с миналите, предреволюционни традиции на руската култура“ (с. 226).

<sup>4</sup> Вайль, П., Генис, Ал. *60-е. Мир советского человека*, Москва, 1998, с. 179, 344. (Цитирано у Христова, Наталия. *Специфика на българското „дисидентство“*, Пловдив, Лета, 2005, с. 46).

<sup>5</sup> Подобни изследвания на българския случай, например, говорят в термини на „закъснялото българско дисидентство“ (от 80-те години на XX в.) без да отчитат спецификите на българския контекст и многобройните прояви на явно и активно несъгласие и инакомислие (смисъл на дисидентството) в държавно-социалистическия контекст между 1944 и 1989 г. Тук имам предвид една работа на Victor Petroff, *The Belated Bulgarian Dissidence: The Emergence and Development of Dissident Movement in Bulgaria*, Omda Publishing House, 2009.

<sup>6</sup> Христова, Н. Западната легитимация на късното българско „дисидентство“. В: *Историческо бъдеще*, 2004, № 1–2, с. 116–130; Христова, Н. Митът за всеобщия конформизъм на българските интелектуалци през втората половина на XX век. В: *Известия на Българското историческо дружество*, 40, 2008, с. 355–365.

публикации за Пастернак и Солженицин – малко на брой<sup>7</sup>. Руският отговор на творчеството на Синявски включва полярните полемики в рамките на три различни интелектуални кръга и е белязан от съветския, пост-съветския и емигрантския контексти.

### *Кои са Синявски и Даниел?*

Андрей Донатович Синявски е роден в Москва на 8 октомври 1925 г. в семейството на инженер-химика Донат Евг. Синявски и библиотечната служителка Евдокия Ивановна Синявска<sup>8</sup>. През юни 1951 г. баща му е бил репресиран за „антисъветска дейност“, но през 1956 г. неговото съдебно дело е прекратено и той е реабилитиран – умира през 1960 г. Евдокия Ивановна умира през 1955 г. Възпитан в това, което самият той определя като „здравословна съветска атмосфера, в нормално съветско семейство“ през 30-те години на XX век, Андрей Синявски споделя, че в навечерието на Втората световна война, петнадесет годишен е бил „истински комунист-марксист“<sup>9</sup>.

Между 1933 и 1941 г. Синявски учи в Москва, а средното си образование завършва в евакуация през 1943 г. в гр. Сизрани. Същата година е призован в армията, но не отива на фронта, а учи (февруари 1943–юли 1944) във военно училище в Москва. Получава специалността авиационен радиомеханик. До ноември 1945 г. служи в армията като радиотелеграфист край Москва. Постъпва като задочник във филологическия факултет на Московския университет (МГУ), а след демобилизацията, през 1945 г. става редовен студент. Специализира руска и съветска литература на XX век. От юли 1949 г. е редовен аспирант<sup>10</sup> в катедрата по съветска литература на МГУ. През октомври 1955 г. защитава дисертация върху Максим Горки на тема *Роман М. Горького „Жизнь Клима*

---

<sup>7</sup> Две от монографиите излизат още през 70-те години на XX в.: **Dalton**, Margaret, *Andrei Siniavskii and Julii Daniel. Two Soviet "Heretical Writers*. Wuerzburg, Jal, 1973 and **Lourie**, Richard. *Letters to the Future. An approach to Sinyavsky-Terz*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1975). В последно време се появиха и още две големи изследвания: **Nepomnyashchy**, Catherine T. *Abram Terz and the Poetics of Crime*. New Haven, Conn., Yale University Press, 1995 и **Kolenosky**, Walter E. *Literary Insinuations. Sorting out Sinyavsky's Irreverence*. Lanham, Maryland, Lexington Books, 2003. За тези изследвания виж по-подробно у **Markesinis**, E. *Andrei Siniavski. A Hero of His Time?* Boston, 2013, pp. X–XVI. От руските изследователи в последно време, искам да отбележа специално книгата на **Ратькина**, Т. Э. *Никому не задолжав. Литературная критика и эссеистика А. Д. Синявского*. Москва, Совпадение, 2010.

<sup>8</sup> Всички данни за живота и творчеството на Андрей Синявски и Юлий Даниел са извлечени от документите, съхранявани в *Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii* (Biographical file).

<sup>9</sup> **Синявски**, Андрей. Дисидентство как личный опыт. В: *Синтаксис*, 1985, № 15, с. 134.

<sup>10</sup> В днешни термини – докторант.



*Самгина“ и история русской общественной мысли конца XIX – начала XX века.* От ноември 1952 г. е младши научен сътрудник в Института за световна литература „Максим Горки“ към Академията на науките на СССР, с профил съветска литература. През 1965 г. става старши научен сътрудник. От 1954 г. чете лекции по руска литература на XX век и по съветска литература във филологическия факултет и в журналистическия факултет на МГУ. Член и активист на комсомолската организация в МГУ. През 1960 г. става член на Съюза на съветските писатели. Публикува критически статии в „Новый мир“ (1957–1958 г.). Между 1949–1959 г. е женен за Инеса Маркова Гилман, инженер-химичка. Деца от този брак няма. След развода си се жени за Мая Василиевна Розанова-Круглякова (р. 1930 г.), изкуствоведка, която до 1964 г. работи в ред музеи и реставрационни работилници в Москва, а след това – на договор към Художествения съвет по приложно изкуство. Имат син, роден през 1965 г.

\* \* \*

Юлий Маркович Даниел е роден на 15 ноември 1925 г. в Москва в семейството на Марк Менделевич Даниел, литератор и Минна Марковна, библиотечна служителка. Баща му умира през 1940 г., а майка му – през 1959 г. Юлий Даниел учи в Москва, а през войната, в евакуация, получава средно образование в Сталинградска област. След завършването на 10 клас, през февруари 1943 г., е призован в армията. От есента на 1943 до есента на 1944 г. е на фронта. Тежко ранен в дясната ръка, получава ордени и медали. През 1946 г. учи във филологическия факултет на Харковския университет, после се мести в Московска област и завършва педагогически институт. През 1951–1953 г. е учител в средно училище в гр. Людиново, в Калужска област. От 1953 г. е вече в Москва и работи (до 1957 г.) като учител по руски език и литература. След 1957 г., до арестуването му, няма постоянна работа, препитава се главно с преводи; занимава се с литературна дейност и написва повестта „Бягство“. Женен от 1950 г. за Лариса Йосифовна Богорас-Брухман – езиковедка-лингвистка. Имат син Александър, роден през 1951 г.

### *Обвинението*

Андрей Синявски е арестуван в Москва на 8 септември 1965 г. От обвинителния акт по углавно дело № 291 от 27 януари 1966 г. става ясно как държавна сигурност успява да разкрие, че под псевдонима Абрам Терц на Запад издава свои произведения старши научният сътрудник от Института по световна литература „Максим Горки“ към Съветската академия на науките Андрей Донатович Синявски, а под псевдонима Нико-

лай Аржак – неговият „съучастник по престъпна дейност“, поетът-преводач Юлий Маркович Даниел. Срещу двамата е възбудено дело през септември 1965 г., завършено на 15 януари 1966 г.: те са привлечени под отговорност заради „враждебната си позиция към отделни въпроси от политиката на КПСС и съветското правителство“ и публикуването на Запад („тамиздат“) на „антисъветски, клеветнически произведения, опорочаващи съветския държавен и обществен строй“<sup>11</sup>.

Процесът (10–14 февруари 1966 г.) срещу Синявски и Даниел отбелязва края на краткосрочното Хрущово „размразяване“ след смъртта на Сталин и поставя акцент върху формиращото се дисидентско движение в СССР. Той за пореден път насочва вниманието към взаимоотношението автор и общество в Русия, общество, което – по думите на Е. Маркезинис – много често чества своите писатели като патриоти и герои, но също така лесно ги осъжда като злодеи и предатели<sup>12</sup>.

### *„Прегрешенията“ на Синявски и Даниел*

От документите по делото е видно, че Синявски и Даниел не само са издавали свои текстове на Запад без санкцията на комунистическата власт, но и че при обиска в дома на Синявски от него са иззети деветнадесет книжни тела, повечето издадени на руски език като „тамиздат“: болшинството в Ню Йорк (най-вече от издателство „Чехов“), но също в Париж и Мюнхен. Между тях са заглавията: „Дар“ (1952) и „Другие берега“ на В. Набоков (1954); „Проза“ на М. Цветаева (1953); „Избранные сочинения“ на А. Хомяков (1953); „Лица“ на Е. Замятин (1955); „Доктор Живаго“ на Б. Пастернак (1964); „Поэтическое искусство Мандельштама“ (1964). Съгласно писмо от Главно управление по охрана на военните и държавни тайни, запазено в архива на Синявски, иззетите от него книги би трябвало да се съхраняват само в спецфондовете на учреждения и предприятия<sup>13</sup>. По време на един от разпитите, Синявски заявява, че книгите с „антисъветско съдържание“, намерени в дома му при обиска, са му донесени не по негова молба, че той по принцип не се интересува от книги с политически характер, не се е занимавал с разпространението на тази литература и не е показвал и рекламирал въпросните книги на други лица<sup>14</sup>.

---

<sup>11</sup> Обвинително заключение. – Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12, pp. 69–86.

<sup>12</sup> **Markesinis**, Eugenie, *Andrei Siniavski. A Hero of His Time?* Boston, 2013, p. X.

<sup>13</sup> Определение. Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 13, pp. 213–214.

<sup>14</sup> Когато говори за „антисъветски книги“, Синявски уточнява, че има предвид заглавия като: две копия на „Новый журнал“, № 70 и 71, издадени в Ню Йорк; книгата на Глеб Струбе „Русская литература в изгнании“, публикувани от издателство

В показанията си Синявски обяснява схемата, по която произведенията му са изнасяни в чужбина: той предавал първия екземпляр от ръкописите си на своята състудентка Елен Замојская Пелте (дъщеря на бившия френски военноморски аташе при посолството на Франция в СССР), за да бъдат пренесени – чрез дипломатическата поща – и отпечатани извън СССР; вторият екземпляр оставал у него. След като ръкописът бивал публикуван, Синявски унищожавал копието, което се намирало в дома му. Според същите показания, произведенията на Юлий Даниел са изнасяни от СССР пак с помощта на Елен Замојская<sup>15</sup>.

### *Метаморфозите на Синявски-Терц и Даниел-Аржак*

Като Терц и Аржак, Синявски и Даниел опитват радостите и понасят тежестите на креативната свобода или „вътрешната свобода“, както се изразяват дисидентите. Процесът и лагерът по-късно са изпитание за предаността на двамата творци към литературата и изкуството като цяло.

Първите два текста на Синявски публикувани в чужбина са повестта „Суд идет“ (Съдът продължава. Париж, 1959) и статията му „Что такое социалистический реализм“ (Какво е социалистически реализъм. Париж, 1959). Централната идея на „Суд идет“ е нравствения въпрос дали целта оправдава средствата: според Синявски, низките средства не оправдават високите цели. Авторът отбелязва, че в сюжета на повестта е използвал някои събития (в действителност прояви на антисемитизъм, дегизиран като антикосмополитизъм) от началото на 50-те години на ХХ в., свързани с култа към личността на Сталин и т.нар. *процес на лекарите* (повечето от тях евреи), когато са „използвани недостойни средства“, по-късно осъдени от съветското общество<sup>16</sup>. „Суд идет“ излиза на 24 езика: през 1959 г. издателството на полските емигранти в Париж публикува повестта на руски и полски език; през 1960 г. – излиза в Хелзинки на фински език и в Милано на италиански език; през 1963 г. в Париж на френски език, в Аржентина на испански език и в Ню Йорк на английски език и пр. Този текст е бил четен на руски език и по радиостанция „Свобода“, действаща от името на т. нар. „Кординационен център за антиболшевишка борба“<sup>17</sup>.

---

„Чехов“ в Ню Йорк; книгата на Вышеславцев „Кризис индивидуальной культуры.“ Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12, p. 37.

<sup>15</sup> Синявски познавал Елен от 1947 година, когато двамата учат в МГУ. Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 13, pp. 213–214.

<sup>16</sup> **Собственноручные показания.** В: Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12, p. 91.

<sup>17</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12, pp. 72–73.

В статията „Что такое социалистический реализм?“ Сиявски настоява, че социалистическият реализъм в крак с духа на времето и културата, която го поражда, е „телеологически“, подобно на много исторически култури и на самото човешко мислене. Тръгвайки от тази идея, авторът извежда паралели между някои произведения на съвременната му литература и изкуството на XIX в. и подчертава различията между положителните герои на съвременната му епоха и критическото мислене на хората на XIX столетие. Загърбвайки „социалистическия реализъм“ писателят отдава предпочитание на термина „класицизъм“, който той използва за поезията на Маяковски, приемайки я за висок образец в рамките на този стил, като същевременно критикува някои други автори, упреквайки ги в еkleктика, в смесване на прийоми на класицизма с тези на литературата на XIX век. В края на статията Сиявски говори за фантастично изкуство (близко до неговата собствена художествена практика) като го противопоставя на съществуващото тогава критично направление а la Дудинцев. „Что такое социалистический реализм“ се появява на френски и италиански език през 1959 г.; на английски език в Ню Йорк през 1960 г.; на испански език през 1963 г.<sup>18</sup>

„Фантастические повести“ (Фантастични повести) на Сиявски излизат в Париж през 1961 г. През същата той завършва повестта „Любимов“, която предава на Елен Замойская през есента на 1963 г. Книгата веднага излиза на полски език в Париж; през 1964 г. във Вашингтон на руски език; през 1965 г. на английски (в Ню Йорк) и италиански език и е предавана на руски език по радиостанция „Свобода“. Главна идея на „Любимов“ е властта като нравствен проблем. Текстът апелира властта да не се опитва да прави хората щастливи чрез субективни еднолични заповеди.

Между книгите на Сиявски, публикувани като „тамиздат“ преди присъдата са и „Мысли врасплох“ (Ненадейни мисли. Ню Йорк, 1966), които по думите на писателя разсъждават върху „отвлечени морални теми“: добро и зло, живот и смърт, тленност и вечност<sup>19</sup>.

\* \* \*

Разказът „Руки“ (Ръце) на Ю. Даниел излиза в Париж през 1961 г. на полски език, а през 1963 г. във Вашингтон на руски език<sup>20</sup>. През 1961 г. на английски език във Вашингтон за първи път е публикувана и повестта

---

<sup>18</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12. pp. 73–74.

<sup>19</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 5, Folder 8, p. 93

<sup>20</sup> Пак там, p. 75.

на Даниел „Говорит Москва“ (Говори Москва), претърпяла след това голям брой издания, а през 1963 г. на руски език в американската столица излиза разказът му „Человек из МИНАПа“ (МИНАП-ския човек)<sup>21</sup>. През 1964 г. на руски език в Ню Йорк е публикуван нов разказ на Даниел – „Искупление“ (Изкупление). В предговора към този разказ и към други негови текстове, съветският емигрант в САЩ Б. Филипов нарича Николай Аржак „духовен наследник на идеите на Достоевски“ и „опитен литератор, крупен и разнообразен майстор на разказа“<sup>22</sup>.

\* \* \*

Според обвинителния протокол по делото на Андрей Синявски и Юлий Даниел, Синявски оказва помощ за прехвърляне на запад не само на произведения на Даниел, но и на друг свой познат – Андрей Александрович Ремизов, чиито текстове като „тамиздат“ излизат под псевдонима И. Иванов<sup>23</sup>. От същия документ става ясно, че през 1956-1965 г. Синявски е разпространявал свои произведения сред приятелски кръг, включващ А. А. Ремизов, Н. Б. Кишилов, А. К. Петров, А. Н. Меньшутин, И. Н. Голомшток, Е. В. Докукина и съпругата му М. Розанова-Кругликова<sup>24</sup>.

Синявски е обвинен, че въпреки че е знаел за използването на неговите произведения в ущърб на съветското правителство не е предприел мерки, за да предотврати тези действия на „буржоазните пропагандни центрове“<sup>25</sup>. В своята „последна дума“ писателят отказва да се оправдава, да обяснява текстове си на тенденциозните интерпретатори на неговото творчество, да чете лекции или пък да доказва каквото и да било. Подобно поведение, според него, би било безполезно. Вместо това, Синявски решава да обърне внимание единствено на „някои аргументи, елементарни по отношение на литературата“, с които „започват изучаването на литературата: думата – не е действие, а художествения образ е условен: авторът не е идентичен с героя“<sup>26</sup>. За литераторите това са

---

<sup>21</sup> Пак там, pp. 77–79.

<sup>22</sup> Пак там, p. 81.

<sup>23</sup> Между тях статиите „Есть ли жизнь на Марсе?“, „Американские шпионы“, „Американские муки русской совести“. Пак там, pp. 79–80

<sup>24</sup> Пак там, p. 81.

<sup>25</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12, p. 82.

<sup>26</sup> **At the Trial of A. Sinyavsky and Yu. Daniel/Синявский и Даниэль на скамье подсудимых.** New York, Inter-Language Literary Associates/Международное Литературное Содружество, 1966, с. 108. Съвременните полета на историята на книгата и историята на четенето, обаче, следвайки призива на Люсиен Февр – баща на тази нова предметна област – да се изследва връзката между книга и общество, подчертават изключителната роля (и заслуга) на писаното/печатното слово за со-

азбучни истини, които авторът Синявски не очаква от „държавното обвинение“ да познава. Когато обаче призованите като експерти членове на Съюза на писателите – единият професионален литератор, а другият дипломиран критик – разглеждат „думите на отрицателния персонаж като авторови мисли – тук се изгубваш“<sup>27</sup>. Писателят набляга върху разликите между агитацията и пропагандата, от една страна и художествена литература, от друга и се опитва да обори обвинението, което действа по закона „или-или“, за което „художествената литература е форма на агитация и пропаганда; агитацията е само съветска или антисъветска и след като не е съветска, значи е антисъветска“<sup>28</sup>.

Тук Синявски визира „експертите“ Зоя Кедрина и Константин Федин, по онова време първи секретар на Съюза на съветските писатели. Техните мнения, представляващи позицията на консервативните елементи сред литературните среди, със своя реторичен стил, напомнят сталинските процеси от 30-те години на XX век с тяхната логика – „който не е с нас е против нас“. Картината на реакцията срещу Синявски и Даниел, обаче, е много по-сложна, тъй като тя отразява цялостната нестабилност на разглеждания период с вътрешните промени от периода на „размразяването“, но и с натиска на Студената война, който е трябвало да се отчита и от двете страни на Желязната завеса. Затова именно и по-либерално настроени индивидуалисти, които по принцип би трябвало да очакваме, че ще подкрепят двамата писатели, са оценявали техните действия амбивалентно: те са смятали, че Синявски и Даниел са създали комфорт на политическите неприятели/врагове на СССР. Дори Александър Твардовски например, добре известен некомформист, редактор на „Новый мир“ (Нов свят) и почитател на Синявски, е бил „отвратен“ (sic!) от факта, че Синявски и Даниел са изпращали свои произведения на Запад<sup>29</sup>.

Синявски напразно настоява, че неговите произведения не съдържат никакви призови, че тяхна характеристика е съзерцанието, че той би могъл да бъде по-скоро упрекнат в пасивност и в аполитичност и че публикациите му нямат агитационни цели с антисъветски характер. В под-

---

циалната промяна и за различните идеологически мобилизации, водещи до революционни прояви и световни катаклизми. Може би най-известните примери в това отношение са дискусиите за ролята на печатната преса като агент на промяна и разгорещеният „Дартънов дебат“ (за това дали книгите могат да предизвикат революции).

<sup>27</sup> *At the Trial of A. Sinyavsky and Yu. Daniel/Синявский и Даниэль на скамье подсудимых*, с. 110.

<sup>28</sup> Пак там, с. 113, 114.

<sup>29</sup> За това вж у Markesinis, Eugenie, *Andrei Siniavski. A Hero of His Time?* (Boston, 2013), p. 7.

крепа на това, авторът подчертава сложността на образите, сюжетите, езика, които използва и които, според него, са несъвместими с целите на политическата агитация и пропаганда, която в литературата се стреми към яснота, разбираемост, достъпност на художествения рисунък. За творбите си той казва: „Моите произведения често са напълно недостъпни за разбиране от неподготвения читател, в което съм имал случаи да се убедя“. Нещо повече, Синявски подчертава, че в редица свои текстове води полемика с буржоазната идеология: в повестта „Суд идет“ се надсмива над емигрантската радиостанция „Свободна Европа“; повестта „Любимов“ окарикуатурява американския турист-шпионин; в статията „Что такое социалистический реализм?“ саркастично говори за „свободата“ на буржоазния Запад, за безперспективността на буржоазната култура и демокрация<sup>30</sup>. Писателят апелира да не се подхожда към художествената литература с юридически формулировки, поради сложността на природата на художествения образ, който често и самият автор не може да обясни<sup>31</sup>.

Юлий Даниел също отрича обвинението в антисъветска насоченост на неговите произведения и вменените му антисъветски възгледи; настоява, че „Руки“, „Говорит Москва“, „Человек из МИНАПа“ и „Искупление“ не са клеветнически произведения, опорочаващи държавния и обществен строй в СССР, но признава, че с написването и изпращането на запад на гореспоменатите произведения е нанесъл определена вреда на съветската държава, тъй като в текстовете му има съждения, които биха могли да бъдат интерпретирани като директни антисъветски нападки<sup>32</sup>. В своята „последна дума“ Даниел обяснява причините, накарали го да напише, например „Говорит Москва“ – почувстваната реална заплаха от възстановяването на култа към личността, или пък „Искупление“ – идеята, че всички членове на обществото са отговорни за това, което става, всеки поотделно и всички заедно са отговорни за Сталинистките чистки сред съветската интелигенция<sup>33</sup>. В унисон с мнението на Синявски за сложността на художественото произведение и на литературните герои, Даниел се опитва да отговори на обвинението, според което те двамата нямат „положителен герой“ и завършва: „Разбира се с положителен герой е лесно, има кого да противопоставиш на отрицателния“<sup>34</sup>.

---

<sup>30</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 13.

<sup>31</sup> *At the Trial of A. Sinyavsky and Yu. Daniel/Синявский и Даниэль на скамье подсудимых*, с. 115.

<sup>32</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12, p. 83.

<sup>33</sup> *At the Trial of A. Sinyavsky and Yu. Daniel/Синявский и Даниэль на скамье подсудимых*. New York, Inter-Language Literary Associates/Международное Литературное Содружество, 1966, pp. 117, 118.

<sup>34</sup> Пак там, с. 123.

И Синявски, и Даниел многократно обръщат внимание върху стратегията на обвинението, което подменя адреса на тяхната (литературна) критика, как някои техни несъгласия с отделни явления в съветската действителност се генерализират, как обвинителите конструират тяхното уж тотално отхвърляне на целия строй, на системата като цяло<sup>35</sup>. И двамата заявяват, че са „съветски“ хора и не смятат произведенията си за антисъветски<sup>36</sup>. Те обаче не се отричат от собствената си самоличност в полза на самоличността на системата. В последните редове от своята „последна дума“ Даниел подчертава: „... никакви углавни статии, никакви обвинения няма да ни попречат – на Синявски и мен – да се чувстваме хора, обичащи своята страна и своя народ“.<sup>37</sup> И двамата настояват, че техните артистични вкусове се различават от онези на съветските издатели и това ги кара да публикуват текстовете си зад граница. И двамата отказват да признаят каквато и да било вина, изтъквайки, че техните произведения са литература, а не пропаганда. Това ясно послание достига до значителен брой писателски организации и стотици интелектуалци, живеещи в различни страни по света организират кампании в тяхна защита и на свободата на словото и печата, третирайки тази свобода като основна човешка ценност през модерната епоха.

### *Защитниците*

Още при арестуването им през септември 1965 г., но и през следващите месеци – както вече стана дума – съветски граждани организират акции в защита на Синявски и Даниел. Така например, на 5 декември 1965 г. е проведен голям митинг в тяхна подкрепа в Москва. Имената и професионалните афилиации на участниците – разбира се – веднага са изпратени до ЦК на КПСС<sup>38</sup>. Между последователните защитници на Синявски и Даниел е Игор Голомщок, осъден на шест месеца принудителен труд, защото отказва да дава показания по делото срещу тях. След произнасяне на присъдата Голомщок разпраща писма до Върховния съвет на СССР, до в. „Известия“ (Известия) и „Литературная газета“ (Литературен вестник), в които мотивирано отхвърля присъдата като незаконна. А. Гинзбург съставя „Бяла книга“ по случая Синявски-Даниел, за която е осъден на затвор. Други представители на съветската творческа интелигенция, които се опитват да се намесят, да влияят, да се застъпват

---

<sup>35</sup> Пак там, с. 126.

<sup>36</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12, pp. 34, 48.

<sup>37</sup> At the Trial of A. Sinyavsky and Yu. Daniel/Синявский и Даниэль на скамье подсудимых, с. 128.

<sup>38</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 5, Folder 10, p. 175.



за Синявски-Терц и Даниел-Аржак и които открито изразяват своето несъгласие с решенията и действията на властите са И. Еренбург, К. Чуковски, К. Паустовски, А. Тарковски, В. Шкловски, Б. Ахмадулина, Б. Окуджава. Л. Чуковская от своя страна публикува гневен отговор на речта на (Нобеловия лауреат за литература) Михаил Шолохов, който изразява съжаление, че Синявски и Даниел не са съдени по революционните закони<sup>39</sup>.

Учени от Италия протестираат конкретно, че организираният процес срещу Синявски и Даниел не е открит, че не са допуснати чужди журналисти, че съобщението за ареста им е публикувано много след фактическия им арест, че не се допуска обжалване на решението на съда<sup>40</sup>. Също на Запад, философът Б. Ръсел; Е. Божар, генерален секретар на Международния комитет за защита правата на човека; австралийските писатели Д. Хорвуд, П. Блейзи, М. Кремнан, Б. Миллейн, М. Броди, Дж. Нелан, В. Бакли; английският издател Марк Б. Картър и писателите А. Грифитс, Д. Северн, Ф. Холидей, Х. Бинг, журналистът С. Хепнър, както и много от членовете на световния ПЕН клуб са сред личностите, огласили подкрепата си за Синявски и Даниел и изпратили протестни писма до съветските управници<sup>41</sup>.

### *Присъдата и след нея*

Независимо от мнението на международните правозащитни организации и съпричастието на стотици свободомислещи хора по целия свят, през февруари 1966 г. Синявски е осъден на седем, а Даниел – на пет години затвор. Синявски излежава почти шест години от присъдата си в различни лагери, където след всекидневния физически труд, пише (изпращайки ги като писма до съпругата си) две големи литературни изследвания – за Пушкин и за Гогол. По собственото му признание, писането за него тогава е стратегия за запазване на себе си, за оцеляване.<sup>42</sup>

Синявски е предсрочно освободен (помилван) от Върховния съвет на СССР на 8 юни 1971 г. Две години по-късно, на 10 август 1973 г., заедно със съпругата си Мария Розанова и сина си, емигрира във Франция: установява се в Париж и преподава руска литература като професор в Сорбоната (1973–1994).

---

<sup>39</sup> Ратькина, цит. съч., с. 85–86.

<sup>40</sup> Виж специално **Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 5, Folder 10, pp. 216–219.**

<sup>41</sup> В свои публикации или в кореспонденцията си със съветски държавни институции и политически мъже. Виж за това огромното количество материали в личната колекция на Синявски в **Hoover Institution Archives.**

<sup>42</sup> **Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 2, Folder 3.**

През същата 1973 г. в Лондон излиза книгата „Голос из хора“ (Глас от хора) с впечатленията му от съветския ГУЛАГ, която по мнението на някои от изследователите е съчетание между лирически дневник и многогласен епос. Издадена е под името Абрам Терц. Терц в случая избира единствено фрагменти от личните писма на Синявски до Мария Розанова и е по-скоро съставител, отколкото автор на този трудно вписващ се в жанровата класификация текст; текст много по-сложен в сравнение с по-ранните Терцови произведения. „Голос из хора“ е книга, определена от познавачите на автора като едно от най-добрите произведения на Синявски-Терц, като сърцевина на неговото творчество, където важни мотиви на неговата проза са задълбочени и изяснени поради лиминалността на ситуацията, поради близостта на финала, на границата на битието, на очакването на края и потребността от последна изповед. По мнението на И. Голомщок, „Голос из хора“ е от първите задълбочени „Записки от мъртвия дом“, а не традиционно описание на нравите и обичаите на неговите обитатели<sup>43</sup>.

Следва публикуването на двете литературни изследвания, върху които Синявски работи по време на своето заточение: през 1975 г. в Лондон се появява „Прогулки с Пушкином“ (Разходки с Пушкин), а в Париж – „В тени Гоголя“ (В сянката на Гогол). Според сполучливото определение на Вайл и Генис, те представляват шедьоври на създадения от Синявски жанр „художествена литература за художествената литература“<sup>44</sup>.

След 1978 г. всички произведения на Синявски отначало излизат в популярното в литературните среди списание „Синтаксис“, което той издава в Париж на руски език, в сътрудничество с Мария Розанова<sup>45</sup>. Името „Синтаксис“ е взето от едноименното самиздатско списание, излизало през 1959-1960 г. в Москва под ръководството на Александър Гинзбург (1936, Москва–2002, Париж). В издателски план „Синтаксис“ на Синявски и Розанова е опонент на друго емигрантско начинание – на Никита Струве, който оглавява УМСА Press. Издаването на „Синтаксис“ е затруднено не на последно място поради антисемитските прения сред емиграцията<sup>46</sup>, а много от текстовете на Синявски предизвикват ожесточени полемики в руските емигрантски среди<sup>47</sup>.

---

<sup>43</sup> Ратькина, цит. съч., с. 88.

<sup>44</sup> Цит. по Божанкова, *Полемии от преди...*, с. 15.

<sup>45</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 2, Folder 1. До 2001 г. от списанието излизат тридесет и седем броя.

<sup>46</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 2, Folder 2.

<sup>47</sup> Статията на Синявски срещу Солженицин, озаглавена „Солженицын как устроитель нового единомыслия“ (*Синтаксис*, 1985, № 15) е само един такъв пример.

Въпреки противоречията си по някои въпроси с част от руската емиграция, включително и с Александър Солженицин – когото той обвинява в авторитарност, високомерие, нетърпимост и определя като „нов духовен деспот“<sup>48</sup>, Андрей Синявски успява да се наложи на Запад като авторитетен литератор, автор, лектор и събеседник; участва в научни семинари, пътува по целия свят, публикува (като Абрам Терц) рецензии за руски книги в *The New York Review of Books*<sup>49</sup>. През 1984 г. на руски език излиза романът му „Спокойной ночи“ (публикувана на английски като „Good night“ през 1989), който се занимава с два ареста: този на самия Андрей Синявски през 1965 г. и онзи – през 1951 г. – на неговия баща, аристократ, превърнал се в революционер<sup>50</sup>. В края на 80-те години (1989 г.) на френски и немски език е издадена книгата му „Советская цивилизация“, а през 1990 г. тя е публикувана и на английски.

Синявски става първият носител на международната Exil-Preis на Баварската академия за изкуство (в Мюнхен, през 1988). Малко след това (1991 г.) е удостоен с почетен докторат от Харвардския университет, а през 1992 г. получава титлата почетен доктор на Руския държавен хуманитарен университет<sup>51</sup>. Умира през 1997 г. в Париж.

В затвора Юлий Даниел пише поезия, чете я на своите близки, които три пъти годишно имат право да го посещават: те научават стиховете наизуст и впоследствие ги записват. След излизането си от затвора Даниел остава в СССР, въдворен е в Калуга. Умира през 1988 г. Съветското правителство разрешава на Синявски да се върне за погребението на Даниел.

С постановление на Президиума на Върховния съд на Руската федерация от 1991 г. „присъдата над Синявски и Даниел е отменена и производственото дело прекратено поради отсъствие на престъпление в техните действия“<sup>52</sup>.

*„Болгарские друзья свою миссию выполнили достойно“*

От някои български изследвания вече знаем историята на *Българския скандал „Солженицин“*<sup>53</sup>. Как писателският съюз в България се отнася към по-ранния в хронологически план случай на Синявски и Даниел?

---

<sup>48</sup> Виж писмото на Синявски до Солженицин от 12 януари 1975 г. в **Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii**, Biographical File, p. 4. Там Синявски заключава: „Вы встали в позу духовного жандарма, Александр Исаевич.“

<sup>49</sup> **Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii**, Box 2, Folder 2.

<sup>50</sup> Пак там, Box 2, Folder 3.

<sup>51</sup> Пак там, Box 4, Folder 2 and 3.

<sup>52</sup> Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii, Box 4, Folder 12, p. 273.

<sup>53</sup> **Христова**, Наталия. *Власт и интеллигенция. Българския скандал „Солженицин“ 1970–1974: исторически етюд с документално приложение*. София, Издателско ателие Аб, 2000.

За това информира в доклада си до ЦК на КПСС К. Воронков, секретар на Съюза на писателите на СССР: той съобщава за пътуването си до България по повод погребението на председателя на Съюза на българските писатели Димитър Димов<sup>54</sup>. Воронков се среща, между другите, с Иван Руж, Николай Янков, Георги Джагаров, Георги Гошкин, Георги Караславов, Младен Исаев. Руж, Янков и Джагаров го информират за състоялото се в края на март 1966 г. в Лондон заседание на Изпълкома на Международния ПЕН клуб, на което е обсъждан въпросът за дневния ред на предстоящия през юли същата година в Ню Йорк конгрес на ПЕН-клубовете. Дневният ред на конгреса предвиждал да се дискутира присъдата над Андрей Синявски и Юлий Даниел. На заседанието в Лондон от българска страна присъства Дора Габе. В доклада си Воронков отбелязва: „Дора Габе предварително была ознакомлена с антисоветским деяниями Синявского и Даниэля, с ходом судебного процесса и отношением к процессу Секретариата правления Союза писателей СССР“<sup>55</sup>.

По поръчение на Съюза на българските писатели, още преди заседанието Габе се среща с Генералния секретар (1951–1974) на Международния ПЕН-клуб Дейвид Карвър и настоява въпросът за двамата съветски писатели да бъде снет от дневния ред на конгреса.<sup>56</sup> След продължителен разговор Дора Габе постига съгласие с Карвър. В началото на заседанието на Изпълкома тя предлага същото и пред присъстващите представители на националните ПЕН организации. Робер Гофен, юрист, член на белгийския ПЕН-клуб се солидаризира с мнението на Дора Габе, че разглеждането на случая Синявски-Даниел от световната организация на писателите би било вмешателство във вътрешните работи на СССР. Унгарският представител на тази среща – Ласло Кери също подкрепя българската инициатива. От доклада на Воронков разбираме също, че още в началото на март 1966 г. Съюзът на българските писатели натоварва Николай Янков и Ана Каменова да се срещнат с ръководителите на съюзите в СССР, Полша, Унгария, Югославия и Румъния и изработят обща позиция, която да бъде следвана на заседанието на Изпълкома в Лондон. С предварително осигурената от Дора Габе подкрепа и на представителите на ПЕН-клубовете в Югославия, Чехословакия и Франция в крайна сметка се постига желаното – въпросът за Синявски и Даниел е снет от дневния ред на предстоящия конгрес в Ню Йорк. Воронков из-

---

<sup>54</sup> Този документ се съхранява в **Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii**, Box 5, Folder 10, pp. 190–191.

<sup>55</sup> Пак там

<sup>56</sup> Виж **Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii**, Box 5, Folder 10, p. 190.

казва задоволството си от „принципната позиция“ на „българските другари“, които напълно подкрепяли оценката за съдебния процес, дадена от Секретариата на Съюза на съветските писатели<sup>57</sup>.

Разбира се, това че българите постигат временен успех в рамките на световния ПЕН-клуб съвсем не означава, че писателите по света спират да изразяват своята солидарност със Синявски и Даниел. Нещо повече – още следващия месец (през април 1966 г.) Генералният секретар на европейското общество на писателите (КОМЕС) Дж. Вигорелли и вече споменатия Дейвид Карвър посещават Москва и в различни срещи изразяват – макар и твърде внимателно – своето недвусмислено становище по историята на Синявски и Даниел. От своя страна съветските писатели в лицето на А. Сурков, секретар на Съюза на писателите в СССР, решително отказват да свързват своите контакти с ПЕН-клуба с техния случай. В доклад до висшите съветски органи Сурков изтъква двойствената позиция на Карвър, която се изразява в резкия и неприемлив за руснаците тон, когато той говори за Синявски и Даниел и явния му стремеж да не затваря вратите на международната организация пред съветските писатели, да насърчава контактите с тях и да подпомогне тяхното участие (като наблюдатели) на предстоящия конгрес на ПЕН в Ню Йорк<sup>58</sup>.

\* \* \*

Поради ограничения обем, настоящия текст не ми позволява да обговоря различните аспекти на случая Синявски-Даниел. Тук, в порядъка на заключение, бих искала да кажа само няколко думи за употребата на термина „дисидент“ в Източна Европа след Втората световна война. За разлика от „еретик“, използван в руския контекст за автори като Евгений Замятин, Борис Пастернак, Осип Манделщам, или Анна Ахматова, принадлежащи към първото поколение съветски неконформисти, понятието „дисидент“ – поради специфичния момент на оформяне на дисидентството като обществен и интелектуален феномен в пост-Сталиновата епоха на краткотрайно „размразяване“ – имплицира една колективна идентичност, която едва ли е толкова монолитна и безпроблемна. Както вече показаха ред изследвания, подобни резерви към термина изказват руски и чешки (инакомислещи) интелектуалци<sup>59</sup>. Защото е трудно да

---

<sup>57</sup> Цялата тази история е докладвана още веднъж на ЦК на КПСС от В. Шауро, завеждащ отдел „Култура“ на ЦК на КПСС. За това **Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii**, Box 5, Folder 10, pp. 204–205.

<sup>58</sup> **Hoover Institution Archives, Andrei Siniavskii**, Box 5, Folder 10, pp. 258–270.

<sup>59</sup> **Вайль и Генис**. *60-е. Мир советского человека*, с. 176; Христова, *Специфика на българското „дисидентство“*, с. 38–39. Наталия Христова, например, цитира мнението на чешкия историк Петер Питхарт, който заявява, че се задушавал в „дисидентското гето“. Подобно е отношението към използването на събирателното

подведем под общ знаменател толкова силни индивидуалности и неортодоксални личности (макар и всички те критични към своята държавно-социалистическа действителност).

Ако вземем под внимание и противоречията между самите „дисиденти“, като тези в руския емигрантски лагер – и специално личните разногласия между Андрей Синявски и Александър Солженицин и техните различни оценки на едни и същи социални процеси и феномени – става още по-ясна проблематичността на дисидентската колективна идентичност.

Нещо повече – дори отчитайки спецификата на съветската действителност в средата на 60-те години на XX в. и инстинкта за самосъхранение на критици на социалистическата реалност като Синявски и Даниел, не бихме могли с лека ръка да пренебрегнем тяхното заявление, че са „съветски хора“. Не можем и не би трябвало да интерпретираме „дисидентството“ (инакомислието) единствено и само като антикомунизъм и тотално отрицание на социализма както това правят външни наблюдатели или вътрешни служители на тайните служби от времето на Студената война. Нужно е вникване в индивидуалните човешки съдби и вслушването в собствените гласове на критиците на Стария режим, за да можем поне малко да се приближим до сложността на индивидуалното себеотстояване и оцеляване на инакомислещите във времето на тотално и полярно идеологическо противопоставяне между Изтока и Запада: До жизнения свят на съветски (и източноевропейски) „еретици“ като Андрей Синявски и Юлий Даниел.

---

„дисидент“ на Наталия Горбаневска. „Ние бяхме нормалните хора в едно ненормално общество. Тони Николов разговаря с Наталия **Горбаневска**, *Демократически преглед*, 45, Зима 2000–2001, с. 317–318 (цитирано у **Христова**, *Специфика на българското „дисидентство“*, с. 39).

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## УЧЕНИЯТ КАТО АВТОР И ЧИТАТЕЛ: СЛУЧАЯТ ТОДОР БОРОВ

ОГНЯНА ВЪЛКОВА

*Ogniana Valkova. THE SCHOLAR AS AN AUTHOR AND READER: THE CASE OF TODOR BOROV.*

The article targets to present prof. Todor Borov as a lecturer and a professor. The original lectures, my main documentary sources are preserved in BIA (Bulgarian Historical Archive) at the National Library “St. St. Cyril and Methodius“, archival collection 849 “Prof. Todor Borov“. They allow us to study the scholar as a reader and author within the process of preparation of his lectures. The present work contributes to a thorough studying of the professor as a reader and how his reading habits are formed.

История на книгата е научна дисциплина, възникнала във Франция около школата на „Анали“, която се развива с бързи темпове след 50-те година на ХХ в. Началото ѝ се поставя с книгата на Люсиен Февр и Анри-Жан Мартен – *L'Apparition du livre* (Появата на книгата)<sup>1</sup>. Историците от тази школа се опитват да открият основния модел на производство и използване на книги в рамките на дълъг период: съставят статистики от т.нар. *privileges* (привилегии), анализират фондовете на частни библиотеки и изследват *bibliothèque bleue* „синята библиотека“ (поре-

---

<sup>1</sup> Гергова, Ани, Даскалова, Красимира, състав. *История на книгата. Книгата в историята*. Прев. от англ., фр. и нем. Красимира Даскалова и др. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 22–36.

дица от масови и евтини книги). Според Люсиен Февр, историята на книгата е свързана с различни аспекти на общата история – икономическа, социална, литературна и история на менталността<sup>2</sup>.

Анри-Жан Мартен разглежда историята на книгата като наука, развиваща се от необходимостта за класифициране на книжовния поток. Изследването на четенето в библиотеките също дава значителни резултати за категориите читатели, до които са достигали книгите в различните култури. То обаче има и субективна страна, защото библиотеките са културни институции, съхраняващи писмени паметници, които не задължително са прочетени. Като прибавим към това и факта, че колекциите им са формирани в различна социална и политическа обстановка и че така наречените „ниски“ жанрове са пренебрегвани, те не дават цялостна и достоверна информация за читателите като цяло. Затова, смята Анри-Жан Мартен, изследователското поле се измества<sup>3</sup>. Той поставя акцент върху начина, по който са били представяни книгите в магазините на книжарите, начина на подреждането им в големите библиотеки и изобщо мястото им сред градското население.

Според друг френски учен – Робер Естивал – историята на книгата във Франция се превръща в историческа библиология<sup>4</sup>. Изследователското поле на историята на книгата непрекъснато се разширява, от изследване на писмените паметници до включване и на обществото, което ги е създало.

История на читателите и четенето възниква като самостоятелно изследователско поле през 80-те години на ХХ в. Сред най-изявените негови представители са Роже Шартие, Робърт Дарнтън, Фредерик Барбие, Дейвид Хол и др. Тези историци изследват феноменологията на четенето и социокултурното въздействие на книгата върху човека в различни епохи<sup>5</sup>. Интердисциплинарността и интернационалният характер, към които те клонят, са обусловени от спецификата на дисциплината, но същевременно се поставя акцент върху характерните национални подходи и методи, наложени от социокултурните различия. Изследванията върху грамотността, от друга страна, дават една по-ясна представа в

---

<sup>2</sup> Даскалова, Красимира. *Грамотност, книжнина, читатели и четене в България на прехода към модерното време*. София, ЛИК, 1999, с. 33.

<sup>3</sup> Мартен, Анри-Жан. История на книгата и библиологията. В: *История на книгата. Книгата в историята*. София, 2001, с. 119–142.

<sup>4</sup> Естивал, Робер. Послеслов. Историята на книгата и библиологията. В: *История на книгата. Книгата в историята*. София, 2001, с. 144–152.

<sup>5</sup> Пак там, с. 22–36.



изследователските практики за това какво и как се е чело, в определени географски пространства в хода на историческото битие<sup>6</sup>.

Френският интелектуалец Мишел дьо Серто настоява, че текстът има значение единствено чрез своите читатели и се променя заедно с тях. В носител на определен смисъл се превръща едва в отношението си с външната за читателя среда, т.е. това, което организира едно четивно пространство и необходимите условия за осъществимостта на творбата. Историкът на книгата има за задача да регистрира дискурсивните и материалните форми на текстовете, онези, които водят до различните им прочити. Материалните характеристики на книгата могат да отведат до даден автор и процесите на съграждане на нейните идеи и значения.

Приемайки книгата за артефакт Доналд Ф. Маккензи смята, че тя е основно свидетелство за събитията, които са я създали, представлява необходимо доказателство за собствената си история<sup>7</sup>. Физическите белези на една книга, казва той, имат смисъл само от гледна точка на нашите предположения за историческите условия и процеси, в които са създадени. Значенията тогава не са неизменни и константни, а са следствие на последователните интерпретативни актове, както на тези, които пишат, така и на читателите.

Историята на книгата и читателската публика, наличността от книги, техническата история на тяхното производство, икономическата история на търговията с книги, юридическите и политическите аспекти на книгоиздаването, са ключове към разбиране културата на Запада. Английският историк Джон Федър смята, че влиянието на книгата върху обществото е директно и, че един малък интелектуален елит трансформира и предава идеи и концепции, често променени към мнозинството<sup>8</sup>. Изследователят трябва да има предвид именно това, когато определя размера и състава на читателската публика.

Важен извор за историята на четенето са списъците на купувачи, отпечатани в публикуваните чрез абонамент книги. Те не ни казват кой е прочел дадена книга, но са ценен източник за това, кой е проявил интерес към нея. Въпреки това, трябва да се подходи критично, тъй като книги се купуват и поради социални и политически причини и не се четат задължително. Установяването на съществуването на дадена книга е лесно, но по-нататък трябва да се вземе предвид тиражът ѝ, а това не е

---

<sup>6</sup> Даскалова, Красимира. *Грамотност, книжнина, читатели и четене в България на прехода към модерното време*. София, ЛИК, 1999, с. 33.

<sup>7</sup> Маккензи, Доналд. Книгата като изразна форма. В: *История на книгата. Книга в историята*. София, 2001, с. 199–215.

<sup>8</sup> Федър, Джон. Книгата в историята и история на книгата. В: *История на книгата. Книга в историята*. София, 2001, с. 79–93.

никак лесно. Затова изследователят трябва да познава и историята на печатната продукция и на търговията на дребно и едро<sup>9</sup>. Робърт Дарнтън отбелязва, че всяка книга е стока, която минава през определен цикъл на производство и консумация. По този начин се осъществява комуникацията по веригата автор–издател–печатар– книжар/библиотекар–читател. Така, пише той, историята на книгата преработва историята на идеите и преосмисля литературната история чрез възстановяването в нея на социалната история на писатели и читатели<sup>10</sup>.

Според Бернхард Фабиан ученият като читател е исторически тип. Авторът поставя традиционната и високо развита култура на четенето на единия край на скалата, а на другия – елементарната среща с книгата. Ученият читател, казва Фабиан, съществува заедно с писмовната култура и ни отвежда в началото на типографската епоха. Традицията на академичното четене в този смисъл е исторически константна, но именно тук се откриват преходите и промените. Ученият е един тип читател, чиято главна задача е интензивно да проучва текстовете с цел да увеличава знанието си. Типографската епоха, пише Фабиан, тогава означава не само един етап от историята на читателя – учен, но и началото на една ера, която изисква по-точно да бъде изследван академичния читател. Бернхард Фабиан цитира Лесинг, който твърди, че ученият не може да бъде смятан за читател наред с другите, защото той използва „усвоеното от чуждите книги богатство на чуждия опит“. Ученият не е читател, който може да чете, когато пожелае, а трябва да чете и то постоянно, защото като учен той е определен чрез четенето, т.е. той е читател „по принуда“. За него, казва Фабиан, съществува задължаващо го отношение към книгата и това го прави особено показателен тип читател. В епохата на книгопечатането „принудата“ се засилва, поради огромното количество литература, която ученият–читател е длъжен да познава. Фабиан твърди, че образът на учения като вглъбен читател, колкото и често да е скициран, най-малкото по отношение на миналото е неверен, защото той ни се явява като притиснат от литературата читател още през XVIII в. Даже тогава той не е можел да поема всичко, което от своя страна довело до четенето по диагонал и бързото информационно четене. Традиционната ученост, пише Фабиан, се разпада в късния XVIII в. и университетската ученост бива заменена от специализираната ученост на XIX и XX в. И „ако ученият има своето съсредоточие в света на книгата, то

---

<sup>9</sup> Дарнтън, Робърт. Първи стъпки към „история на четенето“. В: *История на книгата. Книгата в историята*. София, 2001, с. 258–283.

<sup>10</sup> Дарнтън, Робърт. Какво е историята на книгите? В: *История на книгата. Книгата в историята*. София, 2001, с. 41–63.

корелатът към него като читател е не книгата, а библиотеката<sup>11</sup>. За учения тя има инструментален характер, защото от специфичната релация с книгата за него произтича комплексно отношение към библиотеката. Отношението на учения към литературата, библиотеката и книгата е специфично, защото е професионално отношение към книгата, защото той не само чете, но и пише. Фабиан казва, че ученият реагира на книгата и в тази реакция се разкриват своеобразието и границите на книгата<sup>12</sup>.

\* \* \*

За основен документален източник на настоящата статия послужи Фонд 849 „Тодор Боров“, съхраняван в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, който е все още необработен напълно. Текстът проследява един сегмент от творчеството на Тодор Боров през призмата на неговото четене и преподаване и цели да анализира неговите лекции в контекста на непосредствената връзка учен–автор–читател. Статията изследва ученият като тип читател, използвайки като основен материал неговите лекции. Главният метод, през който се осъществява проследяването на творческия акт като резултат от определени читателски практики, е реконструкция на „прочитите“ на учения.

Като разглежда фонд „Тодор Боров“, предлаганата тук работа поставя акцент върху учения Боров и се стреми да „разпознае“ читателя чрез написаното от него. Текстът представя лекциите в хронологичен ред, като се придържа към оригиналите. Реконструкцията има за задача да проследи формиращите за учения професионални четения. Максимално са следвани цитираните от самия автор източници. Някои от тях са посочени експлицитно и влиянието им за разработените лекции е по-видимо, други са споменати само мимоходом и не винаги е лесно да се определи границата на тяхното влияние. Чрез своите прочити на предхождащи го (главно чужди) учени Тодор Боров поставя основата на библиотечната наука в България.

Авторите, на които се позовава Боров, очертават общата рамка на неговите изследователски интереси. На първо място, това е Николай Александрович Рубакин (1862–1946) – руски книговед, библиотекар и писател, основател на библиопсихологията, дефинирал основните типове читатели. Учен с голям принос за библиотечната наука, както и за практиката на самообучението. Сред другите важни за Тодор Боров имена са тези на Готфрид Вилхелм Лайбниц (1646–1716) – немски фи-

---

<sup>11</sup> **Фабиан**, Бернхад. Ученият като читател. В: *История на книгата. Книгата в историята*. София, 2001, с. 300–316.

<sup>12</sup> Пак там с. 307–308.

лософ, математик, библиотекар и юрист. Един от най-видните представители на рационализма на XVII в.; на Готхолд Ефраим Лесинг (1729–1781) – писател, драматург и библиотекар; на Георг Лай (1877–1968) – немски учен в областта на библиотечната наука, допринесъл изключително много за нейното развитие между двете световни войни; на Габриел Ноде (1600–1653) – френски библиограф, писател и учен. Мартин Вилибалд Шретингер (1772–1851) – библиотекар, бенедиктинец, който през 1800 г. става библиотекар на манастирската библиотека във Вайзено, е също сред важните за Боров автори. По-късно Шретингер отива в Мюнхен, работи в Кралската библиотека. Основоположник е на модерната библиотечна наука.

Друг немски автор, повлиял върху идеите на Тодор Боров – Фридрих Адолф Вилхелм Дистервег (1790–1866) – е педагог, работил в сферата на народните училища и педагогическото образование. Привърженик на педагогическата реформа и секуларизацията на училищата. Сред цитираните от Боров учени са и немският библиограф и библиотекар Фридрих Адолф Еберт (1791–1834), Кристиан Готлоб Хайне (1729–1812) – учен и дългогодишен директор на Гьотингенската университетска библиотека, библиотекарят Фриц Милкау (1859–1934) и Карл Дзяцко (1842–1903) – учен, който от 1871 г. е главен библиотекар на Университета във Фрайбург. По-късно Дзяцко става директор на Университетската библиотека в Бреслау, която реорганизира, създава правила за нов азбучен каталог, послужил за основа на Пруската инструкция. От 1886 г. до смъртта си, Дзяцко е директор на Университетската библиотека и професор по библиотечни науки в Гьотинген.

Други важни за Боров изследователи, чиито идеи той използва в своите лекции са Конрад Геснер (1516–1566) – швейцарски натуралист и библиограф, физик и класически лингвист и Жул Пейо (1859–1939) – педагог, литератор и филолог, който изследва волята и факторите, обуславящи нейното изграждане. Друг ключов учен, когото Боров чете е Фердинанд Айхлер (1863–1945) – австрийски професор по библиотечни науки, директор на университетска библиотека в Грац.

Лекции по библиотекознание и библиография са четени във филологическия факултет на Софийския университет от 1924 г. След прекъсване (от 1935 до 1943) те са възстановени. Първоначално (до 1935 г.) директорът на Университетска библиотека Стоян Аргиров (1870–1939 г.) чете такъв курс като хоноруван преподавател. След него, от 1943 до 1947 г. лектор става Тодор Боров, тогава хоноруван доцент, чиято доцентура прераства през 1947 г. в хонорувана професура. До 1953 г. лекциите са факултативни. От началото на учебната 1952–1953 г. се открива специалност „Архивистика“, а от 1953–1954 г. се създава специалност

„Библиотекознание и библиография“ към ФИФ. За тази цел през 1953 г. се открива самостоятелна катедра със завеждащ проф. Тодор Боров. Курсът на обучение е четиригодишен. Завършилите висше библиотечно образование могат да работят в научни, големи и средни масови библиотеки<sup>13,14,15</sup>.

Лекциите на Тодор Боров са групирани в три дяла: *Историческо библиотекознание*, *Увод в използването на библиотеките* и *Увод в библиографията*. Първият дял е разделен на три основни части – книгата, библиотеката и библиотекарят. Систематично са разгледани въпроси свързани с библиотеките, тяхното историческо развитие, ролята и оформянето на библиотекарската професия. Настоящата статия разработва именно този дял.

\* \* \*

Като лайтмотив в лекциите на Тодор Боров звучат думите на Константин Иречек от 1879 г., в качеството му на главен секретар на току-що създаденото Министерство на народното просвещение: „Съществува в света библиографска наука, която трябва да владее всеки, който се нагърбва с библиотека или с работа в нея“<sup>16</sup>. Боров дефинира библиотечната наука в своите лекции, позовавайки се често на учени като Фриц Милкау, Карл Дзяцко, Фридрих Адолф Еберт и Мартин Шретингер. Боров подчертава, че библиотекарите са били и Казанова (1725–1798) и Гьоте (1749–1832), и братя Якоб и Вилхелм Грим (1785–1863 и 1786–1859), Фридрих Хьолдерлин (1770–1843), Кристиан Фридрих Хебел (1813–1863), Алфред дьо Мюсе (1810–1857) и др. Темата за развитието на дисциплината той свързва с името на Лайбниц, който заема особено място в историята на науката<sup>17</sup>. В негово лице Боров вижда не само учения – философ, логик, математик и физик, юрист и дипломат, който работи в областта на историята и филологията, на етиката и естетиката, но и учения-енциклопедист. Лайбниц, подчертава Боров, е първият, който се опълчва срещу възгледите за характера и дейността на библиотеката, той изтъква, че тя е пред-

---

<sup>13</sup> Янакиева, Татяна. Създаване и развитие на библиотечното образование в СУ „Св. Климент Охридски“. Специфика и интегритет в съобществото на университетските дисциплини. В: *Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски"*. Кн. Библиотечно-информационни науки, 1, 2008, с. 5 и сл.

<sup>14</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

<sup>15</sup> Гергова, Ани. Какъв беше „стартият“ на самостоятелната специалност „Библиотечно-информационни науки“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В: *Юбилеен сборник на катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“*, София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2013, с. 59–93.

<sup>16</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

<sup>17</sup> Лайбниц, Готфрид. *Нови опити върху човешкия разум*. София, Наука и изкуство, 1974.

назначена за обществен институт, който трябва да се поддържа с обществени средства, тъй като има да изпълнява за държавата и обществото задачи, подобни на църквата и училището. През 1677 г. Лайбниц става пазител на херцогската библиотека в ХанOVER – типичен образ на учен, упражнявал и професията „библиотекар“. Той има намерение библиотеката да се попълни с полезни книги от всички отрасли на знанието в духа на неговия универсализъм. Владетелят Йохан Фридрих, обаче, поставя на първо място политическите и династични интереси и още през 1675 г. придава съществено друг характер на облика на библиотеката. Според него, попълването и обработването на фонда трябва да се водят така, че библиотеката да има исторически характер. Лайбниц, макар и в рамките на историческите науки, се старае да осигури по-широк тематичен обхват и създава универсална историческа библиотека. Той сам казва: „Аз все пак предпочитам науката и изкуството, тъй като те постоянно съдействат за славата на Господа и за благосъстоянието на целия човешки род. Науките и занаятите са историческо съкровище за човешкия род, защото чрез тях цивилизованите народи се различават от варварските“<sup>18</sup>. Именно тези разсъждения на Лайбниц развива Боров в собствените си лекции, като изтъква водещата роля на изкуството и образованието, респективно четенето, за развитието на едно висококултурно общество. От 1690 г. Лайбниц става библиотекар по съвместителство във Волфенбютел. Тук той постига разрешение за редовен бюджет, макар и първоначално само двеста талера годишно и успява да прокара изграждането на нова сграда за библиотеката. Тя е построена през 1709–1711 г., а фондът ѝ е нанесен през 1723 г. Тя представлява овална барокова зала с кубе и горно осветление. Вместимостта се повишава силно посредством галерии и облицовани шкафове за книги на колоните, които носят купола. Това практически, потвърждава Боров, се явява първата немска самостоятелна библиотечна сграда, следваща принципа на *заловата библиотека*. Ученият подчертава изрично, че за него още по-значими от постиженията на Лайбниц в практиката са неговите теоретични разсъждения в доклади, изложения и писма, които се явяват продължение на мислите на Ноде по въпросите за библиотеката. Лайбниц, според Боров, схваща нейната същност дълбоко, както никой преди него. Той (Лайбниц) казва, че една библиотека „трябва да бъде съкровищница на човешкия дух, да съдържа всички оригинални мисли, които са били изказани някога писмено. Не е толкова важен броя на томове, техния външен размер или тяхната стойност като рядкост. Необходим е редовен годишен отчет, чрез който биха могли да бъдат набавяни всички научно ценни, нови публика-

---

<sup>18</sup> Погребски, Г. В. *Лайбниц*. София, Техника, 1973.

ции. Най-важно задължение на библиотеките е да бъдат направени техните съкровища достъпни чрез грижливо изработен каталог по автори, по година на издаване и в систематичен ред. Възможно по-продължително време, през което библиотеката да е отворена. Да бъде отоплена и осветена, както и да има либерален правилник за заемане на книги<sup>19</sup>. Именно така виждаме, казва Боров, модерната, достъпна научна библиотека, както се развива тя на практика, теоретично напълно обосновано едва през XIX в. Но уточнява, че идеите на Лайбниц влияят отчасти още през XVIII в. твърде силно върху практиката, особено в Гьотинген.

Образът на библиотекаря – учен Боров обобщава с друг пример – Лесинг. Когато той пристига във Волфенбютел през 1770 г., *Bibliotheca Guelferbytana* наброява 300 000 тома. Лесинг толкова бил влюбен в библиотечарската наука, че обичал даже праха по книгите. Въпреки това той пише: „Аз мога да се похваля, че престолонаследникът гледа повече аз да използвам библиотеката, а не библиотеката да ме използва“<sup>20</sup>. Коренно различното разбиране за библиотеката през онази епоха занимава Тодор Боров не по-малко от историческата ѝ еволюция. Въпреки всичко, обаче, Лесинг е добър библиотекар за своето време, който е изпълнявал службата си с чувство на отговорност и разбиране. Удовлетворявал е най-акуратно всички молби за заемане на книги – рядкост за онова време – и отговарял своевременно на многобройните запитвания във връзка с една или друга книга<sup>21</sup>.

Задача да подреди библиотека има и Йохан Винкелман (1717–1768) – библиотекар на сбирката на кардинал Албани, по-късно Климент XI. Обаче, казва той „нямам нито минута време, затова моите занятия с библиотеката на Климент се състоят в нейното използване“<sup>22</sup>.

Още с встъпителните си лекции „От библиотекаря на Шпицвег до съвременния библиотекар“<sup>23</sup>, изнесена през 1943 г. и „Да създадем новия библиотекар: Уводни думи при откриване на курса за библиотекари в научните библиотеки, 12 септември 1949 година“<sup>24</sup>, Боров цели да определи понятието „нов библиотекар“<sup>25</sup>. Той прави исторически обзор на

---

<sup>19</sup> Цитатът е по Т. Боров, НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

<sup>20</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

<sup>21</sup> **Гълъбов, К.**, *Лесинг от барок и рококо към реализъм и класицизъм в литературата*. София, Наука и изкуство, 1957.

<sup>22</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

<sup>23</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

<sup>24</sup> **Боров, Тодор.** *Да създадем новия библиотекар* : Уводни думи при откриване на курса за библиотекари в научните библиотеки, 12 септември 1949 година. София, Полиграфия, 1949.

<sup>25</sup> **Боров, Тодор.** От библиотекаря на Шпицвег до съвременния библиотекар. В: *Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски", Историко-филологически факултет*. София, XLII, 1945–46, с. 20.

развитието на науката, проследява как се заражда необходимостта от библиотекаря като посредник между хората и книгата, как се появява библиотечната професия. Основен лайтмотив в лекциите е разбирането за библиотечната наука като отговорна дейност в служба на човечеството. Най-важната задача е да се утвърди библиотечното дело като наука в полза на хората. Стремежът му е да вдъхне у бъдещите библиотекарски интерес и обич към библиотечната работа. Във връзка с това Боров определя понятията „библиотекар“ и „библиотечна наука“, като цитира Шретингер: „Идеята за библиотекаря предполага книговедение, тъй като би било смешно да правиш някого библиотекар, който предварително не е книжовник, но не всеки книжовник е затова вече пригоден за библиотекар. Книги да събира може, наистина, литераторът, обаче, да съставиш от събраните книги добра библиотека е съществена работа на библиотекаря и затова са нужни практически познания, които изискват самостоятелно изучаване и които аз разбирам под понятието библиотечна наука“<sup>26</sup>. Боров констатира колко е трудно от събрани книги да се състави добра сбирка и колко много умения се изискват от един книжовник, от един литератор да стане наистина добър библиотекар.

Тодор Боров поставя началото на библиотечната наука в България, четейки и изследвайки учени – негови предшественици – направили същото за своите страни. Позовавайки се на идеите на Шретингер и на ръководството му по библиотекознание, българският учен застъпва неговите разбирания за понятията „библиотекар“ и „библиотечна наука“. Шретингер пръв употребява термина „библиотечна наука“, а Боров обобщава, че „в края на XIX в. въпросът за библиотечната наука и професия беше изяснен и законодателно урегулиран“<sup>27</sup>. Като новатор в българската библиотечна наука, ученият извежда понятието „добър библиотекар“ и актуализира темата и у нас.

Боров обявява най-важната задача, която библиотечната наука предстои да изпълни. В подкрепа на своята теза той цитира Конрад Геснер, „бащата на библиографията“: „Стремежът е да се приведе в известност и направи преглед на цялата съвкупност от наличните литературни произведения, както печатни, така и ръкописни“<sup>28</sup>. На базата на трудовете на Геснер и на други автори, ученият структурира своята теза и основните приоритети по отношение на библиотечната наука и кадрите за нея.

В своята въспителна лекция „Българската книга след създаването на българската държава – развой, характер и значение до 9 септември

---

<sup>26</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

<sup>27</sup> Гергова, Ани. *Книгознание*. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 1995.

<sup>28</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)



1944 г.<sup>29</sup>, с данни за дисциплината, по която ще чете лекции, Боров прави преглед на българската книга – нейното развитие, характерни особености и преценка на нейната стойност. Като основен източник ученият посочва Димитър Мишев<sup>30</sup>. Разглежда цялата съвкупност от налични литературни произведения – печатни и ръкописни. На първо място, Боров анализира количественото развитие на българската книга по различните показатели, като: брой на заглавията, местоиздаване, произход, език, съдържание, обем, тираж, външно оформление и цена. На второ, той поставя акцент върху марксистката литература в България. Третият аспект в анализа му е наследството от Възраждането: Христо Ботев, Васил Левски, влиянието на руските революционни демократи – Александър Герцен, Николай Чернишевски и Николай Добролюбов. В тон с духа на времето Боров отрежда специално място в лекциите си на данните на Вълко Червенков за историята на пролетарската литература за периода 1919–1925 г. и на преводите на Ленин и Сталин. Прегледът му завършва с неформалната българска книга в годините между 1923–1944 г.

По-нататък Боров се спира върху изследването „Самовъзпитание на волята“ на френския педагог Жюл Пейо<sup>31</sup>. Тук читателят Годор Боров разглежда тезата за волята и факторите, които я формират, за да изясни целите и намеренията, възможностите и ограниченията на своя курс по библиотекосзнание. Цитирайки Пейо, Боров подчертава значението на самостоятелните занимания и четенето на младите хора – студенти, за тяхното собствено развитие и за напредъка на тяхната професия: „Преминаването на един университетски курс, който бива обикновено откъслечен и несвързан, с курсовете на другите професори – това преминаване не може да донесе голяма полза. Като излиза от гимназията, па дори и по-рано, младият човек се намира в такова положение, че и най-добрите лекции на света не струват за него колкото няколкочасовото усилие на самостоятелната мисъл“<sup>32</sup>. В лекциите си Боров набляга на живото общуване на студентите с преподавателя и ролята на непосредственото беседване. Той акцентира върху значението на самостоятелното мислене на младежите, както и върху активното им участие в развитието на библиотечната наука. Боров казва: „Като се ограничим да слушаме лекции

---

<sup>29</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

<sup>30</sup> **Мишев**, Димитър. *България в миналото*. София, Искра, 1916.

<sup>31</sup> **Пейо**, Жул. *Самовъзпитание на волята : Теория и практика на културата на личността*. Прев. от рус. Д. Димитров. Варна, Коста Евстатиев, 1899. (Изданиято, четено от Боров е преведено от руски на български от Димитър Димитров. Днес има ново издание на книгата, директен превод от френски език: **Пейо**, Жул. *Самовъзпитание на волята. Теория и практика на културата на личността*. София, Здраве и щастие, 2012).

<sup>32</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

само в аудиторията, ние никога не ще добием съществени успехи в науката, никога няма да се проникнем от духа на науката, както няма да напреднем нито на косъм в гимнастиката, ако само присъстваме на акробатични представления<sup>33</sup>. Като оформя своята теза в подкрепа на развитието на самостоятелното мислене на студентите, ученият изтъква ролята на връзката между теорията и практиката. Обосновавайки се на базата на прочетените и анализирани трудове, съветва преподавателя в никакъв случай да не чете лекциите от предварително написан или напечатан текст. Боров подчертава, че по този начин лекторите няма да предизвикат интереса и обичта на студентите към библиотечната работа. „Да вдъхнеш интерес и обич към библиотечната работа, която е несъмнено една важна и отговорна дейност в служба на човечеството, по мое мнение, малко вероятно е тази задача да се осъществи, ако курсът се чете по написани лекции. Аз поне не виждам смисъл да се чете на студентите курс, който е написан, особено пък напечатан вече“<sup>34</sup>. Боров набляга на живото общуване и непосредствената беседа по време на лекциите.

В исторически план разглежда преминаването на библиотекарството от индивидуално занимание в обществено регламентирано, както и появата на професията „библиотекар“, като функция на традицията и опита, утвърждаването и институционализирането ѝ. Точните думи на лектора по темата са именно: „Дълго време е имало книги, без да има библиотеки. Дълго време също библиотеките са били единици, библиотекарството е било индивидуално занимание, което се е прекратявало със смъртта на съответния човек, не е било утвърдено като професия, като трайна социална институция. Едва когато събраният опит започва да се предава от един на друг, от поколение на поколение, когато не всеки започва отново и отначало, едва тогава се явява професията“<sup>35</sup>. Предаването на богатия жизнен и професионален опит от човек на човек, от поколение на поколение – това всъщност е подготовката за създаването и трайното установяване на професията „библиотекар“, обобщава той. В резултат от това библиотекарят се превръща в един от посредниците между книгата и публиката.

В лекцията „Библиотечна наука“<sup>36</sup> Боров разисква оформянето на библиотекарството като наука. Извеждайки многопластовата функция на библиотеката, той разсъждава върху въпроса „Как се е появила библиотечната професия?“. Боров отново подчертава факта, че „дълго е имало книги без библиотекар. Библиотекарството е било индивидуално

---

<sup>33</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

<sup>34</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

<sup>35</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

<sup>36</sup> **Боров**, Годор. Библиотечна наука. В: *Годишник на ББИ*, 1, 1945–46, с.304–320.

занимание, без да бъде утвърдено като професия<sup>37</sup>. Той пише, че едва, когато събраните знания и опит са предадени на поколенията, се явява библиотечната професия. Особено място ученият отрежда на Фриц Милкау и казва, че най-много е „черпил“ от него. Ученият, изтъква неговата стегната, синтетична студия „Библиотеките“ от 1906 г. Милкау казва, че „ако има научна професия, на която познаването на собствената история е неизбежно необходими, това е професията на библиотекаря“<sup>38</sup>. На базата на неговите „блестящи“, по определението на Боров, трудове се систематизира подготовката на библиотекаря и следователно на развитието на науката. Боров цитира част от речта на Хосе Ортега и Гасет (1883–1955) „Мисията на библиотекаря“, която философът изнася при откриването на световния конгрес на библиотекарите и библиографите в Мадрид през 1935 г. В нея Ортега и Гасет казва „Ако бихме могли да възкресим истински миналото на библиотекарската професия, ние ще открием с учудване, че зад историята на библиотекарството се провижда като в процеп най-съкровени, най-интимните черти в развитието на западно-европейския свят“<sup>39</sup>. Според Годор Боров, библиотекарят трябва да има разностранни (енциклопедични) интереси, съчетани със здрав научен мироглед и усет за систематичност, за разпределение и класиране, т.е. библиотекарят трябва да бъде всестранно развита, интелигентна личност. Истинският библиотекар, според Боров, трябва да използва неограничените възможности на съвременната библиотека. „Библиотекарят трябва да притежава усет за ред, добра памет, прецизност, точност и добър почерк, само така той ще бъде способен да използва неограничените възможности на една съвременна библиотека“<sup>40</sup>. Ученият прави исторически обзор, коментирайки, че такава наука няма в класификациите нито на Аристотел, нито на Франсис Бейкън, нито на Огюст Конт. Но това е само на пръв поглед, при по-внимателен прочит се вижда, че наченки на библиотечна наука има през различните исторически епохи от съществуването на човечеството. Лайбниц, например, слага и „библиография“ към отдел история. Андре-Мари Ампер (1775–1836), който също се е занимавал с класификация на науките, поставя науката „библиография“ към отдел литература.

В лекциите си Боров включва и исторически преглед на създадените в Европа катедри по библиотекознание и библиография. Първата такава е в Гьотинген през 1886 г. от Карл Дзяцко и се нарича „Библиографски

---

<sup>37</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

<sup>38</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

<sup>39</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

<sup>40</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

помощни науки“.

Боров отбелязва, че 1872 г. е рождения час на съвременното библиотекарство, когато Дзячко става ръководител на университетската библиотека в Бреслау, т.е. тогава за пръв път един специалист-библиотекар заема ръководството на библиотеката. Втората по време и значение катедра е създадена, отново от Карл Дзячко в Берлинския университет. Следва появата на други катедри по библиотекознание и библиография към училища и университети в цяла Европа. Покъсно във времето се появяват катедри по библиотекознание и библиография във Ватикана (1919) и в Италия (1926). В Англия през 1918 г. се създава училище по библиотекознание при Лондонския университет. Във Франция около 1840 г. се създава *Ecole des Chârtes*.

Тодор Боров коментира развитието и на библиотечната подготовка в страни като САЩ, Германия и СССР. Установява, че библиотечното дело е утвърдена наука в началото на ХХ в., библиотеките са самостоятелни и библиотекарите са хора със сериозна подготовка. В този сравнително нов период вече има определени изисквания към тях.

В лекциите си по библиотекознание Боров поставя ударение и на силата на книгата: „В книгите е скрита една велика сила, която, правилно използвана, може да преобрази света и го преобразява“<sup>41</sup>. Той предлага примери из пътните бележки на Марко Поло, Маркс и Енгелс и История славянобългарска на Паисий Хилендарски. Според него библиотекарят е посредник между книгата и света. Затова истински призваният трябва да има интимно, живо отношение към нея, себеотрицателна готовност да разкрива силата на книгата на другите хора. Необходим за истинския библиотекар е също критически усет за стойността ѝ, способност да намери подходящата книга за конкретния тип читатели. В работата на библиотекаря е важно да се отличи положителното от вредното, полезната, хубавата книга от „книгата–талаш“.

Боров се опира на Николай Рубакин, чиято основна формулировка гласи, че определени книги са за определени читатели, т.е., че смисълът съществува само в съзнанието на пишещия и четящия<sup>42</sup>. Психологическият ефект върху четящия зависи от съществуващата аналогия между манталитета на читателя и автора. Рубакин се позовава на Емил Хенекен и Сент-Бъов, като изказва съгласие с тезата на последния за социологическата основа на четенето. Руският учен, например, развива тезата за интензивността на комуникацията между пишещ и четящ, като достига до извода, че тя зависи от принадлежността им към определена социална среда. Историята и биографията на автор и читател, казва той, са допирната точка, която обяснява сходни

---

<sup>41</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

<sup>42</sup> **Roubakine**, Nicolas. *Introduction a la psychologie bibliologique*. T. 1–2. София, Graphique, 1998.

интереси. В заключение той добавя, че трябва да са налице нужните условия, които да направят писмената комуникация ефикасна. Изследвайки пропагандата и рекламата, Рубакин дефинира принципите на фундаменталната редакция, която изменя смисъла на класическите литературни произведения. В аспект на съхранение и използване на книгата той препоръчва една класификация според интелектуалното ниво на читателите. Рубакин се придържа към основните постановки на библиопсихологията при описанието и класифицирането на един фонд, а именно: по интереси, по типове читатели, по видове подходящи книги за даден тип читатели, т.е. личността на читателя винаги е в основата на избора. Следователно Рубакин се ориентира към многопластовото съдържание на книгата и се придържа към разбирането, че зад книгата винаги има човек. В дълбочина идеите му са ориентирани към теория на комуникацията на масите. Според него, това е един научен клон, който се развива много бързо през 50–70-те години на XX в. в САЩ, Германия, Швеция, Полша, Италия и България.

Имаме ли право, пита по-нататък Рубакин, да сме категорични в оценката, която даваме за дадена книга? – И ако да, до каква степен? Всяка книга притежава подходящо съдържание, независимо от личността на читателя, процеса на четене, условията на мястото и момента, в който този процес се извършва. Изхождайки от тези проучвания, достига до извода, че те са базата на неизбежната реформа във всички сфери на производството и използването на книгата. Важен коректив за него е четенето като природен и културен феномен и синтезът на старото и новото в посока читател–книга–автор.

Идеята за антропоморфизма на читателя и за антропоморфизма на това, което е прочел, Рубакин достига до съждението: „книгата, това е вашата менталност“. Основните схематични дялове на библиопсихологията, според него, включват описателна, практическа, основна, специална (индивидуална и колективна), психологическа, експериментална, обективна и интроспективна част. Всеки от тях може по-нататък да се подразделя, например по пол, възраст, националност, социални групи, исторически, по епохи и т.н., въпреки че библиотечната теория и практика се развиват отделно и се раздалечават. „Всички литературни произведения упражняват по-силно въздействие върху читателя, чиято психическа организация предлага повече аналогии, т.е. прилики с тези на автора“. Рубакин развива теорията за социалната среда и експерименталната психология и практика. Книгите могат да се класират според техния психологически тип, както и авторите – по род, вид, разнообразие, както животните и планетите. За Рубакин книгата не е нищо друго освен външна проекция на менталността на читателя, т.е. проекция на

неговите психологически състояния, които зависят от момента и обстоятелствата. Всяка дума, всяка фраза и всяка идея в една книга е фундаментален феномен на библиопсихологията. Книгата не притежава нищо извън онова, което ѝ приписва читателят в момента и при определени обстоятелства. Библиопсихологията твърди, следователно, че една книга има толкова проекции, колкото читатели. Разбирането за авторския замисъл, според Рубакин, е разбиране само и единствено на конкретния прочит на даден читател, защото всеки прочит е индивидуален и в никакъв случай не разкрива авторската „душа“. Досега науката изучаваше, казва Рубакин, веригата от книгата към читателя. Библиопсихологията, обаче, процедира като започва изучаването от читателя към книгата, от изучаване на повече читатели към изучаване на автора, с други думи на неговия тип и психология. Библиопсихологията изследва както връзките, които съществуват в човешката менталност, така и смисъла. Тя осъществява това не чрез автора, а чрез читателя. С други думи, изучава колизията между една книга и една менталност, която може винаги да се извърши върху жив материал и е лесна за наблюдение, за да може да се тръгне от „близкото“ към „далечното“. Извеждайки мисълта, че „всеки читател е и автор“, Рубакин се базира на предходни изследвания и стига до читателската менталност и формулира връзките, които съществуват между менталността на читателя и книгата. Читателската психология, се представя чрез своята проекция, т.е. чрез действието, което една книга упражнява върху читателя. А това, от своя страна, се определя от понятието „възприятие“. На първо място, възприятието на дума, фраза, текст, стил, план, сюжет и пр. На второ – възприятието на книгата като цяло, и на трето, възприятието на всички произведения на даден автор и на всички автори, които са съществували или съществуват. Рубакин акцентира върху разбирането на „думата“ като звук и графичен знак, филологическото значение на думата и нейното съдържание. А това произлиза от факта, че различните читатели притежават различен тип психологическа характеристика. Следователно всеки читател може да каже: „Книгата това съм аз“.

Според Рубакин, библиотеките са два вида. Първият вид библиотека е библиотеката–депо на книги, която ги приема и съхранява. Тя има за цел да ги опази от влиянието на времето, независимо от нуждите на читателите. Вторият вид е общообразователната библиотека, отворена за публика, която има за цел образованието и самообразованието. Тя трябва да отделя място за специалните си отдели. Целта ѝ е да служи на специалистите. Библиотеката от първия тип отговаря на нуждите на всички и не може да се реализира без огромно хранилище за книги. Тези

библиотеки, обяснява Рубакин, обикновено не вършат работа и не задоволяват нуждите нито на специалистите, нито на индивидуалните читатели. Във всяка библиотека централното място е заето от книги, чиято цялост съставлява една общообразователна библиотека. Всички останали книги не са нищо друго, освен един „мъртъв“ капитал, в който се включват и тези, които бързо си „изживяват живота“, умират с епохата и не интересуват повече нито специалистите, нито неспециалистите. От гледна точка на библиопсихологията всички книги трябва да бъдат полезни. Боров извежда на преден план представата за „полезността“, като я разширява и доразвива. Той се позовава на Рубакин, че за всяка книга си има определен тип читател. „Прочитът“ се осъществява именно в конкретния момент, когато един текст попада у определен индивид, чийто психологически и социален тип отговаря на тази книга и който е в състояние да я разбере.

Изхождайки от теоретичните постановки на Рубакин, Боров поставя няколко фундаментални въпроса, като например: Кои са определящите принципи за избора на книги за една библиотека? Как трябва да се организира каталогът и как можем да активизираме обръщението на книгите в тази библиотека? Както Рубакин, така и Боров определя влиянието на една библиотека върху общата култура на читателя и разсъждава кога започва въздействието на книгата върху него.

Рубакин отбелязва, че водещ принцип при четенето е доминацията на личността. Подборът на книги трябва да отговаря на интересите, идеалите, гледната точка на личността, която мисли, чувства и страда. Между впрочем, в това отношение той цитира Белински: „Човешката личност е на върха на историята, на върха на обществото, на върха на човечеството“<sup>43</sup>. Руският учен се обявява за върховенството на живота над книгата и подчертава, че при комплектуването не трябва да се мисли за книгата, а за истинския живот, който тази книга отразява и обяснява. Не съществуват, обаче, книги, които да отразяват цялостно живота, във всичките му вариации. Една книга в този смисъл е винаги едностранчива. От друга страна, животът винаги се променя. Съдържанието на книгата повече или по-малко е схематично, а животът не може да бъде сведен до една схема, защото всички те са провизорни и преходни. Тъй като всяка наука изучава живота, необходим е синтез, което пък, от своя страна е вредно за училището, науката, както и за библиотеката. А те трябва да са организирани така, че да служат не само на синтеза, но и на анализа. Ученият развива схема, като свежда класирането не до науки, а

---

<sup>43</sup> НБКМ–БИА, ф. 849 (Годор Боров)

до въпроси. Целта е да се „осветли“ животът, а не само една единствена схема, защото другите видове класиране са неточни и приблизителни.

Боров вижда книгата като инструмент. Една книга, като всеки друг инструмент, не може да бъде нито добра, нито полезна, нито лоша сама по себе си, самостоятелно без индивида, т.е. за различните читатели книгата е различна. Следователно никога не можем да твърдим, че една книга е позитивна сама по себе си и носи някаква положителна стойност. Той приема твърдението, че вследствие на социалната еволюция на обществото, книгата неизбежно се превръща в инструмент на благоденствието, справедливостта и истината. Тази основна теза Боров развива в своите лекции. Достига до убеждението, че ползата или вредата от дадена книга не зависят от нея, а от условията, в които тя упражнява своето влияние. Така и Рубакин, и Боров, заключават, че една книга, макар и слаба, понякога става инструмент на светлината, свободата и правдата. Рубакин отбелязва, че при читатели, принадлежащи към различен психологически и социален тип, въздействието на определена книга е различно. А това, според руския учен, от своя страна, е фундаментален проблем на библиопсихологията. В тази връзка общообразователните библиотеки трябва да възприемат, че за всеки въпрос или клон на знанието е неизбежно да притежават различни социопсихологически книги.

За Рубакин книгата е отражение на Вселената. Теоретическите изследвания на книгата трябва да включват една схема на науките, схема философска, групираща всички феномени на световния живот в един определен логически ред. Развивайки тази идея, Рубакин се позовава на схемата на природните феномени, разработена от Огюст Конт (1798–1857), като защитава позицията, че тя е прекрасен гид за систематизация в една библиотека. Рубакин обяснява, че „ядката“ следва да бъде един вид специална енциклопедия, съдържаща различни секции, автори и издания, принадлежащи на различни епохи и народи, за да може да се върви от общото към частното и да се създаде определен минимум от науки, абстрактни и конкретни, теоретични и приложни. В заключение ученият обобщава, че този енциклопедичен минимум е задължителен за всяка добре организирана библиотека<sup>44</sup>. В този пункт разработката на Боров се припокрива с тази на Рубакин, за когото „идеалът на всяка библиотека е да има не само богат избор от книги, но определен, обоснован избор, или, ако смея да се изразя така, „една ядка“.

---

<sup>44</sup> **Roubakine**, Nicolas, *Introduction a la psychologie bibliologique. T. 1–2*. София, Graphique, 1998.



\* \* \*

Лекциите на Годор Боров представят развоя на библиотекознанието, като са разделени хронологично и проследяват този процес от Античността до Модерното време. Те развиват в детайли интериорната и екстериорната архитектура на библиотеките. Особено внимание е обърнато на подредбата на книгите. Ученият посочва психологическата страна на четенето, тясно свързана с пространствата за четене, където то се осъществява, както и с обособяването на читателски категории. Придържайки се към тези различия, отделя специално място на видовете библиотеки според тяхната ориентация и разисква като приоритетен въпроса за подготовката на професионални библиотекари. От една страна, Боров си поставя за цел да представи книгата като материален артефакт, но, от друга, както сам той многократно подчертава, като носител на духовността. Точното доказателство именно на тази тенденция в творчеството му се явяват онези автори, на които той се позовава и върху чиито трудове работи. Като приемник на техните идеи, през призмата на собствените си „прочити“ ученият Годор Боров разработва своите лекции.

Настоящата студия проследява част от делото на лектора Годор Боров и се опитва да създаде представа за неговото (научно) четене. В хода на изследването се очертава обликът на учения като специфичен тип читател, тъй като неговия не е просто обикновен „прочит“, а синтез. Творчеството му, промислено през читателските му практики и базирано основно върху четенето на немски автори (неслучайно, като се има предвид неговото образование, получено в Германия), показва именно това единство, това съединяване на психологическите нагласи на четенето с творческите на писането. Така чрез преподавателската дейност на учения става видимо неговото непрекъснато четене, препрочитане, преосмисляне, преподреждане и създаване на нови текстове – става видим неговият „Живот с книги“.



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## **ИСТОРИЯ НА БИБЛИОТЕКИТЕ**

## **LIBRARY HISTORY**



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## **СПЕЦИАЛНИ БИБЛИОТЕКИ В БЪЛГАРИЯ ДО ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА**

ИЛКО ПЕНЕЛОВ

*Ilko Penelov. SPECIAL LIBRARIES IN BULGARIA UP TILL THE END OF  
WORLD WAR TWO.*

The article represents the first results of a research on the topic of special libraries, found in the Kingdom of Bulgaria from the late nineteenth century up to the end of Second World War. At this level of inquiry the main aim is, first of all, libraries to be located and analyzed in their real condition. Some statistical findings help to outline the activity that this type of libraries had in Bulgaria during the period of rapid formation of different professional and research groups and societies. In addition, the paper shows first overall observations on the destiny of Bulgarian special libraries in recent after war years.

### *Уводни думи*

Да се пише в полето на библиотечната история в настоящия момент, когато нейният обект е в процес на множество технологични трансформации (засягащи я най-вече като структура и като кондиционални изисквания) е инициатива, насочена преди всичко към самата общност на библиотечните и информационните специалисти в България. Вглеждането в нея става по-наложително в моменти на нестабилност и усещане за липса на устойчива посока – засилвани и от обстоятелството, че за

голяма част от българските библиотекари не е достъпно вдъхновяващото въздействие, което носи богатата чуждозикова литература по темата за бъдещето. Всъщност историята на библиотеките показва, че разклащането авторитета на установените ценности, би могло да се окаже пагубно за институции като тях, във вида, в който ги застигат поредната вълна в еволюцията на комуникационните посредници и новият контекст, явяващ се неин носител. И все пак знаем, че от най-старите запомнени времена, в които ги е имало и до днес, библиотеките са показали своята забележителна адаптивност.

Изложението по история на българските библиотеки днес има и една допълнителна, може да се каже догонваща задача и дори функция. Тя се изразява в необходимостта всеки опит за обзорното представяне на определен феномен или процес винаги да бъде съпроводен от самостоятелна реконструктивна работа, която да създаде необходимата пластичност и увереност на предлагания текст. Още повече това се отнася за аспектите на тази история, към които дълго време е проявявана незначителна заинтересованост или откровено тя е била подценявана. А такъв без съмнение е случаят със специалните библиотеки в нашата страна от края на XIX и първата половина на XX в. Твърде често те изобщо отсъстват от панорамната перспектива, до която се домогват няколкото автора библиотековеди през целия XX в. и до сега. За тях официална статистическа информация никога не е събирана и дейността им остава в значителна степен скрита.

В своя кратък исторически преглед от 1937 г. например, който е и първи в родната библиотечна историография, Васил Класанов отделя на специалните библиотеки в България само едно изречение и при това в самия край на изложението си<sup>1</sup>. В сборника на Министерството на народното просвещение, посветен на постиженията в подведомствените му ресори, в частта за библиотеките, Велико Йорданов се ограничава само до народните (държавните) и градско-общинските, независимо от това, че то, със свои субсидии в едни случаи е инициирало, а в други, подкрепяло в трудни моменти развитието на някои от представените по-

---

<sup>1</sup> Констатацията е крайно показателна за отношението на ранното поколение български библиотековеди. Тя гласи: „За служебни цели, при Народното събрание, министерствата, главните дирекции, войсковите части, съдилищата и други държавни учреждения също така има библиотеки, някои от които са сравнително, доста богати откъм книжовен имот“. Вж. **Класанов**, Васил. *Кратка история на библиотеките*. Шумен, 1937, с. 79.

долу специални библиотеки<sup>2</sup>. На последния принадлежи и една популярна, но много информативна статия за библиотеките в София към момента на включването на България във Втората световна война, където е отделено място и на шестнадесет специални библиотеки<sup>3</sup>.

Близо четири десетилетия по-късно в своята история на библиотеките Елена Кирова изобщо не споменава за съществуването на каквито и да било специални библиотеки в България до Втората световна война<sup>4</sup>. У автори като Елена Савова темата традиционно и разбираемо отсъства<sup>5</sup>. Едва през последното десетилетие на миналия век, в няколко съобщения започват да се появяват отделни сведения, свързани със специални научни библиотеки, положили основите на по-късните богати институтски библиотеки в структурата на Българската академия на науките. Този пробив в най-голяма степен се дължи на приносите, направени от Мария Аргирова Герасимова<sup>6</sup>. Но въпреки това и в най-новото цялостно изследване на Мария Младенова върху развитието на библиотекознанието в България до Втората световна война, фактологията около специалните библиотеки е илюстрирана, поради липса на самостоятелни публикации, с публицистичен, мемоарен текст<sup>7</sup>.

При това състояние на проучванията изложението по-нататък си поставя като крайна цел очертаването на основните параметри и на значението, което специалните научни библиотеки имат от една страна в

---

<sup>2</sup> **Йорданов**, Велико. Обществени библиотеки. В: Българската просвета някога и сега. Под ред. на Т. Попвърбанов, Н. Балабанов. София, 1939, с. 345–383.

<sup>3</sup> **Йорданов**, Велико. Книжовното богатство на София. В: Сердика, V, 1941, № 2–3, с. 35–53.

<sup>4</sup> В епохата на комунизма на страниците на сп. „Библиотекар“ за тях се споменава само по повод някаква годишнина и като предистория на някоя вече държавна научна библиотека.

<sup>5</sup> **Савова**, Елена. Библиотечната система на БАН. Състояние. Перспективи. София, 1977, 423 с.; **Савова**, Елена, **Дафинов**, Здравко и **Пейчева**, Радка. Научни библиотеки : Теория и практика. София, 1980, 548 с.

<sup>6</sup> **Аргирова-Герасимова**, Мария. Царската сбирка в единния библиотечен фонд на Българската академия на науките. В: Библиотека, 1991, № 7, с. 82–84; **Аргирова-Герасимова**, Мария, **Пейчева**, Радка. Читателите на библиотеката при Българското книжовно дружество и Българската академия на науките : 1869–1944. В: Библиотека, 1994, № 9, с. 21–24; **Аргирова-Герасимова**, Мария, **Пейчева**, Радка. Проучване на четенето в библиотеката на БАН през 1936 – 1942 г. : 125 г. от създаването ѝ. В: Библиотека, 1994, № 10, с. 39–41. **Аргирова-Герасимова**, Мария. Сто години в служба на науката. Из историята на специалните библиотеки на Българската академия на науките. В: Проблеми на специалните библиотеки. Тематичен сборник, 2001, с. 35–42.

<sup>7</sup> **Младенова**, Мария. Библиотекознанието в България от Освобождението до средата на 40-те години на XX век. София, 2007, с. 30.

историята на българската научна инфраструктура, а от друга, да се проследят връзките им с останалите видове библиотеки, съществуващи в България при Стария режим<sup>8</sup>. Тази цел намира своята конкретизация в изпълнението на следните задачи:

- Установяване на предпочитаните от българите след Освобождението изследователски области, както и на онези, които са приоритетни за държавата;
- Отсяване на информацията, свързани с формирането и дейността на различните научни или професионални дружества, институти, станции, лаборатории или други форми за организация и провеждане на теренните (емпирични), развойните и фундаменталните за територията на България проучвания;
- Идентифициране на най-значимите примери за специални научни библиотеки в различните области на знанието и описването им във възможната към настоящия момент пълнота;
- Събиране на съхранените сведения за натрупването, организацията и работата на специалните научни библиотеки;
- Очертаване профила на лицата, занимавали се с комплектуването и поддържането на тези непопадащи в традиционните представи за библиотека фондове от разнообразни във видово отношение материали.

Работата в тези насоки е определяща при избора сред възможните методи, които като цяло се родят с тези на архивистичното изследване. Прегледът на документи (отчети, хроники, проектобюджети на дружества и организации), на биографични данни за лица и институции, на рекапитулации, правени по различни юбилейни поводи, се съчетават с обстойното преглеждане на множество течения от продължаващи издания. Последните се явяват в повечето случаи единствените достъпни извори, в които за съжаление твърде непоследователно, най-често по инициатива на техните редактори или на самите библиотекари, през съответната година са отбелязвани някои от необходимите тук данни.

Именно изворовата недостатъчност прави невъзможна пълната библиометрична възстановка на специалните научни библиотеки в България до Втората световна война. Изследването им се затруднява и от специфичните им характеристики, продиктувани от основното им предназначение (или социална функция) – да служат на разнообразните общности, занимаващи се с научна дейност. При това положение, не само у

---

<sup>8</sup> Случайно или не, но съдбата на някои от специалните научни библиотеки се решава не в края на войната, а именно през 1947 г.



скептично мислещите, резонно възникват въпросителни, свързани с нуждата от полагане на усилия в подобна посока и най-вече с тяхната своевременност в наши дни. Ако успее да им отговори, настоящият текст ще изпълни вложения в него замисъл.

### *I. Дискурсът върху понятието „специална библиотека“*

Появата на специалните библиотеки в историята и до днес продължава да бъде тема с отворен характер. Авторите, които имат вкус към дълбоки ретроспекции могат да стигнат до библиотеката в Ниневия през VII в. пр. Хр. и дори до тази в Нипур през XVIII–XVII в. пр. Хр. Във всички по-късни епохи, до модерното време, също могат да се открият примери за специални библиотеки. Прилагането на различни критерии спрямо понятието, би могло да включи в неговия обхват на практика всяка библиотека – поне в рамките на даден текст. Тази неопределеност налага кратко връщане към концепциите за специалната библиотека, доминирали през разглежданото време и през втората половина на XX в. Още повече, че то съвпада с възникването и разгръщането на т. нар. *движение за специални библиотеки* в САЩ и във Великобритания, което за известно време между двете световни войни ги превръща в истинска модна тенденция в библиотечния сектор.

У нас терминът „специална библиотека“ не успява да се наложи и до днес остава непопулярен. Единно и точно определение за него няма дори и в англоезичната литература, откъдето най-вече идва налагането му. Опитите за неговото съставяне започват от самото начало на миналото столетие. Те са стимулирани и от желанието да бъдат локализирани вече съществуващите специални библиотеки към датата на основаване на първите самостоятелни, за този тип библиотеки, асоциации – Special Libraries Association (SLA – в Бретън Уудс, Ню Хемпшър през 1909 г.) и Association of Special Libraries and Information Bureaux (Aslib – началото, на която е поставено на конференцията в Хартфордшър през 1924 г.). Създателите и на двете организации са преди всичко специалисти библиотекари, а не толкова специални библиотекари и съвсем естествено първото им стъписване идва от невъзможността за ясна класификация в рамките на новооформящия се тип библиотеки. През 1910 г. „бащата-основател“ и пръв президент на SLA – Джон Котън Дейна – констатира, че тези „специални колекции от книги, доклади и други печатни материали са толкова разнообразни по своя характер и по начина на тяхното

ползване, че никоя дефиниция оттук нататък няма да ги включи по задоволителен начин<sup>9</sup>.

През следващите десетилетия изясняването на новите значения на понятието „специална библиотека“ остава основна грижа на водещите членове на двете асоциации – особено тези на американската. Предложенията направени до към края на Първата световна война наблягат върху специалния характер на колекцията (или колекциите) или на тясната определеност на предмета (тематичната област), ориентиращи усилията за комплектуване на библиотечния фонд, които превръщат библиотеката в специална. Наред с това, тъй като в американските условия импулсът за движението е даден най-вече от специализираните клонове за бизнес информация към публичните библиотеки или от библиотеките при различни организации от сферата на търговията и икономиката като цяло, още в тези ранни години е изтъквано водещото значение на обслужването спрямо профила на комплектуване. Според това променено схващане става въпрос за библиотека, от която произлиза цялата необходима за нуждите на дадена организация информация или с други думи библиотека, която е обърната към, а не към която се обърщат потребителите.

Между двете световни войни са добавени още няколко съществени щриха към „портрета“ на специалната библиотека. Най-важният от тях се отнася до качествата на специалния библиотекар. Утвърждава се мнението, че факторът, който подчертава ролята на специалната библиотека и показва истинските ѝ възможности, е персоната стояща зад нея. Неговата/нейната ерудиция в тематичната област, на която се посвещава, е ключова при формирането на мнение за извършваната от библиотеката дейност, а тя от своя страна е резултат от специализирана подготовка. Освен това през този период се надраства ограничената представа за специалната библиотека като фонд само от печатни единици.

До към края на четиридесетте години започва и изтъкването на видовете услуги, предоставяни от специалната библиотека, като водеща нейна характеристика. Междувременно на конгреса на ИФЛА в Мадрид и Барселона през 1935 г. специалните библиотеки получават свое самостоятелно представителство на международно равнище. Те формират една от шестте новосъздадени групи със специални интереси, която организира свой постоянен подкомитет в структурата на федерацията. Водещи по това време са парламентарните библиотеки и тези към различни

---

<sup>9</sup> Dana, John Cotton. The President's opening remarks. In: *Special Libraries*, I, 1910, № 1, p. 5. Той е, който също така признава, че думата „специални“ е възприета поради липса на по-подходяща.

административни служби, както и библиотеките към търговски и индустриални предприятия<sup>10</sup>.

Така се трасира пътя за постоянното дискутиране и доуточняване характеристиките на специалната библиотека през втората половина на XX век, което става особено интензивно през първото следвоенно десетилетие. По отношение на нейните потребители вече се предявява изискването не просто те да са членове на една организация, създаваща библиотеката, които се интересуват от дадена проблематика, но те трябва да съставляват ясно разграничима група – каквато е например научното дружество, професионалният институт или индустриалната компания. На специалната библиотека се гледа и като на услуга, организирана така, че да прави налични всякакви знания и натрупан опит, които стимулират по-нататъшната дейност на определена организация. Надвременната и надпространствената валидност на такова схващане води до превръщането му в есенциална характеристика не просто на отделна специална библиотека, а на специалната библиотечна практика по принцип: това е услуга, която не се спира пред нищо, за да създаде, по запитване или без такова, информацията, която е необходима, в момента, в който тя е необходима, във формата, в която е необходима и по начин, който внушава доверие и уважение към библиотекаря от страна на потребителя. Също през петдесетте години на XX в. Джес Шира определя като специална библиотека „всяка колекция от библиотечни материали, събрана, за да посрещне нуждите на една особена група от потребители“, с което на практика разпростира приложимостта на определението „специална“ до всяка една библиотека.

През 60-те и 70-те години разсъжденията са в няколко посоки: непубликуваните материали като част от библиотечния фонд; илюзорността на всяка дефиниция за специалните библиотеки, продиктувана от тяхната постоянно променяща се комплексна форма, чиито доминиращи характеристики всъщност са адаптивност, разнообразие и променливост; връзката между желанието на специалните библиотеки, да обръщат внимание върху съществуването на информацията и по този начин да създават (в смисъл да предизвикват нарастването на) още по-голяма нужда от нея; повишаващото се интегриране на специалната библиотека в структурата на създаващата я организация и превръщането ѝ в нейна функционална единица и др. Мнението на един библиотечен историк от

---

<sup>10</sup> **Baer**, Karl. Special libraries in IFLA; a brief history. In: *Special Libraries – Worldwide. A collection of papers prepared for the Section of Special libraries*. Ed. by Günther Reichardt. München. Verlag Dokumentation, Pullach, 1974, p. 21.

това време, какъвто е Джеймс Оле е, че „специални“ са библиотеките към научни дружества или общества, професионални съюзи или асоциации, отдели към държавни институции и тези към национализирани индустрии, изследователски асоциации в областта на индустриите и библиотеките на частните фирми<sup>11</sup>. Независимо от дисциплинарната им принадлежност всички автори от този период започват да се съобразяват в своите концепции с внедряването на много нови информационни и комуникационни технологии. Натрупаните от тогава инерции се отразяват в съвременната английска дефиниция за специалната библиотека, която я определя като:

*„Център с информационни ресурси, създаван в корпорации, частни бизнес фирми, правителствени служби, музеи, колежи, болници, асоциации и други организации със специализирани информационни потребности. Като използва най-новите подобрения в компютърните и телекомуникационните технологии, каквито са онлайн базите от данни, компактдискете и интернет достъпа, специалните библиотекари събират, следят, организират, анализират, оценяват, пакетират и предоставят материали с ресурси за нуждите на тяхната организация-майка или на клиенти...“<sup>12</sup>.*

Предполага се, че терминът „специална библиотека“ е въведен в руското библиотекознание от Любов Хавкина още в началото на XX век. Въпреки че се използва сравнително редовно в публикации от двадесетте години нататък, той не получава ясно определяне. Специалните библиотеки най-често са свързвани с обслужването на науката и са разглеждани като тяхна подгрупа. Една примерна дефиниция на научната библиотека дава представа за тяхното място в типологията и класификациите от съветско време:

*„Библиотека, удовлетворяваща читателските търсения, свързани с научната и производствената дейност, подготовката на кадри от висококвалифицирани специалисти във всички отрасли на народното стопанство и култура... Сред нейните задачи влизат: 1) библиотечно-библиографската информация в помощ на учените и специалистите; 2) съдействие за формирането и системното повишаване*

---

<sup>11</sup> Ollé, James. *Library History : An examination guidebook*. 2<sup>nd</sup> ed. London, Clive Bingley, 1971, p. 105.

<sup>12</sup> Bender, David. Special Libraries. In: *International Encyclopedia of Information and Library Science*. Ed. by John Feather, Paul Sturges. 2<sup>nd</sup> ed. London, New York, Rutledge, 2003, p. 616.

на професионалната квалификация на кадрите от специалисти в различните отрасли; 3) пропагандата на науката сред широки слоеве от населението... Научните библиотеки се делят на 1) универсални, крупни библиотечни учреждения с общодържавно значение с универсални фондове...; 2) специални, обслужващи конкретни професионални нужди и интереси на учените и специалистите. В по-голямата част от случаите специалните научни библиотеки са съставна част от научните учреждения; 3) библиотеки при висшите учебни заведения, чиято задача е да съдействат за подготовката на кадри от висококвалифицирани специалисти...<sup>13</sup>.

В по-късната преработка на същия речник се появява и понятието „специализирана библиотека“ – тази, която притежава специализиран библиотечен фонд и е предназначена за обслужване на определени категории читатели. Такива библиотеки например са патентната библиотека, библиотеката за стандарти, библиотеката с брайлова литература и др.<sup>14</sup>

Дефиницията от най-ново време показва, че понятието си пробива все по-уверено път. Тя звучи по следния начин: „Библиотека, удовлетворяваща професионалните (научни, производствени, учебни) потребности на своите абонати. В съответствие с тях формира многоотраслов, отраслов или тематичен фонд от документи... В сравнение с библиотеките от другите типове специалните максимално се доближават до потребителя и обслужват относително стабилен колектив, който библиотекарят има възможност да наблюдава в процеса на работа. Основната типобразуваща функция на специалните библиотеки е удовлетворяване на професионално-производствените и научните информационни потребности...“<sup>15</sup>.

Във Франция определенията за специалните библиотеки се движат между два полюса: изследователските библиотеки и документационните центрове. Първите, особено Националната библиотека в Париж и университетските библиотеки, сред чиито функции влиза подкрепата на научните изследвания в страната, са по същество универсални. От такъв ракурс специалните библиотеки лесно започват да гравитират към гру-

---

<sup>13</sup> **Словарь библиотечных терминов.** Сост. И. М. Суслова, Л. Н. Уланова. – Москва : Книга, 1976, с. 91–92.

<sup>14</sup> **Библиотечное дело. Терминологический словарь.** Сост. И. М. Суслова, Л. Н. Уланова. 2 перераб и доп. изд. Москва, Книга, 1986, с. 139.

<sup>15</sup> **Каратыгина, Т. Ф.** Специальная библиотека. В: *Библиотечная энциклопедия.* Москва, Пашков дом, 2007, с. 982.

пата на вторите (документационните центрове), тъй като понякога предоставят същите услуги като тях – тематични банки от данни, библиографии по определен профил и др. Но същевременно специалните библиотеки се различават в отношението си спрямо трайността на своите колекции, което ги доближава до първия полюс. По правило значението на всяка специална библиотека е отразено в документа за нейното създаване, което предопределя и вариациите при комплектуването на отделния специален фонд и разликите спрямо тези на всички останали библиотеки<sup>16</sup>.

През втората половина на ХХ в. на международно равнище продължават опитите за изясняване на една приемлива класификация. В типологията на ИФЛА от 1974 г. към типа специални библиотеки са отнесени: *библиотеките към различните нива на администрация, библиотеките в областта на социалните науки, на точните науки, библиотеки по астронимия и геофизика, библиотеките към научните и производствените учреждения, библиотеките обслужващи биологичните науки и медицината, библиотеките за изобразителните изкуства и музиката.*

У нас за дълго съществуващите специални библиотеки остават без каквото и да било професионално наблюдение и анализ отвън. Сравнително късно се регламентира и техният статут в нормативната база за библиотеките в България. Първият документ, който ги визира, макар и да не ги назовава, е ПМС № 167 от 1957 г. В него се регламентират условията, при които съществуват библиотеките при министерства, ведомства, обществени организации, предприятия и научно-изследователски институти. Десет години по-късно е поставено началото на единна система за научна и производствена технико-икономическа информация, с което тази дейност е централизирана, но и извадена от сектора на библиотеките. През 1970 г. в постановлението за организиране на Единна библиотечна система специалните библиотеки по съветски образец са включени в обща група с научните.

В завършен вид схващанията на социалистическото библиотекознание в НРБ за специалните (научни) библиотеки се открива в книгата на Елена Савова, Здравко Дафинов и Радка Пейчева. За тях се казва че:

*„... са призвани да удовлетворят преди всичко специалистите, които са свързани с научна и производствена дейност, с подготовката на*

---

<sup>16</sup> **Espérou**, Maud. Bibliothèques spécialisées. In: *Dictionnaire encyclopédique du Livre*. Sous la dir. de Pascal Fouché et al. Paris, Cercle de la Librairie, 2002, pp. 323–324.

кадри с висока квалификация във всички области на икономиката и културата. Изграждането на този род библиотеки е едно от най-важните условия за развитието на науката и техниката, както и за културното издигане на обществото<sup>17</sup>.

И още два характерни израза:

„...специалната библиотека трябва да използва умело книжното богатство на други библиотеки в съответната страна и в чужбина...“;

„...специалните библиотеки обслужват професионалната дейност на определена читателска група. Този процес е много сложен, но и задачата да се посрещат нужди, възникващи от професионална дейност, отличава специалните библиотеки от общообразователните“<sup>18</sup>.

Независимо от подобни добросъвестно изковани твърдения, на които не може да се отрече известна свежест и днес, по-голямата част от текста на тримата автори в началото на ХХІ век вече звучи като лишено от основа. Това е така не само заради идеологическата му закваска, но най-вече защото е подражателен спрямо една чужда традиция и игнориращ собствената, която и досега остава непозната.

*II. Видове специални библиотеки в България до края на Втората световна война, според институциите или организациите, при които са създадени*

Конструирането на историята на специалните библиотеки, независимо от това дали говорим за национална или за сравнителна, ще изисква в близко бъдеще значителни изследователски усилия и вероятно ще се окаже най-трудната за постигане цел в полето на историята на библиотеките като цяло. Причините затова са различни и тяхното дори бегло изброяване би могло да се окаже обезсърчаващо. Разбира се всяка отделна езикова традиция показва слабости в различни аспекти на нейното моделиране, но съществуват и обективни и в този смисъл общи неблагоприятни предпоставки, които съпътстват работата на библиотечните историци. Тяхното набелязване не е излишно в момент когато за първи път в родни условия се пристъпва към изясняване на основните параметри в хода на първите десетилетия от развитието на специалните библиотеки.

Първата предпоставка е съществуването на много и разнообразни по форма, организация, съдържание и режим на достъп специални библиотеки, дори само на територията на България. Както и в останалите

---

<sup>17</sup> Савова, Пейчева, Дафинов. *Научни библиотеки. Теория и практика*, с. 28.

<sup>18</sup> Пак там, с. 29.

страни и у нас се оказва нелека задачата по най-обикновеното им локализиране във времето до края на Втората световна война и очертаването на тяхната география. Много от тези библиотеки по конюнктурни причини променят своето местонахождение в рамките на града, в който са създадени, а понякога и извън него. Наред с това, независимо че идентичността на специалната библиотека бива маркирана още в акта за нейното създаване (дружествен устав, правилник за задачите и дейността на научен институт и т.н.), във времето тя може да се промени, както по отношение на своя профил, така и на институционалната си принадлежност. Последното се наблюдава най-често при различни правителствени и като цяло административни и законодателни реформи.

Втората обективна предпоставка е свързана с разкриването на публикуваните до момента данни. В повечето случаи те се отнасят до една конкретна библиотека. Често пъти съдържащото се в тях е схематично представено и без необходимата контекстуализация, извън функционалните зависимости на тази библиотека с нейния принципал. Наред с това почти цялата съществуваща фактология по тази проблематика може да се открие в различни публикационни форми, които са извън традиционните за библиотекознанието форуми. Работата с тях обикновено води до незадоволителни резултати.

Трета солидна предпоставка е налице, тъй като в българското библиотекознание към настоящия момент няма възприета приемлива дефиниция на понятието „специална библиотека“. Самият термин е проблематичен от една страна заради оскъдната си биография, а когато все пак той се използва, частната изследователска оптика или яснотата в преподавателската учебна програма е водеща при определянето на обхвата и съдържанието му. Това налага и в настоящия текст да се положи едно работно определение, което едва ли ще бъде приложимо другаде. То няма да бъде изброяващо, а изключващо. След като се вземат предвид аргументите на политическата, стопанската и социалната история, на историята на българския манталитет и изброените по-горе затруднения *като специални библиотеки в България при Стария режим ще бъдат третирани всички, които не са обществени – народни (държавни), общински, градски и читалищни и които не са свързани с различните степени на държавната образователна система – ученически, учителски, училищни и университетски*<sup>19</sup>. Неопределеността на образувалата се група най-добре може да бъде преодоляна ако в ролята на класификатор

---

<sup>19</sup> Изключение може да се направи само за няколко библиотеки към институти и семинари в рамките на Софийския университет, като за тях по-нататък ще бъдат приведени индивидуални аргументи.



бъде възприета организацията създаваща библиотеката. При това положение се образуват следните видове:

### *1. Библиотеки при държавни институции*

Те започват да се появяват още през последната четвърт на XIX в. като поемат функциите и на документационни служби, в които се отлагат различни материали от областите, включени в ресора на съответното ведомство. Една от най-старите библиотеки от този вид е тази при Народното събрание. Въпреки че въпросът за нейното създаване е повдигнат още през 1880 г. за дата на основаването ѝ трябва да се приеме годината 1889 или 1890<sup>20</sup>. Тя включва и донесената от Пловдив сбирка на Областното събрание на Източна Румелия. Постепенно се натрупва фонд както от книги и периодични издания, така и от архивни материали. Трудно е да се даде категоричен отговор колко точно нараства той до края на Втората световна война<sup>21</sup>. От 1897 г. започва издаването на печатния каталог на библиотеката. Фишов каталог е изготвен от един от най-дълго задържалите се нейни уредници – школуваният и опитен библиотекар Васил Герджиков<sup>22</sup> – който я поема след писателя Рачо Стоянов през 1915 г. и я напуска през 1932 г., за да бъде заменен от поета Димитър Пантелеев, останал на поста библиотекар дори и по време на войната.

До края на XIX в. се появяват и първите библиотеки при различните министерства. Сред тях следва да се отбележат библиотеките при:

- Министерския съвет;
- Министерството на просвещението;
- Министерството на финансите.
- Министерството на вътрешните работи и народното здраве;
- Министерството на войната;
- Министерството на външните работи;
- Министерството на търговията и земеделието;
- Министерството на обществените сгради, пътищата и съобщенията;

---

<sup>20</sup> **Ангелова**, Маргарита. Библиотека на Народното събрание. В: *Българска книга . Енциклопедия*. Състав. Ани Гергова. София, Москва, Pensoft, 2004, с. 64.

<sup>21</sup> Според Маргарита Ангелова (цит. съч.) към 1940 г. библиотеката има около 9 000 т., а според анкетата на ББИ от началото на 1946 в края на предходната година фондът е бил около 25 000 т., което е солидно разминаване.

<sup>22</sup> За него вж. **Шиклев**, Стоян. Васил Герджиков. В: *Библиотекар*, VI, 1959, № 5, с. 43.

През 1900 г. е създадена библиотеката при Министерството на правосъдието. Към нея през 1940 г. са присъединени библиотеките при Върховния касационен съд, при Апелативния съд, при Софийския окръжен съд и при Околийския съд.

Съществуват специални библиотеки към министерски подразделения, каквито са:

- Главна дирекция на статистиката / Статистическо бюро (1885);
- Минното управление на Дирекцията за природни богатства (1890);
- Централната метеорологична станция (1894);
- Астрономическата обсерватория в Борисовата градина в София (1894);
- Главната дирекция на пощите, телефоните и телеграфите (1895);
- Главната дирекция на железниците и пристанищата (1906);

Освен към министерствата специални библиотеки се създават и при различни централни ведомства с общодържавни задължения и отговорности. Такива са:

- Държавният Географски институт при Министерството на войната (1919);
- Държавния надзор (контрол) върху частните застрахователни предприятия (1927) и др.

## *2. Библиотеки към държавни и частни производствени и търговски предприятия*

Броят на българските еквиваленти на индустриалните (техническите) и бизнес библиотеки е твърде скромни в сравнение с този в Западна Европа и особено в САЩ. Налагането на устойчиви икономически субекти става трудно и обикновено с подкрепата на държавата. Що се отнася до създадените от тях библиотеки първото място без съмнение се пада на търговско-индустриалните камари, които обединяват производителите, търговци и кредитиращи организации, което е предпоставка за натрупване на фонд със сравнително по-широк профил.

Пример за постепенно, но стабилно развитие на такъв вид библиотека е тази при Софийската търговско-индустриална камара. Показателите ѝ през двадесетте години се подобряват чувствително. В началото на следващото десетилетие се взимат мерки за редовното регистриране на новите постъпления. Обзаведено и подредено е ново книгохранилище. Камарата започва да откупува книги за своята библиотека и да

отпуска средства за тяхното подвързване. Освен с индивидуална регистрация фондът е отразен и с фишов каталог. За целта книгите са преинвентирани. До края на 1931 г. са включени 4073 заглавия книги, много от които са в два или няколко тома. Данните за списанията са следните: 173 заглавия на български език, в 694 годишнини, получавани до 1930 г. и 75 годишнини, получавани през 1931 г., или всичко 769 годишнини; 170 заглавия на чужди езици в 845 годишнини получавани до 1930 г. 74, получавани през 1931 год., или всичко 919 годишнини. През 1931 в библиотеката се получават 43 заглавия български и 12 чужди вестници<sup>23</sup>. През 1948 г. тази библиотека е предадена във владение на Централната библиотека на Българската академия на науките<sup>24</sup>. Същата е съдбата и на другата подобна библиотека в София – тази при Областната стопанска камара.

Свои библиотеки още през последното десетилетие на XIX в. изграждат и търговско-индустриалните камари в Пловдив, Варна и Русе. Към тази група могат да се отнесат и библиотеките към отделни предприятия като например:

- Държавната печатница в София (преди 1896);
- Държавната мина в Перник (преди 1896);
- Първото Българско Анонимно Акционерно Кожарско Дружество в София (90-те години на XIX век)
- Вагонния завод в Дряново (1936);
- Държавната военна фабрика в Сопот (1941) и др.

### *3. Библиотеки към банки и други финансови, кредитни и застрахователни институции*

Този вид придобива широко разпространение. Особено в периода между двете световни войни подобни библиотеки се откриват по цялата територия на страната. На първо място в тази група следва да бъде отбелязана библиотеката при Българската народна банка и мрежата от клонове, които тя създава. Нейното начало е във връзка с учредяването на самата банка, но необходимостта от разширяване на дейността ѝ започва

---

<sup>23</sup> **Отчет** за дейността на Бюрото на Софийската търговско-индустриална камара през 1931 год. В: *Годишник на Софийската Търговско-индустриална камара*. Сесия XXXVII, 1932, с. 301.

<sup>24</sup> **Ралева, О., Радославова, М.** Библиотеката при БАН след 9 септември 1944 г. В: *Известия на Централната библиотека при БАН*, 1, 1959, с. 24.

след 1885 г., когато от търговска и депозитна БНБ се превръща в държавно кредитно учреждение и регулатор на паричното обръщение в страната.

От началото на ХХ в. се появяват и първите библиотеки при застрахователни дружества. Сред тях първостепенно място заема библиотеката на Чиновническото застрахователно дружество, чиито основи се поставят през 1905 г.<sup>25</sup>

Най-добре уредената библиотека в рамките на тази условна група е без съмнение тази на Българската земеделска и кооперативна банка (БЗКБ). Тя е създадена при сливането на Българската земеделска банка (1903) и Българската централна и кооперативна банка (1910) през 1935 г., за да подпомага развитието на земеделието и свързаните с него занаяти. Първоначално библиотеката е настанена в две неподходящи за целта помещения в сградата на Управлението на Банката. По-късно е преместена на ул. „Славянска“ № 4<sup>26</sup>. Още от това време библиотеката при Централното управление комплектува книгите и абонира периодичните издания за всички 100 клона на банката в страната. Организирането на библиотеката е възложено на Тодор Боров и това е благоприятното обстоятелство, благодарение на което днес разполагаме не само с детайлното описание на организацията на библиотеката, но и със снимков материал – истинска документална рядкост. Боров поддържа библиотеката съобразно всички най-нови постижения на библиотечните технологии. Тя е ведомствена и достъпна само за служителите на банката, което позволява читалнята да не заема много голяма част от общата площ, но същевременно да е добре осветена. През 1939 г. количествените показатели на тази библиотека са:

Обем на фонда – близо 20 000 тома; годишен прираст от около и над 1 000 тома; получаваните български и чужди периодични издания се около 350 заглавия; годишно се заемат към 2 000 книги, а в читалнята се обслужват не повече от 10 души едновременно. Персоналът се състои от един библиотекар и трима помощници, от които единият се занимава изцяло и само с библиотеките на клоновете, един прислужник и една чистачка.

Боров отделя голямо внимание на книгохранилището. „Депото“ заема около сто квадратни метра и е разделено от модерна конструкция на фирмата Mannesmann-Stahlblechbau – Берлин, на три етажа „за книги по

---

<sup>25</sup> От 1946 г. – Държавен застрахователен институт.

<sup>26</sup> **Боров**, Тодор. *Библиотека при Управлението на Б.З.К. Банка*. София, 1939, с. 4.

220 см. чиста височина всеки.“ Отделните етажи се свързват с централно разположена стълба, която е част от конструкцията и с електрическият асансьор за книги, към който има отделна телефонна инсталация. Общо цялото хранилище разполага с 240 м. рафтове с 1440 линейни метра ла-вици за книги.

Библиотечният фонд може да се ползва на място, като за това в читалнята са предвидени 11 работни места. В нея има и подръчен фонд от по-важни съвременни енциклопедии и справочни издания и 280 преградки за излагане на текущи списания. Книги могат да се взимат и за домашно ползване.

За съжаление на тази добре уредена библиотека не ѝ е била отредена дълга съдба. През 1947 г. БЗКБ е закрыта по силата на Закона за национализация на банките и всичките ѝ активи и пасиви са прехвърлени към БНБ.

#### *4. Библиотеки при професионални дружества*

Постепенното изграждане на младата българска държава е съпроводено от все по-голямото усложняване на нейния апарат, който настоятелно се нуждае от подготвени специалисти. Процесът по натрупване на квалифицирани кадри е бавен и заема най-малко първите две следсвобожденски десетилетия. Това забавя до голяма степен формирането на силни съсловни организации, но те правят първите си стъпки още до края на XIX век. Създадени са например Софийско медицинско дружество (1887), което през 1900 г. се разделя на две и така се появява Българско лекарско дружество; Българско инженерно-архитектурно дружество (1893); Българско икономическо дружество (1895); Юридическо дружество в София (1901) и др. Внимание заслужава и библиотеката при Дружеството на столичните журналисти, която изгражда богат фонд, комплектуван най-вече по пътя на даренията на цели библиотеки на починали журналисти. За жалост тя е една от напълно унищожените при бомбардировката над София на 30 март 1944 г.<sup>27</sup>

Не всяко от дружествата съумява да създаде своя библиотека, но има и такива, които влагат значителни усилия, като постигнатите резултати дават основание те да бъдат причислени към групата на специалните научни библиотеки в България през първата половина на XX в. Наред с дружествените, преди Втората световна война, съществуват и множество малки сбирки при библиотеки към културни домове на отделни професионални общности като например:

---

<sup>27</sup> **Нейков**, Стоян. Библиотеката на един творчески съюз. Съюза на българските журналисти. В: *Библиотекар*, XI, 1964, № 8, с. 35.

- При Дома на културата на транспортните работници в София (1931);
- При Дома на културата на железничарите в Пловдив (1932);
- И при Дома на моряка в Русе (1943).

##### *5. Библиотеки при клиники и болници*

Най-ранните сбирки от книги по медицина се събират макар и не-системно в по-големите болници на страната – Софийска първостепенна или Александрова (1879), Гарнизонната, по-късно Общоармейска (1891), Майчин дом „Княгиня Мария-Луиза“ (1903) и др. Последната започва съвсем скромно, но още от начало започва да се специализира в областта на акушерството и гинекологията.

Втората вълна на създаване на подобни библиотеки е свързана с обособяването на различни клиники в рамките на създадения през 1918 г. Медицинския факултет при Софийския университет:

- Хирургическа клиника (1919);
- Клиника по кожни и венерически болести (1922);
- Клиника по нервни болести и психиатрия (1923);
- Клиника по детски болести (1928).

От библиотеките към болници в страната добро развитие получава тази в Стара Загора (1935).

##### *6. Библиотеки при манастири и църкви*

Историята на този вид библиотеки в български условия стига назад във времето до последната четвърт на IX в. Манастирските, патриаршеските в Дръстър и Търново, митрополитските, съборните и енорийските библиотеки са преобладаващия вид по българските територии до средата на XIX в. Броят им до днес не е установен, но сред по-трайно съществувалите са библиотеките при няколко манастира – Рилски, Бачковски,<sup>28</sup> Етрополски, Кукленски,<sup>29</sup> Преображенски край Търново, Дряновски<sup>30</sup> и др. Значението на тези библиотеки през XIX в. се трансформира и от доминиращо то достига до периферно, а техни читатели са най-вече

---

<sup>28</sup> Днес по-голямата част от старата му библиотека се съхранява в Църковно-историческия и архивен институт при Българската патриаршия в София.

<sup>29</sup> Ръкописната част от библиотеката днес се намира в Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив.

<sup>30</sup> Библиотеката е опожарена през 1876 г., но сведенията за обема на фонда ѝ са: „4 кола книги церковни сас сичкия си такъм, една кола рукопис“ според данните от манастирската кондика, вписани след пожара.

учени – слависти, археографи, историци. В този смисъл към края на столетието те наистина и по състав, и по потребителски контингент се превръщат в специални.

След 1870 г. и особено след Освобождението започва изграждането на новата структура на Българската екзархия. Решението на българските митрополити е църковните въпроси да се решават на синодален принцип. Независимостта на митрополитите един от друг довежда до превръщането на епархийските центрове в умалени копия на Екзархията в Цариград, а след Букурещкият мирен договор – в София. Резултатът е създаването на специални църковни библиотеки към новите митрополии и към някои от архиерейските наместничества. Специално внимание заслужават богатите библиотеки на Видинската митрополия, на Врачанската, Ловчанската, Доростоло-Червенската (днес Русенска и Силистренска), Сливенската, Пловдивската и Софийската.

#### *7. Библиотеки при ж.п. гари и морски пристанища*

Изграждането на транспортната система в България е задача от извънредно голямо значение за българската икономика. Това в най-голяма степен се отнася до строежа на пътната и железопътната система в страната. Изпълнението ѝ се стимулира и от водените войни за национално обединение. В края на Първата световна война дължината на железопътната мрежа достига 2200 км., а в навечерието на Втората – 4436 км. През тридесетте години се оформя и цялостната железопътна инфраструктура. Това включва и откриването на множество библиотеки при основните гари: през 1932 г. – при ЖП гарата във Варна; през 1935 г. – в Перник; през 1937 г. – в Бургас; през 1938 г. – във Видин и Дупница; през 1940 г. – в Стара Загора; през 1941 г. – в Карнобат; през 1942 г. в Шумен и Пазарджик; през 1943 г. – в Червен бряг и др. Началото на библиотеката към Бургаското пристанище е поставено през 1938 г.

#### *8. Библиотеки към затвори*

Независимо че във фонда на тези библиотеки няма нищо особено, фактът, че са предназначени за точно определена група лица, а това предполага някакъв подбор на постъпващите заглавия, те също биха могли да се приемат за вид специални библиотеки. Като правило те са организирани в помещенията на затворите. От тях основно се ползват затворниците, но понякога и служителите в затворите и техните семейс-

тва. Средният обем на фондовете им е приблизително 400 т. Обслужването на тези библиотеки е грижа на самите затворници, които подкрепят и финансирането им.

До Втората световна война са създадени 23 библиотеки към затвори – в София, Бургас, Варна, Видин, Враца, Горна Джумая, Добрич, Кърджали, Кюстендил, Ловеч, Лом, Неврокоп, Пазарджик, Плевен, Пловдив, Русе, Разград, Силистра, Сливен, Стара Загора, Търново, Хасково и Шумен<sup>31</sup>.

### *9. Други*

В България при Стария режим съществуват отделни библиотеки, които по един или друг признак могат да отговорят на определението за специална. Като такива могат да се посочат библиотеките при чуждите културни институти в София – италиански и френски.

### *III. Специални научни библиотеки в България до края на Втората световна война*

Разпределението на специалните библиотеки според институцията, на която служат е до голяма степен формално. Истинското значение на тези неголеми информационни звена за модернизиранието на Третата българска държава може да се провиди само ако те бъдат включени в съответстващия им контекст. Задача на това изложение е да подготви реализацията на подобно изследване, като набележи основните му контури и оформи приблизително изчерпателен списък на неговите обекти. Едва след прилагането на качествени методи за изследване ще може да се определи ефективността на тези за момента симулакрени образи на библиотеки. Разбира се не трябва да се забравя, че обектите на такова изследване (още повече ако те вече не съществуват или са загубили връзка с първообраза си) в повечето случаи са работили против неговия интерес, като съзнателно са „скривали“ следите от своето участие в едно или друго постижение.

Последователността, в която са групирани събраните тук данни и материали следва логиката на универсалната десетична класификация. По този начин ще се избегне припокриването, което неминуемо е заложено във всяка дихотомия на научните области.

---

<sup>31</sup>**Божинова**, Божана. Из лабораторията на ББИ. Анкета за състоянието на библиотеките и на библиотечния персонал в България в края на 1945 година. В: *Год. на ББИ* (за 1945–1946), I, 1948, с. 395.



## *1. Библиотеки в областта на книгознанието, библиотекознанието и библиографията*

По-скоро от чувство за професионална чест, отколкото заради впечатляващи постижения прегледът следва да започне с единствената библиотека, чиято област на действие попада в нулевия отдел на УДК. Това е библиотеката при втория опит за създаване на дългоочаквания *Български библиографски институт*. Областите на нейното комплектуване са набелязани от Тодор Боров в известната му беседа пред приятели, отпечатана през 1941 г. Като седма сред целите и задачите на бъдещия институт той посочва:

*„Ще създаде библиографско-справочна и теоретично-книговедска библиотека, като за целта: а. купува български и чужди книги из своята област; б. събира получените в замяна издания от библиографски и книговедски характер; в. заема на дълготрайно използване налични в нашите обществени библиотеки библиографски справочници и помагала; г. запазва получените в дар книги от своята област...“<sup>32</sup>.*

Освен да подпомага изработването на различни библиографски укататели и централната каталогизация на книгите в българските библиотеки, Боров вижда в тази библиотека и база за функционирането на една информационна служба за устни и писмени справки и „сводни информации“ у нас и в чужбина<sup>33</sup>. До първоначалното ѝ организиране се стига още през 1941 г. Тя се помещава на ул. „Хан Крум“ № 15 в София, в сградата подарена за нуждите на Библиографския институт от зъболекарката Цветана Рашева. Като се вземе предвид факта, че в комитета на фондацията управляваща института влизат лица като Никола Михов, Иван Пеев Плачков, Александър Балабанов, Христо Хаджиев и Елин Пелин, то може да се предположи, че трите „малки стаи“, както ги описва Боров, не са останали празни до края на 1944 г., когато министърът на просвещението Станчо Чолаков дава зелена светлина за по-широкото разгръщане дейността на Българския библиографски институт, който от началото на 1947 г. е на държавна издръжка. Точни количествени данни за тази библиотека не бяха открити.

---

<sup>32</sup> **Боров**, Тодор. *Защо ни е нужен Български библиографски институт. Беседа пред приятели*. София, 1941, с. 28.

<sup>33</sup> **Боров**, Тодор. *Български библиографски институт 1941–1963*. В: *Избрани страници*. София, 2009, с. 341.

## 2. Библиотеки в областта на религията и теологията

Такива се създават от представителствата на всички християнски деноминации, както и от останалите вероизповедания. Особено богата е библиотеката към софийската синагога. Най-голямата специална библиотека от този вид, създадена до Втората световна война, е тази към *Светия синод* на Българската православна църква. Идеята за това е възприета от митрополитите през 1896 г. На първо време се издава окръжно писмо за събирането в Синодалната библиотека на намиращите се в църкви и манастири стари ръкописни книги<sup>34</sup>. Това може да се счита за началното ѝ комплектуване – до 1900 г. са събрани 128 ръкописа<sup>35</sup>.

През 1918 г. за библиотекар е назначен църковния историк и археолог Иван Гошев, който става инициатор за създаването на Църковния историко-археологически музей през 1921. Две години по-късно неговият статут е утвърден официално от Министерството на народното просвещение. Гошев е негов директор от 1922 до 1958 г.<sup>36</sup> Така Синодалната библиотека се превръща в отдел „Ръкописи и старопечатни книги“. Събраните до края на Втората световна война паметници съдържат много ценни сведения както за църковната история на България, така и книжовната култура по нашите земи. Въз основа на тази сбирка се появява през 20-те и 30-те години поредицата от археографски приноси на Иван Гошев, публикувана в Годишника на Софийския университет, в поредица на Богословския факултет, под общото заглавие „Стари записки и надписи“. Ръкописната сбирка на тази библиотека става позната и е използвана от много чужди слависти.

## 3. Библиотеки в областта на социалните науки

Преди Втората световна война в България са създадени две специални библиотеки, профилирани в сферата на статистиката. Първата е към самостоятелното *Статистическо бюро* (от 1897 г. – Дирекция на статистика, а от 1907 г. – Главна дирекция на статистиката) и започва да функционира през 1885 г. Тя получава изданията на голяма част от европейските статистически служби и използва ефективно книгообмена

---

<sup>34</sup> **Христова**, Боряна, **Мусакова**, Елисавета. Предговор. В: *Опис на славянските ръкописи в Църковно-историческия и архивен институт – София*. Т. 1. София, 2009, с. 9.

<sup>35</sup> **Спространов**, Евтим. *Опис на ръкописите в библиотеката при Св. Синод на Българската църква в София*. София, 1900, 234 с.

<sup>36</sup> **Грашева**, Лиляна. Гошев, Иван. В: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Т. 1. София, 1985, с. 516 и сл.

като форма за попълване на фонда си, който системно е подвързван и съхраняван грижливо.

Втората библиотека е към създадения в края на 1934 г. *Статистически институт за стопански проучвания*. Неговото създаване е подкрепено от фондацията „Рокфелер“, която го и финансира. Той притежава автономен статут в рамките на Софийския университет. Фокус на внимание на института и неговата библиотека е преди всичко статистиката, подпомагаща различни икономически анализи. Институтът и библиотеката са закрити през 1946 г.

\*\*\*

На сравнително по-ранен етап се появява една друга библиотека, чиито предмет също е концентриран върху стопанството във всичките му аспекти. Тя се натрупва като сбирка на създаденото през 1895 г. *Българско икономическо дружество*<sup>37</sup>. Задачата, която си поставя то е да проучва икономическото положение на страната и да търси начини за неговото подобряване. България за първи път в новата си история е изложена на външно икономическо влияние. Пред нея стоят сериозни икономически проблеми – хроничен отрицателен търговски баланс; българските продукти се продават евтино и са с ниска добавена стойност; западат традиционните занаяти; търговията от патриархална все повече започва да се модернизира (но това се възприема като нарастване на несигурността); предприятията често изпадат в несъстоятелност, а спекулациите, свързани с тях, водят до недоверие в съсловието на търговците на първо място и в крайна сметка намаляват кредитния рейтинг на страната.

Отчита се и твърде незавидното положение на земеделците. Изкупните цени на земеделската продукция водят до пълното им разоряване; развива се и процъфтява лихварството; земите се разпродават. Обезземляването на българите води до промени в икономическия им бит. Към това се добавя и неправилна данъчна политика.

С дискутирането на тези проблеми се ангажира „Списание на Българското икономическо дружество“, което започва да излиза още през първата половина на 1896 г.<sup>38</sup> Програмата му включва обсъждането на икономически въпроси, индустрията, земеделието и търговията, икономическата политика. Ангажира се с международни икономически прегледи и съобщения, новини, критика и библиография, пазарни прегледи,

---

<sup>37</sup> Боев, Б. По съставянето на Икономическото дружество. В: *Известия на Българското икономическо дружество*, I, 1896, № 1, с. 4–9.

<sup>38</sup> По-точно списанието започва да излиза през април. Редакцията му се намира на бул. „Цар Освободител“ № 6.

съобщения и обяви<sup>39</sup>. В първите броеве се поставя за разглеждане дилемата пред държавата да избере между политика на свободната конкуренция или на протекционизъм.

За основатели на дружеството се приемат 27 души, но още до края на същата година към тях се присъединяват близо сто и петдесет души. През годините макар и непостоянно тенденцията остава възходяща, както се вижда от таблицата.

Членове на БИкД:

1895	<b>176</b>	1905	<b>184</b>	1915	<b>350</b>	1926/27	<b>309</b>
1896	<b>176</b>	1906	<b>181</b>	1916	<b>350</b>	1927/28	<b>317</b>
1897	<b>84</b>	1907	<b>191</b>	1917	<b>350</b>	1935/36	<b>371</b>
1898	<b>109</b>	1908	<b>245</b>	1918	<b>350</b>	1936/37	<b>379</b>
1899	<b>109</b>	1909	<b>274</b>	1919	<b>527</b>	1937/38	<b>461</b>
1900	<b>155</b>	1910	<b>289</b>	1920	<b>468</b>	1938/39	<b>509</b>
1901	<b>143</b>	1911	<b>302</b>	1922/23	<b>264</b>	1939/40	<b>527</b>
1902	<b>164</b>	1912	<b>310</b>	1923/24	<b>263</b>	1940/41	<b>539</b>
1903	<b>181</b>	1913	<b>337</b>	1924/25	<b>278</b>	1941/42	<b>555</b>
1904	<b>184</b>	1914	<b>368</b>	1925/26	<b>288</b>	1942/43	<b>544</b>

Както сред основателите, така и сред активните членове – автори на доклади и публикации – личат имената на министри и министър-председатели като д-р Стоян Данев, Марко Д. Балабанов, Годор Иванчов, Александър Малинов, проф. Александър Цанков, Андрей Ляпчев и др. Интересът към своята дейност, който дружеството поддържа в среди и институции с влияние, както и даренията, които то получава, осигуряват редовното излизане на списанието. То получава помощни субсидии от БНБ, БЗКБ, Софийската, Пловдивската, Русенската, Варненската и Бургаската търговско-индустриални камари, от Заводите „Никола Чилев“, Министерството на търговията и земеделието, промишлеността и труда, Министерството на народното просвещение и др. Понякога те откупуват част от тиража на списанието.

Въпреки това дружеството дълго време няма свое помещение и това е основен проблем пред разрастването на библиотеката му. Основната активност през първите години се наблюдава главно около редакцията на списанието. Към нея започва натрупването на първоначалната книжна сбирка на икономическото дружество. Поддържането на списа-

<sup>39</sup> **Нашата програма.** В: *Списание на Българското икономическо дружество*, I, 1896, № 1, с. 3.

нието се разбира като основна дейност, а търсенето на абонати – първостепенна задача. Това влияе върху тиража, който в определени години достига 2000 екземпляра. Картината на абонатите на списанието е следната, като тук се включват и членовете, които го получават по право:

1895	<b>934</b>	1903	<b>617</b>	1911	<b>1688</b>	1919	<b>925</b>
1896	<b>934</b>	1904	<b>595</b>	1912	<b>1619</b>	1920	<b>925</b>
1897	<b>627</b>	1905	<b>857</b>	1913	<b>1619</b>	1921	<b>676</b>
1898	<b>639</b>	1906	<b>808</b>	1914	<b>1354</b>	1922	<b>844</b>
1899	<b>639</b>	1907	<b>873</b>	1915	<b>1298</b>	1923	<b>872</b>
1900	<b>633</b>	1908	<b>1115</b>	1916	<b>-*</b>	1924	<b>1078</b>
1901	<b>676</b>	1909	<b>1838</b>	1917	<b>-</b>	1925	<b>888</b>
1902	<b>707</b>	1910	<b>1638</b>	1918	<b>-</b>		

Освен на абонатите списанието се изпраща и по обмен. Това е съществен показател, който макар и частично ориентира до известна степен какви постъпления има в библиотеката на дружеството. Извлеченото от отчетите на настоятелствата предлага следната картина на обменните връзки на дружеството<sup>40</sup>:

1901	<b>53 (14)**</b>	1907	<b>78 (9)</b>	1926	<b>38</b>	1939	<b>64</b>
1902	<b>52</b>	1911	<b>70</b>	1928	<b>36</b>	1940	<b>63</b>
1903	<b>52 (7)</b>	1912	<b>70</b>	1933	<b>51</b>	1941	<b>54</b>
1904	<b>52 (9)</b>	1923	<b>48 (12)</b>	1934	<b>51</b>	1942	<b>54</b>
1905	<b>55 (12)</b>	1924	<b>51</b>	1935	<b>38</b>	1943	<b>54</b>
1906	<b>67 (9)</b>	1925	<b>51</b>	1937	<b>36</b>		

Първото точно сведение за библиотеката на икономическото дружество се отнася за 1904 г. В отчета на настоятелството се отбелязва:

*„... В библиотеката на Дружеството има 149 годишни течения от разни български и чуждестранни списания, изпращани през разните години в замяна на нашето. Има също и 405 №№ разни книги, изпращани в редакцията на списанието“<sup>41</sup>.*

На следващата година се дават малко по-подробни сведения за състоянието, в което се намира натрупания книжовен фонд:

\* Списанието не излиза.

<sup>40</sup> Следва да се отбележи, че срещу изпратените книжки на списанието не винаги постъпва реципрочен брой заглавия. Обикновено те са по-малко.

\*\* В скоби са посочени обменните връзки с чужбина, които се включват в първото число, показващо общия брой.

<sup>41</sup> **Отчет на Настоятелството на Българското Икономическо Дружество за изтеклата VIII отчетна дружествена година (1904).** В: *Списание на българското икономическо дружество*, IX, 1905, № 1, с. 77.

„... Библиотечният имот на дружеството се е така също доста увеличил през 1905 година, а именно с 95 номера от разни книги и с 28 течения от разни списания, български и небългарски – всички получавани в замяна срещу нашето списание, или за отзив. Така че, в края на отчетната 1905 год. Библиотечният имот на дружеството се е състоял от 500 номера разни книги и от 176 годишни течения от разни списания.

Вече и от тия цифри се вижда колко необходимо бе наемането на особно помещение, което да служи, не само за заседанията на Настоятелството, но и за администрацията на списанието, а също и за читалня на дружествените членове. Едно само може да се съжелява, че тая наша читалня се е посещавала до сега от твърде малко дружествени членове<sup>42</sup>.

През 1905 г. дружеството си купува и „два чамови долапа за книги“. Две години по-късно се налага изразходването на 500 лева за още един шкаф и подвързия на книги. По същото време се прави опит за нещо като програма за комплектуване на библиотеката по-нататък:

„...Настоятелството направи особени усилия за да уреди дружествената библиотека, като за тая цел с писма поиска изданията на разните учреждения в страната ни, на които писма се отзоваха благосклонно почти всичките учреждения. Настоятелството си постави за задача да събере в дружествената библиотека всички печатни работи, които хвърлят известна светлина върху въпросите из областта на икономическия живот на нашата страна. Дали тая задача е уместна – остава вие да се произнесете, но ние не можем да не пожелаем довършване на това наше новоначинание“<sup>43</sup>.

В същото заседание на 14 септември 1908 г. е направено предложение да се предвижда и специална сума за закупуване на книги. Гласувано е да се отпусне излишъкът в бюджета на дружеството, който е в размер 55,30 лв.

През 1908 г. в настоятелството на дружеството вече е Никола Михов, който е избран и за член на редакционния комитет на списанието и остава такъв до 1919 г. Присъствието му води до чувствителна промяна в грижите за библиотеката. На първо място той продължава и доразвива

---

<sup>42</sup> **Отчет на Настоятелството на Българското Икономическо Дружество за изтеклата IX отчетна дружествена година (1905).** В: *Списание на българското икономическо дружество*, X, 1906, № 1, с. 77–78.

<sup>43</sup> **Отчет на Настоятелството на Българското Икономическо Дружество за изтеклата XI (1907) отчетна дружествена година.** В: *Списание на българското икономическо дружество*, XII, 1908, № 5–6, с. 414.

традицията, започната от Борис Минцес десетилетие по-рано, на страниците на списанието да се печата текуща специална библиография в областта на икономиката. Освен информативен характер, изготвяните справки по-ясно определят интересуващите дружеството тематични области, а оттам и области на комплектуване на библиотеката. В заседанията на Настоятелството се разглежда и въпроса за изработване на нейния правилник. В баланса за 1908 г. за първи път се появява перо „библиотека“<sup>44</sup>. Като цяло постигнатите резултати дават основание да се изкаже твърдението, че:

*„...може с право да се говори за библиотеката при дружеството, която има 261 подвързани тома и правилник, по който да става ползуването от нея.“*<sup>45</sup>.

Но много скоро добрата тенденция ще бъде прекъсната. В 1911 г. притесненията на настоятелството са свързани с неудобното помещение, липсата на шкафове и поради това невъзможността да се закупуват нови книги, въпреки желанието за това. От предвидените 250 лв. са изразходвани само 9,25 лв. В периода на Балканската и Първата световна война средствата за покупки на литература спадат драматично<sup>46</sup>.

След войните кризисното положение се запазва. В началото на 20-те години библиотеката изобщо излиза от проектобюджетите на дружеството. Налага се промяна на адреса му. Първоначално то се разполага в помещение, предоставено от Българската централна кооперативна банка, но се налага да го напусне<sup>47</sup>.

В края на двадесетте и през следващото десетилетие постъпленията са ограничени. Те не надвишават стотина издания, а през четиридесетте набавянето на материали се затруднява и от водещата се война. Така

---

<sup>44</sup> През 1908 г. за нея са похарчени 515.30 лв. От тях за мебели за библиотеката – 469 лв. За 1909 г. отново са предвидени 500 лв. за покупка на книги и подвързия.

<sup>45</sup> **Отчет на Настоятелството на Българското Икономическо Дружество за изтеклата XII-та (1908) дружествена година.** В: *Списание на българското икономическо дружество*, XII, 1908, № 9–10, с. 677.

<sup>46</sup> През 1912 г. за библиотеката са похарчени 105 лв., през 1913 г. – 15 лв., през 1914 г. – нищо, а през 1915 г. – 20 лв.

<sup>47</sup> През 1926 г. вече се констатира: „Канцеларията и архивата на дружеството, за голямо съжаление, продължава да се помещава в чужди покриви, именно в Българската Централна Кооперативна Банка, на гостоприемството на която дружеството има много да благодари. Тепърва канцеларията и архивата ни ще се помещават в зданието на Чиновническото Кооперативно Застрахователно Дружество, което ни отстъпва една стая от своето монументално здание и едно отделение на мансардата за архивата“. Вж. **Отчет** на настоятелството на Българското Икономическо Дружество в София до Общото годишно събрание на същото за изтеклата фин. 1925/26 година. В: *Списание на българското икономическо дружество*, XXV, 1926, № 5–6, с. 307.

през 1940 г. постъпват всичко на всичко 63 заглавия книги и продължаващи; през 1941 г. – 38 заглавия; през 1942 г. – 14; през 1943 г. – 17<sup>48</sup>. Закономерно в началото на 1944 г. на списанието не остава друго освен да обяви, че читалнята в дружественото помещение на ул. „Левски“ вече не може да функционира.

\*\*\*

В областта на правото специалните научни библиотеки се създават сравнително късно. Причината за това може да се търси в съществуването на сравнително богати и добре уредени библиотеки към основните органи на държавната власт и най-вече тези на Народното събрание, Министерството на правосъдието и някои съдилища. Но тъй като юристите са едно от първите съсловия в историята осъзнали нуждата от библиотеки, поддържащи юриспруденцията, появата на такива, които са основани на съсловна инициатива е въпрос на време. Подтик в тази посока дава и неустойчивостта на нормативната уредба в българското княжество през първите десетилетия от неговото устрояване.

Най-представителна сред тези библиотеки е създадената от Софийското юридическо дружество. То е основано в края на 1900 г. и си поставя за цел изучаването на българското право и неговото развитие, както и разискването и определянето на начините за подобряване на различните отрасли на българското законодателство<sup>49</sup>. Основните форуми организирани от членовете му са четения на реферати и пространни разисквания по тях. Въпреки, че не всички юристи живеещи в столицата стават негови членове, все пак дружеството се ползва с добра популярност, а в много от устройваните от него обсъждания участие вземат всички поздравени имена в колегията – университетски преподаватели и дори висши администратори – съдии, а в редки случаи и министри. В първите години от съществуването му съставът на дружеството нараства бавно, но постоянно:

I (1900-01)	II (1901-02)	III (1902-03)	IV (1903-04)	V (1904-05)	VI (1905-06)	VII (1906-07)
92	104	118	129	139	122	143

От 1901 г. то се управлява от съвет, съставен от дванадесет души, в който влиза и един библиотекар, според член 8 от приетия устав. В член

<sup>48</sup> От тях 8 книги, 8 български и 1 чуждо списание. Вж. **Списание на Българското икономическо дружество**, 42, 1943, № 3, с. 176.

<sup>49</sup> **Устав на Юридическото дружество в София**. В: *Списание на юридическото дружество в София*, I, 1901, № 4, с. 191 – 193.



11 е записано, че „Библиотекарят се занимава с уреждане на библиотеката“. За пръв на тази длъжност е избран Никола Ников – по-късно началник на отдела за държавните имоти при министерството на финансите. Същевременно той е определен и за съредактор на дружественото списание, започнало да излиза през септември същата година. Заради тези му ангажменти от 1902 г. уреждането на библиотеката е възложено на Георги Згурев, който остава и през следващата година<sup>50</sup>. От септември 1904 г. за библиотекар е поставен Ангел Вакарелски – по-късно член на софийския апелативен съд<sup>51</sup>. Той е преизбиран няколко пъти до 1909 г. В периода между Балканската и Първата световна война (1913-1915 г.) като библиотекар отново е избран Никола Ников. Длъжностите на библиотекар са разписани в пета глава на изработения през 1901 г. от Управителния съвет правилник:

„... Чл. 19. Библиотекарят вписва в особна дневна книга всички постъпили в дружеството книги, списания, брошури, документи и пр. – Книгите постъпили за отзив в изданията на дружеството, или получавани в замяна, също се прибират в библиотеката.

Чл. 20. Библиотекарят също държи опис на книгите, които дава за четене, като обозначава и срока, за който са дадени.

Чл. 21. Библиотекарят пази и архивата на дружеството...“<sup>52</sup>.

От самото начало членовете на дружеството имат право да се ползват свободно от библиотеката. Тя според правилника трябва да бъде наситанена в помещението на дружеството. Първоначално всички дружествени имоти, включително и библиотеката, се съхраняват в сградата на Министерството на правосъдието. След това е преместена в сградата на „Славянска беседа“, където първоначално се провеждат както общите събрания, така и част от срещите на дружеството. По-късно е използвано и помещението на Славянското благотворително дружество.

В библиотеката постъпват книги, официални издания, доклади на министри, речи, решения на съдилищата (граждански и военни), мотиви по различни закони, коментари, инструкции за административни процедури, сборници с юридическа статистика, списания и др. Завежданите материали са на български, френски, немски английски и руски език. Сред тях има и непрофилни постъпления – най-вече дарени издания с общоисторическо съдържание, краеведски сборници и др. Така се

---

<sup>50</sup> **Софийско юридическо дружество.** В: *Списание на юридическото дружество в София*, I, 1901, № 1, с. 46.

<sup>51</sup> **Юридическа хроника.** В: *Списание на юридическото дружество в София*, IV, 1904, № 1, с. 40.

<sup>52</sup> **Правилник на юридическото дружество в София.** В: *Списание на юридическото дружество в София*, I, 1901, № 4, с. 195.

оформя богата тематична област на комплектуване включваща всички клонове на правото, съдебната практика, организацията на затворите, съдебна медицина и др. Месечните постъпления чрез редакцията на списанието са между 5 и 15 заглавия.

В годините на Балканската война работата на дружеството е разстроена. Списанието излиза без определена периодичност. Срещите стават все по-редки. Първата световна война още повече усложнява положението. През юни 1915 г. излиза последната книжка на списанието, дружеството напълно прекъсва дейността си, а общо събрание е свикано едва на 19 септември 1919 г. От началото на 20-те години възстановяването започва с подкрепата на Министерството на правосъдието, но дружеството започва системно да губи свои ключови участници, които се включват в политическия живот на страната.

\*\*\*

От другите социални научни области със специални библиотеки през разглеждания период започват да се осигуряват и българската етнология и етнография. Натрупванията тук започват още през 30-те години на XIX в. и до Освобождението вече са показали потенциала за изследвания в различни посоки. Събирането и публикуването на материали от всички клонове на народоуката е стимулирано и от появата на поредицата *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* в края на 80-те години. На страниците на обемните томове се появяват значителни по обем студии, някои от които прерастват в самостоятелни издания.

Организираните проучвания навлизат в нов етап със създаването на *Народния етнографски музей* през 1906 г., когато той е отделен като самостоятелен културен институт от по-големия Софийски народен музей. Към него първоначално е причислен и т.нар. „Архив на възраждането“<sup>53</sup>. Освен това започва отделянето и попълването на специализираната сбирка от литература предназначена за нуждите на сътрудниците и съратниците на музея. Концентрирани върху основната си събирателска и изследователска работа, те не успяват много строго да подредят своята библиотека, въпреки че си служат интензивно с нея. Дори и през 1940 г. с недоволство е констатирано, че за книгите на музея „няма нарочно помещение. Те са подредени в дървени шкафове, които са пръснати из канцелариите на чиновниците.“

---

<sup>53</sup> **Протич**, Андрей. Народният музей в София. В: *Водач за Народния музей в София*. София, Държ. печ., 1923, с. 11.

През отчетната година уредбата на библиотеката бе възложена на Г. Старицки, който приведе в известност библиотечния имот и състави азбучен каталог на книгите.

*Книгите и списанията се разпределиха в четири отдела:*

*I. Общи съчинения, географски карти, речници, енциклопедии, ръководства, фото.*

*II. История, археология, изкуство, облекло и накити, мемоари, биографии.*

*III. Фолклор, материална култура, музика, танци.*

*IV. Периодични издания.*

*През отчетната година постъпиха в библиотеката на музея 154 тома (33 списания и 95 отделни съчинения). С това броят на инвентарните номера достигна до 2851, но броят на томове, който тепърва ще се изчисли, е много по-голям.*

*През годината се подвързаха 162 книги, с което броят на подвързаните книги се увеличи на 1225.*

*При проверката на библиотеката не можаха да се намерят 62 книги, които ще да са изчезнали в по-ранни години<sup>54</sup>.*

Постоянните размествания на колекции, които продължават да са в процес на интензивно изграждане и се намират под ведомството на Министерството на народното просвещение, засягат и Етнографския музей. През същата 1940 г. е отразено поредното прехвърляне на инвентарни единици: „...Съхраняваната в музея сбирка от старопечатни книги и вестници и портрети с разрешение на 2-н министра на народното просвещение се предаде отчасти на Народната библиотека в София, отчасти на Университетската библиотека. Народната библиотека получи 103 книги и 206 литографии и портрети на дейци от предосвободителната епоха. В Университетската библиотека се предадоха 566 книги и 56 тела вестници. От казаната сбирка бидоха запазени за библиотеката на музея 100 старопечатни книги<sup>55</sup>. В конкретния случай тази мярка ще се окаже навременна, тъй като след малко повече от три години Етнографският музей ще загуби при бомбардировките на София почти всичкото си имущество, в това число и цялата си библиотека.

Идентична е и съдбата на съхраняваната в Етнографския музей библиотека на *Българското народоучно дружество*. Последното е създадено в София на 18 февруари 1938 г., като сред основателите му личат

---

<sup>54</sup> **Отчет за състоянието на сбирките и за дейността на Народния етнографски музей през 1940 г.** В: *Училищен преглед*, XLI, 1942, № 1, с. 67–68.

<sup>55</sup> Пак там, с. 66.

имената на Васил Стоин, Стефан Костов, Станимир Станимиров, Димитър Маринов и др. През 1941 г. редовните му членове са 173 и започва издаването на списание *Български народ*, редактирано от Христо Вакарелски<sup>56</sup>. Наред с основните за дружеството дейности – срещи, заседания, изнасяне на доклади, експедиции, изложби, издателска дейност и т.н. – и въпреки трудните финансови условия, в които започва своята работа, то поставя основите и на библиотеката си. През първите четири години са регистрирани 538 инвентарни единици (в 594 тома), повечето от които добре подвързани. Всички те, заедно с библиотечните мебели са дарение<sup>57</sup>. За по-нататъшното комплектуване се разчита на приходите от продажбата на списанието и на обменните връзки, които дружеството успее да създаде. Но до края на Втората световна война от списанието излизат само две книжки<sup>58</sup> и това силно ограничава разрастването на библиотечния фонд.

#### 4. Библиотеки в областта на точните и природните науки

Едни от най-добрите специални библиотеки в България до Втората световна война са именно в този раздел. Най-старата от тях и без съмнение най-впечатляваща като колекции е *Царската научна библиотека*. Създадена още през 1889 г. по-късно тя се включва в състава на т. нар. Царски природонаучни институти заедно с Царския естествоисторически музей, основан през 1889 година, Царската зоологическа градина<sup>59</sup>, основана също така през 1889 год., Царската ентомологическа станция, основана през 1905 г., Царските ботанически градини, уредени през 1890 до 1912 г. и Черноморската биологическа станция във Варна, основана през 1905 г., а от 1913 г. преминала под ведомството на Софийския университет. Според директора на тази институция „*тия научни институти са лично притежание на Негово Величество Царя и се поддържат главно с Негови лични средства. Издръжката им струва годишно около 3 милиона лева специални разходи, плащани от Царската Цивилна Листа*“<sup>60</sup>.

---

<sup>56</sup> **Основание и дейност на Българското народоучно дружество в София.** В: *Български народ*, I, 1941, № 1, с. 89.

<sup>57</sup> Пак там, с. 91.

<sup>58</sup> **Български периодичен печат 1844–1944.** Т. 1. А–М. София, Наука и изкуство, 1962, с. 132.

<sup>59</sup> Към нея се създава самостоятелна библиотека, за която конкретни данни до момента не бяха открити.

<sup>60</sup> **Буреш, Иван.** Природонаучните Институти на Негово Величество Царя на Българите. В: *Известия на царските природонаучни институти в София*, I, 1928, с. 1.

Главната цел, която е поставена пред институтите е „*всестранно проучване на България и на съседните ней земи (Македония, Тракия и Добруджа) в природонаучно отношение*“<sup>61</sup>. Описанието на библиотеката, което дава Иван Буреш през 1928 г. е доста общо, но дава основна представа за нейните параметри:

*„...Научната Библиотека съдържа около 20,000 тома научни книги, между които особено богато са представени тия с природонаучно съдържание, а особено научните трудове на българските учени мъже. Библиотеката има за цел събиране на всичката литература на наш и чужд език, в която се срещат сведения за фауната и флората на България“*<sup>62</sup>.

Голямото значение на библиотеката и на останалите институти за развитието на българското природознание и за проучването на България в природонаучно отношение се оценява на въз основа на голямото множество научни публикации, съставени благодарение на сбирките на тия институти и то както от български, така и от видни чужденци естествоизпитатели. Нейното уреждане след Първата световна война е поверено на учени и от този нататък тя се превръща в истински изследователски инструмент. Доброто ѝ финансиране, на фона на останалите библиотеки в страната, я превръща в средоточие на много уникални за страната научни изследвания, албуми, каталози и други справочници.

Уредниците на тази библиотека между двете световни войни са Иван Буреш (до 1927 г.), орнитологът Павел Патев (от 1928 до 1934 г.), а след него най-вероятно ботаникът Борис Ахтаров. Последният е оставил едно кратко описание от 1943 г., което с оглед по-нататъшните събития, се оказва много ценно:

*„...Царската научна библиотека притежава около 25,000 книги и заема 4 зали в Царския музей. Освен тях, при кабинетите на уредниците и асистентите, както и в научния кабинет на Негово Величество цар Борис III, се намира един голям брой книги – специална литература във връзка с непосредствената им научна дейност.*

*Царската научна библиотека притежава 520 разни природонаучни списания. От тях 384 са от чужбина – от 33 държави по всички континенти на света. Между тези списания, в своя цялостен състав, има някои от грамадна стойност, а други са голяма библиографска ряд-*

---

<sup>61</sup> Пак там, с. 4.

<sup>62</sup> Пак там, с. 9.

кост. Почти всички тези списания се получават в замяна срещу „Известия на Царските научни институти“, от които тази година излезе от печат том 15.

VIII. Царска служба за международната размяна на научни издания.

В повечето културни страни в Европа и Америка съществува нарочна „Служба за международна размяна на научни издания“. В тези страни същата служба се провежда от специални дирекции с отделен персонал. У нас, по силата на една международна конвенция, от 1908 година същата служба се изпълнява от Царските научни институти и е възложена на един от уредниците при тези институти, който, освен своя отдел, завежда и Царската библиотека. Всяка година чрез тази служба в Царските научни институти се проучват многобройни пратки за всички по-важни културни институти в страната, а именно: Университетската библиотека, Народните библиотеки в София и Пловдив, Българската академия на науките, Централния земеделски опитен институт и всички земеделски опитни станции в страната, Централния метеорологичен институт, Археологическия институт, Дирекция на статистиката, научните дружества, Търговските академии, всички министерства, индустриални камари, някои професори, писатели, общественици и др.

Във връзка с тази служба при директорите на Царските научни институти се води нарочна кореспонденция<sup>63</sup>.

По отношение на обмена извършван с „Известия на царските научни институти“ резултатите се оценяват като отлични. Получаваните 384 чужди природонаучни списания на различни дружества, институти, академии, университети, музеи са на стойност от 6 до 10 пъти по-голяма от тази на „Известията“. Цената на пристигащите ежегодно в Царските научни институти списания са на стойност 1 500 000–2 000 000 лева<sup>64</sup>.

През 1947 г. фондът на Царската научна библиотека е присъединен към този на Централната библиотека на БАН според законова разпоредба от 19 февруари. Тя става основа за създаването на библиотеките при институтите по ботаника, зоология и геология<sup>65</sup>.

---

<sup>63</sup> **Ахтаров**, Б. Доклад за научната, културно-просветната дейност и ролята в стопанския живот на България на Природонаучните институти на Негово Величество Цар Борис III. В: *Училищен преглед*, XLII, 1943, № 2, с. 287–288.

<sup>64</sup> Пак там, с. 289.

<sup>65</sup> **Христова**, Иванка, **Хаджисотирова**, Росица Библиотеката при геологическия институт при БАН. В: *Библиотекар*, 1969, № 5, с. 17; **Аргирова-Герасимова**, Мария. Сто години в служба на науката. Из историята на специалните библиотеки

Втората значима библиотека в същата област е създадената от *Българското природоизпитателно дружество*. То е образувано в две последователни събрания на свикани от учители естественици и лица със специалност близка до природознанието на 7 април и на 19 май 1896 г. в Първа мъжка гимназия в София. За негови основатели се считат тридесет и девет учени в областта на естествознанието, физиката, химията, астрономията, географията, агрономията, както и любители на българската природа<sup>66</sup>. Целта на дружеството е да съдейства за изучаването на България в природно отношение и да поддържа интерес сред широки кръгове към природните науки. Освен това то има намерение да подпомага установяването на връзки между лица, които се занимават с естествознание<sup>67</sup>.

През първите години от своето съществуване дружеството преминава през големи организационни и финансови трудности, но успява да постигне популярност в България и известност в чужбина<sup>68</sup>. Още в началото на месец юни 1896 г. записаните членове са над сто. Сред тях има и лица с военни чинове, натоварени със задачи по топографирането на територията на княжеството.

Управлението на дружеството, според приетия устав, е поверено на 15-членен комитет, който поема двегодишен мандат. От избраните в него представители се излъчва изпълнително бюро, в което влизат шест души – председател<sup>69</sup>, подпредседател, касиер и трима секретари. Сред последните се определя един за библиотекар и отговарящ за останалото имущество.

В състава на дружеството има три категории лица – почетни членове, благотелни и действителни. В групата на първите са имена като Марин Дринов, Константин Иречек, Христо Г. Данов и др. Сред благотелните са държавници като Рачо Петров и Иван Ев. Гешов, ботаникът и директор на Втора мъжка гимназия в София Владимир Дякович, общественици, бивши министри и др. На всички тях се разчита за началното оформяне на дружествената библиотека.

на Българската академия на науките. В: *Проблеми на специалните библиотеки. Тематичен сборник*, 2001, с. 35–42.

<sup>66</sup> **Илчев**, Делчо. 25 годишнината на Природоизпитателното Дружество. В: *Естествознание и география*, V, 1921, № 9–10, с. 339.

<sup>67</sup> **Правилник на Българското Природоизпитателно Дружество**. В: *Годишник на българското природоизпитателно дружество*, I, 1898, № 1–2, с. 20.

<sup>68</sup> **Десетгодишнина на Българското Природоизпитателно Дружество**. В: *Трудове на Българското природоизпитателно дружество*, 3, 1906, с. IX.

<sup>69</sup> Първият избран председател е геологът Георги Златарски.

Общият брой на членовете през първите години расте устойчиво като от 201 през 1897 достига 326 през 1900 г. През 1898 г. е основан клон на дружеството в Русе. Постепенно се утвърждава и годишна програма от събития – експедиции, заседания, доклади и др. Още първият постоянен комитет разглежда различни въпроси, свързани със структурирането на основните дейности. Сред тях място намира и устройването на библиотеката, чийто печатен каталог започва да се публикува на страниците на дружествените годишници.

Фондът на тази специална библиотека се комплектува чрез дарения от българи и чужденци или чрез книгообмен с изданията на дружеството – „Годишник“ и „Трудове“. Сред заведените библиотечни единици са различни годишни рапорти от земеделски надзиратели, доклади, изложения, инструкции, програми, указания, наставления, таблици, географски карти, музейни каталози, списания и др. Материалите освен на български са и на руски, сръбски, немски, малко на френски и английски език. Библиотеката има широк профил: зоология, ботаника, минералогия, геология, география, антропология, медицина, хигиена, земеделие, метеорология, физика, химия, технология, философия, биология, педагогика. В числа началното нарастване на фонда изглежда така:

I (1897)	II (1898)	III (1899)	IV (1900)	V (1901)	VI (1902)	VII (1903) VIII (1904)
36	54 (+ 18)	124 (+ 70)	220 (+ 96)	489 (+ 269)	650 (+ 161)	756 (+ 106)

Притежаваните от дружеството материали постепенно нарастват до толкова, че през 1901 г. е открита и дружествена читалня<sup>70</sup>. По това време библиотекар на дружеството е Владимир Дякович – преподавател в Първа мъжка гимназия в София. Постепенно, благодарение положените от него усилия, доминиращото положение на даренията в комплектуването на фонда се ограничава за сметка на разширения дял на книгообмена. През 1906 г. в него вече се включват 53 кореспондента. Основните държави, от които се получават издания са Русия и Австрия, но се поддържат контакти и с Франция, Сърбия, Швейцария, Италия, Германия и САЩ.

Още преди войните към Природоизпитателното дружество като негови секции се присъединяват или обособяват по-малобройни организации като Българската ентомологична дружба, биологичният кръжок, химическото дружество и физико-математическото дружество. Независими

<sup>70</sup> Илчев, Делчо. 25 годишнината..., с. 340.



мо от това за него първото десетилетие на XX в. е тежък в организационно отношение период. От 1905 г. то прекъсва издаването на своите годишници. Научната му поредица също излиза нередовно. Причините са най-вече финансови, както и липсата на постоянно самостоятелно помещение. Към това трябва да се добави и известна инертност в организирането на дружествените форуми, както и пасивността на голяма част от записалите се членове.

Импулсирането на дружествената дейност в навечерието на Балканската война се дължи до голяма степен на активността на българските ентомолози. С тяхното дейно участие до 1939 г. са издадени осемнадесет солидни тома от поредицата „Трудове“, в които публикациите са с високо качество. Това е залогът и за поддържането на библиотеката при дружеството в междувоенните десетилетия.

Съдбата на тази библиотека се преплита с натрупването на още няколко научни сбирки от публикации, които се създават от по-тясно профилирани научни дружества каквито са организирани през 1909 г. ентомологично<sup>71</sup>, през 1923 г. ботаническо и през 1925 г. – геологическо.

\*\*\*

*Ботаническото дружество* е учредено на 7 ноември 1923 г. То съществува в тясна връзка с Ботаническият институт при Физико-математическия факултет на Софийския университет. В него членуват само добре подготвени специалисти, повечето от които са с известен изследователски опит и публикации в областта на ботаниката. До Втората световна война като общ брой членският състав се запазва относително константен:

	1925	1927	1929	1931	1932	1934
Общ брой членове	34	49	47	50	52	60
Почетни членове	-	1	4	4	4	4
Редовни членове	-	48	43	46	48	56
Членове чужденци	-	-	11	13	14	14

Формирането на библиотеката при дружеството започва през 1924, но формално функцията „библиотекар“ се предвижда едва в редактирания устав от 1928 г. За него, в чл. 5, е казано ясно, че единственото му

<sup>71</sup> За нея вж. **Пенелов**, Илко. Библиотеката при Българското ентомологично дружество (1909–1930). В: *Сборник в памет на Мария Аргирова* (под печат).

задължение е да „завежда библиотеката“<sup>72</sup>. За такъв е определен Атанас Поп Николов – кустос при Ботаническият институт<sup>73</sup>. Той остава на тази позиция и през 30-те години.

От 1926 г. дружеството издава своите „Известия“, които се превръщат в основен източник за набавяне на нови постъпления в библиотеката му. Създадените международни обменни връзки са впечатляващи по брой и качество. Благодарение на тях в България започват да се получават реномирани поредици в областта на ботаниката, издания на водещи дружества, институти, ботанически градини, музеи, университети и др. Нарастването на контактите може ясно да се очертае чрез следните данни:

	1927	1928	1929	1930	1932	1934
Брой страни	-	19	25	25	27	28
Брой организации	20	43	62	79	89	95
Брой получавани заглавия	-	-	68	85	91	97

Интерес представляват и данните за по-активните страни, от които се получават списанията, годишниците и останалите материали:

	1928	1929	1930	1932	1934
Австрия	3	3	3	3	3
Англия	4	5	4	4	6
Белгия	1	2	1	1	1
България	-	1	2	4	4
Германия	5	7	7	10	10
Италия	1	1	2	3	3
Латвия	1	1	2	2	2
Норвегия	-	1	2	2	2
Полша	-	2	3	3	3
Румъния	2	2	2	2	2
САЩ	8	9	10	10	10
СССР	4	11	12	13	14
Унгария	2	3	3	2	3
Финландия	2	2	2	2	2
Франция	1	2	4	4	5
Холандия	-	1	2	2	2

<sup>72</sup> Устав на Българското Ботаническо дружество. В: *Известия на Българското ботаническо дружество*, III, 1929, с. 5.

<sup>73</sup> *Известия* на Българското ботаническо дружество, III, 1929, с. 7.

Чехословакия	1	2	3	3	3
Швейцария	2	3	5	6	7
Швеция	1	1	1	2	4
Югославия	2	3	3	3	4

Освен тях по едно издание, най-често представително за съответната страна, се получават от Австралия, Бразилия, Дания, Испания, Китай, Литва, Португалия и Япония<sup>74</sup>. По този начин се покрива огромната част от научния свят в областта на ботаниката, а контактите с едни от най-разнообразните в растително отношение държави са водещи. Устойчивостта на повечето от тях е показател и за равнището на българската ботаническа публикационна продукция във време на интензивно развитие на тази научна област. До началото на войната библиотеката на ботаническото дружество успява да се превърне в една от най-стойностните от своя вид.

\*\*\*

*Българското геологическо дружество* е обособено на 28 февруари 1925 г. след ред заседания, в които се обмисля въпроса, има ли условия да съществува такова дружество като самостоятелно. Това става в помещението на Геологическия институт при Софийския университет. Основни действащи лица са видни български учени: Г. Бончев, С. Бончев, П. Бакалов, Н. Николов, В. Г. Радев, Стр. Димитров, В. Г. Арнаудов, Б. Радославов, С. Тошков, С. Корбанов, Т. Топракчиев, Хр. Бакърджиев, К. Белчев, Щ. Белчев, Б. Ангелов, Г. Василев, Д. Аллахверджиев, Ив. Бу-реш, П. Бойков, Н. Пушкаров, К. Кузев, П. Петров, В. Рашеев, А. Сает, К. Садаков, П. Тодоров и Д. Цонев. Сред създателите са 14 геолози, 11 минни инженери и 1 почвовед.

В същото заседание по предварително приготвен проект е приет дружествения устав, където са записани основните му цели: а) да обединява и съгласува усилията на лицата, които научно боравят с Геологията, Палеонтологията, Минералогията, Петрографията, Педологията и Мон-танистичното изучаване на страната; б) да изтъква и популяризира значе-нието и важността на горните науки при всичките прояви на стопанския живот на страната; в) да допринесе за геологическата снимка на страната

---

<sup>74</sup> **Списък на научните дружества и учреждения, разменящи изданията си с Българското Ботаническо дружество.** В: *Известия на Българското ботаническо дружество*, II, 1928, с. 146–147; III, 1929, с. 305–306; IV, 1931, с. 125–127; V, 1932, с. 148–150; VI, 1934, с. 127–129.

чрез надлежни изучвания по свой почин или съвместно с Отделението на Мините и други институти в страната.

Като едно от средствата за постигането на тези цели е посочено, че дружеството: образува библиотека и сбирки по горните научни области<sup>75</sup>. Предвижда се и в случай на разтурване на дружеството всичките му имоти да се предадат на Геологическия Институт при Университета (чл. 19)<sup>76</sup>. В изменения в началото на 1928 г. текст на устава точка е) на чл. 2 отпада, но в частта за управлението на дружеството един от членовете на настоятелството остава негов библиотекар<sup>77</sup>.

Тази длъжност най-често се заема от някой от по-младите членове на колегията – обикновено асистент. Първото име на библиотекар на дружеството, което излиза от протоколите и отчетите е това на Васил Радев, асистент по геология в Софийския университет<sup>78</sup>. Той поема това задължение в периода 1930–1934 г. След него на позицията „библиотекар“ са избирани инж. Г. Константинов (1935), Ростислав Берегов (1936–1940), Боян Каменов (1941–1942) и Гр. Николаев (1943).

Членовете на Българското геологическо дружество не са многобройни, но с висока степен на професионална квалификация. Следната таблица онагледява движението в членския състав на дружеството:

1925	1931	1932	1933	1934	1935	1936
27	62	60	58	60	69	65

1937	1938	1939	1940	1941	1942
68	83	88	94	71	73

Библиотечният фонд също поради сравнително тясната област, която покрива не е особено впечатляващ:

Година	1936	1937	1938	1939	1940	1942	1943
Брой т.	2222	2752	3313	3672	3874	4142	4166

<sup>75</sup> Член 2, точка е).

<sup>76</sup> **Извлечение от протокола на учредителното събрание.** В: *Списание на Българското Геологическо Дружество*, I, 1927, № 1, с. 73–76.

<sup>77</sup> **Устав на Българското геологическо дружество.** В: *Списание на Българското Геологическо Дружество*, I, 1929, № 3, с. 118–119.

<sup>78</sup> **Дружествен живот. Извлечение от протокола на общото годишно събрание (8-XII-27) за IV-та дружествена 1928 год.** В: *Списание на Българското Геологическо Дружество*, II, 1930, № 1, с. IV. Данни за В. Радев са включени в Алманах на Софийския университет Св. Климент Охридски. 2 изд. София, 1940, с. 508–509.

Обменът със специализираното списание, което дружеството издава от 1927 година, показва все по-добри резултати: през 1931 г. по обмен са получавани 105 списания; през 1932 г. – 112, през 1936 – почти 200, а през 1938 – 228. Това е добър атестат за качеството на публикуваните материали. Общият тираж на дружественото списание се движи около 500 екземпляра.

През 30-те години вече се полагат грижи за подвръзването на фонда. Възможно е това да става под влияние на практиката, заведена в Университетската библиотека читателите да не бъдат обслужвани с неподвързани книги и списания. Книгите на дружеството са поместени в седм шкафа и се помещават в сградата на Геологическия институт, където е организирана и читалня<sup>79</sup>. През 1938 г. започва и тяхното каталогизиране, за което се отпуска специална субсидия<sup>80</sup>.

### *5. Медицински библиотеки*

До Втората световна война този вид специални научни библиотеки, за разлика от тенденцията наблюдавана в Западна Европа и САЩ, в България не получават широко разпространение. Здравеопазването е грижа почти изцяло на държавата и тя го поставя, по западен образец, в обща структура на Министерството на вътрешните работи. То се ръководи първоначално от Медицински съвет, в който влизат едни от най-добре подготвените лекари в страната. В същото време лекарската практика запазва своя свободен характер. Затова сравнително рано започват да се осъзнава нуждата от онези форуми, които позволяват гласа на една от влиятелните гилдии да бъде чуван.

Така още през 1887 г. е основано Медицинско дружество в София, което издава собствено списание. Първата книжка от него успява да излезе през м. юли 1900 г. В редакцията веднага започват да се натрупват разнообразни материали, изпратени като обмен. Сред първите пристигнали са списанията „Младина“, „Домашен приятел“, „Списание на Българското икономическо дружество“, „Медицински напредък“, „Звезда“, Библиотека „Здраве“, Отчетът на Българското дружество „Червен

---

<sup>79</sup> Дружествен живот. В: *Списание на Българското Геологическо Дружество*, X (1938), 1938, № 1, с. 86.

<sup>80</sup> Дружествен живот : Извлечение от протоколите на заседанията и от отчета на настоятелството за 1938 година. В: *Списание на Българското Геологическо Дружество*, X (1938), 1938, № 2, с. 158.

кръст“, „Liesnicki Viestnik“ и вестниците „Вести“, „Земледелческа защита“, „Известник“ и др.<sup>81</sup>. От 1901 г. четенето на книги и правенето на различни справки става възможно в канцеларията на дружеството. В средата на 1902 г. списанието спира да излиза, а няколко месеца по-късно се появява органа на обединената организация на лекарите – сп. „Летописи на Лекарския съюз в България“.

Първата по-сериозна инициатива за създаване на специална медицинска библиотека е осъществена през 1900 г. Тя е организирана при централното държавно ведомство в сферата на здравеопазването – *Гражданската санитарна дирекция*. Идеята е в нея да се съдържат най-важните трудове, списания и архиви във всички клонове на медицината на немски, френски и руски език<sup>82</sup>. Практиката дотогава е да се отпускат ежегодно субсидии за библиотеките при държавните болници, но след разпределението им, те се оказвали твърде скромни. Затова се наложило мнението за тяхното концентриране на едно място.

Втори опит е направен три години по-късно. На 26 октомври 1903 г. в София се открива медицинската библиотека при *Дирекцията за опазване общественото здраве*<sup>83</sup>. Нейната задача, освен да подпомага лекарите в тяхната практика, е и да разпространява широко и популярно практически медицински знания. Целите поставени пред тази библиотека са заложили в нейния правилник:

*„а) да събира и пази всичките медицински книги, брошури, вестници, списания, атласи и пр., които се печатат, литографират и възпроизвеждат в България.*

*б) да набавя обширните медицински речници, атласи, главните съчинения и списания по всичките отрасли на чуждестранната медицинска литература.*

*в) да улеснява и доставя нужните справки на интересующите се по известни медицински въпроси“<sup>84</sup>.*

Финансирането на библиотеката се предвижда да става от бюджета на Дирекцията. Нейното начало е скромно със само 600 тома, събрани

---

<sup>81</sup> **Книжнина**. В: Списание на софийското медицинско дружество, I, 1900, № 2, с. 128; № 3, с. 192; № 4, с. 247; № 5, с. 324; № 6, с. 420; I, 1901, № 7, с. 484; № 9, с. 606; № 10, с. 686; II, 1901, № 1, с. 48; № 3, с. 210;

<sup>82</sup> **Медицинска библиотека в София**. В: Списание на софийското медицинско дружество, I, 1900, № 2, с. 121.

<sup>83</sup> **Медицинска библиотека в София**. В: Летописи на Лекарския съюз в България, II, 1904, № 10–11, с. 601.

<sup>84</sup> Пак там, с. 603.

от библиотеките на първостепенните болници, но тя с основание може да се нарече първата централна медицинска библиотека в България.

Също през 1903 г. се поставят основите на първата библиотека в областта на акушерството и гинекологията. Това малка подръчна сбирка от книги и 7 специализирани списания – 1 руско, 2 немски и 4 френски, подредени в модерно обзаведената сграда на клиниката „Майчин дом Княгиня Мария Луиза“. До Втората световна война тя остава и единствена на територията на страната.

\*\*\*

Значително по-тясно профилирани са специалните медицински библиотеки възникнали между двете световни войни. Първата от тях е библиотеката при *Института по епидемиология и микробиология* (1921). Втората – при *Клиниката по кожни и венерически болести* (1922). До 1944 г. е комплектувана с литература (книги и списания) на западни езици и на руски. Тя е най-богатата библиотека в областта на дерматологията и венерологията. От 1936 г. има свое добре обзаведено помещение и читалня. За доброто ѝ комплектуване спомага проф. Б. Берон – основател на катедрата по кожни и венерически болести, който ѝ завещава богатата си лична библиотека. С принос е и проф. Л. Попов – директор на клиниката.

Третата библиотека от този период е при *Клиниката по нервни болести и психиатрия* (1923). Фондът нараства значително от началото на 40-те години насетне. Областите на комплектуване са неврология, психиатрия и неврохирургия. В нея се набавя и художествена литература за болните.

Библиотеката към клиниката по детски болести (1928) се създава като малка сбирка от наръчници и справочници. Тя нараства бързо благодарение на дарени суми – както от пациенти, така и от специалисти. През 1933 г. към нея са присъединени около 1000 тома от дарената лична библиотека на проф. Стефан Ватев<sup>85</sup>. Като цяло профилът на литературата в тази специална библиотека покрива преимуществено областта на педиатрията.

---

<sup>85</sup> **Петкова**, Лиляна, **Шопова**, Славка. *История на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ 1888–1944*. София, 2011, с. 293.

## *6. Библиотеки в областта на инженерно-техническите науки*

От втората половина на XIX в. тези науки се развиват експлозивно. Още преди Освобождението някои от професиите, свързани с тях стават търсени. Първите поколения български архитекти, инженери и техници са чужди възпитаници. До уреждане на висше техническо образование у нас се стига едва в края на разглеждания период. Поради липсата на университетска общност, ролята на обединителен център за тях играе *Българското инженерно-архитектурно дружество*<sup>86</sup>, което е създадено през 1893 г. То е сред най-успешните неправителствени организации в България като негови членове се включват в почти всички важни за модернизацията на държавата проекти – сгради, съоръжения, пътища, железници и т.н.

Дружеството окончателно успява да уреди своята библиотека през 1909 г. когато благодарение на инж. Васил Коевски са съставени необходимите регистри и е напечатан каталог на книгите и списанията<sup>87</sup>. Нейното развитие все пак остава ограничено до завършването на представителното съюзно здание на ул. „Раковски“. Едва в 1939 г. с едно окръжно писмо № 65 се обявява:

*„...Днес нашият дом е вече стабилизиран финансово. За него повече средства от съюзния бюджет не ще се отделят. Такива, обаче, са ни необходими на първо време за уреждане на една образцова библиотека и читалня. Замислят се начини за ползване от библиотеката и на провинциални колеги...“<sup>88</sup>.*

По това време броят на членовете само в софийския клон на Дружеството/Съюза е приблизително 1000. Но и през март 1942 г. библиотеката не е окончателно готова. Осигурени са помещенията, но тепърва предстои тяхното обзавеждане. За целта някои от заможните и влиятелни членове са помолени да дарят необходимите средства и те се отзовават. Изработени са и специални шкафове. Предстои подреждането на фонда и, за да се направи то според принципите на модерната библиотечна практика като консултант е поканен Тодор Боров. Той проучва библиотеката и прави писмено изложение, което е възприето от Централното настоятелство. Самото организиране и подреждане на библиотеката също е възложено на Боров<sup>89</sup>.

---

<sup>86</sup> По-късно преименувано в Съюз на българските инженери и архитекти.

<sup>87</sup> **Агура**, Димитър. 50-годишна дейност на Съюза БИА (1893–1943). В: *Годишник на Съюза на българските инженери и архитекти*, X, 1943, с. 8.

<sup>88</sup> **БИА**. *Списание на съюза на българските инженери и архитекти*, XXXIX, 1939, № 5–6, с. 80.

<sup>89</sup> **Стоилов**, Борис. Библиотеката на Съюза Б.И.А. В: *БИА*. *Списание на съюза на българските инженери и архитекти*, XLII, 1942, № 3–4, с. 56.



През ноември същата година Софийският клон при съюза устройва „чай с танци“, на който е разиграна лотария за набиране на средства за окончателното доуреждане на библиотеката<sup>90</sup>. През 1943 г. списанието с голямо задоволство известява, че библиотеката е напълно подредена:

*„...Помещенията на читалнята са удобни и всеки член на Съюза може да чете удобно и приятно, както и да взема книги и списания за в къщи, съгласно новия правилник за ползването на библиотеката. За колегите от провинцията ползването на библиотеката ще става, като се изпращат исканите книги чрез пощата“<sup>91</sup>.*

Много от ценните технически книги и списания в библиотеката на Съюза са подарявани от членовете на Дружеството/Съюза в миналото. Тази традиция продължава дори и в годините на Втората световна война. Управителният съвет акуратно изразява благодарността си към дарителите на страниците на списанието<sup>92</sup>.

Всичко в тази организация започва да изглежда напълно подредено, когато при въздушното нападение над София на 30 март 1944 г. е подпален и изгорен съюзният дом „БИАД“. От имуществото на Съюза са спасени само около 500 тома от по-ценните книги в библиотеката, между които всички годишни течения на списание „БИА“, новодоставената през 1943 г. за членовете на съюза хоризонтална картотека, каталога на библиотеката, пишещата машина и още малко инвентар. Нещастие, както се казва в писмото на Управителния съвет до членовете, идва в момент, когато съюзът се опитва да „осъществи някои от целите легнали в основата на устава му, като обогатяването и модерното подреждане на съюзната библиотека...“<sup>93</sup>.

Сред имената на завеждащите библиотеката през последните години от нейното съществуване са тези на инженерите Т. Иванов (1939), Любен Н. Стоименов (1940), Юрдан Спиридонов (1941) и Янко Зелков (1942–1943). Освен към софийския клон технически библиотеки, макар и по-малки, се създават при клоновете във Варна, Ловеч, Пловдив и Стара Загора.

---

<sup>90</sup> **БИА. Списание на съюза на българските инженери и архитекти**, XLII, 1942, № 20–21, с. 230.

<sup>91</sup> **Дружествен живот**. В: *БИА. Списание на съюза на българските инженери и архитекти*, XLIII, 1943, № 17–18, с. 171.

<sup>92</sup> Пак там, с. 172.

<sup>93</sup> **Окръжно на Управителния съвет на Съюза от 25 април 1944 г.** В: *БИА. Списание на съюза на българските инженери и архитекти*, XLIV, 1944, № 3–8, с. 31.

## 7. Селскостопански библиотеки

В годините след Освобождението на България икономиката на страната е изключително земеделска. Статистическите данни показват, че 85% от населението е заето в този отрасъл и земеделската продукция съставлява близо 80% от износа. От тях 70% се падат на зърнените храни, а 10 до 13% – на животинските продукти<sup>94</sup> Но емпирични наблюдения и опит, както и сериозни публикации се натрупват бавно. Реформите и нововъведенията в земеделското производство, както и неговото научно и организационно подпомагане най-вече от страна на държавата се извършват по-системно едва в края на XIX и първите години на XX в.<sup>95</sup> Дотогава, въпреки че има самочувствието на крепител на държавата, то успява поне да осъзнае своята неефективност и незащитеност от неблагоприятни фактори – вътрешни и външни. Като резултат нараства популярната публикационна активност в опит да се преодолее повсеместното невежество сред земеделските стопани<sup>96</sup>.

От макроикономическа гледна точка до Балканската и Първата световна война за сериозно развитие в областта на земеделието не може да се говори. По-скоро то се окачествява като „движение напред“, а не като нещо вече състояло се. България е оценявана като новородена държава с повсеместна и извънредно типична дребна земеделска собственост, със съответстващия на това положение стопански бит, социално-правни институти, веществена и духовна култура и с „един импулс, даден от освобождението, да се стреми към прогреса, към образа на европейската модерна държава“<sup>97</sup>. Цялостната обстановка предполага известно забавяне на появата на специалните научни селскостопански библиотеки.

Най-бързо е осъзната нуждата от специализирани земеделски училища, към които се създават и първите опитни полета. От обхващащи в учебните си планове всички клонове на земеделието, те постепенно започват да се профилират. Тяхното развитие създава и условията за разг-

---

<sup>94</sup> **125 години земеделска наука в България. Исторически алманах (1882–2007)**. София, 2007, с. 11.

<sup>95</sup> **Маждраков**, П. За устройството на нашето земеделско опитно дело. //В: *Списание на земеделските опитни институти в България*, XII, 1942, № 4, с. 171 – 178. Кратка хронологична таблица е поместена в: **125 години земеделска наука в България...**, с. 55.

<sup>96</sup> Появяват се няколко специализирани вестници и списания като „Орало“ (1894), „Садово“ (1898), „Български земеделец“ (1898), „Лесовъдец“ (1899) и др.

<sup>97</sup> **Попов**, Кирил. *Стопанска България и финансовите и икономически клаузи на проектодоговора за мир с България*. София, 1920, с. 13.

ръщането на основни научни знания, проверени в практиката. Те са средата, в която се ражда идеята за разгръщане на методично построена експериментална дейност.

Следващият етап в развитието на земеделската наука в България е свързан с откриването на първите земеделски опитни и контролни станции. Този въпрос се поставя през 90-те години на XIX в. и довежда до решението на Министерството на търговията и земеделието, взето през 1897 г., да открие първите три от тях във връзка със средните държавни земеделски училища в Садово, Образцов Чифлик (Русенско) и Плевен<sup>98</sup>. Началните средства за тяхното устрояване са отпуснати от Народното събрание едва през 1901 г., след повторното официално повдигане на въпроса<sup>99</sup>.

Основната функция на земеделските опитни станции, както в Западна Европа, така и в България, е да импулсират западащото на Стария континент земеделие. Тяхната основна роля е да се превърнат в средоточие, където се срещат научните изследвания и земеделската практика т.е. чрез тях да става възможно непосредственото прилагане на откритията в областта на естествознанието. И именно тук възниква нуждата и започва формирането на първите специални библиотеки, чиито профили са фокусирани върху отделни тематични изследователски полета от областта на ботаниката и зоологията.

Станцията в Садово, която е открита през м. септември 1902 г., е натоварена с подобрението на земеделските култури чрез селекция най-вече на местните сортове, изучаване на болестите и неприятелите по растенията и вземане на мерки за тяхното изтребване. В работата си тя използва функциониращата при земеделското училище метеорологична станция, която от 90-те години на XIX в. системно публикува ежедневните си измервания на температурата, влажността, посоката и скоростта на ветровете, облачността и др. Така става натрупване на много ценни за земеделската наука в България климатологични данни.

През 1902 г. е поставено началото и на *библиотеката при станцията*. Първите, макар и непълни данни за нейния фонд са от края на 1903 г., когато тя вече притежавала няколко десетки заглавия книги и

---

<sup>98</sup> Малков, Константин. Нашите земеделски опитни станции. В: *Списание на Българското икономическо дружество*, VI, 1902, № 6, с. 408 и сл.

<sup>99</sup> Какви са задачите на нашите земеделчески опитни станции? В: *Годишен отчет на Садовската държавна земеделска опитна станция*. Пловдив, I, 1904 (за 1903), с. 1.

първи годишнини от продължаващи издания<sup>100</sup>. От тях най-много са материалите – книги, списания и справочници – на немски език, които значително надвишават по брой българските. Началното ѝ комплектуване се съобразява с фонда на вече съществуващата от близо двадесет години библиотека при земеделското училище, заслуга за което има основателят на училището – агрономът Димитър Наумов. От 1883 до 1896 г. в нея вече са се натрупали 757 заглавия в 1101 тома<sup>101</sup>. Сред тях основно място заемат книгите в областта на скотовъдството, пчеларството и бубарството, ботаниката и фитопатологията, но са представени и всички останали изучавани дисциплини. Освен книгите в нея постоянно се получават множество списания на български, руски, френски и немски език. През 1896 г. броят на заглавията периодични издания надхвърля 150. Комплектуването на тази библиотека по това време става по много ясни правила: в началото на всяка финансова година и след консултации на директора с учителския съвет, който подготвя списък на нужните през годината книги и списания. Последният подлежи на одобрение от Министерството на търговията и земеделието, а закупуването им се извършва от директора на училището. Ползването на училищната библиотека е разрешено веднъж седмично за преподавателите и два пъти в месеца – за учениците<sup>102</sup>.

За попълването на фонда на новата библиотека – тази при опитната станция – също се разчита на държавните субсидии. Той постепенно започва да нараства, като се избягва самоцелното натрупване на ненужни материали, а някои от тях своевременно се отстраняват. Картината в числа изглежда по следния начин:

1903	1904	1907	1909	1922	1923
96	118 (+22)	154 (+36)	165 (+11)	2012	2060 (+48)

1924	1925	1926	1927	1929	1930
2436 (+263)	2442 (+6)	2459 (+17)	2479 (+20)	2328	2432 (+104)

Качественият им анализ се затруднява от твърде нееднородните данни, отбелязвани в годишните отчети. Съставът на фонда до голяма

<sup>100</sup> Сведения върху обстановката на опитната станция. В: *Годишен отчет на Садовската държавна земеделска опитна станция*. Пловдив, I (за 1903), 1904, с. 12–13.

<sup>101</sup> Училищна библиотека. В: *Отчет на държавното практическо земеделско училище в с. Садово. 1895–1896 година*. Пловдив, 1899, с. 148.

<sup>102</sup> Пак там, с. 149.

степен зависи от езиците, с които боравят нейните управители (между двете световни войни с длъжност „началници“) и в по-малка от регулярни международни връзки, които те поддържат. С откупуването на личната библиотека на починалия втори управител д-р Станислав Доспевски, през 1920 г., натежава делът на литературата на италиански език. Освен това постъпват кампанийно или по-регулярно книги и периодика на немски, английски и руски език.

Тематичната област разбираемо се запазва устойчиво през годините и включва преобладаващо материали свързани с растениевъдството. Освен това са набавяни текстове по общо земеделие и земеделско стопанство, скотовъдство, млекоарство, фитопатология, ентомология, бактериология, химия и естествена история. От справочните издания са набавяни специализирани определители, енциклопедии, алманаси, речници, атласи и др. Във връзка не само с научната работа, но и с управлението на станцията са натрупвани статистически публикации, текстове на действащи закони, държавни вестници и т.н.

Закупуването на книги и периодични издания, които от самото начало се схващат като необходими инструменти в работата на станцията, е насърчавано от водещите експерти работещи в и в близост до нея<sup>103</sup>. Присъствието на чужди специализирани списания, годишници на лаборатории, научни институти и други служебни издания допринася в най-голяма степен за повишаване качеството и обръщаемостта на фонда. От наличните сведения може да се оформи следната таблица на получаваните в библиотеката на станцията продължаващи издания:

Година	1903	1904	1907	1908	1909	1928	1930
Бр. загл.	8	12	20	20	8	21	30
български	-	-	4	4	3	11	14
чужди	8	12	16	16	5	10	16

От данните се вижда, че работещите в Садовската опитна станция винаги са се стремели да подкрепят собствените си наблюдения и опит с информация за постигнатите резултати в други европейски страни с по-развито земеделие. Ограниченият абонамент и обмен са до голяма степен определени от затворения характер на библиотеката.

---

<sup>103</sup> Малков, Константин. Фитопатологически и семеипроизводителни опитни станции в странство и уредбата на Садовската земеделска опитна станция. В: *Списание на Българското икономическо дружество*, VI, 1902, № 9, с. 596. – Сумата, която авторът предлага е 1 000 лв.

Нейният фонд е настанен в една от стаите в основната сграда. За нея са изработени специални масивни шкафове<sup>104</sup>. Достъпът до библиотеката е ограничен, дори и само поради местоположението ѝ, като колекциите остават на разположение преди всичко на постоянния персонал, на наеманите работници и на стажантите при станцията. До началото на 20-те години това са около 5–6 души, а броят им постепенно нараства: 1924 г. – 7; 1925 – 9; 1926 – 10; 1927 – 11; 1928 – 13 души. Към тях трябва да се добавят учителите в земеделското училище, земеделските инспектори от района и активно сътрудничащите на станцията селски стопани. По този начин чрез библиотеката на практика се подпомага формирането на териториален принцип група от лица с общи читателски интереси.

\*\*\*

Подобен ефект постигат и останалите земеделски библиотеки в страната. По същото време започва първоначалното набиране на фонда и на библиотеката към *опитната станция* в Плевен, създадена също през 1902 г. На нея са възложени изследванията, свързани с лозарството и винарството в България. Мястото е избрано по препоръка на французина Пиер Виала от Земеделския институт в Париж, а начело на станцията е поставен друг французин – агрономът Изидор Боск. Едни от първите ѝ задачи са да се справи с кризата, причинена от бързото разпространение на филоксерата (пренесена от Северна Америка в Европа около средата на XIX в.) в България след 1894 г. и масираното загиване на старите български лози, да определи кои от традиционните сортове са най-добри за присаждане с новите, внасяни от Америка и кои от последните са най-подходящи за отглеждане в българските условия.

Поради по-стеснения си профил библиотеката при плевенската станция остава значително по-ограничена по състав, но с много висока степен на качествен подбор на включеното в нея. До Втората световна война тя е една от най-добре поддържаните специални научни библиотеки в Царството. Подобно на ситуацията в Садово и тук началото може да се свърже със съществуващата от по-рано библиотека при земеделското училище (открито през 1890 г.), където започват да се получават първите списания и книги по лозарство и винарство. Но постепенно станцията се развива като научноизследователски институт, а библиотеката към него постига много висока степен на специализация. От 1914 г. в нея е назначен и библиотекар.

---

<sup>104</sup> Отчет на държавната земеделска опитна станция в с. Садово за 1922–1923 год. София, 1926, с. 10.

До края на 1931 г. библиотеката при плевенската опитна станция разполага с 676 тома книги<sup>105</sup>. По обмен с нейните издания се набавят и няколко чужди списания. Тук са препращани и получаваните от Дружеството на българските пепиниеристи издания (български и чужди) в редакцията на плевенското сп. „Лозарски преглед“, излизало между 1911 и 1949 г. В езиково отношение, освен на български, материалите са на френски, немски, английски, чешки, италиански, руски и испански. Значението на библиотеката се запазва и през втората половина на ХХ в.

\*\*\*

Макар и с известно забавяне през 1905 г. е създадена библиотеката при *Земеделската опитна и контролна станция със семепроизводство* в Образцов чифлик край Русе. Още през 1887 г. на това място учителят Никола Бъчваров организира показна ботаническа градина, превърната по-късно в опитно поле<sup>106</sup>. И тук, както в Садово и Плевен, е налице книжна „подложка“ от момента на създаване на практическо земеделско училище в края на 1879 г.

Пръв директор на станцията е д-р Петър Козаров – ботаник и фитопатолог, учен с богата ерудиция. За няколко години той успява да изгради една добре обзаведена станция с моделна лаборатория за физиологични, фитопатологични и семеконтролни изследвания, библиотека<sup>107</sup> и сбирка.

В периода 1912–1920 г. станцията е под ръководството на проф. Иван Иванов, който има постижения в областта на селекцията на пшеницата. По това време започва и издаването на самостоятелно списание – „Ново земеделие“, преименувано в „Селскостопански преглед“. Станцията има собствена печатна база, в която се издават учебници, брошури, помагала и популярни изложения.

От 6 юни 1923 г. директор е проф. Гаврил Пройчов. Той дообзавежда, разширява и като цяло модернизира станцията. По негово време тя се превръща в завършена школа за агрономи. През 1925 г. към нея е създаден филиал – опитното поле в с. Кослуджа (дн. Суворово). Към края на двадесетте години библиотеката е подредена в специално обзаведено помещение, когато зданието на станцията е реконструирано и

---

<sup>105</sup> Отчет на лозарската опитна станция гр. Плевен за 1931 год. Плевен, 1934, с. 5.

<sup>106</sup> 125 години земеделска наука в България..., с. 13.

<sup>107</sup> За пет години се натрупват 700 т. Вж. 125 години земеделска наука в България..., с. 249.

разширено по проект на Министерството на земеделието<sup>108</sup>. В 1930 г. във фонда ѝ има вече 1053 инвентирани единици, а получаваните редовно списания са: тринадесет на български език, по две на английски, немски и френски и по едно на руски, чешки, италиански и испански<sup>109</sup>.

Между 1939 и 1941 г. станцията се управлява от Панайот Маждраков – специалист по маслодайни култури. Той е заменен от Гаврил Михайлов, който остава на поста до 1953 г. През този период вече се проучват и подобряват различни култури – най-вече овес, фасул, царевица, люцерна и др. Това дава насоката на комплектуване на библиотеката. До 1944 г. обемът на фонда достига числото 2137 тома.

\*\*\*

От 1906 г. започва формирането на библиотеката при *Държавната районна бубарска опитна станция* във Враца. Това става възможно след като общинските власти предават на Министерството на земеделието поддържаните от тях още от 1896 г. образцова бубарница и черничева градина. Пред нея са поставени задачите да контролира произведеното в страната и внесеното от чужбина бубено семе, да провежда сравнителни опити с различни раси буби и да провежда греньорски курсове за подготовка на производители и бубохранители. Наред с приложните дейности тази станция е натоварена и с научните изследвания в областта на бубарството. Заради това тя е оборудвана с необходимите пособия – уреди, сборки от буби и не на последно място – с „ценни книги“ в библиотеката<sup>110</sup>. Добрият ѝ старт е прекъснат през 1912 г., когато румънската армия унищожава библиотеката, заедно с останалия инвентар. Възстановяването на дейността става твърде бавно и най-вече след края на Първата световна война.

Най-голямата специална научна библиотека в областта на селското стопанство до Втората световна война води началото си от 1910 г. Това е библиотеката при *Държавната земеделска опитна и контролна станция* в София. Идеята за нейното откриване е формулирана ясно през 1905 г. в доклада на специално създадена от Министерството на търговията и земеделието комисия, като се предвижда в нея да се съсредоточи аналитичната работа над продуктите, идващи от опитните полета, определянето и изследването на болестите по растенията, контролът върху

---

<sup>108</sup> Отчет на държавната земеделска опитна и контролна станция в Образцов чифлик 1927–1930 год. София, 1933, с. 25.

<sup>109</sup> Пак там, с. 35.

<sup>110</sup> Отчет на държавната районна бубарска опитна станция в гр. Враца за 1927 година. София, 1929, с. 6.



всички видове семена, изпитанията на нови земеделски технологии и др. Наред с това станцията трябва да извършва опити с култури, подходящи за отглеждане в района на София<sup>111</sup>.

Реализирането на тази идея става възможно в края на м. юли 1910 г., когато са отпуснати първите бюджетни средства за станцията. Тя започва да функционира като самостоятелно звено под ведомството на земеделското министерство. За нуждите ѝ е наето самостоятелно помещение – частна къща на площад „Солун“ № 3. Организирането на тази станция е обвързано с поемането от нейна страна на някои общонационални задачи, като по отношение семеипроизводството обхватът на дейността ѝ трябва да се разпростре само в софийския окръг. Неин пръв, но за кратко, директор е преместилият се от станцията в Образцов чифлик д-р Петър Козаров – немски възпитаник, с докторска степен от Лайпцигския университет. Началото на библиотеката е поставено по негово време и макар субсидиите, отпускани за комплектуване да не са впечатляващи, те са несравнимо по-големи от тези на останалите, споменати по-горе<sup>112</sup>.

През 1923 г. статутът на опитната станция е променен и тя е преименувана в Земеделски изпитателен институт. Това не довежда до сериозно реструктуриране на работата, но библиотеката променя местонахождението си в изоставена държавна сграда на ул. „Дебър“ № 11, като продължава да зрее идеята за построяването на самостоятелно и съобразено с организацията на научната дейност здание. По това време на института е отпускан кредит за заплата на щатен библиотекар, но такъв не е назначен.

На следващата година библиотеката отново е върната на пл. „Солун“ № 3<sup>113</sup>. Особено внимание се отделя на пълнотата на притежаваните течения научна периодика. Само през 1925 г. са похарчени 80 000 лв. за ретроспективното комплектуване на немски списания, които не са абонираны своевременно. През същата година са регистрирани още 134 специализирани съчинения, а броят на текущо абонираните списания достига 72 заглавия, от които 33 на български език<sup>114</sup>.

През 30-те и 40-те години растежът на фонда е осезателен. Според Закона за земеделските изследователски и контролни институти от 1936

---

<sup>111</sup> Годишен отчет на станцията за 1910 и 1911 год. София, 1913, с. 3.

<sup>112</sup> Пак там, с. 23 – през 1910 г. са заделени 1 030 лв. за книги и списания, а през 1911 г. – 1770 лв.

<sup>113</sup> Годишен отчет на земеделския изпитателен институт в София. София, 1925, с. 3.

<sup>114</sup> Годишен отчет на Държавната земеделска опитна и контролна станция в София за 1925 година. София, 1927, с. 9.

г. станцията е преименувана в *Централен земеделски изпитателен институт*, което подтиква експерименталните опити и аналитичните работки. Тенденцията се запазва и през десетилетието 1939–1949 г., когато начело на института е проф. Дончо Костов. Само за последното тримесечие на 1939 г. постъпват 88 заглавия в 100 тома. През цялата следваща година са регистрирани 912 заглавия книги и 545 броя периодични издания, а през първото тримесечие на 1941 г. в библиотеката постъпват 252 заглавия в 268 тома на български, английски, италиански, чешки, руски език. Прави впечатление значителният дял, който заемат американските издания<sup>115</sup>. Дори и през второто тримесечие, когато България влиза във войната, библиотеката се обогатява с нови 66 заглавия в 67 тома<sup>116</sup>. Точни сведения за второто полугодие на 1941 за съжаление липсват, но общо за близо 35 години съществуване в тази библиотека се натрупват близо 47 000 тома<sup>117</sup>.

\*\*\*

Освен земеделски от началото на XX в. у нас се появяват и първите ветеринарни библиотеки. Първата е създадена при *Ветеринарния институт по заразни и паразитни болести* в София и съществува от 1901 г. Профилът на нейното комплектуване включва заразни болести по свине, птици, преживни животни и коне, паразитология, обща имунология, микробиология и епизоотология, хигиена на месото и месните продукти, хигиена на млякото и млечните продукти и др.

Втората е обособена при *Ветеринарно-санитарната станция* в София. Тя започва да се оформя от 1902 г. нататък. През 1917 г. станцията се трансформира във *Ветеринарно-бактериологичен институт*, който от 1929 г. става централен с клонове в провинцията. До 1923 г., когато се създава Ветеринарно-медицинския факултет при Софийския университет, това е единствената специална ветеринарномедицинска сбирка, която обслужва ветеринарните лекари в цялата страна. През 1941 г. от нея е обособена библиотеката към новосъздадения *Ветеринарно-хигиенен и контролен институт*. Областта на комплектуване включва ветеринарна медицина, с приоритет към ветеринарна микробиология, паразитология и епизоотология.

---

<sup>115</sup> Книги и списания, получени в библиотеката на Централния земеделски изпитателен институт в София. В: *Списание на земеделските опитни институти в България*, XI, 1941, № 1, с. 117–127.

<sup>116</sup> *Списание на земеделските опитни институти в България*, XI, 1941, № 2, с. 60–62.

<sup>117</sup> Божинова, Божана. *Анкета за състоянието на библиотеките...*, с. 399.

От 1928 г. води началото си библиотеката при *опитното поле в Казанлък*. То е засадено още през 1907, но още на следващата година е изоставено. Едва през 1921 г. е възстановено като филиал на Централната земеделска опитна станция в София и постепенно дейността му се окрупнява. През 1925 г. към него е създадена метеорологична станция, а от 1928 г. освен библиотеката е оборудвана и лаборатория за проучване на болести и вредители по розата и етеричномаслените култури. От тогава до 1943 г. тази структура функционира като самостоятелна и пряко подчинена на Земеделското министерство, когато е преобразувана в Опитна станция за лечебни и благоуханни растения<sup>118</sup>.

През 1929 г. е създадена библиотека при *Институт за гората* с фонд в областта на лесобиология, а през 1936 г. възниква библиотеката при новосъздадения *Институт за защита на растенията* в София.<sup>119</sup> Той се помещава в сградата на Софийската земеделска опитна станция, но много бързо разгръща своя самостоятелна структура. Това в най-голяма степен се дължи на първия директор на института – фитопатолога Димитър Атанасов, който е и професор в Агрономическия факултет при Софийския университет<sup>120</sup>. Освен него в института работят още девет научни сътрудници. В структурата му от момента на неговото създаване се включват лаборатория по фитопатология, лаборатория по ентомология, химическа лаборатория, лаборатория за приготвяне и стерилизиране на хранителни среди, инсектариум, фотографска стая и библиотека. За последната са комплектувани всички по-важни книги и списания по растителна защита, излезли на немски, английски и френски език<sup>121</sup>. Фондът на библиотеката е подреден по класификацията на Международния земеделски институт в Рим, която се запазва и до днес<sup>122</sup>.

Библиотеката на *Института по изкуствено осеменяване* към Министерството на земеделието започва своята дейност през 1939 г. Специалната ѝ област на комплектуване е биология, физиология и патология на размножаването на селскостопанските животни, изкуствено осеменяване, борба с безплодието, болести на новородените.

Библиотека при *Централен изследователски и контролен институт по животновъдство*: Той е преместен от София в Стара Загора с

<sup>118</sup> 125 години земеделска наука в България..., с. 84.

<sup>119</sup> Указ № 15/14. 1. 1936 г. на цар Борис III.

<sup>120</sup> За него вж. *Алманах на Софийския университет Св. Климент Охридски*. 2 изд. София, Придворна печ., 1940, с. 27.

<sup>121</sup> 125 години земеделска наука в България..., с. 128.

<sup>122</sup> През 1961 г. институтът е преместен от София в Костинброд.

решение на Земеделското министерство от април 1942 г. До 1944 г., а и след това той е централен научноизследователски институт за цялата страна<sup>123</sup>. По-ранната история на този институт стига до 1898 г., когато край Стара Загора е създадено Депо за добитък. Първоначално се специализира в областта на коневъдството, от 1903 г. – птицевъдство, 1905 – свиневъдство, 1909 г. започва създаването на говедовъдна секция. Превръщането му в научен институт през 1942 г. става на базата на сливането на депото с Института по животновъдство, създаден от Министерството на земеделието към Агрономо-лесовъдния факултет на Софийския университет през 1936 г. Тематична област на комплектуване включва: едър рогат добитък, овцевъдство и птицевъдство.

\*\*\*

С приемането на закона за земеделско-стопанските, ветеринарно медицинските и горско-стопанските опитни, изследователски и контролни учреждения, при Министерството на земеделието и държавните имоти се дава възможност за по-интензивното комплектуване на чужда литература. Според текста на чл. 18 книгите и списанията необходими за дейността на институтите, станциите и опитните полета и лабораториите при министерството, „се освобождават от всички видове вносни мита и такси“ и се превозват по специални намалени тарифи<sup>124</sup>.

В годините на войната не само се стимулира вноса на чужда литература за вече утвърдените библиотеки, но продължават да възникват и нови. През 1941 г. е създадена библиотеката при *Ветеринарно-хигиенния институт* за животински продукти. Той е отделен от Ветеринарно-бактериологичния институт, от който са заделени и книгите за новата библиотека. През 1943 г. започва да се комплектува още една библиотека – при *Института за незаразни болести и зоохигиена*. Област: ветеринарна медицина – вътрешни болести.

\*\*\*

От голямо значение както за селското стопанство, така и за останалите сфери на икономиката е работата на основаната през 1894 г. *Централната метеорологична станция* в София, преименувана през 1931 г. в *Дирекция на метеорологията*, а в 1936 г. – в *Централен метеорологичен институт*. Тъй като това е изследователска област, която не признава политически, военни, езикови и каквито и да било други граници,

---

<sup>123</sup> 125 години ..., с. 70.

<sup>124</sup> Държавен вестник, № 34, 16 февр. 1941 г.

то във фонда на сравнително рано възникналата специална библиотека – още към края на XIX в. – се съдържат не само натрупаните в процеса на работата емпирични данни и анализите върху тях, но и литература по метеорология, климатология, аерология, агрометеорология, хидрология на чужди езици (предимно английски, френски и немски). При комплектуването ѝ основно са използвани обменни връзки с чужди национални и други сродни институции. Нарастването на нейния фонд налага през 1922 г. да бъде назначен първият библиотекар.

#### 8. Библиотеки в областта на лингвистиката и литературознанието

Библиотеката при *Българското книжовно дружество/Българска академия на науките*<sup>125</sup> е най-старата специална библиотека, създадена в Браила през 1869 г., заедно с основаване на Дружеството<sup>126</sup>. На българска територия тя е предадена на 7 юли 1879 г. и съдържала 2761 тома<sup>127</sup>, но започва дейността си през 1884 г. Още с уреждането ѝ в София се решава статута ѝ на дружествена библиотека. От нея се ползват само членове, на които се позволява изнасяне на книги и други документи за срок от един месец.

От 1897 г. в библиотеката започва използването на фишов каталог<sup>128</sup>. Сравнително подходящо за своите нужди пространство тя полу-

---

<sup>125</sup> Малчева, Т., Панчев, Ал. Принос към историята на библиотеката при БАН. I. Развой на библиотеката до 9 септември 1944 г. В: *Известия на ЦБ при БАН*, I, 1959, с. 5–20; Ралева, О., Радославова, М. Библиотеката при БАН след 9 септември 1944 г. В: *Известия на ЦБ при БАН*, I, 1959, с. 22–38.

<sup>126</sup> Според чл. 5 от Устава: „Дружеството ще си има библиотека, която ще се обогатява постепенно, като изпърво ще набавя по едно тяло от такива именно списания, вестници и пр. на разни езици, от които ще има нужда за пълното извършване на своите действия и дела, както и такива, в които се говори особено за българския народ и отечество. Освен това дружеството ще се старае по възможност да набавя за тая библиотека и по едно най-малко от всички книги, вестници и пр., които са излезли досега и излизат на български“. Вж. **Устав на Българското книжовно дружество, прегледан, одобрен и приет едногласно от общото събрание, държано на 26, 27, 28 и 29 септември 1869 в Браила**. Браила, 1869, с. 5. Върху историята на библиотеката при БКД/БАН има сравнително богата литература:

<sup>127</sup> Малчева, Т., Панчев, Ал. Развой на библиотеката до 9 септември 1944 г. В: *Известия на Централната библиотека при БАН*, I, 1959, с. 11.; Савов, Николай. Архивът и библиотеката на Българското книжовно дружество. В: Из историята на Българското книжовно дружество. София, Акад. изд. „Марин Дринов“, 1994, с. 228; Герасимова, Мария, Пейчева, Радка. **Страници от историята на библиотеката на Българската академия на науките 1869–1944**. София, 2000, с. 23.

<sup>128</sup> Герасимова, Мария, Пейчева, Радка. *Страници от историята на библиотеката на Българската академия на науките 1869–1944*. София, 2000, с. 26.

чава в периода 1909–1913 г., когато е преместена на площад „Славейков“. Липсата на достатъчно помещение е хроничен проблем и това води до отказ от комплектуване чрез покупка. Традиционно, както и преди освобождението, основни пътища за комплектуване остават даренията и книгообмена. Собствено помещение, предвидено за нея, библиотеката получава едва през 1929 г., а фондът ѝ става пригоден за ползване през 1930 г. За да компенсира липсата на регулярност в попълването на фишовите си каталози данни за постъпленията и нарастването на библиотеката се поместват регулярно в изданията Летопис на дружеството/академията<sup>129</sup>.

За първи път в своята история на длъжност „библиотекар“ Дружеството назначава писателя Рачо Стоянов. Това става в началото на 1915 г., а на същото място от 1 октомври 1929 г. е назначена Харитина Пеева. През 1941 г. библиотекар е Рада Букурещлиева. През 40-те г. дружеството си позволява да назначи и един помощник-библиотекар.

В края на 1940 г. библиотеката на БАН притежавала 44 098 тома<sup>130</sup>. Към тях следва да се добавят около 12 000 тома дарения от институции и най-вече лични библиотеки на членове на дружеството или на общественици, за да се оформи събраното през първите седемдесет и пет години от нейното създаване. През 1941 г. фондът на библиотеката е евакуиран в с. Бистрица и комплектуването му замразено.

В Библиотеката се създава ядро от съчинения по славистика и литературознание, което е адекватно на характера на дейност на членовете на дружеството/академията и задоволява научните им изследвания<sup>131</sup>.

\*\*\*

Макар и създадена по конкретен повод библиотеката към *Службата за български речник при БАН* е типичен пример за малка специална научна библиотека. Тя е в помощ на лексикографската работа по конкретен проект. Изгражда се от 1942 г.

#### *9. Библиотеки в областта на археологията, географията и историята*

Отделянето на *Народния музей* от Народната библиотека в София през 1892 г. довежда до необходимостта от създаването на една от най-ранните музейни библиотеки в страната. През 1906 г. от Народния музей

---

<sup>129</sup> Летопис на БАН, XXV, 1947 (за 1941/42), с. 17–31.

<sup>130</sup> Малчева, Т., Панчев, Ал. Цит. съч., с. 15.

<sup>131</sup> Пак там, с. 20.

е отделена като самостоятелна неговата етнографска сбирка, а през 1909 г., със Закона за Народното просвещение<sup>132</sup> той е преименуван в Народен археологически музей, като библиотеката му, макар и бавно, продължава да се обогатява. Първите директори на музея – Вацлав Добруски (1892–1910), Богдан Филев (1910–1920) и Андрей Протич (1920–1928) напълно съзнават значението на библиотеката за научната и експертната работа на сътрудниците. Затова всяка година се отпускат, макар и недостатъчни, субсидии за попълване на библиотеката<sup>133</sup>.

От 1910 до началото на 1919 г. завеждащ библиотеката при музея е Петър Мутафчиев<sup>134</sup>, от 1919 до 1920 – учителката М. Бръчкова<sup>135</sup>, а от 1920 г. – учителката Рада Кацарова<sup>136</sup>.

По отношение на комплектуването – за едно десетилетие, от 1909 до 1919 г. – независимо от трудностите при доставките на книги от чужбина, фондът ѝ нараства с 581 тома (от 1050 на 1631 тома)<sup>137</sup>. През следващата година са „изписани 213 нови книги“ като общият им брой достига 1844 заглавия.

Книгите в библиотеката подлежат на пълна обработка. На първо място те се регистрират индивидуално в инвентар, а след това данните за тях се включват във фишови каталози – азбучен и систематичен „по образеца на университетската библиотека“<sup>138</sup>. Тази практика се въвежда за първи път през 1919 г., когато библиотеката става достъпна и за външни лица.

Но тъй като музеят не разполага със специално уредена читалня и библиотеката му е „разкъсана“ в няколко стаи (при всеки уредник са и съответните на специалността му книги) положението се определя от директора Андрей Протич като крайно неудобно. Въпреки добрите намерения, реална възможност за ползването на библиотеката от нещатни

---

<sup>132</sup> *Държавен вестник*, № 49, 5 март 1909 г.

<sup>133</sup> От 1892 до 1897 г. те са в размер 2000 до 3500 лв.; между 1897 и 1906 г. са намалена на 1000–1500 лв.; 1906–1910 г. сумите спадат още повече (до 500 лв.), а при управлението на Б. Филев отново е увеличена: 1911 г. – 998 лв.; 1912 г. – 997 лв.; 1913 г. – 999 лв.; 1914 г. – 1181 лв.; 1915 г. – 497 лв.; 1916 г. – 1288 лв.; 1917 г. – 1169 лв.; 1918/19 г. – 654 лв.; 1919/20 г. – 2000 лв.; общо за периода 10283 лв. Вж. *Библиотека*. В: *Годишник на Народния Археологически Музей*, I, 1920, с. 51, 66–67.

<sup>134</sup> С изключение на периода 25 ноември 1911–5 септември 1913 г., когато Мутафчиев отбива военната си повинност.

<sup>135</sup> Командирана от Министерството на народното просвещение от 15 януари 1919 г. до 1 март 1921 г. Вж. *Протич*, Андрей. Народният музей в София. В: *Водач за Народния музей в София*. София, 1923, с. 13.

<sup>136</sup> Пак там, с. 15.

<sup>137</sup> Пак там.

<sup>138</sup> *Библиотека*. В: *Годишник на Народния Археологически Музей*, I, 1920, с. 51.

сътрудници няма, независимо, че в нея се намират някои много редки съчинения и справочници в областта на историята – стара и средновековна, на нумизматиката, на историята на изкуството и т.н.<sup>139</sup>.

Темповете, с които нараства фонда са незадоволителни на фона на нарастващия поток от публикации по археология и медиевистика в световен мащаб. В края на 1921 г. библиотеката има всичко 1 978 отделни съчинения. Постъпилите нови заглавия са 172, от които: общи съчинения – 83; за „предисторичния“ отдел – 3; За „старовековния“ отдел – 19; За средновековния отдел – 27; За нумизматичния отдел – 2; За художествения отдел – 38.<sup>140</sup> През следващите години са положени повече усилия в тази посока и на 1 април 1923 г. притежаваното имущество в музейната библиотека наброява вече 3 216 тома<sup>141</sup>. Основният способ използван за комплектуване е обменът с изданията на музея, но нередовното излизане на годишниците му намалява интензивността, с която би бил поддържан ритмичен темп на постъпленията. Като цяло неудовлетворението на Протич от състоянието на библиотеката се споделя и от неговите приемници Гаврил Кацаров, Рафаил Попов и Иван Велков през следващите две десетилетия.

В края на 1940 г. музейната библиотека нараства до 5 685 тома, от които 1433 са продължаващи издания<sup>142</sup>. До края на 1941 г. то нараства до 4 810 тома, от които 1467 са периодичните издания. Новонабавените през годината материали са 152, от които 118 самостоятелни съчинения и 34 периодични издания. За купуването на книги са изразходвани 23 065 лв. През тази година е решен проблемът с подвързиите. Дадените томове са 1 351, като за тях са заплатени още 64 000 лв.<sup>143</sup>.

\*\*\*

От всички библиотеки при научни дружества тази на *Българското археологическо дружество* в София успява до края на Втората световна

---

<sup>139</sup> **Библиотека.** В: *Годишник на Народния Музей за 1920 год.* София, Придворна печ., 1921, с. 33.

<sup>140</sup> **Народния музей през 1921 год.** (Библиотека). В: *Годишник на Народния музей за 1921 год.*, 3, 1922, с. 24.

<sup>141</sup> Протич, Андрей. Народният музей в София. // В: Водач за Народния музей в София. С., 1923, с. 19.

<sup>142</sup> **Велков, Иван.** Отчет за състоянието и дейността на Народния археологически музей (1939–1940 год.). В: *Училищен преглед*, XL, 1941, № 9–10, с. 1356. Отново там се отбелязва: „За нуждите на библиотеката през последните три години са изразходвани 46 836 лв. за купуване на книги и 14 085 лева за подвързия“.

<sup>143</sup> **Велков, Иван.** Отчет за състоянието, развитието и управлението на Народния археологически музей през 1941 год. В: *Училищен преглед*, XLII, 1943, № 2, с. 281–282.



война да постигне най-впечатляващи резултати и да се превърне в най-значимата в своята област. Тя започва да се изгражда с основаването на самото дружество, направено по инициатива на Св. Синод на българската църква, в края на 1901 г. Първият библиотекар (и член на настоятелството) на дружеството е професорът по обща география и география на България Анастас Иширков, който е избран още на 23 декември същата година.

Основната цел на дружеството е да издирва, съхранява и проучва паметници от миналото „в границите на целокупна България и да буди интерес за тях в народа“. През първите 3–4 години дружеството създава свои клонове в Плевен, Търново, Карлово, Станимака, Хърсово, Свищов и Бургас<sup>144</sup>. През 1905 г. то е в застои и на практика почти не извършва никаква дейност, което продължава до началото на 1908 г., когато е избрано ново настоятелство под председателството на проф. Гаврил Кацаров.

Попълването на библиотеката през първото ѝ десетилетие е твърде неритмично и зависи от промените в политическото и най-вече в икономическото положение на страната. Особено негативно се отразяват на комплектуването ѝ военните години. Например през 1914 г. постъпват само 23 книги. Това се дължи както на спирането на някои научни поредици, така и на нередовните доставки от двете страни на фронта<sup>145</sup>. През следващата 1915 броят на новите попълнения спада до 19 книги<sup>146</sup>. До края на Първата световна война тази библиотека остава твърде ограничена.

От началото на двадесетте години настъпва чувствителен обрат. На 21 ноември 1920 г. дружеството е преустроено в *Български археологически институт* (БАИ), който разполага с повече средства. Заседанията стават по-редовни. Възстановяват се някои проучвания или се започват нови. Издателската дейност се увеличава. Резултатите не закъсняват да се отразят и върху дейността на библиотеката. В отчета за 1930 г. се отбелязва:

*„...Институтът притежава свое собствено помещение на ул. „Раковски“ с дворно място от близо 700 кв. метра. Библиотеката на Института, която брои вече 8000 тома, обслужва всички специалисти в*

---

<sup>144</sup> **Филев**, Богдан. Историческа бележка за Българското Археологическо Дружество. В: *Известия на Българското археологическо дружество* (за 1914), IV, 1915, с. 242 и сл.

<sup>145</sup> **Българското Археологическо Дружество в София**. В: *Известия на Българското археологическо дружество* (за 1914), IV, 1915, с. 241.

<sup>146</sup> **Българското Археологическо Дружество в София**. В: *Известия на Българското археологическо дружество* (за 1915), V, 1915, с. 207.

*областта на българската археология и история. Ползата от нея се почувства особено много през последните години, тъй като университетската библиотека, по липса на нужните кредити, не бе в състояние да набавя новите научни съчинения...“<sup>147</sup>.*

В същото време Институтът влиза в обменни връзки чрез изданията с нови 17 сродни институти в чужбина, от които по-важни са: Академията на науките в Гьотинген, Университетската библиотека в Лайпциг, Берлинското дружество за антропология, етнология и предистория, Кралското археологическо дружество в Александрия, Египет, Международното сдружение за средноморски студии в Рим, Кралския Институт за археология и история на изкуството в Рим, Археологическия музей във Варшава, Славянския Институт в Прага, Чехословашкия държавен археологически институт в Прага, Британския археологически институт в Рим и Историческото дружество в Нови-Сад. По такъв начин броят на научните институти и редакции, на които се изпращат изданията на Института се увеличава от 150 на 167, а броя на списанията, които се получават в институтската библиотека, се увеличава от 186 на 200. В библиотеката през тази година постъпват общо 597 нови съчинения и в нейния край тя има 8 080 т. Още през двадесетте години БАИ установява връзки с немското *Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft* (Сдружението за подпомагане на немската наука), от което всяка година получава ценни и скъпи съчинения<sup>148</sup>.

Нарастването на фонда на библиотеката през следващите години изглежда по следния начин:

Год.	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1941
Брой тома	8446	8768	8493	8862	9439	8972	9423	9873	10257	10715

Надхвърлянето на десетте хиляди тома кара ръководството на Института да помисли за специално подготвена и заплатена библиотекарка. През 1942 г. на тази позиция са назначавани последователно Татяна Димитрова, Ирина Миятева и накрая Венцеслава Крънджалова. Работното време на библиотеката се увеличава и тя е отворена всеки ден от 8,30 до 19,00 ч. Читателите разполагат с фишов каталог и удобна читалня в новопостроената сграда на ул. „Г. С. Раковски“. Но Втората световна война

<sup>147</sup> **X Отчет на Българския археологически институт в София за 1930 година.** В: *Известия на Българския археологически институт* (за 1930 – 1931), VI, 1932, с. 355.

<sup>148</sup> Пак там, с. 357.

слага своя отпечатък и върху тази библиотека. Първоначално намалява притока от нови постъпления. През 1942 г. се констатира:

*„...Поради войната постъпленията на книги и списания чрез покупка или замяна са, в сравнение с други години, значително по-слаби. Все пак завързахме нови връзки за размяна с Museo Arqueologico в Барселона, с Numismatisch-archäologische Abteilung des Siebenbürgischen Nationalmuseums в Kolozsvár и с Института за Югоизточна Европа в Букурещ...“<sup>149</sup>.*

През следващата година, когато института успява да покрие всичките си задължения, му се налага да помисли за евакуация. През февруари 1944 г. дирекцията е преместена в Пирдоп, където остава до ноември същата година. Библиотеката също е изнесена и изцяло запазена. За щастие и имуществото на Института в София е съхранено след бомбардировките, което помага за сравнително бързото възстановяване на неговата дейност след войната. През 1947 г. цялото имущество на Българския археологически институт е предадено на БАН.

\*\*\*

Може би не толкова впечатляваща с мащабите си, но не по-малко значима в своята област, е дейността на библиотеката при *Българското географско дружество*. То е основано в края на 1918 г., когато в страната вече съществува разпознаваема общност от подготвени в тази сфера лица.<sup>150</sup> Друга причина за появата му именно след капитулацията на България в Първата световна война е повишената нужда от географски знания за Балканския полуостров в условия на прекрояване границите между държавите в региона.<sup>151</sup> Неговата съдба, от трета страна, е тясно свързана и с утвърждаването на географията като самостоятелна научна област и като училищна и университетска програма, на държавно равнище, между двете световни войни. Публикациите през тези десетилетия са доминирани от антропогеографските и поселищно-географските проучвания и от актуалността на геополитическото направление в географията. Изследванията като цяло са синкретични и стоят в тясна близост от една страна до етнографията, историята и археологията а от друга

---

<sup>149</sup> XXII отчет на Управителния съвет за 1942 год. В: *Известия на Българския археологически институт*, XV, 1946, с. 279.

<sup>150</sup> Велчев, Иван. 40 години Българско географско дружество. В: *Известия на Българското географско дружество*, 2 (12), 1959, с. 183.

<sup>151</sup> Гълъбов, Живко. 50 години Географски институт и 30 години Българско географско дружество. В: *Географски преглед*, III, 1949, № 2–3, с. 7.

– мащабните геодезически и топографски проучвания в България обвързват професионално първите поколения български географи с военните картографски институции<sup>152</sup>.

Поради това членският състав на дружеството е сравнително пъстър. Основно място в него имат учителите по география, но също така активни са и хора с други професии – инженери, офицери, журналисти, общественици и др. Чистата статистика показва следната количествена картина:

Год.	1925	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1943
Брой чл.	170	159	180	294	370	470	500	530	330	622	590

Големите разлики в броя на членуващите до известна степен се дължат на забавеното отразяване на пасивните и неплащащи редовно членския си внос лица. Бързото нарастване на новопостъпващите от 1935 г. насетне е във връзка както с активизирането на дружествената дейност, така и с авторитета, който географската гилдия натрупва около провеждането на Четвъртия конгрес на славянските географи и етнографи в София между 16 и 29 август 1936 г. По това време съществен става и делът на членуващите студенти–географи<sup>153</sup>.

Тъй като географското дружество започва своето развитие в рамките на Софийския университет, неговото ръководство до края на Втората световна война е възложено последователно на професорите Анастас Иширков (1918–1933) и Иван Батаклиев (1934–1945). Те са в основата на много от далновидните организационни решения, като са подпомагани в работата си и от останалите университетски географи като Жеко Радев, Йордан Ковачев, Гунчо Гунчев, Димитър Яранов, Игнат Пенков и др. Несъмнено те определят и облика на издателската продукция на дружеството.

Поддържането на библиотека, която е едно от средствата за постигане на поставените пред Българското географско дружество цели, е предвидено по устав. Нейната съдба през първите години остава неясна. Но през 1920 г. дружеството успява да започне популярната поредица

<sup>152</sup> Стефанов, Петър. В памет на Българското географско дружество (По случай 90 години от неговото основаване). В: *География* 21, 2008, № 6, с. 35.

<sup>153</sup> Отчет за дейността на Българското географско дружество за периода 15 април 1934 год. до 18 април 1935 год. В: *Известия на Българското географско дружество*, 3 (за 1935), 1935, с. 296.

„Географска библиотека“, от която до края на десетилетието излизат четири номера. С тях започва книгообмена, чрез който най-вече става компектуването на библиотеката, все още предимно в рамките на страната и с издания на български език. След като преодолява първата си организационна криза, между 1925 и 1932 г., географското дружество отново обръща внимание на своята библиотека<sup>154</sup>. По инициатива на Иван Батклиев, от 1933 г. започва издаването на дружествените научни Известия, които са приети добре не само в България, но най-вече в чужбина. През отчетната 1935/36 г. са установени книгообменни връзки с двадесет и четири чуждестранни научни институти и организации от държави като Германия, Белгия, Франция, Италия, Словения, Хърватия, Румъния, Чехословакия, Унгария, Швеция, Финландия, Перу, Китай и САЩ<sup>155</sup>. През 1942 г. техният брой нараства до 48<sup>156</sup>. Това превръща библиотеката във втора по значение (след тази на Софийския университет) в областта на географията в цялата страна.

Показателно за отношението на настоятелството и на дружеството като цяло към дългосрочното опазване на вече придобитите специализирани книги и течения от научни списания е подвързването на части от фонда на библиотеката. То започва през 1940 г.<sup>157</sup> и продължава през следващите години, независимо от все по-влошаващите се условия за работа – най-вече поради разрастване фронта на военните действия в Европа. Със своята уредба тя става естествен център за работа на членовете на дружеството, а завеждащите я се нареждат сред най-талантливите последователи на А. Иширков. Библиотекари на дружеството са: преподавателят по география в Софийската търговска гимназия Анастас Бешков (от 1932 до 1934 и от 1936 до 1937 г.), уредникът в Народния музей Васил Миков (1934/35), доцентът към катедра по физическа география в Университета Димитър Яранов (1935/36), учителят в техническото училище „Цар Борис III“ Станьо Петров (1937/38), учителят в бургаската

---

<sup>154</sup> Такава отново се предвижда според чл. 2, ал. б/ от устава, утвърден през май 1932 г., с който на практика Географското дружество е повторно създадено – вж. **Устав на Българското географско дружество**. София, печ. Култура, 1932, с. 4.

<sup>155</sup> **Отчет за дейността на Българското географско дружество за периода 18 април 1935 г. до 24 юний 1936 г.** В: *Известия на българското географско дружество*, 4 (за 1936), 1937, с. 232–233.

<sup>156</sup> **Отчет за дейността на настоятелството на Българското географска дружество за периода I. I. 1942 год.–31. III. 1943 г.** В: *Известия на Българското географско дружество*, 10 (за 1942), 1943, с. 350.

<sup>157</sup> **Отчет за дейността на Българското географско дружество за периода I.XI.1939 г.–15.XI.1940 г.** В: *Известия на Българското географско дружество*, 8 (за 1940), 1941, с. 232.

търговска гимназия Илия Иванов<sup>158</sup> (1938/39) и преподавателите в Софийския университет Любомир Динев (1939/40) и Живко Гълъбов (1941/45). Всички те допринасят за организирането на реално функционираща библиотека, която е от полза за проучванията на ограничения кръг ползватели, към които тя е насочена<sup>159</sup>, независимо че фондът ѝ остава ограничен<sup>160</sup>.

\*\*\*

През 1901 г. е създадено и *Българското историческо дружество* по инициатива на няколко преподаватели историци от Висшето училище и от гимназиите в София. В него участват преобладаващо учители по история, география и литература. Целта на дружеството е да организира срещи, на които да се изнасят за обсъждане исторически въпроси, които представляват научен интерес и засягат както българската, така и историята по принцип. В първото заседание участват 25 преподаватели историци.

Особено обсъждана тема за членовете е методиката на преподаване на историята в училищата. Друг важен момент е представянето на съобщения, свързани със световните тенденции в развитието на историята като наука. Трети – четене на реферати и научни издирвания по всеобща и отечествена история – разработване и осветляване на различни исторически въпроси.

Библиотеката на дружеството се оформя бавно и остава сравнително скромна. Тя е поддържана от член на ръководството, който по-скоро формално е наричан „библиотекар“. Неговите задължения са най-вече на деловодител и отговарящ за обмена на дружествените издания. Като член на настоятелството, мандатът му е три годишен.<sup>161</sup> В публикуваните отчети като цяло рядко се срещат сведения за ползването на тази библиотека. Едно от тях е следното:

---

<sup>158</sup> Впоследствие също хабилитирано лице.

<sup>159</sup> Индикация за ограниченото ползване на библиотеката е споменаването на техния брой в един от отчетите на дружеството, където се казва, че през 1941 и началото на 1942 г. 49 дружествени членове са ползували книжовното богатство на дружествената библиотека. – вж. **Известия на Българското географско дружество**, 10 (за 1942), 1943, с. 350.

<sup>160</sup> Сведенията на последния от довоенните библиотекарски – бъдещият проф. Живко Гълъбов – са следните: „...Това издание (става дума за Известията на дружеството – б. м., И. П.) послужи и като размяна с изданията на задграничните географски дружества, благодарение на което дружествената библиотека брои 790 тома предимно чуждестранна литература...“ – вж. **Гълъбов**, Живко. Цит. съч., с. 7.

<sup>161</sup> **Устав на Българското историческо дружество**. В: *Известия на историческото дружество в София*, 9, 1929, с. 6.

„...Съгласно с вашето решение, старият библиотекар след многобройни напомнания от страна на настоятелството и дълги протакания от негова страна най-сетне през октомври 1923 година предаде на новия библиотекар само ключовете от книжния имот на дружеството, без обаче да се отчете и до днес, както пред касиера, тъй и пред новия библиотекар, въпреки обещанията му да стори това в най-скоро време. Макар тая работа бе изпълнена на половин, все пак това даде възможност на настоятелството да разпрати на всички стари и нови членове своевременно книга V от „Известията“ и срещу нея да събере всички членски вносове в размер от 24 лв. за 1922 и 1923 година, така че в тая работа ще се тури ред след като старият библиотекар се напълно отчете пред новия“<sup>162</sup>.

Първите по-точни сведения за библиотека при дружеството се съдържат едва в данните за неговата дейност през отчетната 1934/1935 г.<sup>163</sup>. Попълването ѝ с чужди издания се засилва през следващите години<sup>164</sup>.

\*\*\*

През разглеждания период научни библиотеки съществуват и при още два института, занимаващи се от специфичен ракурс с история. Първият от тях е *Македонският научен институт*. Той е учреден от петдесет и двама интелектуалци и общественици в края на 1923 г. За първи председател е избран проф. Иван Георгов и заместници проф. Александър Балабанов и проф. Михаил Арнаудов. Основната му задача е всестранното изучаване на Македония в историческо, етнографско, икономическо и всяко друго отношение. В първите години от дейността му той

---

<sup>162</sup> **Отчет за дейността на Историческото Дружество през 1923–24 г.** В: *Известия на историческото дружество в София*, 6, 1924, с. 228.

<sup>163</sup> ... „Библиотеката на Дружеството се е обогатила през течение на годината с около 30 списания, постъпили или срещу размяна с „Известията“, или като подарък. Макар и доста богата, но членовете на Дружеството се ползват от нея съвсем малко“. Вж. **Отчет за дейността на Историческото д-во през 1934/1935.** В: *Известия на историческото дружество в София*, 14–15, 1937, с. 346.

<sup>164</sup> След уточнението, че през 1935–1936 г. започва книгообмен с югославското историческо дружество в Белград, с Историческия семинар на университета Масарик в Бърно, с Библиотеката при Академията на науките в Ленинград дружественото настоятелство прави извода: „Чрез сношението с чуждестранните научни институти и чрез размяната на „Известията“ с техните издания библиотеката на Д-то се обогати твърде много и става вече важен помагач в научните занятия на желаещите членове да я използват. Потребно е само да се снабди със самостоятелно помещение, за да се улесни това използване“. Вж. **Известия на историческото дружество в София**, 14–15, 1937, с. 352.

изгражда авторитет не само в България, но и в чужбина. Негови членове са учени от Франция, Полша, Русия, германия и др. страни.

От 1930 г. започва изграждането на Македонския културен дом в София, където се предвижда и помещение за библиотека. До края на същата година в нея вече са натрупани 3226 тома книги и периодични издания. Обогащаването ѝ през следващите години е затруднено най-вече поради концентриране на наличните средства в строителни работи. След завършване на зданието на ул. „Пиротска“ започва и настаняването на библиотеката. За седем години – от началото на 1931 до края на 1937 – са регистрирани само 59 нови материала, като фонда нараства до 3 285 тома<sup>165</sup>.

През 1938 г. по отношение на библиотеката се предвижда един надзорник, който да следи нейното попълване. За такъв е определен членът на управителния съвет, юристът Владислав Алексиев. След поддръжването на фонда в новото помещение става възможно и неговото пълно регистриране. До края на същата година са „придобити“ 1 590 тома, а общият обем достига 3 590 тома<sup>166</sup>. Две години по-късно той нараства до 3 815 тома, като през 1940 се получава и едно дарение от 1 576 броя книги, географски карти и отделни броеве списания от съпругата на покойния Любомир Милетич, което не е включено до края на годината<sup>167</sup>. Така до края на Втората световна война библиотеката при института успява да достигне до около 4000 тома, литература посветена изключително на Македония.

От съществено значение за определянето на читателската аудитория на библиотеката, която без да е затворена, е тематично твърде ограничена, е отбелязването на членския състав на Македонския институт. Той се движи в следните параметри:

Година	1930	1937	1938	1940
Общ брой членове	86	111	126	122
Редовни членове	80	96	110	105
Благодетелни членове	1	5	6	4
Почетни членове	5	10	10	13

---

<sup>165</sup> **Отчет на Македонския научен институт за времето от 1 януари 1931 г. до 31 декември 1937 г.** София, 1938, с. 10.

<sup>166</sup> Отчет на Македонския научен институт за 1938 година. София, 1939, с. 7. – Съществува известно противоречие в числовите данни за обема на фонда през 1937 и през 1938 г. То вероятно се дължи на нерегистрирани своевременно постъпления, които са отчетени само като общ брой.

<sup>167</sup> **Отчет на Управителния съвет за 1940 год.** София, 1942, с. 5.



\*\*\*

Вторият институт с библиотека е *Тракийският научен институт* – създаден през 1934 г. До края на Втората световна война той развива активна издателска дейност, продукцията от която използва за обмен. Подобно на Македонския и Тракийският научен институт се занимава със събирането и издаването на извори и изследвания, които публикува като Библиотека „Тракия“.

Една краткотрайно съществувала библиотека е тази при Народния музей в Скопие – организирана в края на 1941 и края на януари 1942 г. За това Христо Вакарелски пише:

*„...бе приведена в ред малката библиотека на музея, която и без това бе значително пострадала. Тя бе инвентаризирана наново и се оказа 339 отделни книги. Тъй като тази библиотека не е никак достатъчна за научна работа в музея, толкоз повече, че много от книгите имат чисто политически пропаганден характер, взеха се грижи да бъде попълнена със съответна литература. За тази цел се отнесох до всички официални научни институти в нас. Почти всички се отзоваха, като някои дори изпратиха своите издания безплатно. От Народния етнографски музей се получиха значителен брой дубликати на етнографски съчинения.*

*Освен изданията на научните институти, бидоха закупени и частни издания, главно български, на брой 162 съчинения за една сума от около 25,000 лв. След всичко това, обаче, библиотеката има нужда да бъде още твърде много попълнена, за да могат уредниците и другите научни работници в нея да си служат както трябва“<sup>168</sup>. С изтеглянето на българските власти от Македония библиотеката остава извън пределите на страната.*

### *Заключение*

Роенето на науките и формирането на организиран интерес към точно определени теми са причините за нарастването на популярността и значението на специалните научни библиотеки. Такива могат да се открият и в по-ранните столетия, но именно през XIX в. и най-вече в неговата последна четвърт научната специализация се превръща в норма. От особена важност е развитието на инженерните науки и въвежданите чрез тях технологии. Именно на тях се възлагат най-вече надежди за намиране на изход от парадигмата на постоянно нарастваща диспропорция

---

<sup>168</sup> **Вакарелски**, Христо. Дейността на Народния музей в Скопие (1.IX.1941 г. – 31.I.1942 г.). В: *Училищен преглед*, XLI, 1942, № 4, с. 494–495.

между експоненциалния ръст на информационните ресурси и аритметичния на средствата за тяхното усвояване. Решението, което се налага до към средата на ХХ в. в практиката не само на специалните научни библиотеки, обслужващи инженерната област, но и на почти всички изследователски полета, е задълбочаваща се фрагментация на фондовете. Тя е стимулирана и от консерватизма на обществените и университетските библиотеки спрямо появяващите се нови печатни форми, често пъти носещи актуална, но бързо старееща информация – фирмени каталози, статистики, секторни анализи, производствени обзори, доклади, отчети, текущи данни от изследователски разработки, стандарти и много други.

След освобождението си България влиза официално в контакт с най-развитите в технологично и производствено отношение икономики в света и става част от постепенно глоболизиращата се сфера на науките. Опитите за протекционистка политика от страна на някои български правителства остават мимолетни. Що се отнася до началното развитие на научната дейност в България трябва да се има предвид, че нейните носители са предимно чужди възпитаници или специализанти, завърнали се от чужбина. Те са, които оформят до голяма степен облика на изградената научна инфраструктура, включително и библиотеките към нея.

Най-солидно развитие в следосвобожденска България получават науките, свързани с многоаспектното ѝ териториално проучване – фауна, флора, климат, население, релеф, почви, залежи и т.н. Предметът на всяка от тях е в основата на поне една специална научна библиотека. Втора голяма група от дисциплини, получили самостоятелни библиотеки са изследващите българите в битово, езиково, литературно, фолклорно (краеведско като цяло) и други отношения. Особено значимо място до Втората световна война заемат историята и археологията, като създадените специални библиотеки в тези области дължат популярността си не само на професионалистите, но и на аматьорския интерес на голяма група ентузиазирани самодейци. Значително по-малобройни и скромни по състав библиотеките в областта на медицината, правото и теологията, което е съществено различие спрямо ситуацията в Западна Европа и САЩ. Прави впечатление и почти пълната липса на библиотеки в сферата на бизнеса и търговията, които са емблема на епохата.

Друга съществена отлика спрямо западните образци се наблюдава по отношение произхода на специалните научни библиотеки. В англоезичния свят например е особено популярна практиката създаването им да се дължи до голяма степен на инициативността на отделни личности. В това

отношение се използват натрупаните традиции, идващи от просвещенската епоха, творческата и научната работа да се обезпечават чрез системата на патронажа. У нас подобни примери могат да се ограничат и, с известни уговорки, да се приемат единствено спрямо библиотеките, създадени към Царските научни институти. Заслугите на Фердинанд I и Борис III към тях са несъмнено определящи за качествата и стойността им.

Всички останали библиотеки са продукт на колективното начало и са израз на желанието както да се създаде усещане за общност между единомишленици, така и да се сподели отговорността за тяхното поддържане. Редно е да се подчертае още веднъж решаващото значение, което има държавата за поддържането на всички, без изключение, специални научни библиотеки в България до Втората световна война. Макар да не липсват примери за дарителски жестове от страна на отделни лица и въпреки нередовното им отпускане, субсидиите, идващи от нея се оказват от решаващо значение в критичните моменти на честите финансови и икономически кризи, в които изпада страната през първата половина на XX в. Това е още една характерна отлика спрямо западната практика.

В организационно отношение българските специални научни библиотеки се доближават много повече до европейските и американските си еквиваленти. Тяхното комплектуване е динамично и отворено към новите видове документи. Набавянето им се ръководи от принципите за необходимост и ефективност. Съществуват и примери – като този между библиотеките при Ентомологичното и Природоизпитателното дружества – които показват практики на споделяне на натрупваните колекции. Това е много характерно за поведението на специалните библиотеки по света. Независимо, че могат да се открият отделни непрофилни постъпления, като установен принцип може да се отбележи липсата на амбиция самоцелно да се натрупва библиотечен фонд.

Обработката на постъпилите материали ако не винаги е завършена процедура, то в преобладаващата част от случаите не остава на по-ниско равнище от това в обществените библиотеки в страната. Дори е очевидна тенденцията много по-често да се разчита на систематичен каталог, отколкото на азбучен. За съжаление данните в това отношение за момента са недостатъчни, за да се направят по-съществени изводи.

Ползването на специалните научни библиотеки също следва чуждите практики. Голяма част от тях са затворени за външни потребители. Що се отнася до общностите, към които са насочени, тук се наблюдава голяма вариативност – от напълно свободно, до изцяло подчинено на устройствен правилник. Сред предлаганите услуги сравнително слабо развита остава справочно-информационната. Въпреки това някои печатани

каталози в продължаващи издания играят ролята и на специална библиография. Има случаи двата вида списъци с библиографски сведения да се публикуват един до друг в края на книгата на съответното списание.

Един много важен въпрос, от гледна точка на идеята за написването на настоящия текст, е този за квалификацията на лицата заети с уреждането на специалните научни библиотеки. Направеният исторически сондаж повдига за пореден път въпроса за характеристиките на професията на библиотекаря – въпрос, който тревожи много хора и днес. Без съмнение може да се каже, че в България до Втората световна война може да се говори за специалисти библиотекарски, но не и за специални библиотекарски. В това отношение немското влияние е чувствително. То показва пълната доминация на референтната система. За нито едно от лицата заведващи специални научни библиотеки не беше установено наличието на каквато и да е формална библиотечна квалификация. Разбира се не може да се изключи възможността тази констатация да претърпи известна корекция, особено ако се проследят данните за слушателите на лекциите изнасяни от Стоян Аргиров, Васил Класанов и други библиотековеди от междувоенния период.

\*\*\*

Да се оцени приносът на специалните научни библиотеки в развитието на отделните клонове на науката, в които са функционирали през един или друг момент, означава да се отговори на въпроса как са се развивали самите науки в България при Стария режим. Темата и до днес остава доволно забудена едновременно в митология и пренебрежение. В хаоса на 40-те години на XX в. съдбата на много от тези ценни библиотеки се променя радикално, а част от притежанията им през следващите десетилетия се изгубват безследно. Въпреки това проучванията върху тях трябва да започнат с издирването и публикуването на всички запазени до днес извори. Това може да стане само със съдействието на всички големи научни библиотеки в страната. Направеният тук опит за систематизиране на намереното следва да бъде разглеждан с известна благосклонност.

Представените в този текст данни са предварителни. Те са подстъп към детайлното проучване на всички специални библиотеки в България. До завършването на тази задача трябва да се извърви продължителен път, в края на който историята на българските библиотеки ще изглежда по начин чувствително по-различен от този, по който се мисли и преподава днес. Анализът на специалните библиотеки ще разклати много от

възприеманите днес като устойчиви представи за ролята на библиотеките в Третата българска държава. Осветляването на техните нетрадиционни функции – било то социални или технологични – в значителна степен може да повиши самочувствието на работещите днес в библиотечната система и да ги накара да преосмислят фундамента на своята професионална подготовка и по този начин да разширят възможностите си за реализация.

### **Използвана литература**

#### *Книги и статии*

- Алманах** на Софийския университет Св. Климент Охридски. – 2 изд. – София : Придворна печ., 1940. – X, 726 с.
- Аргирова-Герасимова**, Мария. Сто години в служба на науката. Из историята на специалните библиотеки на Българската академия на науките. // Проблеми на специалните библиотеки : Тематичен сборник, 2001, с. 35–42.
- Божинова**, Божана. Из лабораторията на ББИ : Анкета за състоянието на библиотеките и на библиотечния персонал в България в края на 1945 година. // Год. на ББИ (за 1945-1946), I, 1948, с. 392–404.
- Боров**, Тодор. Библиотека при Управлението на Б.З.К. Банка. – София : печ. кооп. „Едисон“, 1939. – 15 с.
- Боров**, Тодор. Български библиографски институт 1941 – 1963 : Кратка история на едно българско начинание. // Боров, Тодор. Избрани страници / Състав. и науч. ред. Татяна Янакиева. София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2009, с. 337–363.
- Боров**, Тодор. Защо ни е нужен Български библиографски институт : Беседа пред приятели. – София : печ. Книпеграф, 1941. – 30 с.
- Герасимова**, Мария, Радка Пейчева. Страници от историята на библиотеката на Българската академия на науките 1869–1944. София : ЦБ на БАН, 2000. – 80 с.
- Годишен отчет** на Държавната земеделска опитна станция в Садово (за II, 1904 г.) / К. Малков. – Пловдив : Търг. печ., 1905. – II, 244, 22, XVI с.
- Годишен отчет** на Държавната земеделска опитна станция в Садово (за г. V, 1907) / К. Малков, С. Доспевски. – Пловдив : Търг. печ., 1908. – XIX, 341 с.
- Годишен отчет** на Държавната земеделска опитна станция в Садово (за г. VII, 1909). – Пловдив, 1910. – XI, 126 с.
- Годишен отчет** на държавната земеделска опитна станция в София за 1910 и 1911 год. / В. Найденов. – София : печ. Григор Ив. Гавазов, 1913. – IV, 57 с.

- Годишен** отчет на държавната земеделска опитна и контролна станция в София за 1925 година. – София : Министерство на земледелието и държавните имоти ; Държ. печ., 1927. – 386 с.
- Годишен** отчет на държавната земеделска опитна и контролна станция в София за 1926 година. – София : Министерство на земледелието и държавните имоти ; Държ. печ., 1928. – 373 с.
- Годишен** отчет на държавната земеделска опитна и контролна станция в София за 1927 и 1928 година. – София : Министерство на земледелието и държавните имоти ; Държ. печ., 1930. – 600 с.
- Годишен** отчет на земеделския изпитателен институт в София за 1923 година / Състав. Хр. Савов. – София : Министерство на земледелието и държавните имоти ; Държ. печ., 1925. – 140 с.
- Годишен** отчет на земеделския изпитателен институт в София за 1924 година / Състав. Хр. Савов. – София : Министерство на земледелието и държавните имоти ; Държ. печ., 1925. – 266 с.
- Годишен** отчет на Садовската земеделска опитна станция (за I, 1903 г.). Пловдив : Търг. печ., 1904. – IV, 222, XXVIII с.
- Класанов**, Васил. Кратка история на библиотеките. – Шумен, 1937. – 80 с.
- Младенова**, Мария. Библиотекознанието в България от Освобождението до средата на 40-те години на XX век : История, теория, практика. – София : За буквите – О писменехъ, 2007. – 316 с.
- Отчет** за дейността на химическия институт при Дирекцията на народното здраве през 1922 година. – София : печ. произв. кооп. „Типограф“, 1923. – 104 с.
- Отчет** за дейността на химическия институт при Дирекцията на нар. здраве през 1923 – 1924 година. – София : печ. Витоша, 1925. – 148 с.
- Отчет** на бубарската опитна и контролна станция гр. Враца за 1928 и 1929 г. / Тодор Душев. – Враца : печ. Ст. Цеков, 1933. – 118 с.
- Отчет** на държавната бубарска опитна и контролна станция в гр. Враца за 1930 год. / Тодор Душев. – Враца : печ. Влад. Пършоров, 1933. – 179, 42 с.
- Отчет** на държавната земеделска опитна и контролна станция в Образцов чифлик 1927–1930 год. – София : Министерство на земеделието и държавните имоти, 1933. – 362 с.
- Отчет** на държавната земеделска опитна станция в с. Садово за 1922–1923 год. – София : Държ. печ., 1926. – 52 с.
- Отчет** на държавната районна бубарска опитна станция в гр. Враца / Състав. Тодор Душев. – София : Държ. печ., 1929. – 168 с.

- Отчет** на държавната районна лозарска опитна станция в град Плевен за 1925 година. – София : Държ. печ., 1926. – 69 с.
- Отчет** на държавната районна лозарска опитна станция в град Плевен за 1926 година. – София : Държ. печ., 1928. – 85, XLI с.
- Отчет** на държавната районна лозарска опитна станция в град Плевен за 1927 година. – София : Държ. печ., 1930. – 76 с.
- Отчет** на държавната районна лозарска опитна станция в град Плевен за 1928 година. – София : Държ. печ., 1929. – 81 с.
- Отчет** на държавното практическо земеделческо училище в с. Садово : 1895 – 1896 година. – Пловдив : Търг. печ., 1899. – XXVI, 157 с.
- Отчет** на Македонския научен институт за времето от 1 януари 1931 г. до 31 декември 1937 г. – София : Македонски научен институт, 1938. – 70 с.
- Отчет** на Македонския научен институт за 1938 година. – София : Македонски научен институт ; печ. П. Глушков, 1939. – 28 с.
- Отчет** на районната земеделска опитна станция в с. Садово за 1924 год. – София : Държ. печ., 1926. – 147 с.
- Отчет** на Лозарската опитна станция гр. Плевен за 1929 год. – Плевен : печ. Изгрев, 1933. – 136 с.
- Отчет** на Лозарската опитна станция гр. Плевен за 1930 год. – Плевен : печ. Изгрев, 1932. – 154 с.
- Отчет** на Лозарската опитна станция гр. Плевен за 1931 год. – Плевен : печ. Изгрев, 1934. – 183 с.
- Отчет** на районната земеделска опитна и контролна станция Садово за 1930 година. – София : Държ. печ., 1932. – 162 с.
- Отчет** на Управителния съвет [на Македонския научен институт] за 1940 год. – София : печ. Художник, 1942. – 16 с.
- Попов**, Кирил. Стопанска България и финансовите и икономически клаузи на проектодоговора за мир с България : (Реферат четен на 12 октомври 1919 год. в Българското Икономическо Дружество). – София : Придворна печ., 1920. – 47 с.
- Савова**, Е., З. Дафинов и Р. Пейчева. Научни библиотеки : Теория и практика. – София : Изд. БАН, 1980. – 548 с.
- Справочник** на библиотеките в България / Състав. Снежина Тошева, Стоян Шиклев, Тодора Арабаджиева. – София : Наука и изкуство, 1963. – XXXI, 389 с.
- [**Сто двадесет и пет**] 125 години земеделска наука в България : Исторически алманах (1882–2007). – София : Национален център за аграрни науки, 2007. – 286 с.
- Chase**, Lynne. Special Libraries. // International Dictionary of Library Histories : Vol. 1 / Ed. by David Stam. – Chicago London : Fitzroy Dearborn, 2001, pp. 172–174.

- Christianson**, Elin. Special Libraries : Putting Knowledge To Work. // Library Trends, 25, 1976, № 1, pp. 399–416.
- Christianson**, Elin. Special Libraries. // World Encyclopedia of Library and Information Services / Ed. by Robert Weddeworth. – 3<sup>rd</sup> ed. – Chicago : ALA, 1993, pp. 785–95.
- Dana**, John. Librarian at Large : Selected writings of John Cotton Dana / Ed. by Carl Hanson. – Washington : SLA, 1991. – XVI, 270 p.
- Meadows**, Jack. Libraries and information for specialist areas. // The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland : Vol. 3 / Ed. by Alistair Black, Peter Hoare. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006, pp. 405–437.
- McKenna**, Frank. Special libraries and the Special Libraries Association. // Encyclopedia of Library and Information science : Vol. 28 / Ed. by Allen Kent et al. – New York, Basel : Marcel Dekker, 1980, pp. 386–395.
- Shera**, Jesse. How Engineers Can Keep Abreast of Professional and Technical Developments. // Shera, J. Documentation and the Organization of Knowledge / Ed. by Douglas Foskett. – London : Crosby Lockwood & Son, 1966, pp. 147–157.
- Shera**, Jesse. Special Libraries – Why Special? // Special libraries : Problems and Cooperative Potentials. – Washington D. C. : American Documentation Institute, 1967, pp. 5–16.
- Special libraries section in IFLA.** // Special Libraries – Worldwide : A collection of papers prepared for the Section of Special Libraries / Ed. by Günther Reichardt. München : Dokumentation, Pullach, 1974, pp. 19–30.

*Продължаващи издания*

- Годишник** на Българския народен театър в София : Година I–V (1907–1912). – София : Царска придворна печ., 1912. – 37 с.
- Годишник** на Българското природоизпитателно дружество. София, I–VIII (1898–1905).
- Годишник** на Държавния географски институт при Министерството на войната. София, 1922 – 1938.
- Годишник** на Народния археологически музей. София, I – VII, (1920–1943).
- Известия** на Българския археологически институт. София, I – XIV (1922–1942).
- Известия** на Българското археологическо дружество. София, I – VII (1910–1920).
- Известия** на Българското ботаническо дружество. София, I – IX (1926–1943).
- Известия** на Българското географско дружество. София, I – X (1934–1943).
- Известия** на Българското ентомологично дружество. София, 1 – 12 (1924–1942).
- Известия** на Историческото дружество в София. София, 1 – 20 (1905–1944).



**Известия** на Царските природонаучни институти в София. София, 1–16 (1928–1943).

**Летописи** на Лекарския съюз в България. София, I – XXXVII, (1903–1944).

**Садово** : Селско-стопански вестник. Пловдив, I – XVII, (1898–1915).

**Списание** на Българското геологическо дружество. София, I–XIV (1927–1943).

**Списание** на Българското икономическо дружество. София, I–XLIII (1896–1944).

**Списание** на Българското инженерно-архитектно дружество в София. София, I–XLIV (1894–1944).

**Списание** на земеделските опитни институти в България. София, I–XIII (1919–1943).

**Списание** на юридическото дружество в София. I – XIII (1901 – 1915).

**Трудове** на Българското природоизпитателно дружество. София, I–XVIII (1900–1939).

*Архивни фондове*

**ЦДА-РБ**, ф. 7к – Централен Ветеринарно-бактериологичен институт

**ЦДА-РБ**, ф. 177к – Министерство на народното просвещение

**ЦДА-РБ**, ф. 194к – Министерство на земеделието и държавните имоти

**ЦДА-РБ**, ф. 212к – Държавен надзор върху частните застрахователни предприятия

**ЦДА-РБ**, ф. 418к – Институт за защита на растенията

**ЦДА-РБ**, ф. 472к – Централен земеделски изпитателен институт в София



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

**СЪВРЕМЕННО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ**

**CONTEMPORARY LIBRARIANSHIP**



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## **НЯКОИ АСПЕКТИ НА ОРГАНИЗАЦИОННАТА КУЛТУРА В БЪЛГАРСКИТЕ РЕГИОНАЛНИ БИБЛИОТЕКИ**

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

*Olya Harizanova. SOME ASPECTS OF ORGANIZATIONAL CULTURE IN BULGARIAN REGIONAL LIBRARIES.*

The article presents some results of a first survey in the country about „Organizational Culture in Bulgarian Libraries”, based on G. Hofstede methodology for organizational and national cultures. It aims to highlight the innovative behavior, motivation, leadership styles and their impact on the modern development of libraries in the country.

The survey was conducted among the staff of the Regional Libraries in *October – December 2014* by Prof. Olya Harizanova [Doctor of Philosophy; Faculty of Philosophy] and Prof. Tsvetan Davidkov [Doctor of Sociology; Faculty of Economics and Business Administration]. In addition to analysis and conclusions are used data from the National Statistical Institute (NSI), the Ministry of Culture (MC), and other studies on organizational culture.

В статията се представят резултати от първото по рода си проучване у нас на тема „Организационна култура в българските библиотеки“, основаващо се на методиката на Г. Х. Хофстеде за организационните и национални култури. То има за цел да очертае иновационното поведение, мотивацията, ръководните стилове и влиянието им върху съвременното развитие на библиотеките у нас.

Проучването беше проведено сред персонала на регионалните библиотеки в периода октомври – декември 2014 г. от екип в състав проф. дфн Оля Харизанова (Философски факултет) и проф. дсн Цветан Давидков (Стопански факултет). За анализа и изводите са използвани също

така данни на Националния статистически институт (НСИ), на Министерството на културата (МК), както и от други изследвания по организационна култура.

### *Обектът регионална библиотека в България*

В началото нека отбележим, че *библиотечната мрежа* в страната се формира от неясен брой библиотеки. Отчитайки смисъла на понятието „библиотечна мрежа“, логично е да се допусне, че към нея може да се причислят различни по вид институции: както националната библиотека, така и регионални, градски/общински, читалищни, специални, към учебни заведения (университетски, училищни), ведомствени. Според МК обаче библиотечната мрежа в нашата страна обхваща само обществените библиотеки, определени със съответен закон<sup>1</sup> и сред тях са: Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ (НБКМ); регионалните библиотеки (РБ; 27 на брой); градските и общинските библиотеки (16 на брой); „повече от 3000 читалищни“<sup>2</sup>.

Поради липсата на яснота относно броя на читалищните библиотеки, формиращи най-голям дял от библиотеките в библиотечната мрежа, *не може да се посочи точен брой* обществени библиотеки в страната. За целите на анализа тук ще приемем, че техният брой е 3000. Ако се върнем към опита да се изчисли броя на библиотеките, ще установим, че според данните на МК библиотечната мрежа у нас наброява **минимум 3044 библиотеки**. Следва да се отбележи още, че според МК „*в рамките на народните читалища съществуват повече от 3000 библиотеки, които са основата на публичната библиотечна мрежа в страната*“<sup>3</sup>.

От друга страна, по данни на НСИ, в края на 2013 г. в България са съществували **общо 2803 обществени библиотеки**: НБКМ, 27 РБ, 2762 читалищни и 13 градски/общински библиотеки (табл. 1). От съпоставката между данните на НСИ и данните на МК се очертава *значима разлика*, която препятства достигането на еднозначен отговор на въпроса колко все пак са обществените библиотеки у нас.

---

<sup>1</sup> Тук и навсякъде в статията под закон се има предвид *Закона за обществените библиотеки* (в сила от 06.07.2009 г.; обн. ДВ бр. 42 от 5 юни 2009 г., изм. ДВ бр. 74 от 15 септември 2009 г., изм. ДВ бр. 38 от 21 май 2010 г., изм. ДВ бр. 15 от 15 февруари 2013 г., изм. ДВ бр. 68 от 2 август 2013 г.)

<sup>2</sup> **Библиотечна мрежа**. В: *Република България. Министерство на културата* [онлайн]. [Прегледан на 01.03.2015] Достъпно от [http://mc.government.bg/images/Bibliotechna\\_mreja.doc](http://mc.government.bg/images/Bibliotechna_mreja.doc)

<sup>3</sup> Пак там. Моля, обърнете внимание на „публична библиотечна мрежа“. Вероятно експертите на МК имат предвид „мрежа на обществените библиотеки“, доколкото е в действие Закон за обществените библиотеки (Раздел IV).

Таблица 1. Брой библиотеки в България по вид (2013; НСИ)

Вид библиотека	Брой библиотеки
Народна библиотека	1
Регионални библиотеки	27
Читалищни	2762
Общински и градски библиотеки	13
Общо	2803

Проблемът с идентифицирането/преброяването на библиотеките в България не е нов. Опитите да се установи техния реален брой датират от над 10 години.<sup>4</sup> И преди, и сега има основание да се твърди, че едва ли съществува институция в страната, която към днешна дата да може да посочи конкретно и неоторимо число, отговарящо на реално работещите библиотеки на територията на държавата. Това най-вероятно се дължи на *двойствената политика за регламентиране на сектора*, основаваща се единствено на Закона за обществените библиотеки. Другите библиотеки (университетски, училищни, специални, ведомствени) са под управлението единствено на съответните организации и техните органи за управление. Може да се каже, че обща политика за дейността на библиотеките, независимо от техния вид и административно подчинение, у нас няма. Това води не само до липса на единен механизъм за периодичен мониторинг на дейността им, но и до поредица от проблеми: с качеството на обработваната информация, с условията за съхраняване на информационните носители, с качеството на информационното обслужване, с финансирането на дейността на библиотеките, с държавните изисквания за квалификация на персонала и др.

Безспорно е, че чрез специален закон се направи опит да се въведат някакви правила поне за т. нар. обществени библиотеки (видно от самото му название). Поради това и библиотечната общност в страната прие неговото гласуване в Народното събрание през 2009 г. с нескрит ентузиазъм. В него все пак са „разписани“ няколко обекта, които държавата приема за „обществена библиотека“ (Раздел I, чл. 7). Друг е въпроса дали НБКМ като основна библиотечна институция следва да се третира

---

<sup>4</sup> Вж. например: Харизанова, О. *Информационно и комуникационно развитие на библиотеките. Система от индикатори*. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010, 248 с.; Глобални библиотеки – България (2008 г.; анкетно проучване през подготвителния етап на Програмата; <http://www.gbulgaria.bg/>); Харизанова, О. *Българските библиотеки и информационното общество*. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2007, 180 с.

точно в този закон. Това е ключов въпрос, но не е предмет на настоящия анализ, защото изисква специализирана дискусия.

Нека насочим вниманието си към Раздел III (чл. чл. 25–31) на Закона за обществените библиотеки, който регламентира съществуването и дейността на регионалните библиотеки у нас. Видно от текстовете на чл. 26 и чл. 27 (ал. 1, т. 6, отчасти т. 10), РБ са основна структурна единица на библиотечната мрежа и своеобразен гарант за нейното качествено и ефективно функциониране. В тази част на закона са описани и други важни за настоящото изследване въпроси, свързани с изискванията към подбора на ръководители и библиотекари в РБ.

*Извадка от действащия Закон за обществените библиотеки:*

**„Чл. 28.** (1) Регионалната библиотека се ръководи и представлява от директор, назначен от кмета на общината, на чиято територия е седалището, въз основа на конкурс съгласно Кодекса на труда.

(2) Директор на регионална библиотека може да бъде лице с висше образование с образователно-квалификационна степен „магистър„ в професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки“ и с 5 години професионален опит в библиотека.

(3) Условието и редът за провеждане на конкурса по ал. 1 се съгласуват с министъра на културата.

(4) При осъществяването на дейността си директорът се подпомага от дирекционен съвет и обществен съвет.

**Чл. 29.** На длъжност библиотекар в регионална библиотека могат да се назначават лица, които притежават:

1. висше образование с образователно-квалификационна степен „магистър“ или „бакалавър“ в професионално направление „Обществени комуникации и информационни науки“;

2. професионална квалификация, придобита във висше училище, обучението по която включва най-малко 50 на сто дисциплини на библиотечно-информационния цикъл;

3. средно образование с професионална квалификация „библиотекар“.

**Чл. 30.** Министърът на културата утвърждава правилник за дейността на регионалната библиотека след съгласуване с кмета на общината, на чиято територия се намира седалището на съответната библиотека.“

Следващият Раздел IV (Глава 3) на закона е посветен на Националната мрежа на обществените библиотеки. Както става ясно от чл. 43 „*Регионалните библиотеки, включени в националната мрежа, са регионални центрове при изпълнение на функциите си по чл. 27, ал. 1, т. 2, 3, 5, 6, 8 и 10 и оказват съдействие на Министерството на културата за изпълнение на държавната политика в областта на библиотечно-информационното обслужване.*“



От краткия преглед по-горе е видно, че за държавата регионалната библиотека е ключова организация с множество функции: от една страна свързани с обхвата и качеството на библиотечните дейности, а от друга са насочени към провеждането на държавната политика в тази сфера<sup>5</sup>. Ето защо проучването относно организационната култура в регионалните библиотеки (общо 27 на брой за цялата страна) е от важно значение, включително за качеството на библиотечното обслужване в България.

### *Модел и обхват на проучването*

Изследването на тема „Организационна култура в българските библиотеки“, както вече беше споменато, има за цел да очертае иновационното поведение, мотивацията, ръководните стилове в РБ, влиянието им върху съвременното развитие на библиотеките у нас. Участието на служителите от РБ беше доброволно и анонимно. Списъкът на библиотеките и броят на включилите се в изследването лица се съдържа в табл. 2.

*Таблица 2. Разпределение на респондентите по населено място*

<i>РБ в населено място</i>	<i>Брой анкетиранци</i>	<i>Дял на анкетираните</i>	<i>РБ в населено място</i>	<i>Брой анкетиранци</i>	<i>Дял на анкетираните</i>
Благоевград	6	2,7	Плевен	12	5,3
Бургас	10	4,4	Пловдив	7	3,1
Варна	11	4,9	Разград	0	0,0
В. Търново	10	4,4	Русе	11	4,9
Видин	7	3,1	Сливен	4	1,8
Враца	8	3,5	Силистра	10	4,4
Габрово	9	4,0	Смолян	6	2,7
Добрич	10	4,4	София	3	1,3
Кърджали	10	4,4	Ст. Загора	11	4,9
Кюстендил	10	4,4	Търговище	10	4,4
Ловеч	6	2,7	Хасково	11	4,9
Монтана	9	4,0	Шумен	10	4,4
Пазарджик	10	4,4	Ямбол	11	4,9
Перник	4	1,8	Общо 226 анкетиранци лица		

<sup>5</sup> Въпросите относно същността на споменатата държавна политика, нейните количествени и качествени параметри, не са предмет на настоящия анализ. Следва да се отбележи обаче, че наличието на такава е наложително да се анализира отделно и да бъде поставена като предмет на обществена дискусия (не състояла се и до днес).

За теоретична основа на изследването е използвана *методиката на Г. Х. Хофстеде*<sup>6</sup>. Тя се прилага като универсален модел за проучване на спецификата на организационните и националните култури. Базира се на три ключови променливи и достига до четири дименсии, включително индекс за властова дистанция:

1. **Наличие или отсъствие на страх у служителите.** {Емпиричният индикатор се измерва с въпроса „Колко често във Вашата организация служителите се страхуват да изразят несъгласие със своя ръководител?“}
2. **Начин на възприемане на прекия ръководител.** {Емпиричният индикатор се измерва с въпроса „Кой от посочените ръководители е най-близо до непосредствения Ви ръководител, с когото работите в момента?“}
3. **Предпочитан тип ръководител.** {Емпиричният индикатор се измерва с въпроса „С кого от посочените типове ръководители предпочитате да работите?“}

#### *Индексът на властова дистанция (ИВД)*

ИВД =  $135 - 25 \times (\text{Средната стойност на променлива 1}) + \% (\text{възприемащите своя пряк ръководител като тип 1} + \text{тип 2}) - \% (\text{респондентите, които предпочитат да работят с тип 3})$

Във формулата за ИВД числата 135 и 25 са константи. Останалите стойности се получават от обработка на събраните емпирични данни.

Стойността на ИВД може да варира в границите от -90 до +210.

При регистриране на минималната стойност -90: (а) никой не се страхува да изрази несъгласие със своя ръководител; (б) никой от изследваните лица не идентифицира прекия си ръководител като авторитарен; (в) всички респонденти предпочитат да работят с консултативен тип ръководител (тип 3).

При регистриране на максималната стойност +210: (а) всички се страхуват да изразят несъгласие със своя ръководител („много често“); (б) всички служители идентифицират прекия си ръководител или като тип 1, или като тип 2; (в) никой не желае да работи с тип 3.

Следва да се подчертае още, че изследвания по модела на Г. Х. Хофстеде в нашата страна са провеждани за редица сектори на икономиката

---

<sup>6</sup> **Hofstede, G.** *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values.* Beverly Hills CA, Sage Publications, 1980.

и обществената практика<sup>7</sup>, но не и за библиотеките. Ето защо резултатите по-долу нямат аналог и са основа за по-задълбочени проучвания както сред самите библиотеки, така и за съпоставителен анализ с резултати на други изследователи относно други сектори.

За изследователския екип беше съществено да установи не само стойностите на дименсиите по методиката на Г. Х. Хофстеде относно библиотеките у нас, но също така да проследи интереса към самото анкетно проучване – доколко то се оценява като важно за развитието на съответните организации от самите работещи в РБ.

Като планирана извадка екипът заложи получаването на 10 анкетни карти от библиотека макар да се очакваше, че от някои РБ ще постъпят по-малко карти. Това очакване отчиташе предоставения свободен избор (да се попълни или да не се попълни анкетната карта), както и неоспоримото, че всяка РБ има различен брой наети.

---

<sup>7</sup> Методиката на Г. Х. Хофстеде за изследване на националните и организационни култури се използва в България от началото на 90-те години на 20-ти век. Проф. Цветан Давидков и колектив реализират дългосрочен проект за наблюдение на устойчивостта и динамиката на културите в България въз основа на измерителите *властово разстояние, избягване на несигурност, индивидуали-зъм/коллективизъм, мъжественост/женственост*. Тази изследователска група предоставя данни за характеристики на културите в България във времевите точки 1995, 2001, 2008, 2014. Вж. повече в: **Давидков, Ц.** *Национална и организационни култури*. Стопански факултет, 2009; **Давидков, Ц.** *Ценности на забогатяване: предприемачите в България през периода 1991–2004 г.* София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“; **Давидков, Ц.** *Организационните субкултури като ориентири на ръководната дейност*. В: *Мениджмънт и инженеринг* (материали от VIII международна научна конференция „Мениджмънт и инженеринг’2010“ – Созопол, 17–19 юни 2010, с. 772–780; **Давидков, Ц.** *Образованието като фактор на културната ситуация в организацията*. В: *Мениджмънт и предприемачество* (материали от VII научна конференция „Мениджмънт и предприемачество’2010“ – Пловдив, 22–23 октомври 2010, с. 51–56; **Давидков, Ц.** *Културни ориентири на управлението*. В: *Наука*, 2010, № 2, с. 24–28; **Давидков, Ц.** *Власт и доверие*. В: *Благополучие и доверие: България в Европа?* (сравнителен анализ по Европейското социално изследване (ESS) 2006/2009). София, Изток–Запад, 2010, с. 383–394; **Давидков, Ц.** *Трудови ценности в българските организации*. В: *Етиката в българската икономика*. Унив. изд. „Стопанство“, 2009, с. 80–87; **Давидков, Ц.** *Културни ориентири на ефективното управление*. В: *Мениджмънт и предприемачество* (материали от VI научна конференция „Мениджмънт и предприемачество’2009“, Пловдив, 6–7 ноември 2009), с. 19–24; **Давидков, Ц.** *Организационни детерминанти на нагласите за трудова мобилност*. – В: *Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски"*. Стопански факултет, 9, 2011, с. 55–88; **Давидков, Ц.** *Организационните субкултури като ориентири на ръководната дейност*. В: *Мениджмънт и инженеринг* (материали от VIII международна научна конференция „Мениджмънт и инженеринг’2010“ – Созопол, 17–19 юни 2010), с. 772–780; **Минковски, Р., Проданова, М.** *Някои особености на властническата дистанция като фактор на организационната култура в хотелиерството*, <http://rhetoric.bg> [17.04.2015] и др.

Тук ще поясним, че по данни на НИС за 2013 г. общият брой на персонала в РБ за цялата страна е бил **931 души**. Както се вижда от данните в табл. 3, в настоящото изследване са се включили **226 души** от 26 регионални библиотеки, т.е. **24,3 %** от персонала на РБ в България. Две библиотеки, Регионална библиотека Пловдив и Столична библиотека, са по-слабо представени, а една (РБ Разград) не е представена с нито една карта. Въпреки това, обхватът на извадката е достатъчен, за да се приеме, че резултатите от проучването са представителни за страната.

Таблица 3. Брой персонал в регионалните библиотеки (2013 г.; НСИ)

<i>РБ в населено място:</i>	<i>Брой персонал по данни на НСИ *</i>	Брой анкетирани в съответната РБ	Дал на анкетираните от общия брой персонал на съответната РБ
Благоевград	28	6	21
Бургас	47	10	21
Варна	46	11	24
Велико Търново	32	10	31
Видин	19	7	37
Враца	23	8	35
Габрово	19	9	47
Добрич	26	10	38
Кърджали	20	10	50
Кюстендил	22	10	45
Ловеч	18	6	33
Монтана	26	9	35
Пазарджик	32	10	31
Перник	20	4	20
Плевен	39	12	31
Пловдив	83	7	8
Разград	27	0	0
Русе	48	11	23
Сливен	24	4	17
Силистра	28	10	36
Смолян	21	6	29
София	134	3	2
Стара Загора	30	11	37
Търговище	30	10	33
Хасково	22	11	50
Шумен	44	10	23
Ямбол	23	11	49
Общо	931	226	24

\* По данни на НСИ за 2013 г.

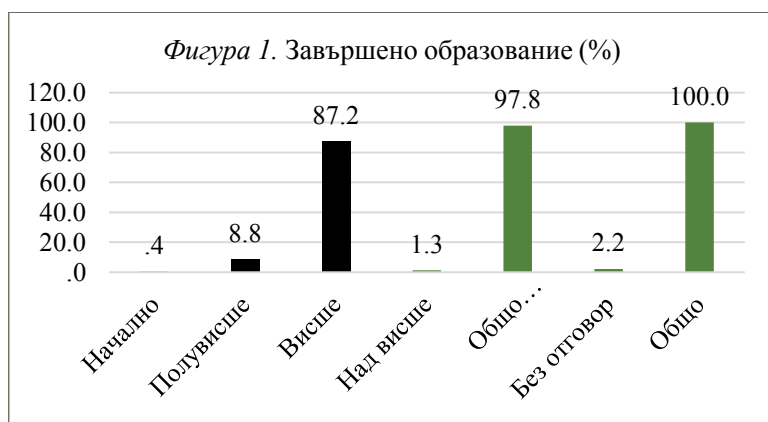
### Основни характеристики на респондентите

Според получените данни анкетираните са преобладаващо от РБ с персонал между 31 и 50 души (36%), следвани от библиотеките с персонал 16–25 души (30%) и с персонал 51–75 души (22%). В табл. 4 са описани данни за респондентите според броя на персонала в дадената библиотека.

Таблица 4. Разпределение на респондентите според броя на персонала в съответните регионални библиотеки

Брой на персонала в РБ	Брой получени отговори	Дял на получените отговори
16-25	69	30,5
26-30	17	7,5
31-50	<b>81</b>	35,8
51-75	50	22,1
Над 75 човека	9	4,0
Общо	226	100,0

Относно образователния ценз, според данните на НСИ за 2013 г. персоналят в РБ е предимно с висше образование: от общо 931 души 790 са с висше образование, от които 558 с висше библиотечно образование и 98 с библиотечен курс; със средно образование са 131 души, от които 20 с библиотечен курс. Ето защо е обяснимо, че сред респондентите на анкетното проучване също преобладават специалисти с висше образование: общо 197 души (87% от всички анкетирани), като други 3-ма са с придобита образователна и научна степен доктор (фиг. 1). Може да се направи заключението, че сред анкетираните са попаднали най-вече библиотекари с бакалавърска и/или магистърска степен в направлението на дейността на организацията.



Сред респондентите преобладават онези на *възраст* над 45 години (табл. 5). Повечето анкетирани са във възрастова група 46–55 години (33%), следвани от отговорилите, че са във възрастова група 36–45 години (29%) и над 55 години (18%). До 35 годишна възраст са само 15% от включилите се в изследването.

Таблица 5. Разпределение на респондентите по възраст (навършени години)

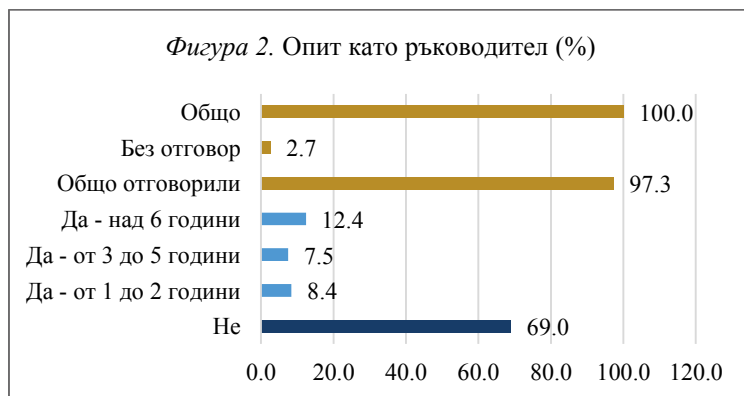
Общ брой отговорили	Минимална възраст	Максимална възраст	Средна възраст
214	24	66	46

Преобладават анкетирани с над 20 годишен *трудов стаж* (118 души, 52% от всички, 56% от подалите отговор). Други 59 души са с трудов стаж между 11–20 години. До 10 години трудов стаж са посочили 32-ма (до 5 години – 5 души, до 3 години – други 6). Повечето отговори (табл. 6) сочат, че даденото лице работи в съответната РБ над 20 години (30%), други – между 11 и 20 години (24%), а трети – между 5 и 10 години (20%).

Таблица 6. Разпределение на респондентите по продължителност на работа в дадена РБ (бр. год.)

Общ брой отговорили	Минимален бр. год.	Максимален бр. год.	Среден бр. год.
213	0	40	16

От всички респонденти 64 (28%) са посочили, че имат някакъв *опит като ръководител*: над 6 години – 28 респондента, от 3 до 5 години – други 17, от 1 до 2 години – 19. Над 2/3 от респондентите нямат управленски опит (фиг. 2).



Сред анкетираните *преобладават жените* (94% от всички), предимно омъжени (74%). Тези данни потвърждават вече регистрираната от други изследвания трайна тенденция за силна феминизация на сектора. Процесът продължава повече от 20 години и вероятно ще се наблюдава и през следващи десетки години.

Може да се обобщи, че *типичният респондент* на настоящото изследване е: жена на възраст над 45 години, с висше образование (бакалавърска или магистърска степен), с над 20 години трудов стаж, с над 15 години стаж в съответната РБ, без опит като ръководител.

### *Основни резултати от изследването*

#### *(А) Желаната работна среда*

Сред отговорите на анкетираните относно възможностите, които би следвало да предлага работата, преобладават такива в посока „важно“. Например близо 94% отбелязват, че е важно работата да предлага възможност за сътрудничество, 93% – да са налице добри взаимоотношения в екипа, 92% – да е възможно да се използват максимално уменията и способностите, 88% – да предлага предизвикателства, 84% – да осигурява високи доходи, 77% – възможност да се живее на желано място и др. (табл. 7).

*Таблица 7.* Оценка за степен на важност относно възможностите на извършваната в момента работа

Ранг		Дял на посочилите като важно („важно“ и „много важно“)
1	Възможност да работите с хора, които добре си сътрудничат	93,8
2	Добри служебни взаимоотношения с прекия Ви ръководител	92,9
3	Възможност за обучение или за подобряване на уменията Ви и придобиване на нови умения	92,1
4	Да използвате максимално собствените си умения и способности в работата	92,0
5	Добро социално осигуряване	90,2

6	Добри физически условия за работа – достатъчно пространство, подходящо обзавеждане, осветление и др.	89,8
7	Предизвикателства – да Ви носи чувството за лични постижения	88,5
8	Сигурност, че ще можете да работите за тази организация толкова дълго, колкото желаете	85,4
9	Заслужено признание за добре свършена работа	85,0
10	Високи доходи	83,6
11	Възможността да живеете на желано от Вас и семейството Ви място	77,0
12	Възможност за развитие и издигане в работата	71,2
13	Достатъчно свободно време	70,4
14	Възможност за самостоятелност	65,5



Незначителни по брой са отговорите, които посочват предложените за избор позиции като маловажни, което е напълно обяснимо: всеки желае работата да му носи високо удовлетворение, възможност за творчество и някаква самостоятелност, колегиална среда и сътрудничество с останалите, признание, постигнато в добри условия на труд и трудова защита. В същото време се очертава специфична картина *на ранжиране на предпочитанията*: високите доходи са едва на 10-то място; възможността за кариерно развитие – на 12-то място; наличието на добри условия за труд – на 6-то място и пр. Преобладават предпочитанията да се работи с добре сътрудничаещи си хора, в среда с добри служебни отношения, с възможности за обучение и повишаване на квалификацията.

*(Б) Удовлетвореност от настоящата работна среда*

За разлика от желаната работна среда, оценките по сходни индикатори за степента на удовлетвореност (напълно или по скоро удовлетворен) от фактическата са значително по-ниски (табл. 8). Нещо повече, може да се допусне, че позициите, които събират най-много гласове в посока „важно“ / „желано“ на практика отразяват същинските проблеми на библиотекарите, заети в РБ.



Таблица 8. Оценка за степен на удовлетвореност относно извършваната в момента работа

Ранг		Дял на посочилите някаква степен на удовлетвореност („напълно удовлетворен“ и „по скоро удовлетворен“)
1	Възможността да живеете на желано от Вас и семейството Ви място	78,3
2	Сигурността, че ще можете да работите за тази организация толкова дълго, колкото желаете	76,1
3	Възможностите за обучение /за подобряване на уменията Ви и придобиване на нови умения	72,1
4	Наличието на предизвикателства и усещането за лични постижения при изпълнението ѝ	65,9
5	Възможностите за самостоятелност	64,2
6	Възможността да работите с хора, които добре си сътрудничат	58,8
7	Признанието, което получавате, за добре свършена работа	56,6
8	Социалното осигуряване	52,7
9	Физическите условия за работа – достатъчно пространство, подходящо обзавеждане, осветление и др.	50,4
10	Възможността да получавате високи доходи	<b>10,2</b>

Особена неудовлетвореност се забелязва в отговорите относно получаваните *доходи* (10% удовлетворени), както и от *физическите условия за работа* (50% удовлетворени). В сравнение с желаното (табл. 7) удовлетвореността е толкова ниска, че може да се отличи като *значима неудовлетвореност*. Всъщност, тези резултати не са изненадващи. Публично е известно, че заетите в библиотечния сектор са сред най-ниско платените в страната, а постоянната липса на достатъчно финансови средства ограничава възможностите за осигуряване на добри условия за труд. *Типичният случай* в нашата страна е: работеща в библиотека жена на възраст над 45–50 години срещу ниско възнаграждение в лошо оборудвана и/или недобре поддържана материална и техническа база. Разбира се, това важи в много по-малка степен за работещите в РБ, отколкото за работещи в други (най-вече читалищни) библиотеки. Въпреки това, материалната база в повечето РБ е на над 25 години, а финансовите

средства, с които разполагат съответните ръководства достигат най-вече за заплати, поемане на неотложни разходи и ограничено набавяне на материали за фондовете.

Наред с горното, прави впечатление и сравнително *ниската степен на удовлетвореност* от социалната защита (53%), признанието за добре свършена работа (57%), възможността да се работи с умеещи да си сътрудничат хора (59%).

Като се има предвид, че по основни показатели удовлетвореността е сравнително ниска (табл. 9), не е изненада контрастиращата по-висока сигурност, че работното място няма да бъде загубено – 76% посочват, че могат да работят в съответната РБ толкова дълго, колкото желаят. *Нископлатените работни позиции в не особено добри условия на труд не са привлекателни и не се отличават с висока конкуренция.* Друг е въпроса, че работата на библиотекаря би следвало да се разглежда като експертна, изискваща специфични знания и умения, които се придобиват след продължително обучение и квалификация. Изискват и владеене на специализирани технологии за обработка на информация и информационни източници.

Таблица 9. Разлики в оценките относно спецификата на работната среда

Специфики на работната среда	Оценка „важно“	Оценка „удовлетвореност“	
Възможност да работите с хора, които добре си сътрудничат	93,8	58,8	↘
Възможност за обучение или за подобряване на уменията Ви и придобиване на нови умения	92,1	72,1	↘
Добро социално осигуряване	90,2	52,7	↘
Добри физически условия за работа – достатъчно пространство, подходящо обзавеждане, осветление и др.	89,8	50,4	↘
Предизвикателства – да Ви носи чувството за лични постижения	88,5	65,9	↘
Сигурност, че ще можете да работите за тази организация толкова дълго, колкото желаете	85,4	76,1	↘
Заслужено признание за добре свършена работа	85,0	56,6	↘
Високи доходи	83,6	10,2	↘
Възможността да живеете на желано от Вас и семейството Ви място	77,0	78,3	↗
Възможност за самостоятелност	65,5	64,2	↘

Изборът да се работи в РБ очевидно е осъзнат и целенасочено направен. В тази посока е отбелязаното от 62%, че ще останат да работят на това място до пенсиониране (табл. 10). Само 6 души са посочили, че до 2 години възнамеряват да сменят работното място, а други 15 души – до 5 години (общо 9% от анкетираните).

Таблица 10. Оценка за степен на удовлетвореност относно извършваната в момента работа

	Дял на посочилите някаква степен на удовлетвореност („напълно удовлетворен“ и „по скоро удовлетворен“)
Служебните Ви отношения с прекия ръководител	79,6
Свободното време, което имате	69,9
Възможността да използвате максимално уменията и способностите си	66,4
Възможностите, които Ви предоставя, за развитие и издигане	56,6

Какво все пак задържа работещите в РБ на тяхната трудова позиция, въпреки не особено доброто заплащане и сравнително високата неудовлетвореност от други условия? Като фактор, който повлиява избора да се работи в РБ се откроява наличието на *възможности да се използват придобитите знания и умения* (66%), макар същото да е обяснимо – повечето респонденти са с придобито библиотечно образование и работят в библиотека, при това в елитна за сектора – регионална. Но значително натрупване на отговори се наблюдава в позиция „*свободно време*“, с което анкетираните очевидно разполагат (70%). То може да се оцени като доста важно за тях, най-вероятно поради това, че са преобладаващо семейни жени на над средна възраст. Високият дял на отговорите относно свободното време подсказва обаче и проблем с количеството / качеството на извършваната работа, както и „мълчаливото съгласие“ да се „стои“ на дадената работа въпреки ниското заплащане и условията на труд. Според подадените отговори като най-важен фактор, влияещ върху избора да се остане на работа в РБ продължително време, все пак се очертава *служебните отношения с прекия ръководител* (80%). В тази посока е и отбелязаното от 66%, че прекият ръководител се интересува от тяхното състояние и развитие, съпричастен е и им помага.

В обобщение, отношенията с прекия ръководител, наличието на повече свободно време, наличието на възможност да се работи по придобитата специалност са най-вероятно причините, поради които работещите в РБ все пак остават продължително време именно на даденото място.

### *(В) Оценки на респондентите относно типа ръководител*

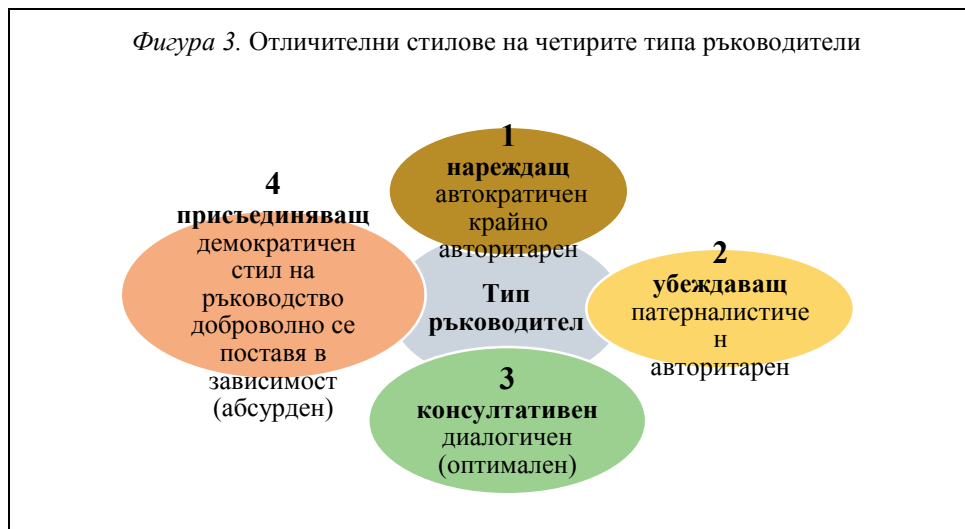
В анкетната карта за оценка бяха предложени четири типа ръководители:

- Ръководител 1. Обикновено взема своите решения бързо и ги съобщава на подчинените си ясно и категорично. Очаква от тях да изпълнят решенията му точно, без да възразяват.
- Ръководител 2. Обикновено взема своите решения бързо, но преди да ги възложи за изпълнение, се опитва да ги обясни подробно на подчинените си. Излага причините за вземането на решенията и отговаря на всички въпроси.
- Ръководител 3. Преди да вземе своите решения обикновено се консултира с подчинените си. Изслушва съветите, обмисля ги и след това обявява решението си. Очаква от всички да работят лоялно за осъществяването му, независимо дали е в съответствие с дадените от подчинените съвети.
- Ръководител 4. Когато трябва да бъде взето важно решение, обикновено свиква събрание – излага проблема и се опитва да постигне общо съгласие. Ако се постигне съгласие, приема общото мнение за решение. Ако съгласието е невъзможно, взема решението самостоятелно.

Във връзка с тях бяха предложени и няколко въпроса, свързани с предпочитанията от респондентите тип ръководител, оценката за непосредствения им ръководител, удовлетвореността от работата в РБ според качествата на техния ръководител.

Получените резултати относно *предпочитан и настоящ тип ръководител* очертават няколко интересни проблема. Първият от тях е свързан с характеристиките на предпочитаните типове ръководители (фиг. 3): близо 1/3 предпочитат да ги управлява авторитарен тип ръководител, а около 1/4 – абсурден тип ръководител. Вторият е свързан с оценката за настоящия тип ръководител: авторитарен се посочват в над 1/3 от случаите, абсурден – в близо 1/4 от случаите. Както се вижда, в количествено изражение може да се допусне, че има съвпадение между желан и

настоящ тип ръководител. Съпоставителният анализ обаче очертава *значително разминаване*, открояващо се най-вече при оценките относно абсурдния тип (предпочитан от близо 36%, но посочен като реален от близо 23%) и при оптималния тип (желан от близо 42%, но посочен като настоящ от 35%).



Във всички случаи може да се твърди, че респондентите нямат реална представа за предимствата и недостатъците на различните стилове за управление и ръководство. Освен това, повечето респонденти са готови/съгласни да работят под управлението на ръководител, използващ доказани от теорията и практиката неправилни стилове на управление. По-долу ще разгледаме аргументите в подкрепа на това твърдение.

#### *Какъв по-конкретно е предпочитаният тип ръководител?*

Както беше споменато, близо 42% са посочили, че предпочитат да ги ръководи човек, който преди да вземе своите решения обикновено се консултира с подчинените си; изслушва съветите, обмисля ги и след това обявява решението си; очаква от всички да работят лоялно за осъществяването му, независимо дали е в съответствие с дадените от подчинените съвети (ръководител от тип 3).

Други 36% обаче предпочитат ръководител, който: когато трябва да бъде взето важно решение, обикновено свиква събрание – излага проблема и се опитва да постигне общо съгласие; ако се постигне съгласие, приема общото мнение за решение; ако съгласието е невъзможно, взема

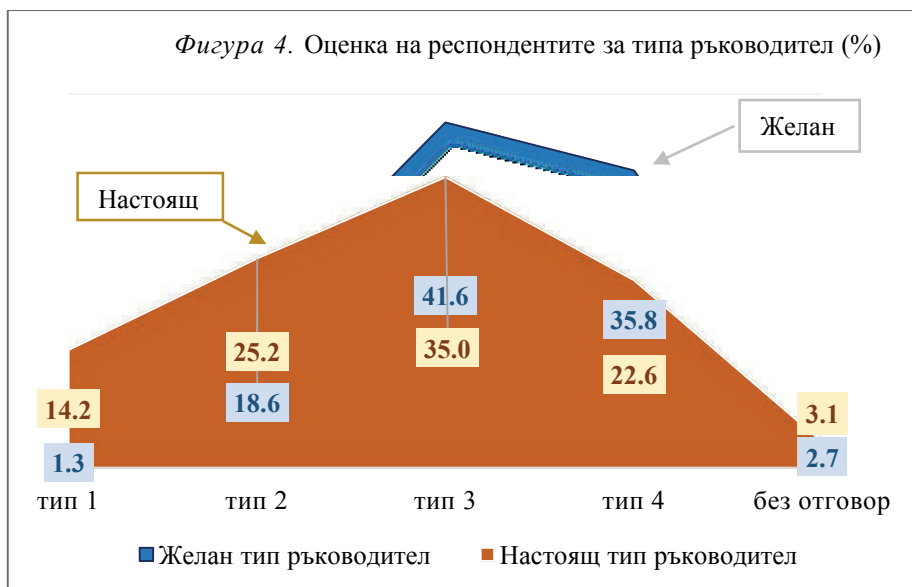
решението самостоятелно (ръководител от тип 4). Това е всъщност най-неудачния тип, който може да се определи като абсурден.

Колкото и да е странно, част от респондентите изрично са посочили желан от тях крайно авторитарен ръководител от тип 1 (1%) и авторитарен в някаква степен ръководител от тип 2 (19%), като 6-ма не са подали отговор. С други думи, минимум 20% категорично са заявили, че предпочитат някакъв авторитарен ръководител.

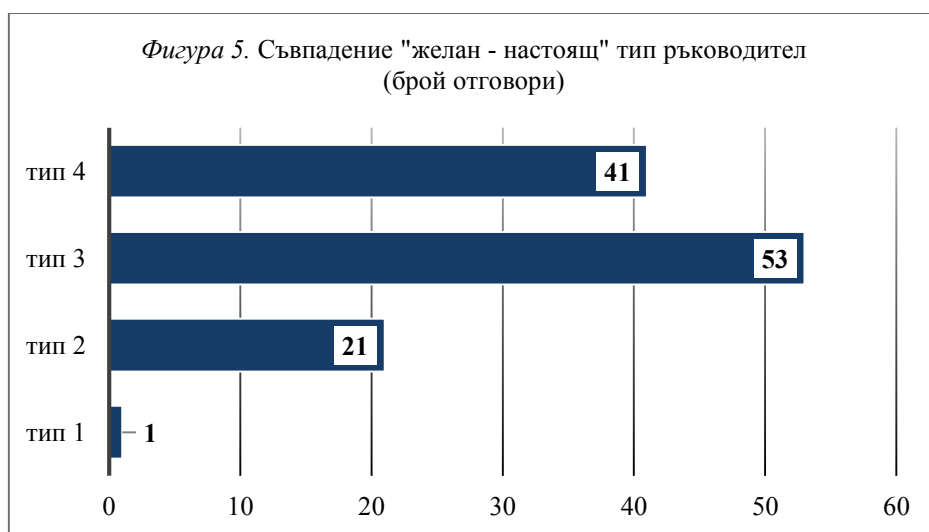
*Какъв тип ръководител е най-близък до този на фактическия/настоящия ръководител? Как се възприема прекия ръководител от работещите в РБ?*

Според 35% техният непосредствен ръководител е от тип 3, според други 25% – от тип 2, според трети 23% – от тип 4 (фиг. 4). С други думи, непосредствените ръководители в РБ преобладаващо са от тип 3, следвани от тип 2 и тип 4.

Всъщност, от получените данни след съпоставката на желано и реално се очертава *неблагоприятна картина за водещия тип ръководител* в РБ днес: около 1/3 са причислени към оптималния тип 3, но всички останали са или авторитарен тип (над 39%), или абсурден тип (близо 23%).

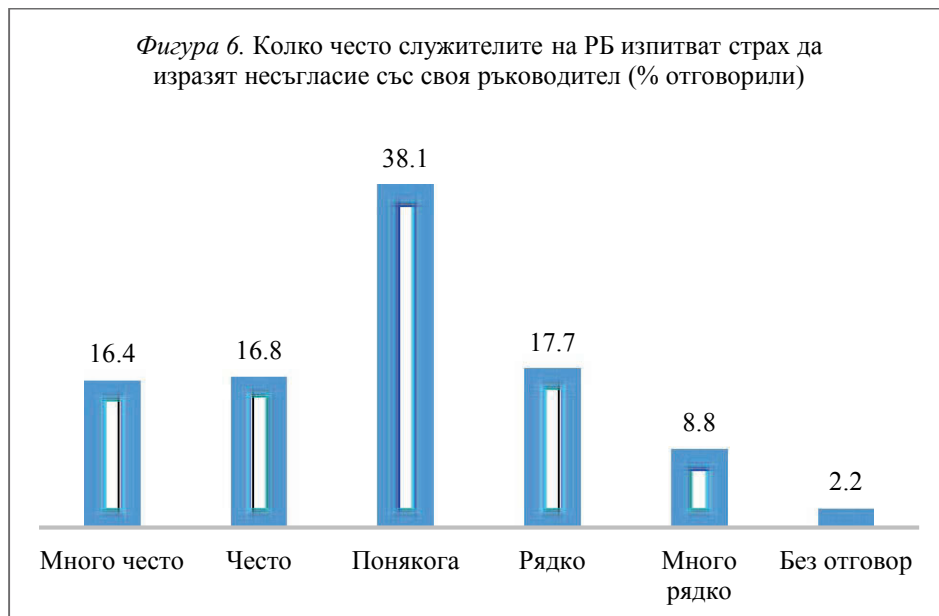


Преди да продължим, нека отново подчертаем, че 80% от респондентите са споделили съществуването на връзка между решението им да останат да работят в РБ и отношенията с прекия ръководител. Освен това, че в повечето случаи (66%) тези отношения са в подкрепа на тяхната работа, отличават се с разбиране, съпричастност и взаимопомощ. Тези резултати очевидно са в пряка връзка с регистрираните *116 случая на съвпадение* между предпочитан и фактически тип ръководители (желан и настоящ тип ръководител – така са отговорили 51% от всички анкетирани или 53% от подалите отговор 218 души (фиг. 5). В обратната посока обаче са приблизително половината от случаите (102 броя), при които се очертава *значимо разминаване* между предпочитан тип ръководител и този на настоящия ръководител.



Регистрираното разминаване между желано и реално относно типа ръководител има връзка и с един друг проблем: *наличие или отсъствие на притеснения да се изразява несъгласие с прекия ръководител*. Едва 9% са отговорили категорично, че много рядко в тяхната РБ служителите се страхуват да изразят несъгласие, а други 18% са отговорили на този въпрос с „рядко“ (общо 27%). Всички останали подали отговор (71%) са посочили *някаква степен на притеснение / страх* (фиг. 6).

Вярно е, че преобладава позицията „понякога“ (38%), но други 33% са заявили открито позиция в посока „често“ („много често“ и „често“). Това може да се обясни и с констатирания преобладаващ тип ръководител – авторитарния.



Идентифицирането на зависимостта между индикаторите „страх“ и „реален стил на ръководство на прекия ръководител“ очертава висока степен на напрежение за служителите, дължащо се най-вероятно на използвания от ръководителите стил на управление в изследваните РБ (табл. 11).

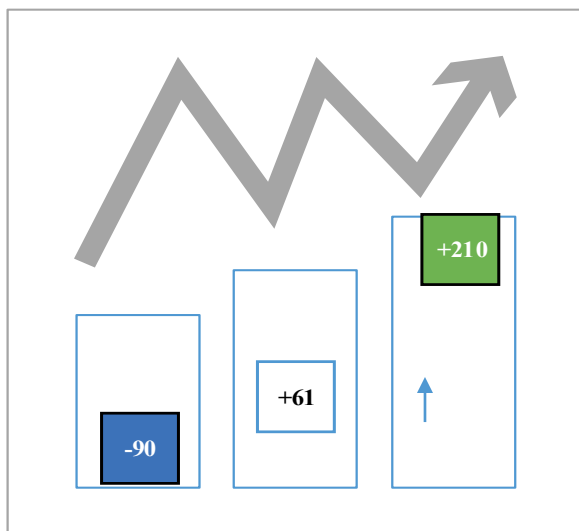
Таблица 11. Наличие на страх сред служителите в РБ според типа на прекия ръководител (%)

Тип ръководител	Страх да се изрази несъгласие		
	често	понякога	рядко
Ръководител 1	51,7	12,9	5,0
Ръководител 2	46,2	35,3	27,8
Ръководител 3	56,4	37,6	89,9
Ръководител 4	45,6	14,1	77,4



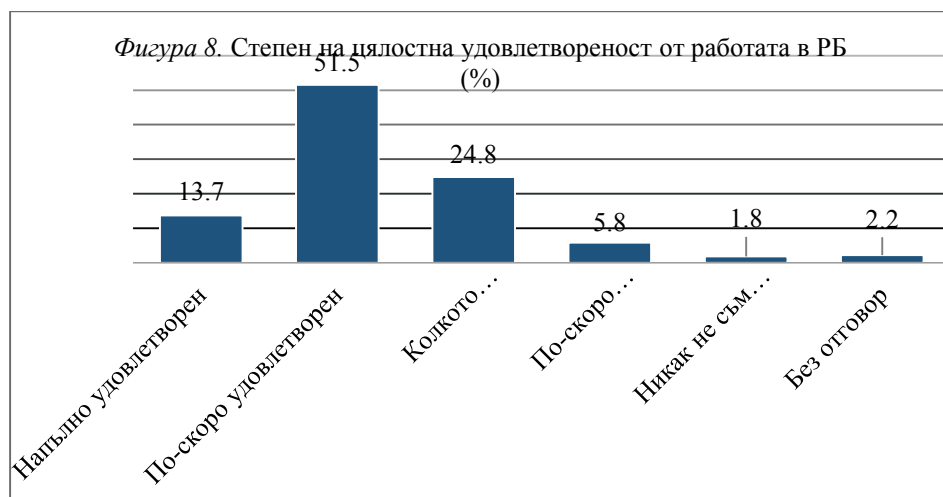
На база получените данни относно ИВД се очертава неблагоприятна властова дистанция в РБ (фиг. 7).

Фигура 7. Индекс на властова дистанция в РБ (2014 г.)



Дали притеснението (в една или друга степен) на част от анкетираните относно противопоставянето с ръководителя оказва влияние върху цялостната удовлетвореност от работата им в съответната РБ? (фиг. 8) Повечето са отбелязали позиция „по-скоро удовлетворен“ (52%), но едва 14% са споделили, че са напълно удовлетворени (общо 68% удовлетворени в някаква степен). Третата група отговори е доминирана от колебаещите се как да отговорят на зададения въпрос – 25% са отбелязали позиция „колкото удовлетворен, толкова неудовлетворен“ (56 респондента). В общо 51 случая се откроява *силна зависимост между изпитващите притеснение да се противопоставят на ръководителя и удовлетвореността им от работата в РБ*: в 16 от картите колебаещите се относно удовлетвореността са посочили, че се страхуват „много често“, в други 10 – „често“, а в 25 случая – „понякога“. Освен това, в 13 случая, посочили, че се страхуват „понякога“ и че са „колкото удовлетворени, толкова и не удовлетворени“ от работата си в РБ, отношението с непосредствения ръководител е „много важно“, за други 7 – „важно“, а за 3

случая – „понякога важно“ (общо 23 случая). С други думи, от всички анкетирани, колебаещи се как да оценят своята удовлетвореност от работата, която вършат в РБ, половината го свързват с качествата на непосредствения им ръководител и в известна степен изпитват страх да му се противопоставят. Ето защо още минимум 23 от колебаещите се на практика могат да бъдат причислени към по-скоро неудовлетворени или „притеснени да дават оценки“ относно цялостната удовлетвореност от работата им в РБ.



В обобщение, доминиращият профил на ръководителя в РБ е следния:

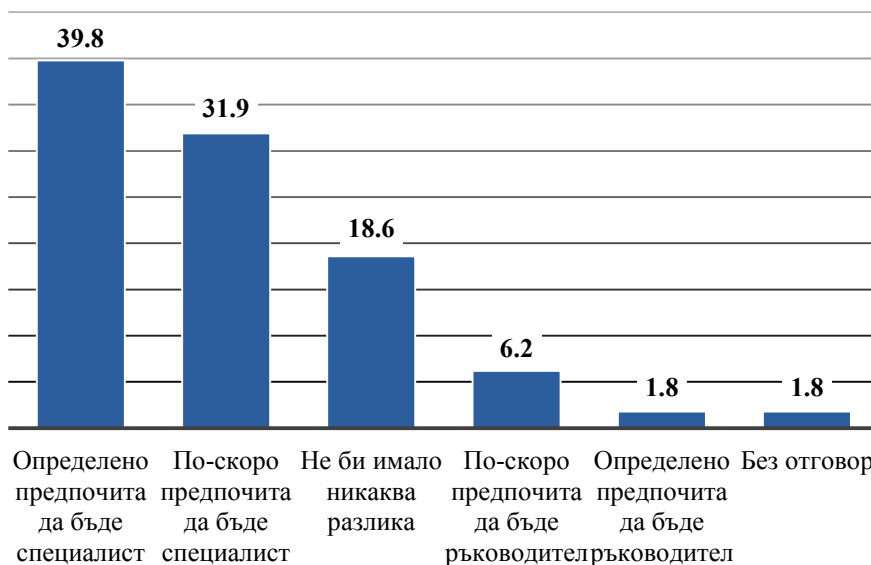
- най-често взема своите решения бързо и ги съобщава на подчинените си ясно и категорично;
- по-рядко свиква събрание, излага проблема и се опитва да постигне общо съгласие;
- понякога се опитва да ги обясни на подчинените си и излага причините за вземането на решенията, като е склонен да отговаря на въпроси;
- често взема решение самостоятелно.
- очаква от служителите да изпълнят решенията му точно, без да възразяват.

*(Г) Оценка за типа служител в регионална библиотека*

В анкетната карта бяха предвидени група въпроси, които могат да послужат като ориентир при определянето на доминиращия тип служител/библиотекар в РБ. Един от въпросите е свързан със значението на правилата и тяхното спазване. Отговорите на този въпрос са преобладаващо в посока „важни са и трябва да са закон“ (фиг. 9). Напълно съгласните и по-скоро съгласните са близо 52%. Други близо 33% се затрудняват да определят еднозначно позицията си по поставения въпрос. На какво се дължи това колебание? На чести практики, демонстриращи противоречие с правилата (продиктувани от организационния климат в РБ или породени от външни фактори) или на нещо друго?



Фигура 10. Оценка на въпроса "Ако сте изправен пред избор: да ви повишат и предложат да станете ръководител или да се издигнете в специалността си, кое от двете бихте предпочели при равни други условия" (%)



Повечето работещи в РБ не са властови тип: предпочитат предимно да повишат професионалните си умения, квалификацията си (72%), отколкото да се издигнат в кариерата като ръководители (фиг. 10). Едва в 4 случая (по-малко от 2%) е посочено еднозначно предпочитание към ръководни постове, а в други 14 случая (близо 6%) е посочено „по-скоро бих предпочел да бъда ръководител“ (общо около 8%).

Преобладаващият дял респонденти (близо 64%) споделят, че в тяхната организация *хората предпочитат задачи, свързани със сигурни резултати и без излишен риск* (табл. 12). От друга страна, 69% заявяват, че в тяхната организация разумните промени могат да разчитат на подкрепа. От тези две съвкупности с отговори може да се направи заключението, че в РБ преобладаващо работят хора, които не са любители на „екстремни преживявания“, не са склонни на големи рискове и търсят „разумни“ решения на възникнали въпроси.

Таблица 12. Нагласи на респондентите към работната среда

	Дял на посочилите като вярно („напълно вярно“ и „поскоро вярно“)
В нашата организация разумните промени могат да разчитат на подкрепа	69,0
В нашата организация хората предпочитат задачи, свързани със сигурни резултати (без излишен риск)	63,7
Нашата организация успява да задържи хората, които са ѝ необходими	48,2
Нашата организация успява да привлече хора, чиито ценности съвпадат с тези на организацията	44,7
Нашата организация оценява по достойнство служителите, които допринасят за нейния успех (вкл. като ги повишава)	44,2
В нашата организация промените срещат голяма съпротива	27,0
При нас новаторите постоянно са притискани от правилата	23,0
При нас новаторите се чувстват независими от правилата	17,7
Може да се твърди, че в нашата организация много хора предпочитат задачи, свързани с несигурни резултати (при пресметнат риск)	10,2

Според преобладаващите отговори по различни въпроси от анкетната карта се очертава следния доминиращ профил (портрет) на служител в РБ:

- жена на възраст над 45 години (по близо до 50-те);
- с висше образование (бакалавърска и/или магистърска степен);
- с над 20 години трудов стаж;
- с над 15 години стаж в РБ;
- предпочита правилата да се спазват стриктно;
- предпочита сигурните резултати и не обича да рискува;
- без опит като ръководител и без предпочитания към заемането на ръководни позиции;

- цени високо съпричастността, разбирането и помощта, оказвани от прекия ръководител в работата;
- представата за типа ръководител в повечето случаи съвпада с този на реалния ръководител;
- често пъти изпитва страх или притеснение да се противопостави на решение на ръководителя.

### Обобщение

Данните от проведеното проучване могат да послужат за идентифициране на тенденции относно организационната култура в РБ (например властовата дистанция по ИВД), но също така за извеждане на типични профили на заетите в тях (фиг. 11).

Фигура 11. Оценка за властовата дистанция в регионалните библиотеки през 2014 г.

Ръководител в РБ	Служител в РБ
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Преобладаващо авторитарен, понякога абсурдно демократичен, по-рядко диалогичен.</li> <li>• Обикновено взема своите решения бързо и ги съобщава на подчинените си ясно и категорично. Понякога се опитва да ги обясни на подчинените си и излага причините за вземането на решенията, като е склонен да отговаря на въпроси. По-рядко свиква събрание, излага проблема и се опитва да постигне общо съгласие. Често взема решенията самостоятелно.</li> <li>• Очаква от служителите да изпълнят решенията му точно, без да възразяват.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Жена на възраст по-близо до 50-те с висше библиотечно образование (бакалавърска и/или магистърска степен).</li> <li>• С над 20 години трудов стаж и с над 15 години стаж в РБ.</li> <li>• Предпочита правилата да се спазват стриктно, като залага на сигурните резултати и не обича да рискува.</li> <li>• Цени високо свободното време на заеманото работно място.</li> <li>• Без опит като ръководител и без предпочитания към заемането на ръководни позиции.</li> <li>• Желаете съпричастност, разбиране и помощ от прекия ръководител в работата.</li> <li>• Често изпитва страх/притеснение да се противопостави на решение на ръководителя.</li> </ul>

### Възприемане на прекия ръководител

- Доминиращи тип 1 и тип 2 (авторитарен – крайно или отчасти)

### Предпочитан тип ръководител

- Доминиращи тип 3 и тип 4 (диалогичен или демократичен)

### Наличие на притеснение/страх у служителите

- Доминиращи често и понякога



### Неблагоприятна властова дистанция

Съпоставката между двата профила (ръководител, служител) формално демонстрира някаква степен на съвпадение. Съвпадението обаче може да се оцени като сочещо негативна посока: авторитарност от страна на ръководителите, страх и нерешителност от страна на служителите. Всичко това се отразява на стойността на ИВД, но е и сигнал, че върху процесите в РБ въздействат неблагоприятни фактори, свързани с установената организационна култура.





ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## БИБЛИОГРАФСКИ ДАННИ В СЕМАНТИЧНИЯ УЕБ

МИЛЕНА МИЛАНОВА

*Milena Milanova*. BIBLIOGRAPHIC DATA ON THE SEMANTIC WEB

Bibliographic data produced by different cultural organizations are essential part of the web. Many of these data aren't available for indexing and retrieval by searching engines. The new approach of Link Data on the web is a possibility to change this state. How this is possible and what are the ways to put the bibliographic data on the semantic web are the main questions which answer try to find this paper. Bulgarian libraries must be part of the new processes in world of changing data on the web.

През последното десетилетие все по-често говорим за семантичен уеб и то все по-често в контекста на данните, създавани от библиотеки, библиографски агенции, архиви, музеи, издателства. Провокацията е свързана с развитието на ИКТ технологиите по отношение на създаване на разбираемо за машините съдържание в уеб. През 2001 г. Tim Berners-Lee, James Hendler и Ora Lassila<sup>1</sup> представят идеята за свързването на данните в уеб пространството, по начин, който да позволи тяхното манипулиране от компютрите според съдържанието им. За да функционира семантичният уеб компютрите трябва да имат достъп до структурирани колекции от информация и набор от правила, които да позволяват „автоматизираното разсъждаване“.

---

<sup>1</sup> **Berners-Lee, Tim, Hendler, James, Lassila, Ora.** The Semantic Web. A new form of Web content that is meaningful to computers will unleash a revolution of new possibilities. In: *The Scientific American* [online] 17 May 2001 [Viewed on 15.07.2015]. Available from: <http://www.cs.umd.edu/~golbeck/LBSC690/SemanticWeb.html>

Два са основните пътища, чрез които се реализира семантичния уеб: свързване на данните в него или това са свързаните данни (Linked Data); създаване и добавяне в уеб на установени предварително набори от данни в определен контекст. Постепенното осъществяване и развитие на идеята е видимо в облака на отворените свързани данни (Linked Open Data Cloud, LOD).

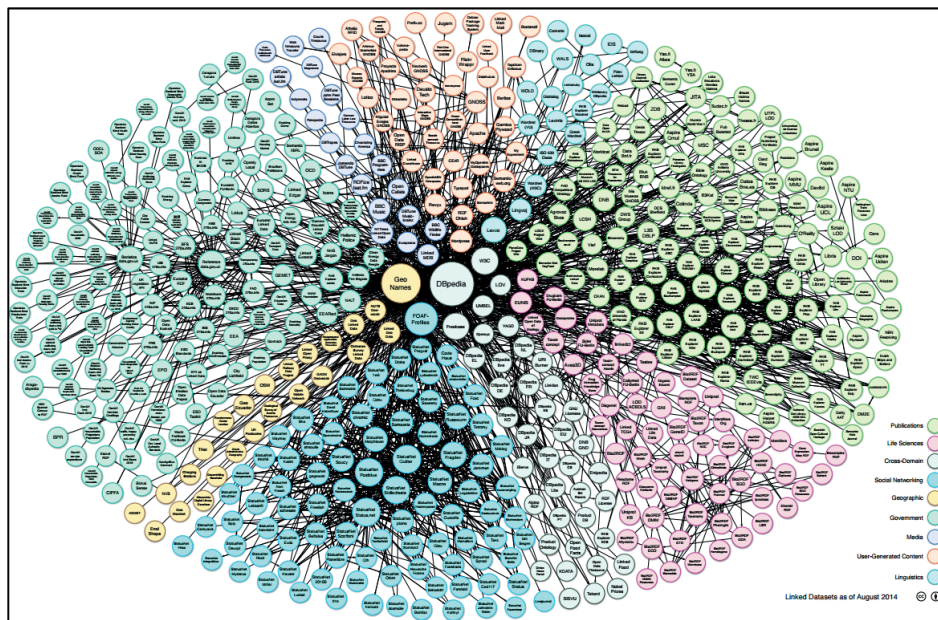


Схема 1. Диаграма на Облак на отворени свързани данни (LOD Cloud) към април 2014 г.<sup>2</sup>

Библиотеките са особено заинтересовани от тези процеси защото библиотечните каталози и данните в тях, така както ги познаваме, са високо структурирани, изработени са от специалисти и в този смисъл са подготвени да бъдат част от процеса по създаване на свързани данни, което ги поставя като основен участник в реализирането на семантичния уеб<sup>3</sup>. На прага сме, а и дори можем да твърдим, че вече се осъществява нова радикална промяна в света на библиотечните и библиографските данни, промяна сравнима с тази от 70-те години на миналото столетие,

<sup>2</sup> **The Linking Open Data cloud diagram** [online]. [Viewed 12.07.2015]. Available from: <http://lod-cloud.net/>

<sup>3</sup> **Coyle, Karen.** *Linked Data Tools. Connecting on the*. Chicago, ALA, 2012. Library Technology Report, Vol. 48, N 4. p. 10.

когато за първи път се реализира машинната обработка и създаването на автоматизирани библиотечни каталози. От този период насетне ИКТ технологиите все по-активно навлизат в различните библиотечни процесите и се превръщат във все по-важен инструмент за осъществяването на активни комуникационни връзки между света на библиографската информация и потребителите<sup>4</sup>.

Технологиите, които позволяват да се реализира идеята на семантичния уеб са маркиращият език XML (eXtensible Markup Language) и структура за описание на ресурс RDF (Resource Description Framework)<sup>5</sup>.

XML е маркиращ език, създаден, за да описва данните в уеб. Той е независим от специфичен хардуер или софтуер и позволява данните да бъдат управлявани. XML предлага гъвкава рамка, синтаксис за описване на документална структура и метаданни за съхраняване и предаване на документи<sup>6</sup>. Създаден е за да опрости съхранението и споделянето на данни. Описани със синтаксиса на XML всички данни са достъпни за ползване и интерпретиране от всякакъв вид устройства (компютри, гласови машини, мобилни устройства и др.). Синтаксисът е много прост и лесен за употреба. Изисква информацията да бъде заградена с етикети (например <catalog>), които трябва да бъдат отварящ и затварящ и се влагат един в друг, така че се получава йерархична организация на информацията. Езикът указва само как да бъдат използвани етикетите или определя единствено какви са данните, без да се посочва информация за тяхното съдържание или употреба. Създават се схеми XML (XML DTD, XML Schema) или допълнителни разширения, които разписват синтактични правила, определящи кои етикети и къде могат да бъдат прилагани и използвани, както и тяхното значение или семантика. Схемата, на която отговаря един XML документ се посочва в началото и следва определения синтаксис<sup>7</sup>.

---

<sup>4</sup> **Guerrini, Mauro, Possemato, Tizian.** Linked data: a new alphabet for the semantic web. In: *JLIS*, Vol. 4, N 1, (Gennaio/January) 2013, p. 77–78.

<sup>5</sup> **Харизанова, Оля.** Новите измерения на World Wide Web и предизвикателствата пред библиотеките. В: *Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски"* [онлайн], Философски факултет, Книга Библиотечно-информационни науки, 2, 2010, с. 135–136. [Прегледан на 15.07.2015]. Достъпен от: [https://research.uni-sofia.bg/bitstream/10506/316/1/OHarizanova\\_godishnik.pdf](https://research.uni-sofia.bg/bitstream/10506/316/1/OHarizanova_godishnik.pdf)

<sup>6</sup> **Миланова, Милена.** *Българската каталогизация в глобалното информационно пространство на XXI век.* [онлайн] *Анализи, стратегии, перспективи.* Дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ / Научен ръководител доц. д-р Татяна Янакиева. София, 2008. с. 95. [Прегледан на 15.07.2015]. Достъпен от: <https://research.uni-sofia.bg/handle/10506/1089>

<sup>7</sup> **W3School.com** [online] <http://www.w3schools.com/default.asp>

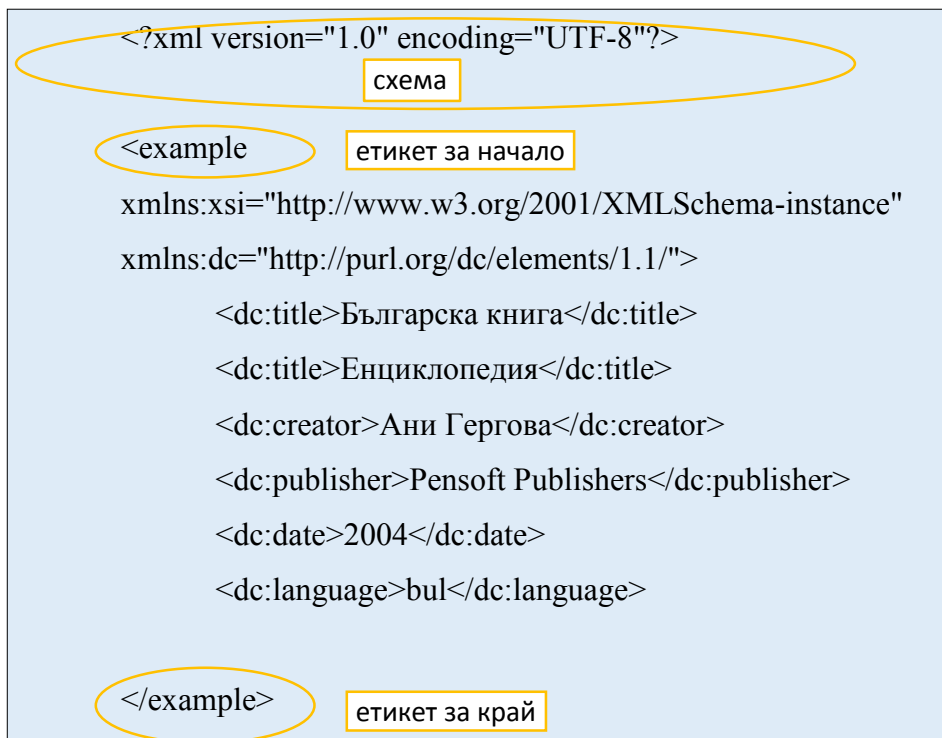


Схема 2. Пример за описание на документ с XML синтаксис.

Семантиката на един уеб документ е възможно да бъде представена чрез модела RDF. Това е среда, структура или стандарт за описание на ресурсите в уеб пространството. RDF характеризира семантично ресурсите и връзките между тях<sup>8</sup> или лексиката на RDF описва връзките. RDF е създаден от консорциума W3C и е разработен като модел от данни за представяне на метаданни, които се отнасят до уеб страниците и тяхното съдържание, използвайки синтаксиса на езици или формати (например, RDF/XML), правейки ги не само машинночетими, а също така и машинноразбираеми. Формално RDF е модел от данни, представящ ресурси, техните свойства и стойностите на тези свойства. RDF създава структура, която позволява свойствата на един ресурс да бъдат описани чрез посочване на друг ресурс<sup>9</sup>.

<sup>8</sup> **Guerrini, Mauro, Possemato, Tizian.** Linked data: a new alphabet for the semantic web. In: *JLIS*, Vol. 4, N 1, (Gennanio/January) 2013, p. 80

<sup>9</sup> **Миланова, Милена.** *Българската каталогизация в глобалното информационно пространство на XXI век* [онлайн]. *Анализи, стратегии, перспективи.* Дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор”. Научен

Синтаксисът на RDF изисква прилагане на концепцията на уникалните идентификатори (Uniform Resource Identifier URI\*) на ресурсите в интернет, което позволява тяхното отличаване при използва-нето им в разнообразен контекст, така че той да може да бъде търсен, използван, свързан и изобщо манипулиран от различни системи<sup>10</sup>. RDF описва всеки един ресурс чрез неговия уникален идентификатор като посочва свойствата и стойността на тези свойства.

При съставянето на описанието е особено важно пространството на имената (namespace), което използва RDF, тъй като всеки елемент се предшества от етикет, асоцииращ го към определено пространство на имената, което не е създадено за целта на описанието, а използва наименования от различни стандарти, схеми с метаданни, модели. По този начин се постигат две цели: към името на елемента се присъединява съществуващата дефиниция; елементи от различни схеми могат да бъдат използвани заедно. RDF използва пространство на имената, осигурено от XML. Имената са дефинирани веднъж, когато се отнасят до URI, който осигурява името и свързва към началния идентификатор, използван, за да аотира всяко име в RDF спецификацията, дефинирайки оригинала на отделното име. Чрез осигуряването на кодиращ синтаксис и XML-пространство на имената, RDF прави метаданните недвусмислени. Постига се смесване на набори от елементи в дадено описание на метаданни без да има опасност от изпадане в противоречие при употребата на имената на елементите. Един елемент може да се основава на част от дадено пространство на имената (например Dublin Core), като няма опасност да започне да си противоречи с елемент със същото име от друго пространство на имената. RDF е в състояние да обхване семантично описателните стандарти за голям набор от елементи от метаданни, създадени от голям брой потребителски общности и да ги съвместява.

---

ръководител доц. д-р Татяна Янакиева. София, 2008, с. 107–108. [Прегледан на 15.07.2015]. Достъпен от: <https://research.uni-sofia.bg/handle/10506/1089>

\* URI представлява поредица от символи, които позволяват да се идентифицира името на ресурс. Идентификатора, позволява взаимодействие с ресурс в уеб чрез използването на специфичен протокол. Най-популярната форма на URI е URL (Uniform Resource Locator) познат като уеб адреса на даден ресурс.

<sup>10</sup> **Guerrini, Mauro, Possemato, Tizian.** Linked data: a new alphabet for the semantic web. In: *JLIS*, Vol. 4, N 1, (Gennanio/January) 2013, p. 78

Бихме могли да твърдим, че уеб е глобална мрежа от свързани изявления. Връзките между тях са качествени, а не случайни. Всяко едно изявление може да бъде сведено до описание на модел, включващ в себе си ресурс (уеб-сайт, изображение, човек, град, абстрактни понятия и др.), свойство и стойност, което е в основата на средата RDF и се отнася до „обектно-свързан“ модел, основаващ се на идеята за създаване на декларация за уеб-ресурси под формата на израз: субект–предикат\*–обект или RDF триплет (RDF triple). За означаването на елементите във всеки

```
<?xml version="1.0"?>

<rdf:RDF
  xmlns:rdf=http://www.w3.org/1999/02/22-rdf-syntax-ns#
  xmlns:dc="http://purl.org/dc/elements/1.1/">

  <rdf:Description rdf:about="http://www.w3schools.com">
    <dc:description>W3Schools - Free tutorials</dc:description>
    <dc:publisher>Refsnes Data as</dc:publisher>
    <dc:date>2008-09-01</dc:date>
    <dc:type>Web Development</dc:type>
    <dc:format>text/html</dc:format>
    <dc:language>en</dc:language>
  </rdf:Description>
```

Схема 3. Пример за използване на пространството на имената на стандарта

---

\* В логиката това, което се изказва, съобщава, твърди или отрича в съждението на неговия субект.

триплет се използват уникалните идентификатори. Изявлението се изразява в RDF под формата на граф\*, в който върховете са обекта и субекта, а чрез свързващи дъги се изразява отношението.

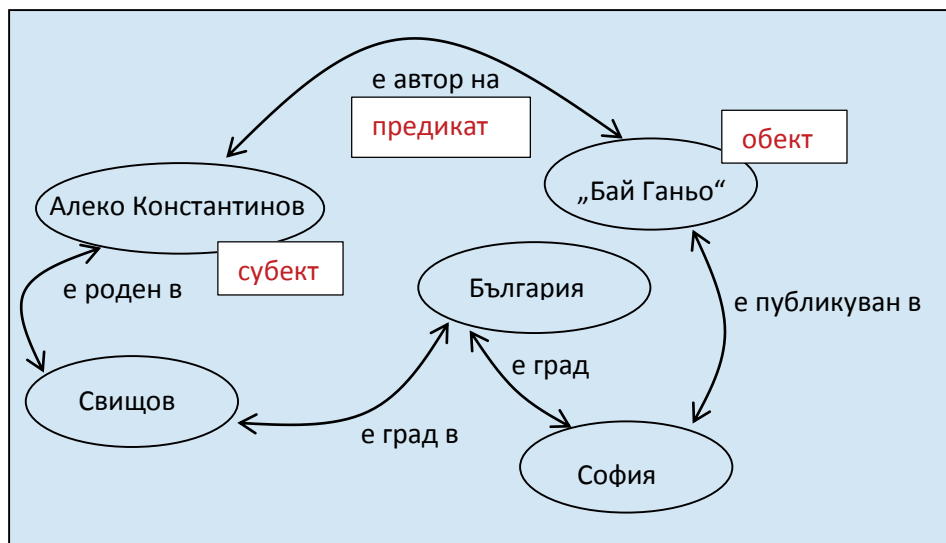


Схема 4. Пример за изразяване на свързани RDF триплети.

В семантичния уеб изявлението ще бъде:

<идентификатор за *Алеко Константинов*>

<идентификатор за „*е автор на*“>

<идентификатор за „*Бай Ганьо*“>

При използването на реалните кодове изявлението ще изглежда по следния начин:

<<http://viaf.org/viaf/22183765>>

<<http://rdvocab.info/roles/author>>

<<http://worldcat.org/entity/work/id/3237700>><sup>11</sup>.

Всяко твърдение изразено чрез RDF триплет, може да бъде генератор на нова информация. Това води до нарастване на твърденията (набори от данни) в различни области на приложение, които се преплитат постоянно. Все повече твърдения или данни се представят в уеб и са сво-

\* Абстрактна структура, която представя връзките между отделните елементи на дадено множество. В компютърните науки е абстрактна структура от данни.

<sup>11</sup> Coyle, Karen. *Understanding the Semantic Web: Bibliographic Data and Metadata*. Chicago, ALA, 2010. Library Technology Report, Vol. 46, N 1. p. 26

бодно достъпни, обогатяват се и се превръщат в категоризирана информация (словници, речникови състави в определени области). В света на библиографската информация този принцип е приложен в изследванията на ИФЛА за функционалност на записите\*, което доведе до промени в основните нормативни документи\* в библиотеките, свързани с описателното и съдържателното представяне на ресурсите, обект на библиотечните и библиографските системи. Всъщност трябва да отчетем, че всички участници в процеса на създаване, опазване и управление на културното наследство на света са засегнати от този процес и все по-активно работят в посока съвместяване на усилията по представяне на обектите, които притежават в уеб пространството и тяхното включване в семантичния уеб<sup>12</sup>.

За функционирането на този механизъм е необходима технологична инфраструктура, която да се използва за уникалното идентифициране на обектите и в която приложните програми да могат да разпознават тези обекти, да извършват асоциации и еквивалентност между тях или да бъде представена семантиката, значението на твърдението. За целта са необходими именно словници, речникови състави, в които да се представят понятия, имащи еднозначен смисъл във всякакъв контекст, таксономия (йерархически организиран списък с термини) и онтология, която да укаже термините, според определена концепция и отношенията между тях в конкретна предметна област и определен контекст<sup>13</sup>.

Примери за речници и онтологии, познати в библиотечната сфера, са FOAF и SKOS. Онтологията FOAF<sup>14</sup> или Friend Of A Friend се използва за описание на лица, техните дейности, връзки с други хора или неща. Тя е много полезна за структурирането на контролни файлове.

---

\* Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR), Functional Requirements for Authority Data (FRAD), Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD). Изследванията се основават на „обектно-свързан“ модел на обектите, атрибутите и връзките в библиографските и контролните записи.

\* Международни принципи на каталогизацията (ICP), Международен стандарт за библиографско описание (ISBD), Описание на ресурс и достъп до него (RDA)

<sup>12</sup> Вж. **Миланова**, Милена. Каталогизацията в дигиталната епоха. В: *Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“* [онлайн]. Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки, 6, 2014, с. 23–32 ; **Миланова**, Милена. Дейности по каталогизация в международен контекст. В: *ББИА онлайн*, III, 2013, № 1, с. 22–24

<sup>13</sup> **Guerrini**, Mauro, **Possemato**, Tizian. Linked data: a new alphabet for the semantic web. In: *JLIS*, Vol. 4, N 1, (Gennanio/January) 2013, p. 83–84

<sup>14</sup> **FOAF** [онлайн]. Available from: <http://www.foaf-project.org/>



SKOS<sup>15</sup> или Simple Knowledge Organization System е семейство от формални езици, създадени за представяне на тезауруси, класификационни схеми, таксономии, предметни рубрикатори и всякакъв тип контролирани речници. Това е една от първите структури реализирани на основата на RDF. ИФЛИА поддържа проекти за публикуване на стандартите си в RDF чрез създаването на речников състав и онтологии за FRBR, FRAD, FRSAD и ISBD. Тези речникови състави са публикувани в регистъра за отворените метаданни Open Metadata Registry<sup>16</sup>. Там също така е представен и речниковият състав на англо-американските правила за каталогизация „Описание на ресурс и достъп до него“ (Resource Description and Access, RDA<sup>17</sup>).



Схема 5. Наборът от данни на ISBD, публикуван в OMR.

<sup>15</sup> **SKOS Simple Knowledge Organization System - Home Page** [online]. Available from: <http://www.w3.org/2004/02/skos/>; Вж. и Дипчикова, Александра, Тотоманова, Антоанета. Промените в системите за организация на знанието – предизвикателство към българската библиотечна общност. В: *Потребностите на информационното общество и библиотеките: хармония или конфликт?*. Доклади от XXI нац. год. конф. на ББИА, Благоевград, 9–10 юни 2011. София, 2012, с. 68–78. Достъпно и от: [http://www.lib.bg/publish/BBIA/sbornik\\_konf\\_2011.pdf](http://www.lib.bg/publish/BBIA/sbornik_konf_2011.pdf)

<sup>16</sup> **Open Metadata Registry** [online]. Available from: <http://metadataregistry.org/>  
Място, създадено от W3C за подкрепа и използване на контролирани речници и където се преставят и съхраняват онтологии от различни области.

<sup>17</sup> **RDA toolkit** [online]. Available from: <https://access.rdatoolkit.org/>

През 2006 г. Тим Бърнърс-Лий (Tim Berners-Lee) представя идеята за свързаните данни, която показва начина за изграждане на семантичния уеб<sup>18</sup>. Той определя четири правила за създаване на свързани данни: „използвай URI като наименование на нещата; използвай HTTP URI, така че наименованията да могат да бъдат търсени от хора; когато някой търси URI, осигури достатъчно полезна информация, чрез използването на стандарти (RDF, SPARQL<sup>\*</sup>); включи връзки към други URI, така че да могат да се разкриват повече неща.“ (прев. е мой – ММ). Акцентът е върху използването именно на уникалните идентификатори, които са ключовият елемент за реализиране на идеята за свързани данни.

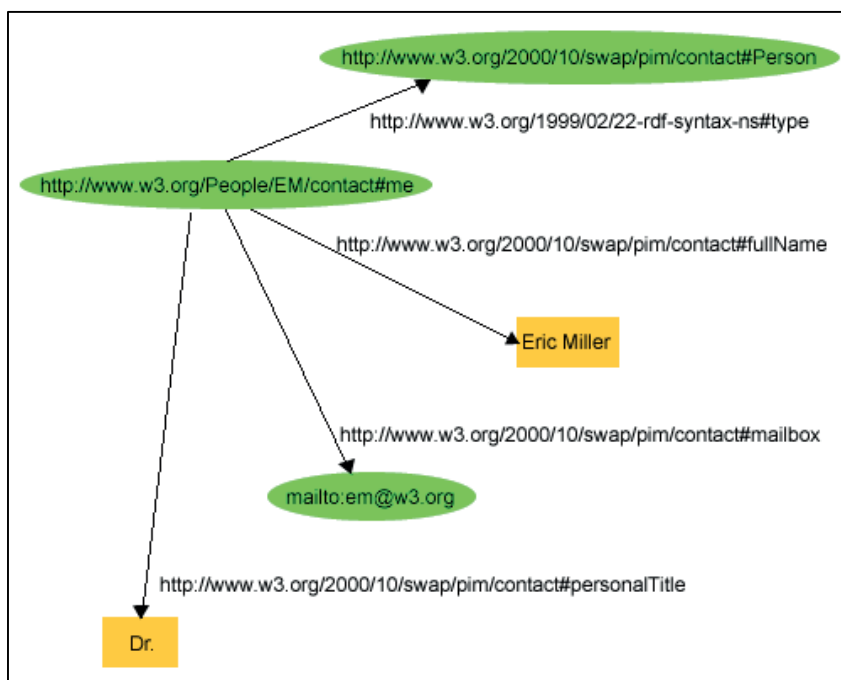


Схема 6. Граф RDF описващ лице<sup>19</sup>.

В примера по-долу Eric Miller, като индивид, се идентифицира с уникален идентификатор `http://www.w3.org/People/EM/contact#me`; това,

<sup>18</sup> **Berners-Lee**, Tim. *Linked Data* [online]. 2006-07-27, Last change: 2009/06/18 18:24:33. Available from: <http://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>

<sup>\*</sup> Команден език разработен за свързаните данни.

<sup>19</sup> **RDF Primer** [online]. Available from: <http://www.w3.org/TR/2004/REC-rdf-primer-20040210/#figure4>

че той е човек се идентифицира с <http://www.w3.org/2000/10/swap/pim/contact#Person>; различни негови свойства, качества, се идентифицират с <http://www.w3.org/2000/10/swap/pim/contact#mailbox>; стойността на тези свойства е например пощенския адрес <mailto:em@w3.org>.

Същият граф може да се изрази с помощта на език RDF/XML:

```
<?xml version="1.0"?>
<rdf:RDF xmlns:rdf=http://www.w3.org/1999/02/22-rdf-syntax-ns#
    xmlns:contact="http://www.w3.org/2000/10/swap/pim/contact#">

  <contact:Person
rdf:about="http://www.w3.org/People/EM/contact#me">
    <contact:fullName>Eric Miller</contact:fullName>
    <contact:mailbox rdf:resource="mailto:em@w3.org"/>
    <contact:personalTitle>Dr.</contact:personalTitle>
  </contact:Person>

</rdf:RDF>
```

Схема 7. RDF/XML<sup>20</sup>.

Създаването на свързани данни означава да се изрази значението на информацията, правейки я възможна за споделяне сред различни приложения и използваема от приложения, различни от тези, за които тя е била първоначално създадена. Това означава, че свързаните данни са подход, който дава добра отправна точка за постигане на стратегическата цел – библиотечните данни да са достъпни за търсене от всякакви инструменти<sup>21</sup>. Свързаните данни позволяват в уеб да се публикуват данни във формат, който осигурява възможност те да бъдат четени, интерпретирани и най-вече разбирани от машините и чието значение е експлицитно

<sup>20</sup> Пак там.

<sup>21</sup> **Guerrini, Mauro, Possemato, Tizian.** Linked data: a new alphabet for the semantic web. In: *JLIS*, Vol. 4, N 1, (Gennanio/January) 2013, p. 77–78

дефинирано с помощта на наниз (поредица) от думи и маркери. Създава се мрежа от свързани данни, които принадлежат на първосъздателя на основния текст, свързват се с други външни набори от данни, които са извън създателя на основния текст, в контекста на постоянно нарастващи връзки. След това те се представят в облак с отворени свързани данни (LOD)<sup>22</sup>.

Традиционният библиографски запис е съставен от стойностите на множество атрибути или характеристики, асоциирани с библиографски обект – например заглавие или физически описание. Възможно е това описание да се разложи в запис от отделни RDF триплети. Добавяйки ги към пространството на семантичния уеб и установявайки еквивалентност между различните идентификатори за отделните библиографски обекти, ще се постигне и повиши ползата им и чрез допълването на триплети и от други общности като издатели, книжари, онлайн енциклопедии, социални сайтове, архиви, музеи<sup>23</sup>. Анализирайки облака на отворените свързани данни може да се види, че част от него се състои от данни, създавани и имащи отношение към библиотечното пространство.

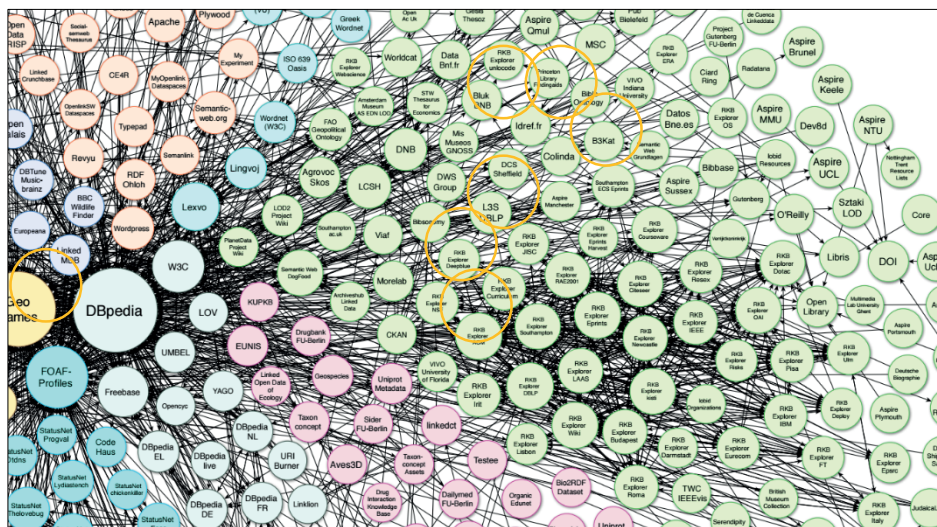


Схема 8. Примери за различни речникови набори в LOD<sup>24</sup>.

<sup>22</sup> Пак там, p. 67

<sup>23</sup> **Dunsire, Gordon, Willer, Mirna.** Standard library metadata models and structures for the Semantic Web. In: *Library Hi Tech News*. Emerald Group Publishing Limited, 2011, № 3, p. 7–8

<sup>24</sup> **The Linking Open Data cloud diagram** [online]. [Viewed 12.07.2015]. Available from: <http://lod-cloud.net/versions/2014-08-30/lod-cloud.svg>

Непрекъснатото добавяне на данни в LOD обогатява възможностите за търсене и свързване на информация. С представянето на данните от библиотечните каталози в уеб пространството то ще се обогати с множество интересна и сигурна информация, която до този момент не е била достъпна. Възможността да се свързват данни и да се извлича смисъл от тях, изостря още повече проблема с произхода на тези данни. Библиотеките, традиционно създават информация, която е проверена и на която може да се разчита. Така например VIAF (The Virtual International Authority File) представлява набор от контролирани речници (национални контролни файлове) на имената на лица и колективни органи, създавани и поддържани от националните библиографски агенции на различни страни. Имената от един речников състав си кореспондират с имената от други речници и всички тези набори от имена и връзки са достъпни като свързани данни<sup>25</sup>.

В библиотечното пространство се разработват различни модели и проекти, които представят библиотечните данни като свързани данни. През 2011 г. Библиотеката на Конгреса на САЩ, Библиотеката на университета Станфорд и консорциума W3C представят работата си по свои проекти, които целят да направят лесно достъпни и отворени библиотечните библиографски данни<sup>26</sup>. Европейска също създава модел за представяне на данните в LOD. Тя преработва своя модел на метаданни, като го прави да отговаря на изискванията за създаване на свързани данни<sup>27</sup>. Британската библиотека реализира свой модел на свързани данни. Тя използва различни съществуващи речникови състави и онтологии като VIAF, предметния рубрикатор на Библиотеката на Конгреса (Library of Congress Subject Headings, LCSH), GeoNames (база от данни с географски наименования), кодовете на страните и езиците в MARC, Dewey.info (основни класове от класификационната схема на Дюи) и др. През 2013 г. този модел е приет за национална информационна инфраструктура на Великобритания<sup>28</sup>.

---

<sup>25</sup> **Dunsire, Gordon, Willer, Mirna.** Standard library metadata models and structures for the Semantic Web. In: *Library Hi Tech News*. Emerald Group Publishing Limited, 2011, № 3, p. 9

<sup>26</sup> Това са проектите: BIBFRAME (<http://www.loc.gov/bibframe/>); Stanford Linked Data Project (<https://lib.stanford.edu/stanford-linked-data/>); W3C Library Linked Data Incubator Group (<http://www.w3.org/2005/Incubator/lld/>)

<sup>27</sup> Първоначалният модел е The Europeana Semantic Elements specification, който е преработен на Europeana Data Model (EDM).

<sup>28</sup> **Linked Open BNB.** In: *British Libraray* [online]. [Viewed on 24.07.2015]. Available from: <http://www.bl.uk/bibliographic/datafree.html>; Path: Home; Collection Metadata; Data Services; Free data

Организации като ИФЛА, Комитетът по развитие на RDA, Британската библиотека, Библиотеката на Конгреса на САЩ, OCLC са водещите организации, които подкрепят и развиват идеята за представянето и участието на библиотеките в изграждането на свързаните данни и семантичния уеб. Пред българската библиотечна общност стои предизвикателството да стане част от тези процеси. Необходимо е усилено да работим по стандартизирането на библиотечните и библиографските ни данни, да изграждаме своите бази от данни, следвайки правилата и изискванията на водещите библиотечни организации и не на последно място да подготвим, споделим и представим своите бази от данни в общото уеб пространство.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

**ДИГИТАЛНИТЕ АРХИВНИ КОЛЕКЦИИ И ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ В  
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ И ЛЮБИТЕЛСКО ТВОРЧЕСТВО В  
ОБЛАСТТА НА КРАЕЗНАНИЕТО И ФАМИЛНАТА ИСТОРИЯ**

ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА

*Tsvetanka Pancheva*. DIGITAL ARCHIVE COLLECTIONS AND THEIR USE  
BY EXPERT AND INEXPERT RESEARCHES IN LOCAL HISTORY AND  
FAMILY HISTORY.

The article examines the main stages in digitization and best practices of effective use of archival collections in various institutions in Bulgaria.

Firstly the digital collections of archival documents in the Bulgarian archives and libraries are presented and then their importance to various studies of local history and genealogy in scientific and amateur aspects being outlined.

Number of collections have been analyzed – the collections of the Archives State Agency and especially its regional archival structures; the collections of the National Library "St. St. Cyril and Methodius", which is an important archive centre for documents from the Bulgarian revival; collections of regional libraries and the collection of NALIS foundation since it is a unifier of the university network of libraries. Particular attention is paid to the access to these collections.

As a second stage of digitization of documents is alleged the participation of archives and libraries in initiatives and projects for the migration of metadata for digitized objects to other portals and digital libraries, thereby providing various opportunities for access to the same digital object. In the current article are presented mostly initiatives of regional libraries in this direction.

The main focus in the third stage of digitization is not on the selection and scanning of documents, and providing access to them, but on defining the different approaches of

sharing and enriching the digital information, e.g. in social networks. Special attention is paid to initiatives of libraries for digital content reuse as well as for the wider involvement of citizens in projects related to enrichment and popularization of digital information pertaining to local and family history.

Дигитализацията на писменото и визуалното наследство в българските културни институции постигна съществени резултати през последните няколко години. Разбира се тя носи белега на разпокъсаност на усилията и фрагментарност на създадените колекции, вариантност на решенията за организация на достъпа до дигиталните обекти, на структуриране на метаданните, като адекватни връзки към дигиталното съдържание. Нямаше как това да не се случи, защото процесите по дигитализация бяха оставени само на инициативността и изобретателността на ръководствата на съответните институции, на упоритостта им в търсене на финансови ресурси, технологични и правни решения, квалифициран персонал, подходящи партньорства. В същото време те бяха притискани от налаганите международни договорености и изисквания, които се опитваха да покрият, при неравни възможности и с далеч по-малък капацитет, в сравнение с участниците от други страни. Що се отнася до помощта на държавата при изпълнението на тези ангажименти, такава почти винаги липсваше и като държавна политика, и като стратегически насоки, които учрежденията да следват, и като планиране на последователни действия, с отчитане на ранга на отделните институции, техните приоритети, професионални и финансови ресурси. Затова у нас и до момента няма изградена единна Българска дигитална библиотека, с общ достъп до огромен брой дигитални ресурси, по подобие на немската цифрова библиотека (Deutsche Digitale Bibliothek, свързала около 30 000 немски културни и научни институции)<sup>1</sup>.

Създадени са обаче множество дигитални библиотеки и електронни каталози, към регионални и университетски библиотеки и държавни архиви, а също сводни каталози, местни сайтове и портали, които предлагат интересни дигитални обекти. До тях потребителят няма единен достъп и е принуден да ги ползва чрез последователни единични търсения, което е и неефективно, а и не винаги дава релевантните на запитването резултати.

Настоящият текст няма да се задълбочава в безсмисления за всеки професионалист спор, защо отговорните за развитието на българската

---

<sup>1</sup> **Deutsche Digitale Bibliothek** [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>



култура органи все догонват процесите, а не ги планират, стимулират и прогнозираат. Ще припомня все пак още веднъж „Манифест на ИФЛА/ЮНЕСКО за дигиталните библиотеки“ от 2010 г., според който дигиталното разделение е информационно разделение и преодоляването му е ключов фактор за постигането на целите, формулирани в „Декларация на хилядолетието“ на Обединените нации. В него се казва: *„Необходима е специфична законодателна и финансова подкрепа от националните и местните органи на управление, за да се преодолее дигиталното разделение и да се гарантира устойчив достъп. Всяка дългосрочна стратегия трябва да бъде насочена към преодоляване на дигиталното разделение и към укрепване на развитието на образованието, грамотността, културата и най-вече – към осигуряването на достъп до информация. Преодоляването на дигиталното разделение също така поражда необходимостта от действия от страна на съответните органи за включване на информационната грамотност в учебния процес, както и към привличане на вниманието на хората към това, че много ценна информация от миналото все още не съществува в дигитална форма“*<sup>2</sup>. Оставам с надеждата, че ръководните държавни институции ще вникнат в смисъла на подобни международни документи и ще осмислят факта, че дигитализацията на културното наследство на една страна не е свързана само с неговото опазване и популяризиране (което за малка европейска страна като България също е много съществено), а с осигуряване на равен достъп до културни ценности, които са ресурс за образователния процес, чрез тях се гради квалифициран човешки капитал, формират се ценностни ориентири и високо национално самочувствие.

Затова и конкретното ни проучване има за цел да разкрие възможностите за използване на съществуващото, но разпръснато дигитално архивно наследство, от една страна като градиво за задълбочени научни изследвания в областта на регионалната история, а от друга като основа за реконструирането на семейната, родова и селищна памет, при което гражданите активно участват в дообогатяване на дигиталните колекции, в прибавянето на факти и данни за вече дигитализирани обекти, в привличането на широк кръг от институции и лица за участие в доброволни творчески лаборатории.

---

<sup>2</sup> **Манифест** на ИФЛА/ЮНЕСКО за дигиталните библиотеки, 2010. [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://www.ifla.org/files/assets/digital-libraries/documents/ifla-unesco-digital-libraries-manifesto-bg.pdf>

Архивните дигитални колекции и достъпа до тях

### *В държавните архиви*

Безспорно изграждането на все по-големи обеми от архивни дигитални колекции и осигуряване на различни възможности за достъп до тях на широк кръг потребители е първостепенна задача на Държавна агенция (ДА) „Архиви“. В стратегията за развитието ѝ до 2015 г.<sup>3</sup> е записано като стратегическа цел: „Разширяване прилагането на нови информационни и комуникационни технологии в ДА „Архиви“ и въвеждане на електронно архивиране, която се реализира и чрез развитие на центрове по дигитализация в ДА „Архиви“ и обогатяване на дигиталните архивни колекции за ползване през интернет или интранет“.

Благодарение на изградената и утвърдена през годините централизирана система на държавните архиви, в която регионалните държавни архиви са структурна част от агенция „Архиви“ се създаде възможност формулираната стратегическа цел, свързана с дигитализацията на архивните фондове да бъде осъществена чрез единна система, при спазването на едни и същи нормативни изисквания. Процесите по дигитализация във всички регионални структури на агенция „Архиви“ се подчиняват на една и съща нормативна уредба, включваща:

- концепция за изграждане на дигитален архив;
- изисквания за дигиталното представяне на архивни документи – дигитални мастер обекти;
- инструкция за проверка на дигитални мастер обекти;
- инструкция за извършване на корекции на дигитални мастер обекти;
- инструкция за изготвяне на дигитални мастер обекти с MICROTEK SCANMAKER 9800XL – рефлексивно сканиране;
- схема за наименования на файлове с дигитални образи за дигитални обекти от дигиталния архив на ДА „Архиви“<sup>4</sup>.

Цитирам всички тези документи, защото те имат важно значение за философията на изграждане на дигиталните архиви като единна система, с цел тяхното ре-използване чрез миграция на данни към международни портали и дигитални библиотеки.

Когато става дума за дигитализация на архивни и библиотечни документи трябва задължително да се предвиждат следните етапи:

---

<sup>3</sup> **Стратегия** на Държавна агенция „Архиви“ за 2013–2015 г. [онлайн]. София, 2013.. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: [http://www.archives.government.bg/uploaded\\_files/STRATEGY\\_DAA\\_2013\\_2015\\_final.pdf](http://www.archives.government.bg/uploaded_files/STRATEGY_DAA_2013_2015_final.pdf)

<sup>4</sup> **ДА „Архиви“**. Правна рамка [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: [http://www.archives.government.bg/uploaded\\_files//7\\_Naming.pdf](http://www.archives.government.bg/uploaded_files//7_Naming.pdf)

1. *Създаване* на дигитални копия и организирането им чрез информационно-търсеща система с определени точки за достъп до дигиталното съдържание *от сайта на самата институция, която ги е дигитализирала;*

2. *Участие в кооперирани инициативи и проекти* за включване на данните за дигиталните обекти към *други портали и дигитални библиотеки*, чрез което се осигуряват различни възможности за достъп до един и същи дигитален обект;

3. *Ре-използване на дигиталните колекции* чрез включването им в различни проекти с широкото участие на гражданите, което води и до *разширяването и допълването* на съществуващите колекции.

Системата на Държавна агенция „Архиви“ предлага тристепенна възможност за достъп до част от дигиталното съдържание, създадено от регионалните архиви, а именно:

- от сайта на самия регионален архив;
- от сайта на Държавна агенция „Архиви“;
- от Архивен портал на Европа (Archives Portal Europe), в който също присъстват архивни документи от България.

Освен най-значимите за конкретния регионален архив постъпления, Държавна агенция „Архиви“ предлага на онлайн потребителите си няколко дигитални проекта, които имат своето съществено място като изворова база в национални и регионални исторически проучвания. Специално трябва да се споменат:

*Войните в България – 1878–1945 г.*, с дигитализирани списъци на загиналите военнослужещи, уникални документи, снимки, предмети и др. – от Балканските войни 1912–1913 г., Втора световна война 1939–1945 (очакват се скоро и подобни материали за Сръбско-Българската война 1885–1886 и за Първа световна война 1914–1918 г.). Приложен е модерният подход, популярен в много страни – при изграждането на архивни дигитални колекции да се привлича гражданската инициатива при попълването на дигиталните колекции. В проекта за Балканските войни това е предвидено чрез осигуряване на възможност за обратна връзка. Създателите на дигиталното съдържание ни уверяват, че „публикуването в интернет на максимално пълен списък на загиналите в Балканската война български военнослужещи с възможност за търсене по различни параметри (три имена и родно място) ще позволи на стотиците хиляди наследници на загиналите да установят лобните места на предците си и да научат повече за своята родова и национална история. Информацията от учебниците ще бъде уплътнена през личната и фамилната история. ... За да се стимулира допълнително този нов подход към мина-

лото, българите ще бъдат насърчени да споделят в сайта на проекта предавани в семейството им случки и събития, да дигитализират и публикуват снимки на предмети и документи, свързани с войната и пр. (грамоти, кореспонденция, ордени, оръжие и др.)<sup>5</sup>.

*Протоколи на Политбюро и на ЦК на БКП 1944–1989 г.* предлага огромен масив от документи, архивни снимки и допълнителни биографични сведения за основните лица, „а също и международния контекст, при който са вземани решенията“<sup>6</sup>.

*Полицейски досиета на известни личности от периода преди 1944 г.* с дигитализиране документи по една тема, занимаваща обществото ни в дългите години на прехода, която също има както национални, така и регионални измерения<sup>7</sup>.

*Народният съд 1944–1945 г.* – съдържа основните документи в досието на всеки обвиняем – протоколи от разпити, обвинителни речи на народните обвинители, протоколи от заседанията на съда, разпитите и изказванията на обвиняемите и на свидетели, адвокатски защиты, писмени свидетелски показания и др. – все свидетелства, които имат значение както за сериозни научни изследвания по темата, така и попълване на „бели полета“ в родовата и фамилна памет на много семейства, чиито наследници все още лично съпреживяват последиците от някогашни „исторически“ решения<sup>8</sup>.

*Еврейската общност в България е проект с регионална, национална и международна проекция, включващ писма, протоколи, снимки свързани със съвместното съжителство на българи и евреи, с действията на властта, протестите на гражданството, документи за спасяването на българските евреи от лагерите на смъртта и мн. др. Дигиталните документи от този проект също представляват документална основа за проучвания от исторически и краеведски характер, имат важно възпитателно въздействие и могат да се използват като въздействащ елемент в образователния процес<sup>9</sup>.*

Много важно значение за изучаване и възстановяване на местната и фамилна история имат снимковите дигитални колекции. Затова, по мое

---

<sup>5</sup> ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/balkanwars/>

<sup>6</sup> ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://politburo.archives.bg/bg/knigi>

<sup>7</sup> ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/policefiles/>

<sup>8</sup> ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/narodensud/>

<sup>9</sup> ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/jews/>

мнение, все повече ще нараства ролята на снимковите колекции в дигитален формат, предоставяни от архивите и библиотеките. ДА „Архиви“ предлага подобна възможност чрез своя проект „*ФотоАрхив.bg*“ – с вариантено търсене на портрети и снимки по хронология, тематика, събития, личности, места, архив, който ги е дигитализирал и е притежател на оригиналите<sup>10</sup>.

Няма как да не се обърне внимание и на дигитализираните обекти от отделните регионални архиви, защото те си остават най-близко до потребителите при изследвания на историята на местни институции, събития и личности. Тези документи са автентични свидетелства за важни за населеното място решения на местната власт, понякога отразяват общодържавни разпоредби относно местни прояви и събития, засягат военни действия и последиците им върху местното население, съдебни решения с местно значение, снимки на местни лица и институции и др. под. позволяващи разнообразни, родоведски и краеведски проучвания, както в научен, така и в любителски план (написване историята на населени места, реконструкция на знакови обекти и институции в тях, изясняване на едностранчиви исторически интерпретации на местни събития, изследвания на отделни родове и др.).

Изложените факти и посочените примери са в подкрепа на тезата ми, че ДА „Архиви“ с подразделенията си по места последователно и целенасочено изпълнява своята стратегия за технологично модернизиране на дейността си в духа на европейските препоръки, благодарение на което все по-осезаемо „отваря“ своите фондове за онлайн използване, предлага сериозен ресурс за изследователите и преподавателите в историческите и сродните им дисциплини, инициира и дигитални проекти в полза на гражданите и техните любителски проучвания.

### *В библиотеките*

Макар и да не са от първостепенно значение за работата на библиотеките, в тях все по-често постъпват интересни и ценни архивни и снимкови колекции. За някои от най-големите наши библиотеки това са исторически формирани колекции, които с времето те доразвиват и обогатяват. За други библиотеки, най-вече регионалните, като правило това са отделни дарения на документи от частни лица, които са важна част от техни лични библиотеки и волята им е дарението да се съхранява в неговата цялост. Обикновено тези архивни документи са свързани с профила на комплектуване на отделната библиотека, представляват особен

---

<sup>10</sup> ДА „Архиви“ [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://archives.bg/photoarchives/#>

интерес за част от нейните потребители и имат известен приоритет при предоставянето им за ползване в дигитален формат.

Най-съществен и в количествено и в ценностно отношение дял на архивните колекции в българските библиотеки има Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. В структурата ѝ съществува специализирано подразделение „Български исторически архив“. Още с учредяването на Библиотеката започва да се изгражда архивна сбирка с материали от периода на Възраждането, която постепенно се превръща в национален архив със съответен статут на архивохранилище на документи от българското Възраждане и освободителните борби на българите в Македония и Одринско. За ценността и значението на „Български исторически архив“ за националната ни история, просвета и култура е писано многократно. Известни са и документите „светини“ на национално-освободителните борби на българския народ като „Наредата ...“ и „джобното тefтерче“ на Васил Левски, писма и документи на Христо Ботев, Любен Каравелов, документи на Българския централен революционен комитет, материали на видни възрожденски просветители, документи, свързани с българската екзархия, с икономическото развитие на българите през Възраждането, материали за Освобождението на България и изграждането на българската държава, архиви на народното събрание на видни министри и държавни дейци, литературни и писателски архиви и мн.др. Многобройните изследвания върху тези документи отдавна са намерили място в дисертационни трудове, монографии, учебници, албуми, документални сборници. Призната е и ролята на самата Национална библиотека в издаването на важни за българската наука документални издания, придружени с факсимилета на оригиналните документи.

Дигитализацията, обаче по нов начин възражда интереса към архивното наследство, съхранявано в Националната библиотека. От една страна това е любопитството на по-широката публика към известни архивни документи, които сега се ползват по-пълноценно и в образователния процес, а от друга – чрез дигитализацията стават широко достъпни новопридобити архивни фондове, които могат по-активно да навлязат в научен оборот и да бъдат изучавани в тяхната цялост. Като такъв пример може да се изтъкне изцяло дигитализираният архивен фонд „Гео Милев“ с обем над 9 000 архивни единици. Когато се разглежда въпроса за архивното богатство на Националната библиотека следва да се подчертава и неговото подвидово разнообразие в отделните категории: документи, кореспонденция, кондики, портрети и снимки. Интересен е и въпросът, който Любомир Георгиев и Поли Муканова поставят в своя публикация, а именно по какъв ред да се подбират архивните фондове за дигитализация – топографски, хронологически, според обема на фонда или според

читателския интерес към него. Те обръщат внимание, че ролята на читателя в подбора на архива за дигитализация не бива да се подценява, „тъй като в качеството си на ползвател той е коректив и надежден източник на предложения за промяна“<sup>11</sup>.

В тази публикация се засяга и още един много важен за бъдещето на дигитализацията аспект, а именно, че „дигиталните архиви на Библиотеката е редно да се свържат по електронен път с Държавния архив, че не бива да остават „скрити“ в основната структура, в която са институционално поместени“. Като решение на този казус се предлага да се създават „сводни електронни каталози на архивните фондове на територията на България (описите по архивохранилища), които да се поддържат от обща платформа. В по-малък мащаб това е осъществимо с подобен каталог на архивни сбирки, които се съхраняват в библиотеки“<sup>12</sup>.

Поставеният от колегите въпрос според мен има най-малко две страни:

- използване на единни или съвместими стандарти при изграждането на метаданните за дигиталните обекти, което да позволи последващото им организиране в *обща информационна система само за архивни документи*. Това означава дигитализираните архивни документи да се *вписват според вида* си в системите за достъп до общото архивно наследство на страната ни;
- използване на единни или съвместими стандарти при изграждането на метаданните *за всички дигитални обекти в рамките на една или повече библиотеки*, както и за участие в международни портали за различни по вид дигитални ресурси, от типа на Европеана. Това означава дигитализираните архивни документи да се *вписват в информационната система на институцията*, към която принадлежат и да участват пълноценно в процесите на нейната интеграция с други информационни ресурси.

От наша гледна точка е важно да се подчертае и ролята на дигиталните архивни колекции на Националната библиотека в краеведски и родоведски аспект. Ще обърна внимание на ценността на данните, съдържащи се в наличните в Библиотеката кондики. Кондиката представлява правилник, устав, летописна книга на община, църква, манастир и др. и

---

<sup>11</sup> Георгиев, Любомир, Муканова, Поли. Дигитализацията на документи от Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“: проблеми и решения [онлайн]. В: *Писменото наследство и информационните технологии: El'Manuscript–2014. Материали от V международна научна конференция Варна, 15–20 септември 2014 г.* [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: [http://textualheritage.org/component/option.com\\_docman/task.doc\\_download/gid\\_413/Itemid,99999999/lang.russian/](http://textualheritage.org/component/option.com_docman/task.doc_download/gid_413/Itemid,99999999/lang.russian/)

<sup>12</sup> Пак там, с. 36.

е ценно градиво за изучаване на историята на населени места и личности от даден регион. Имам лични впечатления от използването на кондиките, които Националната библиотека притежава, чрез постъпили запитвания за тяхна приоритетна дигитализация, именно с мотива за ценността на съдържащите се важни данни за регионалната и фамилната история. На този етап са дигитализирани 5 документа, като сред тях са: „Кондика на източноправославната община в гр. Ески Джумая (Търговище, 1818 г.), „Кондика на общината в гр. Копривщица“ (1865 г.), „Кондика на българската община в гр. Самоков (1875 г.), „Кондика на шивашкия и абаджийския еснаф в гр. Ловеч“ (1857 г.). Всичките кондики са придружени с метаданни, които дават възможност за търсене по имената на упоменатите селища и имат подробни анотации, посочващи темите, лицата и местата, за които има сведения. Не подлежи на съмнение и интереса от страна на краеведите и генеалозите към дигитализираните документи в кабинетите „БИА. Документи“, „БИА. Кoresпонденция“ и „Фотографска колекция/Портрети“, които също предлагат възможност за търсене чрез рубриците „място на написване“, „автор“, „адресат“, „място на адресата“, „лица“, „географски имена“ и др., позволяващи подобен род проучвания.

Посочвайки значението на дигиталните архивни колекции на Националната библиотека за разнообразни исторически и родоведски изследвания следва също, както и при държавните архиви, да се подчертае вариативността на достъпа до част от тях:

- чрез сайта на самата библиотека;
- чрез Сводния каталог на НАБИС, в който значителна част от архивните дигитални колекции са инкорпорирани;
- чрез Европейската библиотека (The European Library) – само за отделни документи;
- чрез Европеана (Europeana) и др. проекти – само за отделни документи.

Приносен характер за проучвания върху местната история имат и архивните дигитални колекции на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ – на Софийския университет. Особено внимание тук следва да се обърне на двете дигитализирани архивни сбирки – на акад. Стоян Аргиров и на акад. Стоян Романски. Важно значение за потребителя на регионална информация имат архивните копия (в архива на акад. Ст. Романски) на фрагменти от 396 непубликувани дипломни и курсови работи, защитени в катедрата по Славянска филология към Историко-филологическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ през



периода 1929–1952 г. , които съдържат данни за етнографски проучвания на отделни селища и райони. Част от тях включват дигитализирани речници на характерната за различни населени места лексика, рисунки на оръдия на труда, носии, снимки и др. Остава да се желае обаче осигуреният достъп да бъде към по-съществена част от съдържанието им, а не само към определени фрагменти от текста.

Дигиталната библиотека на Софийския университет – SU Digital – също предлага архивни документи, но те се отнасят предимно до Университетския архив и до различни обществени организации, свързани с Университета, като достъпът до част от тези документи е ограничен за широката аудитория.

Централната библиотека на БАН също притежава дигитални колекции и предоставя възможност за отдалечено ползване на дигитални документи (писма) от архива на Луиджи Салвини на български, английски и италиански език, които обаче са встрани от изследваната тема. По тази причина, а и заради ограничения достъп до пълното съдържание на ресурсите, няма да се спираме на наличието на архивни дигитални копия в различните университетски библиотеки в България.

Идеята за дигитализация на архивно наследство е застъпена в българските регионални библиотеки предимно чрез визуалните колекции (портрети и снимки). И макар да не е нова идея, тя стана особено популярна в европейски контекст във връзка с редица подпроекти и виртуални изложби на Европейана, целящи визуална реконструкция на исторически събития (Първа световна война), знакови за Европа архитектурни паметници и сгради, възстановка на градски пространства, облекла и аксесоари, сватбите в Източна Европа и много други. Разбираемо е защо Европейана заложи на архивните визуални колекции при реализирането на редица свои идеи и проекти. Това е така, тъй като визуалните дигитални обекти са лесно и пълноценно използвани от потребителя, защото не съществуват за него езикови бариери при работа с тези документи. Освен това те са силно въздействащи, достъпни са за дигитализиране, поради малките обеми на копията, крият по-малко рискове за политизиране от писменото наследство, създават възможност за обединения на по-големи общности, от една идея. И най-вече – всяка страна и всяка институция може да предостави уникални образци, които от една страна са неповторими, а от друга са лесно съпоставими с подобни образци от други страни и институции. Смятам, че поради всички тези причини редица български обществени библиотеки възприеха бързо идеята за дигитализиране на колекциите си от портрети и снимки и създадоха

ползотворни партньорства на тази основа. Нямаме за задача да даваме подробна характеристика на отделните колекции от снимки, портрети и пощенски картички, но специално трябва да се подчертаят постиженията в тази насока на регионалните библиотеки във Варна, Пловдив, Добрич, Хасково, Стара Загора. Без съмнение ако прибавим към тези ресурси и около 16 000 изображения на снимки, предоставени от български библиотеки, архиви, музеи и частни колекции (общо 17 институции и няколко частни лица) на Фондация НАБИС (Национална академична библиотечно-информационна система) за участие в проекта *Europeana Photography*, то можем да разглеждаме това дигитално наследство като съществен компонент за изучаване на значими исторически събития и природни катаклизми, за възстановяване на градски пространства и народностни обичаи, за припознаване на местните лица, чрез участието им във важни за времето си обществени прояви. Непременно трябва да подчертаем, че съществена роля за достъпа до тях играят добре организирани метаданни, които позволяват осъществяването на релевантни географски, тематични или персонални издирвания. Освен това, важно значение при подобни проучвания има предоставената информация за датирание на снимките, както и данни за фотоателието, в което са направени, защото те подпомагат процеса по реконструиране на средата и епохата, в която е разположено дадено местно събитие или се изяснява дадено лице. Тематичният обхват на снимковите колекции на регионалните библиотеки почти изцяло е краеведски. Те показват местни събития, институции и личности, населени места и особености на живота в тях, посещение на държавници и политици в конкретно населено място, честване на национални събития в отделните селища и др.под. Местният елемент е водещ и при визуалното отразяване на събития като Съединението на България, Балкански войни, Първа световна война.

Що се отнася до достъпа до архивните визуални колекции, той също е разнопосочен:

- чрез електронните каталози и дигитални библиотеки на съответните регионални библиотеки;
- чрез сводния каталог на НАБИС (за партньорите по проекта *EuropeanaPhotography*);
- чрез регионални портали, обединяващи дигитални обекти от различни културни институции;
- чрез *Europeana*.

*Кооперирани инициативи и проекти за включване на данните за дигиталните обекти към регионални, национални, международни сайтове и портали*

Създаването на дигитални масиви от документи е важен, но не единствен аспект в работата на културните институции, свързан с подобряване на достъпа до притежаваното книжовно и документално наследство. Повечето от тези институции разбират, че не по-малко съществено от нарастването на дигиталните ресурси и организирането им в международно съвместими информационно-търсещи системи е създаването на множество възможности за достъп до дигиталното съдържание (регионални, национални, международни), които предполагат използването му от различни категории потребители (според вида, тематичния и езиковия обхват на документите и на метаданните за тях). Освен това ръководствата на библиотеките отдавна са осъзнали факта, че проектите за кооперирано създаване и използване на дигитални ресурси е доказано успешна формула за спечелването им. Както и друг път сме изтъквали съвместното участие в мащабни проекти съдейства за повишаване авторитета на всички участващи институции, влияе положително на професионалното самочувствие на колегията, подпомага изграждането на по-трайни международни контакти<sup>13</sup>.

Затова във връзка с темата за дигитализацията на архивното наследство ще обърна отново внимание на няколко кооперирани инициативи, благодарение на които се разширява достъпа до дигиталното съдържание.

*Проект „Регионален агрегатор на цифровизирани културно-исторически обекти от Пловдив“*

В проекта<sup>14</sup> участват Регионална народна библиотека „Иван Вазов“, Регионален исторически музей, Регионален държавен архив, Градска художествена галерия. Това е местна инициатива за коопериране на усилия и дейности на пловдивски културни институти за окрупняване, стандартизиране и предоставяне на достъп до дигитализирано културно-историческо наследство от Пловдивския регион. Порталът работи като регионален агрегатор на дигитални културно-исторически документи и артефакти, свързани предимно с Балканската война, но е залегнала и идеята

---

<sup>13</sup> **Панчева**, Цветанка. Модерната обществена библиотека – създател и посредник в разпространението на местни електронни ресурси. В: *Библиотека*, 2013, №2–3, с. 67–77. [Прегледан на 27.06.2015]. Също и на адрес: [http://www.nationallibrary.bg/fce/001/0105/files/Biblioteka\(2-3'2013\)-final.pdf](http://www.nationallibrary.bg/fce/001/0105/files/Biblioteka(2-3'2013)-final.pdf)

<sup>14</sup> **Регионален** агрегатор на цифровизирани културно-исторически обекти от Пловдив [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://plovdivartefacts.com/>

той да се допълва с дигитални документи за Съединението на България и Първата световна война – според изискванията на Европейана. Осигурен е онлайн достъп до снимки, пощенски картички, книги, не-публикувани документи, изобразително изкуство, паметници, оръжия, награди, облекло, лични вещи и др. Използвана е технологичната разработка на регионалната секция на Института по математика и информатика при БАН, гарантираща съвместимост на данните за включените обекти.

Регионална народна библиотека „Иван Вазов“ Пловдив има дигитализирани архивни визуални материали основно за периода на Балканските войни, които представят по-малко известни страни от живота на пловдивчани през тези години. Най-интересната част от колекцията е съставена от материали, придобити през 1914 г. и съдържа петдесет и пет фотографии, сред които „Животът и манифестите на македоно-одринските милиции през 1913 г.“ от Атанас Бакларов. Регионалният архив в Пловдив участва в проекта с голям брой фотографски материали, също от периода на Балканските войни. Дигитализираните изображения дават представа за всички фази на войната – от обявяването на мобилизацията до подписването на примирието. Регионалният исторически музей предоставя снимки от живота на войници и офицери в полковите казарми; участието на 9-ти пехотен пловдивски полк във войните. Включени са и снимки от бойните полета и местата, където българската армия е побеждавала. Тези уникални снимки са отличен източник за изследвания в областта на краезнанието и фамилната история.

Проектът позволява дигитализираните документи от различни институции да бъдат обединени в общ портал, с единен за потребителя достъп. Използването на общ модел за изграждане на метаданните на основата на стандарта Dublin Core и въвеждането им в единна база данни предполага лесното им експортиране и към международния портал Европейана.

### *Проект „Парчета @рт“*

Партньори по проекта<sup>15</sup> са различни културни институции от бургаския регион като Регионална библиотека „П. К. Яворов“ – Бургас, Бургаска художествена галерия, Читалище „Отец Паисий 1896“ – гр. Созопол, Читалище „Просвета 1888“ – гр. Поморие, Общинско радио Бургас. Идеята на проекта е да се популяризира местното културно наследство чрез „отваряне“ на институциите и предлагане на широк достъп на гражданите.

---

<sup>15</sup> **Парчета @рт** [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://www.parchetaart.com/>

даните до техните колекции в дигитален формат в едно неутрално пространство – чрез общ сайт. На този етап проектът е представен с дигитални копия на стари пощенски картички, картини, грамофонни плочи (класическа и народна музика), документални филми, записи на театрални постановки, празници и фестивали с местно и с национално значение. Дигиталните документи са придружени от идентифициращи ги метаданни, но има какво да се желае по отношение на търсещите елементи на системата. Регионалната библиотека лансира и идеята за дигитализиране на собствения си архив, в които се съдържат документи за Бургас от преди 120 години, както и дигитализацията на семейни архиви и стари видеокасети<sup>16</sup>.

*Трансграничен център за информация и комуникация Долж – Враца*

Благодарение на спечелен проект по Програмата за трансгранично сътрудничество между Румъния и България областната администрация на гр. Долж с Окръжна библиотека „Александър и Аристия Аман“ в град Крайова и областната администрация на гр. Враца с Регионална библиотека „Хр. Ботев“ създадоха общ уеб портал за достъп до дигитално богатство от колекции на двете библиотеки. Регионалната библиотека дигитализира 5 колекции от своя отдел „Краезнание“:

- фолклорна колекция от касети и магнитофонни ленти със записи на местни жители, които разказват легенди, предания, приказки, обичаи и петя песни, (преобразуват се от аналогов в цифров носител);
- колекция от пощенски картички от стара Враца, забележителности на региона и Врачанския Балкан;
- стари черно-бели снимки на Враца и жителите на региона;
- материали, свързани с Христо Ботев;
- „Наследство“ – книги, сборници и юбилейни листове, отнасящи се до врачанския регион.

Работата по проекта продължава и предстои да се установи какви решения ще бъдат предложени, както за организацията на дигиталния масив, така и за вариантите за достъп до дигиталното съдържание. Безспорна е обаче положителната роля на подобни проекти, в които се цели двете общности да се запознаят взаимно с бита и културата на населението на съседната държава, с възможностите за туризъм и бизнес, да

---

<sup>16</sup> **Дигитализират** семейните архиви [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: [http://burgasdunews.info/index.php?option=com\\_content&view=article&id=17226:2013-08-20-15-18-04&catid=66:2011-07-23-05-40-46&Itemid=62](http://burgasdunews.info/index.php?option=com_content&view=article&id=17226:2013-08-20-15-18-04&catid=66:2011-07-23-05-40-46&Itemid=62)

могат да участват в дообогатяване на дигитално наследство чрез общия портал.

### *Дигитална културна съкровищница „Север“*

Това е бъдещ проект, с участието на регионалните библиотеки във Велико Търново и Русе, читалище „Съгласие 1869“ – Плевен, както и други библиотеки, музеи, архиви и галерии (общо 14 партньора) от Северна и Централна България за документиране, запазване и предоставяне на широк обществен достъп до културно наследство, отнасящо се до региона. Проектът ще се осъществи по Програма BG08 „Културно наследство и съвременни изкуства“, мярка 2 – „Документиране на културната история“, подкрепена от Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Целта на проекта е чрез създаване на съвременен център за дигитализация да се обединят усилията на сродни институции за опазване на културното и документално наследство, съхранявано в техните фондове. Проектът дава възможност за уеднаквяване на процесите на дигитализация и за създаването на пълнотекстови масиви, с метаданни за тях. В резултат на изградения дигитален център ще се осигури широк достъп до културното наследство, съхранявано в културните институции от Централен северен район на България и ще се запазят оригиналните обекти в дългосрочен план за бъдещите поколения. Проектът предвижда закупуване на скенери (включително 3D скенер за триизмерно дигитализиране на 500 музейни експоната), изграждането на два стационарни и един мобилен център за дигитализиране, а също сканирането на общо 5 000 екземпляра от различните институции. В рамките на проектното предложение се предвижда да бъдат дигитализирани най-ценните старопечатни и ръкописни книги, стари снимки, планове и чертежи, притежание на библиотеки, музеи, галерии и местни архивнибирки<sup>17</sup>.

Подобен проект по Програма BG08 „Културно наследство и съвременни изкуства“ беше спечелен и за дигитализация на културно-историческо наследство от Пловдивския регион. Той също ще включва изграждането на два стационарни центъра и 4 мобилни дигитални станции, както и сканирането на около 50 000 обекта от различни пловдивски културни институции, създаване на обща база данни.

Заложените перспективи за дигитализация в различните регионални културни институции за изграждане на споделени електронни ресурси,

---

<sup>17</sup> Нов проект за съхраняване на културното наследство на Северна и Централна България [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://azcheta.com/nov-proekt-za-sahranayavane-na-kulturnoto-nasledstvo-na-severna-i-centralna-bulgaria/>

с единен достъп до тях, включително и за архивни документи, подпомагащи краеведските и генеалогични проучвания дават основание за оптимистични очаквания. Ще се увеличават както обемите на дигитализираните обекти на местното културно наследство в отделните региони, така и възможностите за достъпа до тях. С осъществяването на тези и други подобни проекти положителните страни на дигитализацията ще стават по-видими. Отрицателните, отнасящи се до нейната разпокъсаност и технологична разнородност – вероятно също ще изпъкнат.

### *Своден каталог на НАБИС*

Освен проучените регионални проекти, важна роля за споделеното представяне на дигитализирани архивни материали на национално равнище играе Сводният каталог на НАБИС, който обединява библиографски записи и предоставя достъп до електронни ресурси на Националната библиотека, Централната библиотека на БАН, значителен брой университетски и регионални библиотеки. С оглед на настоящето изследване, както вече беше изтъкнато, Сводният каталог на НАБИС представлява още едно, при това обединено, място за достъп до съществуващи и изградени от други партньори дигитални библиотеки, с голям вид, географски, хронологичен и институционален обхват. Това му дава предимство при издирване на документи, засягащи различни региони, защото обединява много голям обем от библиографски и дигитални ресурси. Освен оригинални архивни документи, включително и снимки от библиотеките, за които вече писахме, в Сводния каталог могат да бъдат намерени и електронно родени документи, свързани с архивната тематика като online архивистични периодични издания и документални сборници, описи и каталози на архивни фондове и др.под., които могат да послужат на изследователя на регионалната и фамилната история като отправна точка за издирване на други непубликувани документи.

### *Европеана*

Възможностите за изследване на непубликувани материали, свързани с определени населени места или лица от даден регион, както и пълен достъп до тези материали в дигитален формат чрез портала Европеана естествено са по-големи, отколкото при търсенето им само в отделни български институции, притежаващи дигитални колекции. Това е така, защото в Европеана се експортират метаданни от различни български доставчици, сред които библиотеки, архиви, музеи, институти на БАН, неправителствени организации и частни фирми. Освен споменатите вече непубликувани писмени документи, кореспонденция и

снимки, в Европеана могат да се използват аудио и видео архиви със записи на народно творчество от различни региони на страната, както и филмови архиви. Обхватът на архивното наследство, свързано с България се разширява и от постъпленията на данни от чуждестранни архивни колекции, до които също може да бъде осигурен дигитален достъп. Следователно Европеана е както общ „канал“ за дигитален достъп до български архивни източници, предоставени от най-разнообразни български доставчици, така и източник на информация за чуждестранни архивни материали, засягащи български населени места, местни обекти и личности. Всяко търсене може да бъде допълнително стеснено, с оглед релевантност на исканата информация по няколко признака според: вида на документите (изображение, текст, звукозапис, видеозапис, 3D), страната, която доставя данните, езика на метаданните, хронологичния период, институцията, доставчик на метаданните, а също според лицензионните режими, регулиращи правата на ползване.

Като пример могат да се посочат ръкописно записани текстове на български народни песни от Вардарска Македония от 1859 г. и др.под., които са представени в портала на Европеана от Института за български език при БАН, но не са достъпни от сайта на самия институт<sup>18</sup>.

Сред най-активно предоставящите метаданни български организации и институции в Европеана могат да се открият Регионална библиотека „П. Славейков“ – Варна (с участието си в няколко от проектите на Европеана, сред които най-пряко свързан с изследваната от нас тема – EuropeanaLocal), Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ (чрез The European Library), Фондация НАБИС (чрез Europeana Photography), Централната библиотека на БАН (предимно чрез проектите ATHENA и CARARE).

*Дигитализацията на ново равнище – споделяне, ре-използване, перспективна форма на комуникация с гражданите*

Библиотеките и архивите, които вече са натрупали сериозни дигитални масиви започват да осмислят по нов начин постиженията си в дигитализацията. На преден план в техните бъдещи програми изпъква планирането и осъществяването на разнообразни дейности, свързани с популяризиране на дигитализираното културно наследство и с неговото по-оптимално използване, с въвличане на по-широки групи от граждани в общи прояви. Основната идея тук е институцията, която дигитализира

---

<sup>18</sup> Що ми е лепо убаво: народна песен [ръкопис] [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: [http://www.europeana.eu/portal/record/2021501/MILPES\\_09.html](http://www.europeana.eu/portal/record/2021501/MILPES_09.html)



свои ресурси да се превърне в медия за интерактивен диалог със своите потребители, да черпи от тях идеи, да им предлага различни продукти, на базата на дигиталните си колекции, да ги стимулира за съвместни инициативи. Най-общо добрите идеи и практики, както от български, така и от чуждестранни библиотеки могат да се резюмират като:

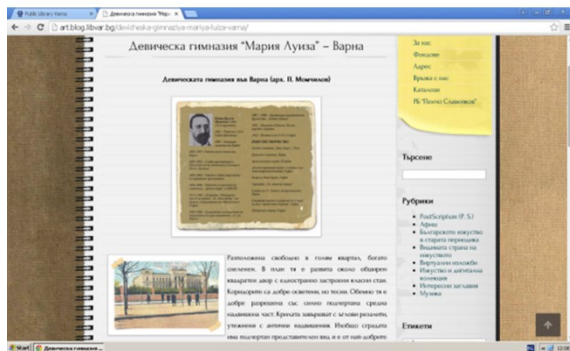
- активно присъствие на библиотеката в социалните мрежи, където постоянно да се появява информация за дигитализирани обекти, да се посочват интересни сведения за тях (свързани например с историята на самия оригинал, на кого е принадлежал, какви „следи“ са оставени по него във времето, връзки с места и лица, любопитни сведения и др.под.), свързаността им в колекции с други подобни материали, които предстои да се дигитализират, ценността на информацията, която носят или оригиналността на визията им. Като правило тук играе роля това, дали предложената информация и „картинка“ от дигиталното копие се харесват или не.
- създаване на специализирани продукти, на базата на определено дигитално копие или колекция – виртуални изложби, видеуроци, любопитни факти из колекциите ... и др. Много интересна в това отношение е практиката на Регионална библиотека „П. Славейков“ – Варна, която чрез Информационния си портал и чрез т.нар. ТрансАРТформация на отдел „Изкуство“ представя по атрактивен начин теми и лица, свързани с Варна и региона – чрез подходящи текстове и дигитални материали.<sup>19</sup> Основното тук е не просто да се показват дигитализирани оригинали, а да се разказват занимателни истории, които да пробуждат интереса на потребителите, а след това да им се посочва дигитална и библиографска информация и да се стимулира тяхната инициативност. Рубриците „Лица, събития, факти“ и „Любопитно“ на Регионална библиотека – Варна преследват подобни цели, а именно да провокират потребителя да прочете повече, от това, което е разказано

#### Рубрика „Изкуство и дигитални колекции“



<sup>19</sup> ТрансАРТформация. [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://art.blog.libvar.bg/>

Рубрика „Изкуство и дигитални колекции“ – Може да *разгледате* стари фотографии и пощенски картички във връзка с Варненската девическа гимназия в дигиталната колекция

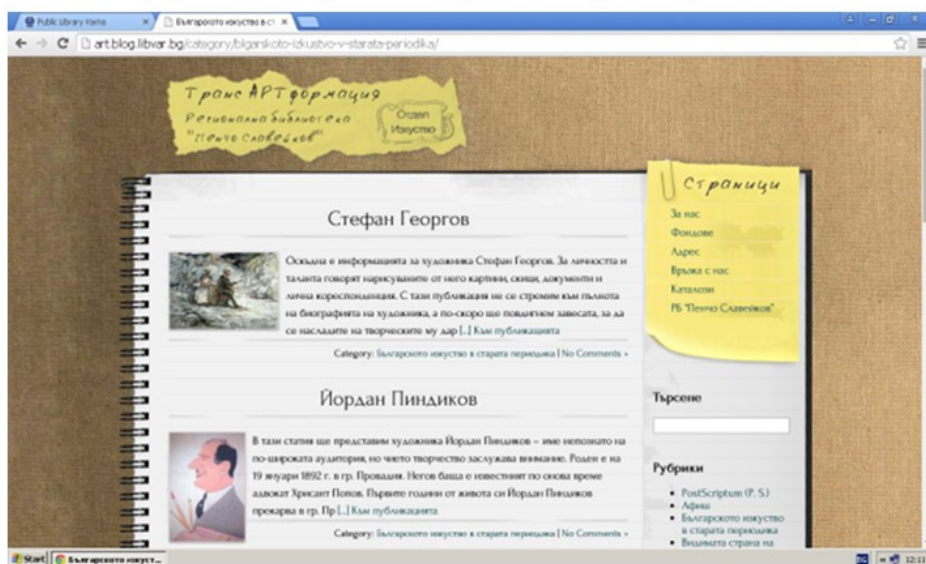


и задълбочавайки се в предложената история да използва още обекти от дигиталната библиотека. Трудно може да се измерва ползата от подобни инициативи, но ако съдим по направеното от варненската библиотека, тя определено увеличава своя престиж и влияние сред местната общественост, което личи и по публикации в местните медии.

- търсене на обратна връзка и сътрудничество от страна на потребителя по повод на конкретни дигитални обекти и колекции. Това включва както получаване на мнения от потребителите, така и възможност те да предоставят на институцията свои дигитални обекти или да посочат допълнителни сведения за метаданните (припознаване на лица и обекти, които са визуализирани в снимки, датировка на изобразени събития и др.под.). Подобна практика в България се използва от Държавна агенция „Архиви“, а също от много европейски и американски библиотеки и архиви.
- допиши....; доразвий...; възстанови пространство и време... – това са прояви, които целят още по-голяма инициативност от страна на гражданите, стимулират ги към собствено творчество, което да предоставят на сайта на библиотеката, подтикват ги дори да се сдружават в неформални общности от привърженици на една идея (напр. да реконструираме улици, квартали, части от града, в който живеем, като използваме и „наслагваме“ съществуващи стари изображения на отделни обекти в града). Така хората се ангажират с историята на местата, в които живеят, съпоставяйки факти, места, топоними и др. и се опитват да „обединят историята с градската среда“, да се съберат и се мотивират да работят по общ проект различни специалисти и институции. Подобен опит представи на форум в София директора на Ню Йоркската публична библиотека Ан Торнтън<sup>20</sup>. В него тя разглежда библиоте-

<sup>20</sup> **Торнтън, Ан.** Библиотеката като дигитална ко-лаборатория [онлайн]. [Прегледан на 27.06.2015]. Достъпно от: <http://www.nalis.bg/events-bg/42441e42042341c-2015>

## Рубрика „Българското изкуство в старата периодика“



ката като „дигитална ко-лаборатория“. За да спечелят привърженици подобни идеи, по мое мнение, те трябва да се основават от една страна на новите технологии (на разработването на специални приложения, напр. за разтягане на картите и за наслагване един върху друг и сравняване на множество обекти), а от друга на любопитното, занимателното, играта. В същия идеен план може да се разглежда и рубриката „Разкажи своята история за Варна...“, на Регионалната библиотека, в която потребителят се приканва да качи на сайта свои снимки, писма и да сподели своята „варненска“ история.

Същият принцип е заложен и при разработването на многобройните сайтове, предлагащи програми за генеалогични изследвания от типа на Genealogy Software Springboard, GenoPro, Российское генеалогическое древо, Dynamic Family Tree и др., които предлагат разнообразни платени и безплатни програми и достъп до електронни ресурси, с помощта на които всеки потребител самостоятелно може да изследва своето родословие. Особено популярна е тази практика в Русия, но инициативите не са толкова свързани с използването на архивните дигитални колекции на държавните библиотеки и архиви (защото те очевидно не проявяват инициативност в тази посока), колкото с любителски сайтове и портали, разработени обаче от професионални генеалози и програмисти.

Разгледаните инициативи „активират“ интереса към институцията „библиотека“, спомагат тя да се възприема като модерна медия, подтикват обединяването около нея на съмишленици, на хора с различни компетентности и потенциал, който може да бъде използван за полезни казузи. Защото не бива да забравяме, че в лични колекции, в шкафовете и по таваните на домовете ни „дремат“ изоставени, а може би и с десетилетия неотваряни семейни архиви, които могат да се съхраняват надеждно в държавни институции и да се ползват широко от специалисти и любители именно чрез дигитализирането им. За да се случи това, обаче, библиотеките и архивите трябва да работят целенасочено, професионално и с мисълта за потребителя, да градят авторитет на модерни и отворени за гражданите институции с високообразовани, отговорни и приветливи служители.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

**ОПАЗВАНЕ И ДОСТЪП ДО КНИЖОВНОТО КУЛТУРНО  
НАСЛЕДСТВО НА КЮСТЕНДИЛ В КОНТЕКСТА НА  
МЕЖДУИНСТИТУЦИОНАЛНОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО.  
КООРДИНАЦИОННИ ФУНКЦИИ НА РЕГИОНАЛНАТА  
БИБЛИОТЕКА**

СОФИЯ ПЕЙЧЕВА

*Sofia Peicheva.* PRESERVATION AND ACCESS TO THE LITERARY HERITAGE OF KYUSTENDIL IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL COOPERATION. COORDINATION BY THE REGIONAL LIBRARY.

The aim of the author of this article is to ascertain the condition and access to the literary heritage from the perspective of institutional affiliations and measures for its proper storage and preservation; to outline the existing models of cooperation between the institutions owning and responsible for the preservation and promotion of valuable written literary documents. Attention is paid in particular to the condition and the conservation of the collection of "Antiquarian, rare and valuable books" funds of RL Kyustendil, and methodology to study the condition of the paper is described. Catalogues that provide bibliographic access to valuable literary documents in the possession of cultural and educational institutions in Kyustendil are analyzed. Conclusions, concerning the state and an attempt to outline the prospects in the context of operational programs for financing activities related to the preservation and digitization of the literary documentary heritage are made.

Според Закона за обществените библиотеки те са образователни, информационни и културни институти с национално и местно значение, които събират, обработват, организират, съхраняват и предоставят за об-

ществено ползване печатни и други произведения и информация, включително за книжовното и литературното културно наследство. В статията терминът „книжовно наследство“ ще бъде използван така, както го дефинира Законът за културното наследство: книжовни: ръкописни културни ценности до края на XVIII в., старопечатни редки и ценни издания, които притежават научна, културна, полиграфическа или библиографска стойност. Конкретизирано според видовете издания и в съответствие с приетата в библиотекознанието периодизация това са: ръкописни книги, старопечатни книги от периода 1806–1878 г., периодични издания от периода 1844–1878, архивни материали, снимки, портрети, пощенски картички.

*Фондът „Старопечатни, редки и ценни издания“ на Регионална библиотека „Ем. Попдимитров“ Кюстендил – състояние и мерки за опазване*

Във фонда на Регионална библиотека „Емануил Попдимитров“ се съхранява ценна сбирка от български старопечатни, църковнославянски и редки издания, част от културната история на Кюстендил. Библиотеката притежава старопечатни книги и периодични издания, един ръкопис от 40-те години на XIX в., екземпляр от турски препис на Корана, книги на гръцки и църковнославянски език, редки и ценни издания от края на XIX и началото на XX в. с автографи на автори, издатели, дарители.

Фондът „Старопечатни, редки и ценни издания“ в библиотеката е формиран от дарения на видни кюстендилски граждани като архимандрит Зиновий Поппетров, Йордан Митрев, братя Лекарски, Владимир Караманов, Йордан Иванов, Ефрем Каранов, Йордан Захариев и др. Към настоящия момент той наброява общо 3842 тома от всички области на знанието: старопечатни книги (български книги от периода на Възраждането 1806–1878) – 116, книги отпечатани на руски – 2437, български – 1162, немски – 57 и сърбохърватски – 67. Във фонда са включени 180 периодични издания – списания и вестници, отпечатани на руски, българския и сръбски, като 129 от заглавията са с краеведски характер.

Обособяването на фонда се извършва през 1995–1996 г., след проведени редица консултации със специалисти на Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ за начина на нареждане и библиографско описание на книгите. До тогава те са били в общото книгохранилище, като са запазени идентификациите за принадлежност към съответния дарителски фонд, но без да им бъде отредено специално място и без да бъдат обособени като отделна колекция. Въпросът обаче за физическото им оцеляване и правилно съхранението продължава да бъде актуален, тъй като условията в обособеното хранилище не отговарят на никакви

норми и стандарти: липсва специално оборудване и обзавеждане, книгите се съхраняват в оригиналните дървени витринни шкафове от личната колекция на арх. Зиновий Поппетров или железни стелажи; липсват системи за поддържане на светлинен или температурно-влажностен режим. Поради липса на достатъчно средства, единствените мерки за опазването са механично обезпрашаване чрез изтупване или прахосмучене и проветряване.

В края на 2014 г. бе проведено изследване, насочено към определяне на физическото състояние на 116 книги от старопечатния фонд на РБ. Използваната методика е приложена за пръв път при изследване на Архива на българската книжнина на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ и е подробно описана в статията на Рени Марчева „Архив на българската книга-състояние на книжния фонд (1878–1950), мерки за консервация“ (4)

Определянето на състоянието на хартиената основа на документите включва оценката на следните показатели: цвят на хартията, състав на хартията, брой на двойните прегъвания, киселинност (рН). (Прил. 1) Според първия селективен критерий – цвят на хартията – документите бяха прегледани *de visu*, бе отчетена степента на пожълтяване на хартията и разпределени в 2 основни групи:

1. Документи без промяна на цвета на хартията – бяла, показател за добро състояние на документа. В тази група попаднаха 46 документа, в това число 10 книги, които са претърпели реставрационно и консервационно третиране в лабораторни условия в предишни години. С оглед на отчетеното добро състояние на книгите от тази група според първия критерий, те не бяха подложени на следващи изследвания.

2. Документи с променен цвят на хартията – жълто-кафяв или кафяв цвят, показател за начален или напреднал процес на повреждане на изданията. В тази група попаднаха 70 документа. При тях беше проведен тест за определяне на съдържанието на лигнин в хартиената основа.

Вторият селективен критерий - съставът на хартията - се определи чрез провеждане на тест за съдържанието на лигнин в хартиената основа чрез цветни реакции. Оцветяването в жълт цвят на хартиената основа при третиране на малка част от нея с 1% воден разтвор на метол е показател за наличието на дървесна маса. Този вид хартия, съхранявана при неблагоприятни условия, е застрашена от разрушаване. В тази група попаднаха 40 документа. Към тях бе приложен третият селективен критерий, а именно тестът за чупливост.

Третият селективен критерий се състои в отчитането на устойчивостта на ъгъл от лист на книгата на брой двойни прегъвания. При устойчивост на повече от 20 двойни прегъвания, хартията се счита за

здрава и нечуплива, а документите - за незастрашени. 30 документа попаднаха в групата на отслабените, т.е. ъглите се пречупиха между 6 и 20 двойни прегъвания.

Тридесетте документа с отслабена хартия бяха подложени и на тест за киселинност. Той се извърши с архивна писалка, която съдържа като индикатор хлорфенолчервено. Появата на светложълт цвят означава, че хартията е кисела с рН по-ниско от 6, неподходящо за продължителното съхранение на книжни материали, предразполага към чупливост и крехкост на хартията.

В резултат на приложените селективни критерии от всички 116 книги се открие група от 30, които се считат за застрашени и подлежащи на консервационно третиране. Към тях трябва да бъдат прибавени и документи, за които при преглеждането *de visu* са установени и други увреждания: физически разкъсвания на кориците или листовете, зацапвания и др. (Приложение 2)

Методиката е универсална и приложима при целия масив от документи във фонда „Редки, ценни, старопечатни“. Целта е да натрупа информация за състоянието на документите и хранилището, да утвърди методиката и да се набележат адекватни мерки за опазването на тази най-ценна част от документалното книжовно наследство, за чието съхранение е отговорна Регионална библиотека Кюстендил. Профилактиката, консервацията и реставрацията да бъдат съобразени със съвременните изисквания, норми и стандарти за съхранение на архивни и библиотечни документи.

#### *Каталогизация и достъп до дигиталното съдържание*

Старопечатните книги са описани и сигнирани според аналитичния репертоар „Българска възрожденска книжнина“ на Маньо Стоянов. В отделни случаи се използват и библиографията на Александър Теодоров-Балан „Български книгопис за сто години“, както и „Опис на старите печатни български книги“ на Валерий Погорелов.

Всички документи са каталогизирани и са представени в традиционните каталози, в електронния каталог на библиотеката, както и в два сводни каталога, представени в интернет.

Единият е Своден каталог на старопечатни, редки и ценни заглавия на територията на Кюстендил ([www.sckn.primasoft.bg](http://www.sckn.primasoft.bg)) и отразява фондовете на 5 културни институции в града:

- Регионална библиотека „Ем. Попдимитров“;
- Регионален исторически музей „Акад. Й. Иванов“;
- Гимназия „Н. Рилски“;
- Държавен архив;
- Църковна библиотека при храм „Успение Богородично“.



Реализиран е в рамките на проект “Съвременни подходи за проучване и популяризиране на книжовното културно-историческо наследство на Кюстендил“. Представянето им в една обща база данни улеснява достъпа до тях и създава условия за проучването, ефективното им опазване и популяризирането им сред ученици, студенти, преподаватели и специалисти. За пръв път беше изследван, каталогизиран и обособен като отделна колекция фондът на църковната библиотека при храм „Успение Богородично“. За целта беше използван професионалният ресурс на Регионална библиотека, както и помощта на експерт за разчитане и датирание на някои от старопечатните книги. Откри се и масив от документи на църковнославянски език, издавани в периода 1759–1799 г. в Москва (Синодална типография) и Киев (Киево–Печорска лавра). Образците са основно с богослужебен характер (библии, часослови, служебници) и уникално оформление – метални обкови, цветни илюстрации.

В Регионалния своден каталог са представени българските издания 1806–1944 г. Към някои библиографски описания има визуализация на корици, екслибриси, автографи, библиографски описания по източници и др. Той има функции на своеобразен регистър, който създава условия за проучване на книжовното документално наследство.

Другият своден каталог „Старопечатни, ценни и редки издания“ (<http://ilib.libraryvt.com/>) отразява редки и ценни колекции на 4 регионални библиотеки – НБ „Иван Вазов“ Пловдив; РБ „П. Р. Славейков“ Велико Търново; РБ „Ем. Попдимитров“ Кюстендил; РБ „П. Стъпов“ Търговище.

*Изводи за състоянието и перспективите на книжовно-документалното наследство*

Натрупаният опит ни дава професионална увереност, че Регионална библиотека може да се превърне в център за идентификация, каталогизация и дигитализация на книжовното документално наследство, като разшири обхвата на проучване в обществените и църковни библиотеки на територията на област Кюстендил.

Перспективите следват стъпките и основните цели, залегнали в Националната стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него: подобряване на условията за съхранение, изграждане на електронна инфраструктура, повишаване на професионалната квалификация в областта на дигитализацията, създаване на дигитално съдържание, представяне в национални, европейски и световни дигитални библиотеки и уеб портали. (5)

В условията на недостатъчно финансиране в библиотечния сектор, възможностите за това са само по линия на европейското проектно финансиране и Програмите за трансгранично сътрудничество.

В съобщение на Европейската комисия, прието на 23 юли 2014 г. и според изготвения към него доклад: „Към интегриран подход към културното наследство на Европа“ се съдържат анализи и подробности за свързаните с културното наследство политики и финансиране на ЕС. В доклада се посочва, че секторът се намира „на кръстопът“ заради намаления държавен бюджет, все по-слабото участие в традиционните културни дейности и разнообразието на потенциалната публика вследствие на урбанизацията, глобализацията и технологичните промени. В доклада се посочват обаче и възможности за по-тясно трансгранично сътрудничество на държавите членки и заинтересованите страни, за да може културното наследство да допринесе в по-голяма степен за устойчивия растеж и създаването на работни места. В много области, свързани с културното наследство, като например местното и регионалното развитие, образованието, подкрепата за МСП и туризма, са налице значителни възможности за финансиране и за изготвяне на политики. Конкретни примери в тази посока са възможностите, които предоставят някои оперативни програми като „Региони в растеж“, „Иновации и конкурентноспособност 2014–2020“, „Наука и образование за интелигентен растеж 2014–2020“, „Програма за развитие на селските региони 2014–2020“, както и резолюцията на Европейския парламент от 2 април 2009 г. № Р6\_TA-PROV/20009/0214 относно „Ролята на културата в развитието на европейските региони“. Всички посочени програми и документи акцентират върху възможностите за развитие на културен и/или интегриран туризъм на основата на съхранение, експлоатация и популяризация на културно-историческия потенциал на регионите. В същото съобщение Европейският комисар по въпросите на образованието, културата, многоезичието и младежта Андрула Василиу дава конкретните финансови параметри на това предизвикателство: „Очаква се през периода 2014–2020 г. да бъдат направени още по-големи инвестиции от ЕС в културното наследство, например чрез европейските структурни и инвестиционни фондове (с общ бюджет от 351 милиарда евро за регионална политика) и по програмите „Хоризонт 2020“ (80 млрд. евро за научни изследвания) и „Творческа Европа“ (1,5 млрд. евро за културните и творческите индустрии). (2)

Кюстендил е допустим регион за кандидатстване по Програма за трансгранично сътрудничество по Инструмента за предприемчивостна помощ между България и Сърбия 2014–2020. Очаква се тя да стартира в август 2015 г. (7)

Целевите групи и основните типове бенефициенти са централни/регионални и местни органи на властта; културни институти (музеи, библиотеки, художествени галерии, читалища и др. В раздел 2.2 *Оползотворяване на културни ресурси* са формулирани и възможните дейности: трансгранично сътрудничество между културни институции и организации; развитие на културния туризъм; създаване на информационни мрежи; обмен на най-добри практики и ноу-хау; разработване на модели за управление на културните обекти; културно сътрудничество чрез разработване на съвместни традиционни и нови фестивали, изложби, културни събития; стимулиране/възраждане на традиционните занаяти, обичаи, културно наследство.

Съвместните дейности по идентификацията и каталогизацията на книжовното документално наследство изгради устойчиви модели за професионално сътрудничество и откри възможности те да бъдат прилагани в разработването на проекти и участия в програми. Добър пример в това отношение е разработеният проект за създаване на дигитален център „Книжовното и културно-историческо наследство на регион Кюстендил – съхранение и достъп чрез дигитализация“ в партньорство с Регионален исторически музей, Художествена галерия и Община Кюстендил. За съжаление проектното предложение не беше финансирано, но високо оценено и се намира в резервния списък за финансиране по Програма БГ08 „Културно наследство и съвременни изкуства“. Макар и не-реализиран засега проектът очерта параметри, които продължават да са актуални и са част от стратегическите цели на регионалните културни институти – библиотека, музей, галерия, както и на общинските и областните планове за развитие. „Добавената стойност“ от евентуалната реализация може да бъде систематизирана в следните аспекти:

- чрез изграждане на дигитален център ще се създадат условия за документиране, опазване, съхранение, достъп и популяризиране в богатото книжовно и културно-историческо наследство на Кюстендилския регион и то в рамките на европейския културен обмен;
- подбраните за дигитализация обекти са от най-ценните колекции на културните институти и броят им надхвърля 20 000 (книжовни документи, картини, артефакти, аудио- и видеофайлове);
- създаване и функциониране на единен интернет портал, даващ възможност за широк достъп до дигиталните колекции;
- дигитализираното съдържание, обогатено и систематизирано по тематични признаци, би могло да се представи не само във вид на каталог на обекти на КИН, но и във вид на виртуални изложби,

експозиции, галерии, презентации, представляващи образова-телен, научен, туристически или културен продукт, насочен към широк спектър от потребители;

- повишаването на професионалните компетенции на специалисти от съответните институции във всички аспекти на обработка на тези специализирани фондове.

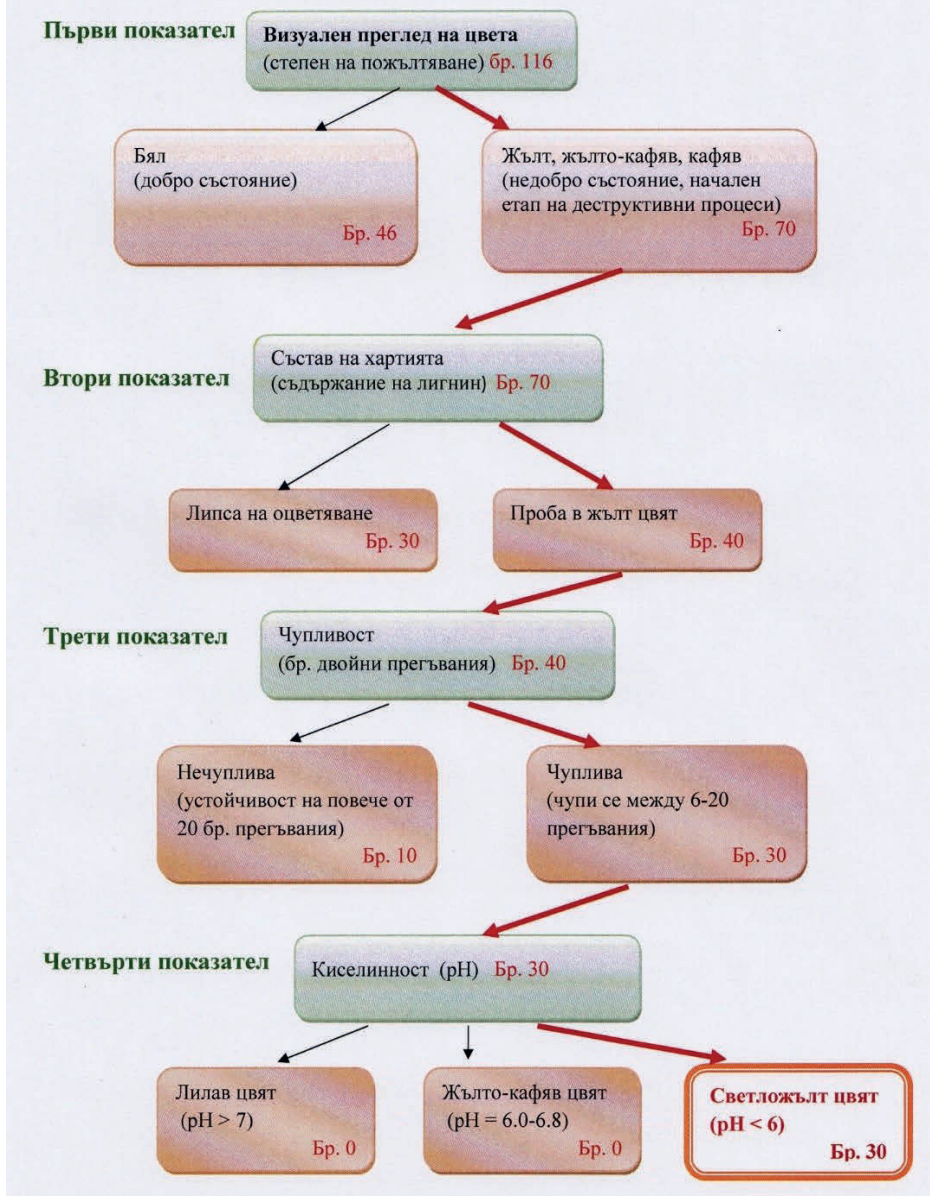
Очевидно е, че опазването и популяризирането на книжовното документално наследство трябва да се превърне в обект на политики с институционален, регионален и трансграничен обхват.

Библиография:

1. **БДС ISO 11799:2008** Информация и документация. Изисквания за съхраняване на архивни и библиотечни документи
2. **Василу**, Андрула. По-силна европейска подкрепа за културното наследство : Съобщение за медиите. Брюксел, 22 юли 2014 г. [онлайн]. [прегледан 29.05.2015]. [http://europa.eu/rapid/press-release\\_IP-14-854\\_bg.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-854_bg.htm)
3. **Книжовното** наследство в българските библиотеки : Резултати от проучване .- София : ББИА, 2011, [онлайн]. [прегледан 18.05.2015]. [http://www.lib.bg/kragli\\_masi/Knizhovno\\_nasledstvo\\_doklad.pdf](http://www.lib.bg/kragli_masi/Knizhovno_nasledstvo_doklad.pdf)
4. **Марчева**, Рени. Архив на българската книга – състояние на книжния фонд (1878-1950), мерки за консервация. В: *Библиотеката минало и настояще* : Юбилеен сборник, посветен на 125-годишнината на НБКМ. София : НБКМ, 2005, с. 253-259. ISBN 954-523-082-7
5. **Национална** стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до нея : Проект. София: ББИА, 2013. [онлайн]. [прегледан 12.05.2015]. [http://www.lib.bg/publish/BBIA/strategia\\_opazvane.pdf](http://www.lib.bg/publish/BBIA/strategia_opazvane.pdf)
6. **Панчева**, Цветанка. Дигитализацията на краеведски документи : Възможности за опазване и достъп до книжовното наследство в региона. В: *Библиотека*, 2010, № 5, с. 117–121. ISSN 0861-847X
7. **Програма** за трансгранично сътрудничество по ИПП България-Сърбия 2014–2020 [онлайн]. [прегледан 30.05.2015]. <http://www.mrrb.government.bg/docs/c952ff76bf5bf29a255b606ccfa520dd.pdf>
8. **Endangered** books and documents : a damage survey of post-1800 archive and library material held by the General Archives of the Netherlands and the Koninklijke bibliotheek (National Library of the Netherlands). The Hague, CNC, 1991. 217 p. (CNC – publikaties, 6)

Приложение 1.

Схема за определяне на състоянието на хартиената основа



*Приложение 2. Списък на застрашените и подлежащи на консервационни дейности книги:*

1. **38187/Р/Ст 47.142**

Момчилов, Иван Николов. Писменица на славянския език / Състав. Иван Момчилов, еленчанин. – 1. изд. – Белград : Правителствена книгопечатня, **1847**. – 8, 179, 13 с. ; 21

2. **38201/Р/Ст 52.225**

Еманоилович, Йоан. Басни Езопови и о предобучений Афто-ниа мудреца и Гавриа елина четверостишна / С елинскаго на сла-венский диалект преведени от Йоана Еманоиловича. – Издание перво. – Белград : Правителствена книгопечатня, **1852**. – 43

3. **33533/Р/Ст 56.351**

Раковски, Георги Стойков. Предвестник на горския пътник : [ Поема ] / Георги Стойков Раковски. – Нови Сад : Дра. Дан. Мед-кович, **1856**. – 47 с. : ил. ; 21 см

4. **38199/Р/Ст 70.1189**

Берон, д-р Васил х. Стоянов. Естествена история първи път на български систематически изложена с приложни забележки и практически изводи : Ч. 1. Зоология / д-р Васил х. Стоянов Берон. – Болград : Печ. при Централното училище, **1870**. – 8, 455, 1 с. ; 21 см

5. **I 5018/Р/Ст 70. 1193**

Душанов, Димитър Гачев. Зла жена : Смешно представление в три действия / Побългарил Д. Т. Душанов ; Издава Екатерина Стайоглу. – Цариград : Печ. Македония, **1870**. – 64 с. ; 18 см

6. **38089/Р/Ст 70.1197**

Първанов, Никола. Извод из българската граматика : Зако-ните на българския език / Н. Първанов. – Русчук : В печатницата на Дунавската област, **1870**. – 28 с. ; 21 см

7. **38226/Р/Ст 70.1265**

Устав за управлението на Българската екзархия. – Цариград : Печ. на А. Минасиана у Джамлъ-хан, **1870**. – 44, 1 с. ; 24 см

8. **38083/Р/Ст 72.1446**

Богоров, Иван А. Трето упътване за български език / Иван Богоров. – Виена : Печатница Л. Сомерова, **1872**. – 22, 1 с. ; 21 см

9. **38243/Р/Ст 72.1445**

Гогол, Николай Василиевич. Тарас Булба : [ Повест ] / Н. Гогол ; Прев. Нешо Бончев. – Браила : Книгопеч. българо-ромънска, **1872**. – 105 с. ; 21 см

10. **38920/Р/Ст 72.1347**

Чолаков, Васил. Български народен сборник : Ч. I / Събран, нареден и издаден от Васил Чолаков. – Болград : Печ. на Централното училище, **1872**. – 24, 356, 12 с. : 1 обр ;

11. **38208/Р/Ст. 72.1370**

Шмид, Хр.. История на Геновева [ от Хр. Шмид ] с притурка на една нравоучителна повест Величко и Иванчо / Хр. Шмид ; Прев. Стефан Бобчев. – Цариград : книгопеч. на в. Македония, **1872**. – 4, 118 с. ; 21 см

12. **16093/Р/Ст 73.1467**

Велизарий : Историческа драма в две действия : (по Х. К. Х. Траудцена) / Състав. Т. Шишков. – Цариград : Печ. на А. Минасиана, **1873**. – 6, 56 с. ; 21 см

13. **38198/Р/Ст 74.1617**

Величков, Константин. Невянка и Светослав : Драма в пет действия / Константин Величков. – Цариград : печ. на Карапетров и друж., **1874**. – 123 с. ; 21 см

14. **38888/Р/Ст 74.1612**

Наручна святичешка книга / Прев. [ от сръбски ] Зиновий Поппетров и др. – Белград : Печ. на Н. Стефановича и съдър., **1874**. – 5, 3, 123, 8 с. ; 21 см

15. **I 5016/P/Ст 74.1620**

Питания и отговори за Светото писание : Книжка втора за Новия завет. – Русе : В печ. на Дунавска област, **1874**. – 131 с. ; 17 см

16. **38170/P/Ст 75.1734**

Монтен, Клод дьо. Цариградски потайности : Ч. III / Клод дьо Монтен ; Превод П. Р. Славейков ; Издава Н. Тодоров. – Цариград : В печ. на О. Кавафиян, **1875**. – 192 с. ; 21

17. **38099/P/Ст 76.1764**

Чернев, Ат. Русчушките тъмници или българската революция на 1867-а година / Ат. Чернев. – Букурещ : Българско читалище Напредък, **1876**. – 8, 142 с. ; 21 см.

18. **38230/P/Ст 78.1799**

Бенев, Георги. Българското княжество от д-р Константин Иречек / Прев. Г. Бенев. – Пловдив : Книгопеч. на Янко С. Ковачев, **1878**. – 86 с. ; 21 см

19. **I 5038/P/Ст 78.1798**

Берлинский договор и неговата основа : Св. Стефанский пре-лиминарен договор / Прев. от оригинала. – Виена : Изд. Янко Ковачев, **1878**. – 79 с. ; 18 см.

20. **38192/P/Ст 78.1807**

Блъсков, Илия Рашков. Жален спомен за лютите рани на България през година 1876 : Кн. I / Илия Блъсков. – Букурещ : печ. Дор. П. Куку, **1878**. – 64 с. ; 21 см.

21. **38213/P/Ст 78.2910**

Пясецки, Павел Яковлевич. Два месеца в Габрово : Възпоминания за войната в 1877–1878 г. / Пясецкий ; Прев. от рус. Г. Бенев. – Пловдив : книж. Хр. Г. Данов, **1878** (Пловдив : Янко С. Ковачев). – 159 с. ; 25 см.



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

**МУЗЕОЛОГИЯ**

**MUSEOLOGY**



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В БЪЛГАРСКИТЕ ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕИ

СИЛВИЯ СТАНЧЕВА

*Sylvia Stancheva. THE SOCIALIST LEGACY IN THE BULGARIAN HISTORICAL MUSEUMS.*

The paper reflects upon the socialist legacy in the Bulgarian historical museums during the period of Transition after 1989. It analyzes the lack of new museum ideology and the dominance of nationalism within the museum institution. Special attention is paid to the lack of the socialist period being exhibited as part of the permanent historical exhibitions. It examines the formal transformation of the museum exhibitions and the missing link to the newly emerged historiography topics.

Краят на държавния социализъм предизвика много и сериозни промени в обществената сфера в България. Голяма част от културните институции преживяха трансформации и се адаптираха в известна степен към променената политическа и икономическа среда\*. Музеите останаха в периферията на обществения и политически интерес. Показателен е фактът, че само до преди няколко години те функционираха според Закона за паметниците на културата и музеите, датиращ от далечната 1969 г. С други думи, не е случаен въпросът, който Алберт Бенбасат поставя, анализирайки състоянието на музейната институция, а именно – как стана така, че в продължение на толкова години от културните институции тъкмо музеят остана в изолация и кой има интерес от това<sup>1</sup>. Целта

---

\* Културните индустрии като филмопроизводството и книгоиздаването например бързо са приспособиха към новите пазарни условия, но в други сектори започнаха дълги и трудни реформи - например театрите.

<sup>1</sup> **Бенбасат**, Алберт. Културологични аспекти на музейната институция и музейната професия. В: *История на музеите и музейното дело в България: Доклади*

на настоящия текст е да отговори на този, а и на ред други въпроси, свързани с „живото“ минало и настояще на историческите музеи в България.<sup>2\*</sup> Аргументирана е тезата, че ключ към състоянието на днешните исторически музеи трябва да се търси в тяхното „вчера“, а то безспорно е свързано с времето на т.нар. социалистическа музеология.

### *Централизирано управление на музеите*

Държавната културна политика в сектор културно-историческо наследство и музеи се формира и осъществява от Министерство на културата. За музеите е отговорна Дирекция музеи, галерии и изобразителни изкуства към МК. Законът за културното наследство от 2009 г. в чл. 24 дава следната дефиниция за музей: „Музеят е културна и научна организация, която издирва, изучава, опазва и представя културни и природни ценности и образци с познавателна, образователна и естетическа цел“<sup>3</sup>. Съгласно чл. 29, ал. 1 и ал. 2 от същия закон музеите се ръководят независимо от вида на организацията и формата на собственост: методически – от Министерство на културата; в административно-организационно отношение – от кмета на общината или собственика; в научноизследователската дейност – от Българската академия на науките и съответните ведомствени и научноизследователски институти и учреждения<sup>4</sup>. С други думи централизираният модел на управление на музеите отпреди 1989 г. се запазва, независимо от приемането на нов закон.

Според ЗКН по териториален обхват на дейност и методически функции, определяни от Министерския съвет, музеите са национални, регионални и местни. По форма на собственост могат да бъдат държавни, общински, частни и със смесено участие. По тематичен обхват музеите са:

1. общи, чиято дейност тематично обхваща различни области на знанието и изкуството и се осъществява на основата на различни по своята класификация културни ценности, включени в основния им фонд;

2. специализирани, чиято дейност обхваща една област на знанието или изкуството, обособен дял от нея или отделна тема от общественото

---

*и съобщения от Национална научна конференция, Плевен, 27–28 март 2003. Плевен, Регионален исторически музей, 2003, с. 242.*

\* Изложените в текста изводи и заключения са резултат от дисертационното ми изследване върху конструирането на национална идентичност в българските исторически музеи, което включва анализ и наблюдение на 16 на брой музейни експозиции в периода 2007–2010 г., интервюта с 33 музейни професионалисти и прочит на 7 книги за впечатления.

<sup>3</sup> Закон за културното наследство. В: *Държавен вестник*, № 19, 13.03.2009

<sup>4</sup> Пак там.

развитие или природата и се осъществява на основата на включени в основния му фонд културни ценности, които по своята класификация определят тематичния му обхват<sup>5</sup>.

### *„Новите“ стари експозиции*

Дори за обикновените посетители е известно, че експозициите на историческите музеи са остарели технически. Истинският проблем е, че са остарели и съдържателно. Не една и две постоянни експозиции са във вида, в който са били изготвени по повод честването на 1300-годишнината от основаването на българската държава през 1981 г. Пример за това са постоянните експозиции на регионалните музеи в старите столици на България - Велико Търново и Шумен (Плиска и Преслав), които стоят непроменени от времето на въпросното честване. След 1989 г. историческите музеи се лишават от отделите „Социалистическото строителство“ и „Работническо-революционно движение“. Всички експонати и текстове, посветени на тези теми, са „ампутирани“ от тялото на музейните експозиции. Друга съществена промяна в рамките на експозициите обаче не се случва. Най-често изтъкваната причина за това, че те не биват обновявани, е финансовата. Безспорно изготвянето на нова постоянна експозиция е скъпо начинание, непосилно за бюджета на един музей, ако той не получи специално финансиране за това от Министерство на културата. Налице са обаче не малко случаи, когато при отпуснато финансиране за обновяване, музеите реновират експозициите си на ниво техника, но не и идейно.

Една от основните причини за това е застоят в развитието на музеологията в България. Липсата на теоретични изследвания, специализирано образование за музейните уредници, както и пренебрегването на дисциплината като академична такава са някои от причините за настоящата кризисна ситуация. И ако по презумпция музеите изпълняват политически поръчки, то неслучайно българските музеи не търпят развитие. Това на политическо ниво никому не е нужно. Във Великобритания и Холандия, страни силно политически обезпокоени от високото ниво на миграция на чужди етнически групи, дебатите за мултикултурализма достигат своя пиков момент в началото на новото хилядолетие. Това на свой ред изисква и чисто символното отразяване на тези групи и присъствието им в музеите. С появата на мултикултурализма възниква и т.нар. „нова музеология“, която предписва на музеите да са ангажирани с и да отразят социалните проблеми в обществото. В България подобен дебат

---

<sup>5</sup> Пак там.

не се случва или поне не извън рамките на академичните среди. Политическата задача пред българските музеи, такава, каквото я дефинираха правителствата на българския Преход, не изискваше от тях, каквото и да е отношение към малцинствените групи (етнически, религиозни, социални). Тъкмо обратното, от българския музей се очакваше да изглади всички видими разслоения и диверсификации в публичното пространство. Високото напрежение в следствие на рязката социална стратификация след 1989 г. наложи на музея ролята на „социален отдушник“. Музеите се превърнаха в острови, незасегнати от дълбоките политически и социални промени. В тях хората останаха „братя“ в рамките на голямото национално семейство. За управляващите елити, до един легитимиращи се през националните идеи и славното българско минало, музеите изпълняваха отлично ролята си на „пазители“ на националния дух. Този дух може да е затворен в грозни стари витрини и сриващи се сгради, но той е безопасно овладян в рамките на институцията музей.

Ако българският музей се беше трансформирал в нещо прилично на английския му събрат, то със сигурност щеше да докосне някои от най-болезнените теми на българския Преход. Със сигурност щеше да рефлектира и върху близкото минало. Това не се случи по ред причини. На първо място, като държавни институции, българските музеи са силно бюрократизирани и централизирано управлявани. Липсата на пазар на субсидии ги е направил изцяло зависими на финансово равнище от държавата. Промяната в такъв вид институции никога не се случва сама, тя винаги се реализира като цялостен стратегически план за развитие. Ето защо, ако на ниво министерство, не се задвижи реформа, то на ниво отделни музеи това също няма да се случи. Още по-притеснителното е, че няма осъзната необходимост от промяна. С други думи, българските музеи са в кризисна ситуация, която безспорно има финансови измерения, но в същността си това е криза на самата институция като такава.

Като илюстрация на това твърдение предлагам два примера. Първият е „новата“ стара експозиция на Историческия музей в гр. Свищов „Преминаването на руските войски“. Оригиналната експозиция е правена през далечната 1977 г. и в продължение на тридесет години не е променяна. Именно по случай тридесет годишнината на експозицията се предприема нейното обновяване и през 2007 г. в присъствието на президента е открита новата експозиция. Оказва се, че промените спрямо старата са свързани единствено с оформлението, дизайна и техническото оборудване. На съдържателно ниво като текст и експонати, промени няма: *„То всичко си е същото, просто сменихме витрините, малко*

оформлението“, твърди една от уредничките на музея<sup>6</sup>. Подобно разбиране за „нова експозиция“ се наблюдава и в случая с Мемориалния музей на Васил Левски в гр. Ловеч. „Новата“ експозицията е създадена през февруари 2008 г. и при нея също новостите са свързани с реквизита, а не с промени в концепцията и съдържанието. Тогавашният директор на музея сам казва в интервю за местната преса: *„В интерес на истината мога да кажа, че не бива да очакваме кой знае какви нови неща, тъй като проблемите, свързани с националния герой, не са предмет на разточителство и на свободна интерпретация. В никакъв случай новата експозиция не бива да наподобява оня герой Джингиби, който ни е известен от поредицата по БНТ. Новото е по отношение на реквизита – старите витрини бяха много тромави, неугледни, аранжировката също не беше на ниво. Сега изцяло подновяваме витрините, вкарали сме цвят“*<sup>7</sup>. Според уредничка в музея отношението към Левски може да е само едно - на преклонение: *„Левски е велик българин! „Просто като вляза в музея“, казват някои хора, „настръхвам“! Най-великият, който все още не са го оплюли! Левски, въпреки че и за него се пишат някакви версии... рождена дата по-късна нали. Някои такива неща, но общо взето засега не е оплют Левски“*<sup>8</sup>. И двата случая красноречиво говорят за кризата на идейно ниво, която преживяват музеите. Тези примери показват и нещо още по-важно, а именно, че за самите музейни уредници проблем по отношение на съдържанието няма. Единственият недостатък на експозициите според тях е свързан с техническото оформление. Според директора на Ловешкия музей свободни интерпретации по отношение на националния герой не може да има. Възторгът и патриотичният патос са позицията, от която е изготвена тази експозиция. Така музейните експозиции всъщност предлагат „преоткриване“ на всеизвестни национални ценности. Основният проблем в случая е предварителното ограничаване на възможните позиции, от които да се интерпретира историята, всъщност тя е само една - патриотично-охранителна. Всяко евентуално проблематизиране, всеки опит да се усложнят начините, по които се помни миналото, в българските музейни среди се счита за „предателство“. Следващият особено важен момент е присъствието на държавния глава на откриването на експозицията в Свищов. Това присъствие в голяма степен символизира държавната позиция по отношение на миналото,

---

<sup>6</sup> Интервю с уредничка в Исторически музей гр. Свищов, 9 април 2008 г.

<sup>7</sup> Лалев, Иван. Не бива Левски да наподобява Джингиби. В: *Ловеч Прес*, № 10, 4–6.02.2008 г., с. 3.

<sup>8</sup> Интервю с музейната уредничка от Мемориален музей на Васил Левски в гр. Ловеч, проведено през май 2008 г.

културното наследство и историята. То се явява „сертификат за качество“, поради липса на каквито и да е други критерии в обществото. Държавната поръчка е изпълнена от музея и в случая е получено одобрение на най-високо ниво. Остава под въпрос дали някога доминиращите символи и стереотипи от миналото ще бъдат подложени на широко социално, политическо и интелектуално договаряне или ще продължат да бъдат държавен монопол?

*Когато музейният разказ „мълчи“... или за липсата на периода на „държавен социализъм“ в експозициите*

Новата музеология твърди, че музеят е призван да бъде пространство на мислещите, но и демократична територия, защото трябва да включва, а не да изключва. Той би трябвало да разчита на диалога, на спора, който придвижва. Защото когато се разчита на свободата на мисленето, а не се налагат готови „исторически истини“, шансовете да се случат общности са много по-големи. Успява ли съвременният български музей да обгледа дебатите на днешния ден? Може ли да се обърне към травматичното минало, но да направи това без клишета и идеологически послания, а през културата на преговарянето и консенсуса. Въпреки трансформациите в обществото, българският музей показва невъзможност да се адаптира и да претегли „исторически факти“, да създава и поддържа разказ за близкото минало. Той по-скоро залага на „премълчаването“. Основание за това твърдение ми дават не една и две „липси“ в музейните разкази.

Добър пример за подобно мълчание е случаят с Музея-Затвор към Регионалния исторически музей във Велико Търново. Турската власт построява сградата за затвор през 1862 г., тъй като първите затворници са били участници в Хаджиставревата буна от същата година. Затворът има две помещения. Едното е служило за инквизиции, а в другото са държали затворниците. Сред тях са били редица национални герои като Филип Тотю, Стефан Караджа, Васил Левски, дейци от Априлското въстание – Бачо Киро, Цанко Дюстабанов, Иван Панов Семерджиев, Ботевите четници и други. След Освобождението подземие то е преустроено, но сградата запазва функцията си на затвор. По-късно през затвора са преминали Димитър Благоев, Никола Габровски, Гавраил Георгиев, участници в Юнското и Септемврийското антифашистко въстание от 1923 г.<sup>9</sup> Музейният разказ за историята на затвора спира до тук – до 8 септември 1944 г. Всъщност затворът продължава да функционира като

---

<sup>9</sup> По непубликувани материали на РИМ Велико Търново.



политически до 1956 г., когато е закрит. В по-късните години на държавен социализъм, е преобразуван в музей. След 1989 г. музейната експозиция е закрыта, преработена и отново открита през 2006 г., като представя само периода преди освобождението, а не след 1944 г. На въпрос защо липсва този период от историята на затвора от 1944 г. до 1956 г. уредничка от РИМ Велико Търново отговаря: „Предстои цялостно обновенение. Знаете, че е дискуссионна новата история, камо ли пък най-новата. Има промени от 70-те години“<sup>10</sup>. Примерът с Музея-Затвор във Велико Търново не е изключение, а по-скоро част от правилото да се „мълчи“ за периода на държавен социализъм.

Въпросът за липсата на Музей на социализма в България все още е без отговор\*. Няколко временни изложби, разкриващи различни аспекти от периода на държавен социализъм, бяха представени в годините на преход в България, но постоянна експозиция или Музей на социализма все още няма. Сред тези изложби са: проектът на Яна Генова и Георги Господинов „Инвентарен склад на социализма“, реализиран в Червената къща през 2006 г. и по-късно публикуван като книга,<sup>11</sup> „Без следа? Лагерът Белене 1949-1959 и след това...“ - изложба на Институт за изследване на близкото минало, експонирана в Националната художествена галерия от 10 до 22 ноември 2009 г.; „Детски и младежки движения (1944-1989)“ – Регионален исторически музей гр. Ловеч през ноември 2010 г.<sup>12</sup> Важно

---

<sup>10</sup> Интервю с уредничка в Регионален исторически музей Велико Търново, месец май 2008 г.

\* Въпреки че на 19 септември 2011 г. беше открит Музеят на социалистическото изкуство в гр. София, в интервю, което проведох месец по-късно, персоналет на музея отказа да припознае музея като експониращ социалистическото минало и изкуството като идеологически натоварено. В настоящия текст няма да анализирам причините за подобно твърдение, защото те сами по себе представляват отделен сюжет. Считаю обаче, че много от наблюденията и изводите в текста ще могат да бъдат приложени и към случая с Музея на социалистическото изкуство.

<sup>11</sup> **Генова, Я., Господинов, Г.** *Инвентарна книга на социализма*. София, Прозорец, 2006.

<sup>12</sup> За музейни визуализации на социализма в други постсоциалистически страни вж. **Vukov, N.** *Visualizations of the Past in Transition: Museum Representations in Hungary, Romania, and Bulgaria after 1989*. In: **Kiossev, A., Kabakchieva, P.** eds. *“Roles” and “Roles”: Fluid Institutions and Hybrid Identities in East European Transformation Processes (1989–2005)*. Münsterq Lit Verlag, 2009, pp. 235–250; **Вуков, Н.** Въображението на мъртвите останки: смърт и виталност на паметниците от социалистическото минало в България. В: *Антропологични изследвания*, 2004, № 5, с. 51–70; **Казаларска, Светла.** „Детство мое, реално и вълшебно...“ Разкази и спомени за социалистическото детство в музея. В: **Еленков, И., Колева, Д.** *Детството при социализма: политически, институционални и биографични перспективи*. София, ЦАИ, 2010, с. 164–178; **Sharenkova, R.** Forget-Me(-Not): Visitors and Museum Presentations about Communism before 1989. In: **Dobos, C.** and

е да се отбележи, че две от посочените три изложби не са дело на музейни институции. С други думи паметта за социализма бива материализирана чрез експонати, активирана и експонирана в изложби, но инициатор на това не са музеите, а други социални агенти (в случая е Институтът за изследване на близкото минало).

След като все пак в общественото пространство паметта за социализма търси „пролуки“ да изплува през изложби, макар и организирани от други институции, става още по-учудващ фактът, че музеите не желаят да се ангажират с нейното „официализиране“. Причините за липсата на периода на държавен социализъм в българските музеи биха могли да се търсят в няколко посоки. Както вече отбелязах, българските музеи са държавни институции и изпълняват държавни поръчки (това е официалната терминология, която използват музеите). Очевидно изготвянето на експозиция или поне включването на този период като част от вече изготвена експозиция не представлява интерес за държавата. От друга страна, класическата музеология налага традиция на експониране на историята в музея едва след дистанция във времето от минимум сто години. Това е едно от често срещаните обяснения от страна на музейните уредници за липсата на новата и най-нова история в експозициите на музеите. Българските музеи като изказ и репрезентативност са функция на класическата музеология. Класическият музей търси да представи и подреди един хармоничен и спокоен свят, защитен от конфликти и напрежения. В този смисъл експонирането на „живата“ памет за близкото минало, която все още предизвиква конфликти и активира символни борби, трудно би могла да намери място в подобен тип музеи. Не на последно място трябва да се отчете фактът, че българските музеи носят тежка идеологическа обремененост. Дълги години служили на Партията като неин пропаганден институт, те трудно се обръщат към ревизиране на собственото си институционално минало. В паралела, който прави между пост-социалистическите репрезентации на близкото минало в Румъния и България, Николай Вуков отбелязва, че за разлика от румънците, които използват революционните събития от 1989 г. като отправна точка в опитите си да пренапишат недалечната история, българите не успяват да намерят подобна относително стабилна опорна точка за оценка на миналото. Според него е налице широк спектър от позиции и мнения за това дали да се помни или да се забрави за онова време, как да се представят онези години и какви средства за историческа справед-

---

Stan, M. eds. *Politics of Memory in Post-Communist Europe*. Bucharest, Zeta Books, 2010, pp. 63–81.

ливост да се приложат. Позицията на отричане отразява широко разпространената не само в България и Румъния, а и в повечето постсоциалистически страни, резервираност към представянето на социалистическото наследство в музея<sup>13</sup>.

От друга страна, само по себе си помненето на социализма е „относително начинание“ по думите на Мария Годорова<sup>14</sup>. Според нея в чисто политически план в Европа периодично се наблюдава завръщане на левите идеи и политики, което налага изработването на адекватна (т.е. конкретна, исторически обоснована и нюансирана) научна перспектива към комунистическия опит и неговото наследство. В исторически план запомнянето на социализма се оказва спешна задача за изследователите, тъй като хората, преживели лично началото на този исторически период в Източна Европа, вече умират. Тези, които са преживели по-голямата част от живота си по времето на социалистическия режим и които сега са на възраст между 40 и 60 години, бързо се адаптират към новите условия и активно забравят. Ето защо изследователите са принудени да побързат да спасят от забравя много артефакти, мисли и мнения за миналото. Подобно начинание според Годорова значително ще обогати не само практиката, но и теорията на устната история<sup>15</sup>. С оглед на всичко казано дотук ми се струва, че преди да се стигне до ревизиране на близкото минало в българския музей, трябва първо да настъпят много сериозни промени в самата музейна институция. И второ, по думите на Катрин Вердери, да се достигне до по-пълно разбиране на това какво всъщност съществувалият социализъм е бил<sup>16</sup>. В този смисъл в академичните среди вече текат процеси на преосмисляне на социалистическото минало. Правят се опити да се обговори нормалността на социализма, като вниманието се фокусира по-скоро върху всекидневието. Подобни изследвания подчертават, че „истинският“ живот през социализма е много по-сложен и не може да се обясни само с политическото управление<sup>17</sup>.

---

<sup>13</sup> **Вуков**, Н. „Пост-социалистически“ идентичности – трансформации и репрезентации: сравнителни паралели между България и Румъния. В: *Български фолклор*, 2009, № 1, с. 23. Още по темата: **Вуков**, Н. Национална история в постсоциалистическа перспектива. Фрагменти от един монументален дискурс. В: *Български фолклор*, 2010, № 2, с. 40–58.

<sup>14</sup> **Todorova**, M. ed. *The Process of Remembering Communism*. In: *Remembering Communism: Genres of Representation*. New York, Social Science Research Council, 2010, p. 13.

<sup>15</sup> *Ibid*, p. 14–15.

<sup>16</sup> **Verdery**, Katherine. *What Was Socialism and What Comes Next?*. Princeton, NJ, Princeton University Press, 1996, p. 11.

<sup>17</sup> Вж. **Koleva**, Daniela ed. *Negotiating Normality. Everyday Lives in Socialist Institutions*. New Brunswick, Transaction Publishers, 2012.

За още някои „липси“ в експозициите...

Всяка една експозиция гради смисъла си в съчетанието от това, което казва, и това, което премълчава. Оттук следва, че прочитът и интерпретацията ѝ ще бъдат ограничени, ако се задържат само на равнището на това, което е експонирано. Първата очевидна липса в изследваните музейни експозиции са новите теми в съвременната българска историография след 1989 г., появили се в резултат на либерализацията в научните среди. Великолепен преглед на разроилите се изследователски теми и подходи в българската историческа наука правят Даниела Колева и Иван Еленков<sup>18</sup>. Главна нова тема е преоценката на близкото минало и неговото позициониране в един нов „голям наратив“. На следващо място е появата на малцинствата като тема в противовес на преобладаващите изследвания, фокусирани върху нацията в политически и военен план. Наред с това се появяват и изследвания в сферата на религиозните деноминации, история на жените, история на всекидневния живот, социална, икономическа и културна история. Освен всички нови теми, в историческата наука навлизат и нови подходи като устната история и биографичните методи, които допълнително разширяват обхвата от теми, сред които социалистическото всекидневие, културните стереотипи, паметта.

В мнозинството от българските музеи обаче тези нови теми и подходи не намират прием. Добър пример в това отношение е липсата на историята на жените. В своето изследване върху жените, пола и модернизацията в България Красимира Даскалова посочва, че господстващите исторически наративи (т.нар. *mainstream histories*) в нито една страна на света, включително в балканския регион, все още не третират жените и мъжете като равнопоставени субекти на историята<sup>19</sup>. В международен план обаче, казва Даскалова, вече са направени първите стъпки за представянето на историята на жените в съвременните музейни експозиции, както и за изготвянето полово сензитивни оценки за експозициите на вече съществуващите музейни институции<sup>20</sup>. Освен това се откриват и

---

<sup>18</sup> Колева, Даниела, Еленков, Иван. Промените в българската историческа наука след 1989 г.: очертавания и граници. В: *Балканският XIX век*. Мишкова, Диана съст. София, ЦАИ, 2007, с. 28-82.

<sup>19</sup> Даскалова, Красимира. *Жени, пол и модернизация в България, 1878–1944*. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2012, с. 46–48.

<sup>20</sup> Wonish, Regina. New Frames. muSIEum – Displaying Gender. In: Popova, Kristina, Piskova, Marijana eds. *Women and Minorities Archives. Ways of Archiving*. Sofia-Viena, SEMARSh, 2010, pp. 263–275.

специализирани музеи за жените, които представят миналото през призмата на взаимоотношенията между половете<sup>21</sup>.

Това, че подобен тип перспективи към историята са игнорирани от българските музеи, не е учудващо, особено като се вземе под внимание фактът, че дори новите интерпретации по класически за историческата наука теми остават маргинализирани. Тук ще се спра само върху един пример, който е достатъчно красноречив и емблематичен за начина, по който музеите се отнасят към новите изследвания. Сравнително нова за българската историография е тезата, че поп Кръстю не е предател на Левски<sup>22</sup>. Това по никакъв начин не е отразено в експозицията на Мемориалния музей на Левски в гр. Ловеч. Тази теза е представена в една от църквите в Ловеч в рамките на една малка изложба. При разговора ми се с една от уредничките на музея тя категорично отрече музея да има нещо общо с тази изложба: „*Не, не, не. То е дело на Васил Колев, който няма нищо общо с нас. Ми те нали отрекоха тезата, че поп Кръстьо е предател. То има две витрини. Отпред една голяма табела, то изложбата не е толкова голяма, колкото е табелата. Те са два портрета на Левски и на поп Кръстю точно като се влиза в църквата наляво, някакви документи там... Не е нещо впечатляващо, да изчерпиш кой знае каква информация, да се впечатлиш*“<sup>23</sup>. С други думи, българският исторически музей се е самокапсулирал. За него е непосилно да следва дори съвременната историография. Изцяло в сферата на фантастиката остава възможността той да е неин коректив или поне да опитва да разколебае границите на историческото познание.

Неслучайно в българските исторически музеи не намират място изследванията на устните историци (*oral historians*). Поразяваща е сходната историческа реконструкция в експозициите. Те не включват личния спомен, индивидуалната памет, която може да предложи други версии за миналото. Българските музеи „улавят“ спомените на участниците в събитията (в случаите, когато говорим за близкото минало) чрез книгите за впечатления, но тези разкази не намират отражение в експозициите. Вместо това добре известни факти от националната история получават

---

<sup>21</sup> Например Международния музей на жените, **International Museum of Women** [online]. [Viewed 20/08/2012]. Available from: <http://www.imow.org/home/index>

<sup>22</sup> Вж. **Кацев-Бурски**, Данаил. Истината по предателството на Левски. Анкета, извършена в Ловеч, 1925. София, 1926; **Михайлова-Маждракова**, Мария. Поп Кръстю и шифрованата телеграма до Търново. В: *Векове*, 1973, № 3, с. 70–75; **Панчовски**, Димитър. *Последните дни на Васил Левски*. София, 1990; **Панчовски**, Димитър. *Предателите на Васил Левски*. София, Литера прима, 1996.

<sup>23</sup> Интервю с музейна уредничка от Мемориален музей на Васил Левски в гр. Ловеч, проведено през май 2008 г.

традиционните интерпретации. на Липсва изследователски интерес към начините, по които хората реконструират миналите събития. Така па-метта „отдолу“ (на обикновените хора) не влиза в диалог с разказа „отгоре“ (на музейната институция, реализиращи държавната поръчка). Пример в тази посока може да бъде почти всеки един исторически музей в България. Ще се спра само Националния военноисторически музей гр. София, където чести посетители са представители на Съюза на ветераните. Ето какво казва по този повод един от уредниците на музея: *„Много често са в тази зала. Точно тук в тази зала се събират. През ден, през два провеждат мероприятия. След това ги взема екскурзовод и ги развежда през четирите етажа като най-вече, когато има нова експозиция, защото те често идват. ... Примерно ето запазили са знамето от Илинденско-Преображенското въстание, идват и го подаряват, без да искат пари. За тази среща ние извикахме зам. министъра тогава, който отговаряше пряко за нас. Невероятна среща и всичко това беше показано две вечери по телевизията“*<sup>24</sup>. Спомените на ветераните и техните истории от военновременния период не са включени в рамките на музейната експозиция. Музеят се възприема като бастион на националната официална история, в него очевидно няма място за персонифицирана и лична версия на миналото.

Обременително и тежко се оказва социалистическото наследство за българските музеи. От една страна, социалистическата музеология все още живее в музеите в рамките на различни практики, на самите музейни експозиции (голяма част от които изготвени преди 1989 г. и козметично променени по време на Прехода), както и чрез нагласите на музейния персонал (голям процент от който е професионално изграден през времето на държавен социализъм). От друга страна, именно наследството от този период остава „скрито“ за погледа на музейния посетител. Репрезентирането и рефлексията върху периода на държавен социализъм за българските исторически музеи все още е тема табу. Експозициите на българските исторически музеи показват видими белези на традиционни интерпретации и каноничност. Анализиранияте конкретни случаи разкриват невъзможността за преосмисляне и реконцептуализиране на експозициите. Представите за това как трябва да изглежда една нова и модерна експозиция са от фонда на традиционната нормативност – отнасят се предимно до реквизита, но не и до съдържанието. Мерило за добра изложба са автентичността на експонатите, експонирането на „историческата истина“, способността да образова и възпитава в патриотичен

---

<sup>24</sup> Интервю с уредник в Национален военноисторически музей гр. София, проведено на 4.04.2008 г.

дух посетителите. Различните форми на национална гордост преминават от един културен статус в друг – от темата за победите и величието до достойната жертва и страданието, от устна в писмена традиция, от културни артефакти в музейни предмети, контекстуализирани по нов начин.

### **Използвана литература**

**Бенбасат**, Алберт. Културологични аспекти на музейната институция и музейната професия. В: История на музеите и музейното дело в България: Доклади и съобщения от Национална научна конференция, Плевен, 27–28 март 2003. Плевен, Регионален исторически музей, 2003, с. 242–251.

**Вуков**, Н. Въображението на мъртвите останки: смърт и виталност на паметниците от социалистическото минало в България. В: Антропологични изследвания, 2004, № 5, с. 51–70.

**Вуков**, Н. Национална история в постсоциалистическа перспектива. Фрагменти от един монументален дискурс. В: Български фолклор, 2010, № 2, с.40–58.

**Вуков**, Н. „Пост-социалистически“ идентичности – трансформации и репрезентации: сравнителни паралели между България и Румъния. В: Български фолклор, 2009, № 1, с. 15–35.

**Генова**, Я., Господинов, Г. Инвентарна книга на социализма. София, Прозорец, 2006.

**Даскалова**, Красимира. Жени, пол и модернизация в България, 1878–1944. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2012.

**Закон** за културното наследство. В: Държавен вестник, № 19, 13.03. 2009

**Казаларска**, Светла. „Детство мое, реално и вълшебно...“ Разкази и спомени за социалистическото детство в музея. В: Еленков, И., Колева, Д. Детството при социализма: политически, институционални и биографични перспективи. София, ЦАИ, 2010, с. 164–178.

**Кацев-Бурски**, Данаил. Истината по предателството на Левски. Анкета, извършена в Ловеч, 1925. София, 1926.

**Колева**, Даниела, Еленков, Иван. Промените в българската историческа наука след 1989 г.: очертания и граници. В: Балканският XIX век. Мишкова, Диана съст. София, ЦАИ, 2007, с. 28–82

**Лалев**, Иван. Не бива Левски да наподобява Джингиби. В: Ловеч Прес, № 10, 4–6.02.2008., с. 3.

**Михайлова-Маждракова**, Мария. Поп Кръстю и шифрованата телеграма до Търново. В: Векове, 1973, № 3, с. 70–75

- Панчовски**, Димитър. Последните дни на Васил Левски. София, 1990.
- Панчовски**, Димитър. Предателите на Васил Левски. София, Литера прима, 1996.
- International Museum of Women [online]. [Viewed 20/08/2012]. Available from: <http://www.imow.org/home/index>
- Koleva**, Daniela ed. Negotiating Normality: Everyday Lives in Socialist Institutions. New Brunswick, Transaction Publishers, 2012.
- Sharenkova**, R. Forget-Me(-Not): Visitors and Museum Presentations about Communism before 1989. In: Dobos, C. and Stan, M. eds. Politics of Memory in Post-Communist Europe. Bucharest, Zeta Books, 2010, pp. 63–81.
- Todorova**, M. ed. The Process of Remembering Communism. In: Remembering Communism: Genres of Representation. New York, Social Science Research Council, 2010, p. 9–34.
- Verdery**, Katherine. What Was Socialism and What Comes Next?. Princeton, NJ, Princeton University Press, 1996.
- Vukov**, N. Visualizations of the Past in Transition: Museum Representations in Hungary, Romania, and Bulgaria after 1989. In: Kiossev, A., Kabakchieva, P. eds. “Roles“ and “Roles“: Fluid Institutions and Hybrid Identities in East European Transformation Processes (1989–2005). Münster, Lit Verlag, 2009, pp. 235–250.
- Wonish**, Regina. New Frames. muSIEum – Displaying Gender. In: Popova, Kristina, Piskova, Marijana eds. Women and Minorities Archives. Ways of Archiving. Sofia-Viena, SEMARSh, 2010, pp. 263–275.

### **Списък на проведените интервюта**

- Интервю** с уредничка от Исторически музей гр. Свищов, 9 април 2008 г.
- Интервю** с уредничка от Мемориален музей на Васил Левски в гр. Ловеч, проведено през май 2008 г.
- Интервю** с уредничка от Регионален исторически музей Велико Търново, месец май 2008 г.
- Интервю** с уредник в Национален военноисторически музей гр. София, проведено на 4.04.2008 г.



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

## **ОРАНЖЕРИ – ЕДИН УНИКАЛЕН ХУДОЖЕСТВЕН МУЗЕЙ В ПАРИЖ**

СИМЕОН НЕДКОВ

*Simeon Nedkov. ORANGERIE – ONE UNIQUE MUSEUM IN PARIS.*

Located right in the heart of Paris in the Tuileries Gardens and renovated in 2006, the Musée de l'Orangerie offers the visitor a poetic and artistic presentation of two prestigious collections. This article will present only the collection of Claude Monet's paintings *Water Lilies (Les Nymphéas)*.

Both monumental and intimate, Water Lilies are the ultimate expression of Claude Monet's artistic ideas, an incredible project by a painter who wanted to explore all the variations of light in his garden at Giverny. The paintings are housed in two elliptical halls, and encourage the visitor to gaze in endless contemplation. After the horror of the First World War, Monet wanted his work to take on this aesthetic and poetic dimension, and provide a haven for peaceful meditation.

Само на няколко стотин метра от Лувъра и Орсе, в малката сграда на бившата оранжерия на градините Тюйлери, в центъра на Париж, се намира един нетрадиционен художествен музей, който привлича хиляди почитатели на изкуството на Клод Моне. Как в такава близост на световно известните музеи Лувър – събрал в своите колекции върхови образци от световното художествено наследство и Орсе – представящ най-забележителните платна на импресионистите, един твърде малък по размерите си музей има такава известност. Тя се дължи преди всичко на уникалността на представените огромни платна с водни лилии на Клод Моне.



*Централният вход на Музея Оранжерии (фотография на автора)*

В годината, в която Франция и Европа отбелязва сто годишнината от началото на Първата световна война можем да се върнем към началото на това уникално творение на Клод Моне. То е резултат на една дългогодишна дружба между родоначалника на импресионизма и уважавания френски държавник Клемансо, министър-председател на Франция в края на Първата световна война и председател на последвалата Версайска мирна конференция през 1919 г.

*Историята на изграждане и реконструиране на сградата на музея.*

Началото на строежа на оранжерията за градините, пред тогавашния дворец Тюйлери, се поставя през 1852 г. от архитект Фирмен Буржуа и окончателно е завършена от арх. Людовико Висконти. Сградата е построена в класически архитектурен стил със строги форми. Тя е правоъгълна с остъклена фасада от юг към река Сена и с бели каменни стени на север към градината и площад Конкорд на запад. Оранжерията е използвана и за други прояви по време на Третата република – там са провеждани изпити, спортни прояви, музикални концерти, промишлени изложения, цветарски борси и рядко художествени изложби. През 1921 г. сградата е предадена на Управлението за изобразителни изкуства.

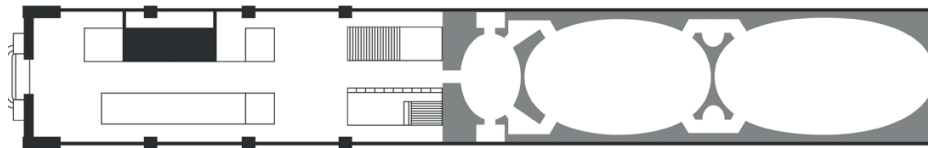
Точно по това време Клод Моне взема решение да дари своите огромни платна с лилиите на държавата. Той ги посвещава на победата на Франция в Първата световна война. За съжаление преустройството на сградата на бившата оранжерия отнема цели осем години и великият художник не доживява откриването на музея, но поне Клемансо дочаква този жадуван и от двамата приятели момент.

Реконструкцията на Оранжери се ръководи от арх. Камил Лефевр. По негова идея и с одобрението на Клод Моне се прилага модерния за това време стил Ар-деко. Сградата е напълно обновена. Централния вход е от към площад Конкорд. През него се влиза в голямо фойе от което през вестибюл се достига до специално оформените две симетрични елипсовидни зали, в които са експонирани големите платна с лилиите на Клод Моне.

### *План на музея*

През 1959 и 1963 г. музеят получава колекциите на Жан Валтер и Пол Гийом. Това налага ново преустройство на музея с цел увеличаване на експозиционната площ. През периода 1960-1965 г. се създава и ново ниво на сградата. През 1978-1984 г. се извършва укрепване на основите и обновяване на интериора.

До края на 70-те година на XX в. музеят Оранжери организира и многобройни временни изложби, с което се превръща в притегателен център за музейната публика на Париж. Трябва да отбележим, че до този момент музеят Орсе все още не е отворил врати, това става през 1986 г. С откриването на Центъра Помпиду през 1977 г. потокът от посетители към Оранжери спада. За да се излезе от това незавидно положение се решава да бъде извършена пълна реконструкция на музея. Той е затворен за посетители от 2000 до 2006 г.



Последната реконструкция на Музея Оранжери се извършва по проект на арх. Пиер Жорже, интериора е оформен под ръководството на арх. Оливие Броше, а за фасадата е привлечен арх. Мишел Гутал, специалист по историческите архитектурни паметници. В резултат на реконструкцията се разширява експозиционната площ. Музеят разполага вече с експозиции на две нива. Разгръщат се просторни зони за посетителите – аудиториум, кафе, книжарница, сервизни помещения. Колекциите на

Жан Валтер и Пол Гийом са експонирани в просторни зали в подземния етаж. Водните лилии на Клод Моне отново са „озарени“ от слънцето – създадена е възможност за индиректна слънчева светлина в двете елипсовидни експозиционни зали.



*Новата експозиция в Музея Оранжерии (фотография на автора)*

При реконструкцията в подземния етаж е разкрита част от южната страна на средновековната градска стена на Париж, строена през втората половина на XVI в. Така наред със средновековните стени на Лувъра и тук посетителят влиза в непосредствен контакт със Средновековен Париж.

*Историята на създаване на огромните платна с водни лилии от Клод Моне в Живерни.*

Семейната драма със смъртта на 32-годишната съпруга на Клод Моне Камий го отвежда в малкото селце Живерни в Нормандия. Там той първоначално е наемател, а в последствие закупува къщата и градината, в която живее и твори до смъртта си през 1926 г. заедно с многолюдното си семейство от осем деца – той има двама сина от първата си съпруга и още шест доведени деца от втората му съпруга Алис.



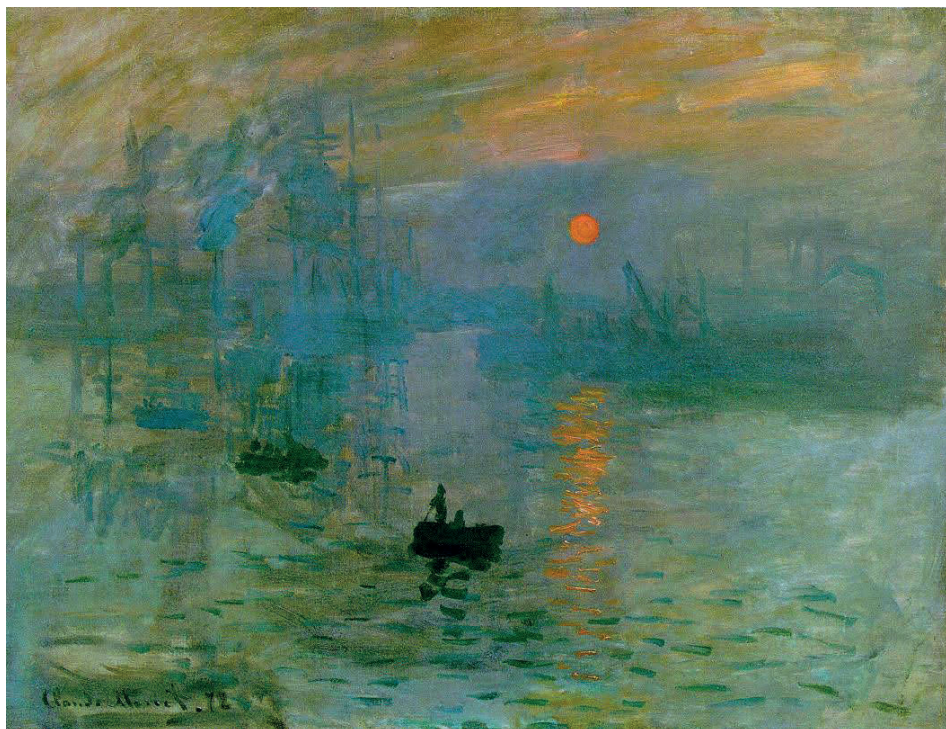
Домът на Клод Моне в Живерни (фотография на автора)

*Клод Моне в Живерни край езерото с лилии*



Моне се заселва в Живерни през 1883 г. когато се разпада общността на импресионистите и те започват да творят отдалечени, макар да запазват контактите си помежду си. Както е известно Клод Моне се смята за основател на това течение сред младите френски художници. Неговата картина „Импресия, изгряващо слънце“ от 1872 г. дава и името на световноизвестното направление в изкуството от края на XIX в. Разглеждайки я художественият критик Луи Лерой за първи път определя изкуството на младите френски художници с термина „импресионизъм“.

Картината „Импресия, изгряващо слънце“ е показана на първата изложба на импресионистите през 1874 г. Сега тя е част от постоянната експозиция на Музея „Мармотан Моне“ в Париж.



*Клод Моне „Импресия, изгряващо слънце“ – Музей „Мармотан–Моне“ в Париж*

Най-голямата забележителност на дома на Клод Моне в Живерни е голямата градина и водния парк, разположен на хиляда квадратни метра, където са отглеждани с голяма любов и внимание водни лилии. Именно те са в основата на неговите забележителни творби в края на неговия жизнен и творчески път. В градината, която той сам създава след 1893 г., са съчетани традиционни френски и екзотични цветя. Макар в последствие да наема седем градинари, Клод Моне винаги през свободното си време извън ателието е в градината и работи наравно с тях. Той е тясно свързан със земята и водата в парка и отдава целия си ентузиазъм за създаването на един цветен земен рай.

Днес, посетителите в дома-музей на Клод Моне в Живерни, могат да добият представа за градината и водния парк на Клод Моне чрез прекрасната възстановка дело на Фондация „Клод Моне“, която стопанисва къщата-музей и прилежащите обекти от онова време.



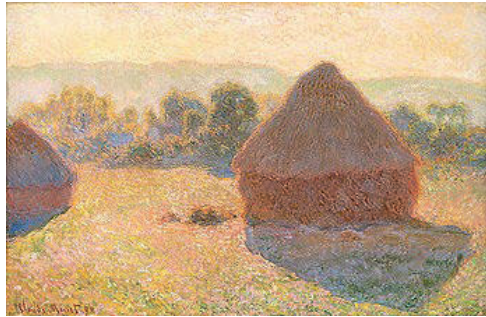
*Цветната градина на Клод Моне в Живерни (фотография на автора)*

Интересът на Клод Моне към дневната светлина и нейното отражение върху архитектурни обекти и природни гледки датира още от 70-те години на XIX в. Така той полага началото на няколко цикъла от картини изобразяващи един и същи обект през различни периоди от деня. Най-известните от тях са: купи сено, „Гара Сент Лазар“, брези, катедралата в Руан и др.





*Катедралата в Руан*

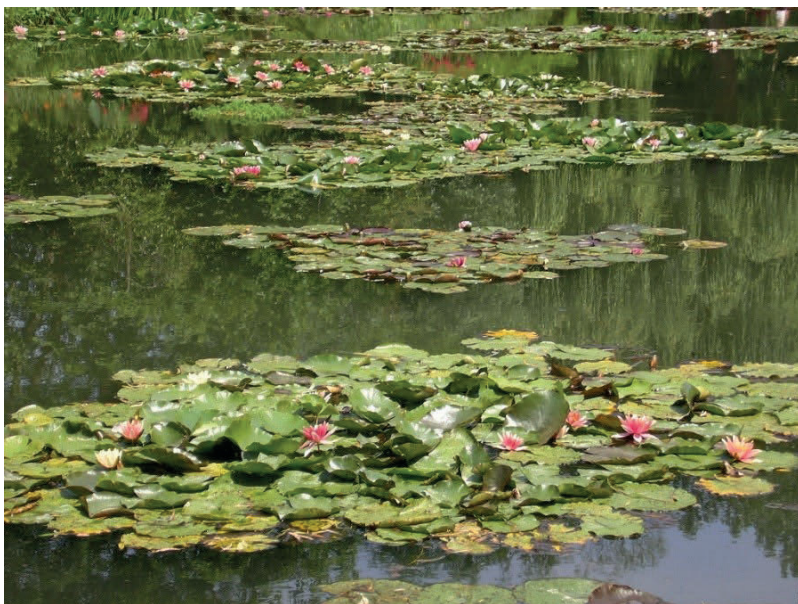


*Кути сено*





*Клод Моне „Гара Сент Лазар“*



*Водни лилии в парка на Клод Моне в Живерни (фотография на автора)*

Най-продължително Клод Моне рисува любимите си водни лилии. Първите картини с техен сюжет са рисувани още през 1895 г. От тогава до края на жизнения му път през 1926 г. Клод Моне рисува над 250 картини изобразяващи водни лилии окъпани от слънчевата светлина през различните части от деня. Върхът в това ненадминато творчество на художника са огромните композиции с водни лилии предназначени за Музея Оранжежи.



*Водния парк на Клод Моне в Живерни (фотография на автора)*



*Клод Моне – Част от едно от големите платна с водни лилии в музея Оранжежи (фотография на автора)*

Идеята за този грандиозен художествен експеримент се заражда още през 1909 г. Тогава Клод Моне замисля създаването на един духовен оазис в сърцето на Париж. В него всеки посетител ще може да се откъсва от забързаното ежедневие и ще остава заобиколен от красивите гледки на неподвижната вода и разцъфналите върху нея водни лилии. Не случайно е избрана и сградата на Оранжери. Тя се намира на брега на Сена и само остъклената южна фасада отделят посетителя на музея от действителна водна панорама на голямата река.

В годините на Първата световна война Клод Моне неспирно работи над своя епохален проект. В края на войната, на 12 ноември 1918 г., той пише на министър председателя на Франция Жорж Клемансо: „Скъпи мой приятелю, аз почти завърших две декоративни пана, които посвещавам на нашата Победа и искам чрез Вас да ги подаря на държавата. Това е моят малък принос, който аз мога да направя, но той е единствената възможност, която имам да допринеса и аз за нашата Победа. Желая тези пана да се експонират в Музея за декоративно изкуство, като желая лично Вие да изберете най-добрите платна. Като Ви се възхищавам, прегръщам Ви от все сърце. Клод Моне“.

Работата по диорамните платна на Клод Моне за Музея Оранжери продължава до 1926 г. За съжаление експозицията е открита през 1927 г. след неговата смърт. Тя е изпълнена съобразно неговия план. Двете елипсовидни експозиционни зали представляват издължена осморка – символ на безкрайността. В първата зала на северната стена е разгърната диорамата „Утро“ – тя се състои от две пана с размери 200/212,5 см и други две 200/425 см или общо 200/1275 см. На южната стена са експонирани три пана с размери 200/425 см или общо 200/1275 см изобразяващи водни лилии като облак.

В Зала 2 са експонирани няколко диорами изобразяващи водни лилии при ясно утро на фона на плачещи върби. Те са разположени в следната последователност: на северната стена – три пана с размери 200/425 см или общо 200/1275 см, на южната стена – три пана с размери 200/425 см или общо 200/1275 см, на източната стена – две пана с размери 200/425 см или общо 200/850 см, на западната стена – четири пана с размери 200/425 см или общо 200/1700 см.

Преминавайки през двете елипсовидни зали посетителите в Музей Оранжери се потапят в атмосферата на живия воден парк в Живерни. Клод Моне пресъздава чрез своя гениален талант непреходната красота на разцъфналите водни лилии и отраженията на плачещи върби в тихите води на езерото. Слънчевата светлина прониква в огромните диорами и представя в различни тоналности изгрева и залеза над водните лилии.

Използвайки съвременните информационни технологии музеят Оранжеви предоставя възможността на милиони посетители в световната мрежа да видят дигитализирани тези уникални платна на Клод Моне чрез Google Art Project. Адресът на който може да се разгледа музея виртуално е в края на публикацията. Тук сме длъжни да отбележим, че поместените по-горе снимки са направени от автора през 2006 г., когато беше открита новата експозиция и не беше забранено снимането от посетителите както е сега.

Музеят Оранжеви притежава две големи колекциите на Жан Валтер и Пол Гийом, които ще са обект на друга публикация.



*Клод Моне – Музей Оранжеви – Зала 1 – северна стена – диорама „Утро“. (фотография на автора)*



*Клод Моне – Музей Оранжеви – Зала 1 – южна стена – водни лилии изобразени като облак. (фотография на автора)*



*Клод Моне – Музей Оранжеви – Зала 1 – източна стена – диорама „Залязващо слънце“. (фотография на автора)*



*Клод Моне – Музей Оранжеви – Зала 2 – северна стена – диорама изобразяваща водни лилии при ясно утро на фона на плачещи върби. (фотография на автора)*



*Клод Моне – Музей Оранжеви – Зала 2 – северна стена – диорама изобразяваща водни лилии при ясно утро на фона на плачещи върби. (фотография на автора)*



*Клод Моне – Музей Оранжерии – Зала 2 – западна стена – диорама изобразяваща водни лилии на фона на две плачеци върби. (фотография на автора)*



*Клод Моне – Музей Оранжерии – Зала 2 – западна стена – диорама изобразяваща водни лилии на фона на две плачеци върби. (фотография на автора)*

**Исползвана литература:**

**Orangerie.** Путеводитель. Музей Оранжерии. Paris, 2013

**Musée de l'Orangerie** [online] [Viewed 07/02/2015] Available from <http://www.musee-orangerie.fr/>

**Orangerie Museum, Paris.** In: Art Project [online]. Google © 2005 [Viewed 12/02/15]. Available from <https://www.google.com/culturalinstitute/asset-viewer/musee-de-l-orangerie/wAHg2EZf7REqmQ?hl=fr&projectId=art-project>

**Fondation Claude Monet Giverny** [online]. [Viewed 12/02/15]. Available from <http://fondation-monet.com/en/>



ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“  
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ  
Том 7, 2015

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“  
FACULTE DE PHILOSOPHIE  
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES  
Tome 7, 2015

---

**ПОДОБРЯВАНЕ НА МУЗЕЙНОТО ПРЕЖИВЯВАНЕ ЧРЕЗ  
ИНФОРМАЦИОННИТЕ И КОМУНИКАЦИОННИТЕ  
ТЕХНОЛОГИИ. ДЕФИНИРАНЕ НА ФАКТОРИ ЗА  
ИНДИВИДУАЛНО И ГРУПОВО ВЪЗПРИЕМАНЕ**

ПЕТЪР МИЛАДИНОВ, ДЕЙВИД ДЖОЙНЪР, ЛИНА ДАВИТ

*Peter Miladinov, David Joyner, Lina Davitt.* \* HOW TECHNOLOGY CAN INFLUENCE MUSEUM VISITOR EXPERIENCE: A PARAMETER-MAPPING APPROACH TO INDIVIDUAL AND GROUP RESPONSE OPTIMISATION.

Museums, wishing to optimise the experience of various groups of visitors, use feedback surveys to assess opinions of their visitors, including their expectations before hand and considered view post-visit. Amongst key themes reported in these surveys are: the general success of a museum model which is quite comprehensive (including multiple themes and locations); the desirability of engaging visitors emotionally; and, in the case of groups, the importance of shared experience both during the visit and in post-visit digestion of the learning and the impression left by the experience. Technology emerges as an important vehicle to drive all these desired positive outcomes, the one currently indicating the most promise being personal mobile technology. In this paper, the authors discuss the issues which need to be considered in developing optimised museum experience for various target visitor groups, based around the application of this technology platform. As the basis for discussing how best to use such technology, the Contextual Learning Model of Falk and Storksdik (2005) is explored, which produces a set of parameters categorized as '*personal, socio-cultural and material (physical) contexts*'. After explaining the implications of each of these contexts, a detailed example of the implementation of

---

\* David Joyner и Lina Davitt са преподаватели в университета в Бангор, Великобритания.

technology for the interpretation of one aspect of heritage is given – that of the interpretation of Chinese history for non-specialist foreign audiences using a comprehensive charting of the ebb and flow of the dynasties, styled by the present authors as DYNAMOST™. This set of resources includes a range of personal mobile technology applications supported by live and recorded lectures and printed material. The authors finally consider the potential to apply this method more generally in order to assess '*How technology can influence museum visitor experience*'.'

Попитайте някого за очакванията му от посещение в музей и ще получите различни отговори в зависимост от това, дали визитата е със семейство, част от група възрастни, индивидуално и т.н. В отговорите може да определим няколко аспекта (тенденции). Първо, най-добрият музей е този, който представя разнородни обекти и предлага интересно преживяване за посетители от всякакви възрастови групи, с различна степен на образование, лични интереси, техническа култура. Второ, в зависимост от вида на посещението, дали индивидуално или групово, посетителят очаква да бъде заангажиран на мисловно, защо не и на физическо ниво с нещата, които вижда и го заобикалят. С други думи очакванията са за персонална връзка с обектите и идеите на представената експозиция. Трето, хората, които посещават музеите групово, дали семейства с деца или група приятели, имат очаквания за споделено преживяване, защото членовете на групата с техните различни интереси и ниво на познания преработват получената информация заедно.

Съществуват и други подобни предложения за очакванията на посетителите. Например, че в музея може да се видят „реалните неща“ – или поне репродукции – следователно посетителите вярват, че съществува вродена интегрираност с обектите, идеите и предлаганото преживяване в музея<sup>1</sup>. Друго сходно мнение представя музеят като първата и най-важна среда за свободно-избираемо обучение – публична институция за персонално обучение<sup>2</sup>. Не е изненадващо, че Галон Лоич отбелязва в увода на своята книга „Цифровите технологии и музеите“, че мобилните лични устройства са едни от първите технологии, които напълно отговарят на целите на музеите и остават най-успешната музейна технология. Тази форма на медия представлява основен начин за персонален избор на образование на посетителите. По същия начин един добре обучен екскурзовод или куратор на експозиция, успяват да предложат индивидуално преживяване за всеки посетител. Цифровите технологии, когато

---

<sup>1</sup> Falk, John H., Dierking, Lynn D. *The Museum Experience*. Washington, D.C., Whalesback Books, 1992.

<sup>2</sup> Falk, John H., Dierking, Lynn D. *Public Institutions for Personal Learning*. Washington, D.C., American Association of Museums, 1995.

са проектирани и използвани разумно, са важен инструмент за обогатяване на интерактивността и образователните свойства на музеите. Информационните технологии могат да осигурят на посетителите на тези институции вдъхновение и любознателни провокации, независимо от различните интереси и ниво на познания.

Разбира се остават неотговорени въпроси свързани с персоналните мобилни технологии. Например какви са слабостите на тези инструменти. Има ли доказателство, че новите технологии имат влияние върху процеса на учене и дали са по-удачни от традиционни медии. Нашата основната теза е, че ключът към създаването на добре проектирани дигитални услуги (ресурси, инструменти), които успешно да изпълняват своята задача, а именно да увеличат образователния потенциал на музеите, се крие в разбирането на природата на посетителя. Механизмът, чрез който хората изграждат мнение и придават смисъл на заобикалящия свят. За основа на дискусиата използваме контекстуалния модел на учене, разработен от Джон Х. Фалк и М. Сторксдик<sup>3</sup>.

#### *Контекстуален модел на учене*

Контекстуалният модел на учене не е модел в пълния смисъл на думата. Не претендира да прогнозира резултати, а единствено определя ученето или създаването на смисъл като сложен феномен, зависещ от серия обстоятелства. Като неспиращ диалог между индивида и заобикалящата го среда, както физическа, така и социокултурна. Контекстуалният модел описва този диалог същевременно като процес и продукт на взаимодействието във времето на три контекста: личен, социокултурен



фиг. 1

<sup>3</sup> Falk, John H., Storksdieck, M. Using the Contextual Model of Learning to Understand Visitor Learning from Science Center Exhibition. In: *Science Education*, Vol. 89, 2005, p. 744–78

и материален (физически). Нито един от тези контексти не остава стабилен или постоянен, а се променят през различните етапи от живота на човек. (фиг.1)\*

Личният контекст представлява обобщение на персоналната и генетична история, която индивидът носи със себе си и която му помага в осмислянето на определени ситуации. Жизненият опит и предварителни познания влияят на създаването на впечатления в музеите. Примери за това могат да бъдат открити в редица публикации<sup>4</sup>. Същността на мотивацията на посетителя да отиде в музей е също важна за изграждането на мнение и смисъл на посещението<sup>5</sup>. Едно неотдавнашно изследване показва, че степента на предоставен избор и свобода на музейното преживяване, също влияе върху оценката на посетителя<sup>6</sup>. Може да обобщим, че личния контекст в създаването на смисъл е определен от персоналните мотивация и очаквания, които в случая на музеите са за кратко, приятно и културно преживяване. Също така, създаването на мнение е строго персонално и повлияно от натрупаното познание, интересите и вярванията на човек. И последно, контролът и правото на избор върху преживяването на посетителя в музея са важни за изпълнение на очакванията и нуждите му.

Социокултурният контекст разглежда хората като социални създания, продукт на културата и социалните взаимоотношения. Следователно, създаването на смисъл в музеите трябва да е със социокултурен аспект. Факторите, които евентуално биха повлияли на резултата са мащабни – например мястото на музея в обществото или културните ценности поставени пред избора за самообучение. Въпреки, че тези фактори

---

\* Пример за промените в изграждането на мнение на база трите контекста. Децата до 6 годишна възраст нямат предварителен опит и изграждат мнение на база заобикалящия ги свят. Докато учещите искат да се впишат в социалната група, а завършилите вече разчитат на натрупания опит и знание.

<sup>4</sup> **Dierking**, Lynn D., **Pollock**, W. *Questioning Assumptions. An Introduction to Front-End Studies*. Washington, D.C., Association of Science Technology Centers, 1998; **alk**, John H., **Adelman**, L. Investigating the Impact of Prior Knowledge, Experience and Interest on Aquarium Visitor Learning. In: *Journal of Research in Science Teaching*, Vol. 40, no. 2, 2003, p. 163–76; **Gelman**, Rochel, **Massey**, Christine M., **McManus**, Mary. Characterizing Supporting Environments for Cognitive Development. Lessons from Children in a Museum. In: *Perspectives on Socially Shared Cognition*, Washington, D.C., American Psychological Association, 1991, p. 226–56; **Hein**, George E. The Constructivist Museum. In: *Group for Education in Museums*, 1995, p. 21–23.

<sup>5</sup> **Graburn**, Nelson H. The Museum and the Visitor Experience. In: *The Visitor and the Museum, Seattle. 72nd Annual Conference of the American Association of Museums*, 1977, p. 5–32.

<sup>6</sup> **Lebeau**, R. B., **Gyamfi**, Wizevich, P., **Koster** E. H. Supporting and Documenting Choice in Free-Choice Science Learning Environments. In: *FreeChoice Science Education: How We Learn outside of School*, 2001, p. 133–48.

ясно биха повлияли върху процесите на изграждане на мнение и смисъл, то няма емпирични изследвания, които да докажат истинността на твърденията. Въпреки това, съществуват изследвания, които показват силното влияние на комуникацията и колаборацията на индивида като част от социалната му група, върху изграждането на мнение. Привеждат се доказателства, че качественият диалог с хора извън социалната група на индивида, като например музейни екскурзоводи, модератори дори и други посетители и групи в музея, могат да повлияят върху създаването на мнение и възприемането на експозицията<sup>7</sup>.

Впечатления се изграждат и на базата на заобикалящия ни физически свят. Самото възприемане на света е резултат на „диалога“ ни с материалното. Физическият (материалният) контекст е третият в теорията за създаване на смислено преживяване. Добрият дизайн и архитектура, в които музеят се надяваме да е инвестирал, са част от физическия контекст на визитата на даден посетител. Машабните решения за пространствата, осветлението и атмосферата, но и решения и за самата подредба на експонатите, са част от физическия контекст. Именно тук намират място и технологиите, програмните продукти и информационните услуги.

Тъй като музеите предоставят избор за свободна разходка, преживяването в тях е трудно проследимо, липсва повтораемост и много зависи от кураторските умения на персонала. В подобна среда е доказано, че положителното оценяване на изложбата зависи от това колко успешно посетителят се ориентира в рамките на пространствата. Открита е връзка между сигурността и успешното навигиране в триизмерна среда, с получените и запаметени познания<sup>8</sup>. Подобна интелектуална навигация оказва влияние върху по-доброто осмисляне на музейната експозиция<sup>9</sup>. Положителен ефект имат и архитектурните елементи, като достъпа на посетителите, осветлението, цветовете и озвучаването. Друго изследване се фокусира върху технологиите, експозициите, обектите в тях, етикетите и надписите. Те са и основният фокус на музеите. Не е изненадващо, че

---

<sup>7</sup> **Astor-Jack, T., Whaley, K. K., Dierking, Lynn D., Perry, D., Garibay, C.** Understanding the Complexities of Socially Mediated Learning. In: *In Principle, In Practice: Museums as Learning Institutions*, 2007; **Wolins, I., Jensen, N., Ulzheimer, R.** Children's Memories of Museum Field Trips. A Qualitative Study. In: *Journal of Museum Education*, 17, 1992, p. 17–27.

<sup>8</sup> **Evans, G.** Learning and the Physical Environment. In: *Public Institutions for Personal Learning*, Washington, D.C., American Association of Museums, 1995, p. 119–126.

<sup>9</sup> **Anderson, David, Keith, B. Lucas.** The Effectiveness of Orienting Students to the Physical Features of a Science Museum Prior to Visitation. In: *Journal of Research in Science Teaching*, 27, 1997, p. 485–495.

съществуват доказателства затова, че инструкциите в музеите като позициониране, последователност, съдържание на медии, етикети, образователни елементи оказват значение върху възприятието на експозицията<sup>10</sup>.

На последно място, без особени публикации по темата, но теоретично завладяващо стои идеята, че създаването на смислено послание от музеите, не зависи само от предварителни фактори като интелектуалното ниво на посетителите, но и от следващи визитата обстоятелства. Самото обучение не е мигновен процес, а изисква количествени натрупвания и консолидиране на факти. Затова, определени преживявания след посещение в музей, могат да играят важна роля в дълготрайни ефекти, свързани с образованието. За да покаже важността на процесите след посещението в музея, Американската музейна асоциация, създава категория в наградите „MUSE“<sup>4\*</sup> – Extended Experience (Продължаващо преживяване).

Трите контекста изграждат сложната матрица за създаване на мнение. В този модел, съществуват стотици, дори хиляди фактори. Някои от тези фактори са вече изведени и дискутирани в различни публикации. Други не са толкова очевидни и тепърва ще провокират с дискусии по темата. Все пак ще си позволим да определим дванайсет ключови фактора или дори по-точно ключови групи, които имат силно влияние върху музеите и предлаганото от тях преживяване. Те са следните:

#### *Персонален контекст*

- Мотивация и очаквания от посещението;
- Предходни познания и опит;
- Предварителни интереси;
- Право на избор и контрол.

#### *Социокултурен контекст*

- Културен бекграунд;
- Диалог в социална група;
- Диалог извън социалната група.

#### *Физически контекст*

- Предварителна организация;
- Ориентация в пространството;
- Архитектура и фактори от средата на макро ниво;
- Дизайн на експозициите, технологиите и програмите;
- Временни изложби и изяви извън музея.

---

<sup>10</sup> **Bitgood**, Steve, **Serrell**, Beverly, **Thompson**, D. The Impact of Informal Education on Visitors to Museums. In: *Informal Science Learning: What Research Says about Television, Science Museums, and Community-Based Projects*, Dedham, Mass., Research Communications, 1994; **Paris**, S., ed. *Perspectives on Object-Centered Learning in Museums*. Mahwah, N. J., Erlbaum, 2002.

\* MUSE Award.

Изследванията показват, че именно тези 12 фактора допринасят за качеството на музейното преживяване, въпреки че в зависимост от спецификата на музея и вида на посетителите (художествена галерия или технически музей, семейства или групи от една възраст), важноста на всеки един фактор е относителна. Но независимо от това е доказано, че всеки един от тези фактори влияе върху създаването на смисъл у посетителя<sup>11</sup>. Контекстуалният модел предполага, че за да се създаде абсолютен максимум на възприятие, трябва да се вземат предвид всички променливи едновременно. С други думи всички фактори са важни, но покритието им е практически невъзможно. Дори да изберете „най-важните“, те покриват едва 9% от променливите, важни за създаването на смисъл. Така че идеята е да се използват група от фактори, вместо единични или конкретни такива. Именно откриването на точните фактори, отговарящи на определена група посетители, е възможно най-добрия път за създаване на успешна експозиция.

Сегментирането на посетителите по традиционни категории като възраст, раса или етнос, социална група или ниво на образование, не допринася за създаването на полезна социологическа извадка. Обратно, групирането на посетителите според предварителните им знания, мотивация и интерес към определената експозиция се оказват по-полезни. Този тип групиране позволява да се експериментира с различни фактори и да се определят кои са важни и кои не. Например, хора с по-ограничени познания за съдържанието на експозицията, определят качеството на изложените обекти като важно, за разлика от разположението и ориентацията сред експонатите.

Тези наблюдения показват, че именно посетители с лимитирани познания биха били ключова група за разработка на информация, предавана чрез мобилни устройства. За хора с определени предварителни знания, качеството на изложбата не е сред важните фактори. Те поставят ориентацията сред експонатите като по-важна. Отново мобилните устройства могат да са решение, като предлагат на посетителите от тази група възможност за предварително сваляне на карта на експозицията от сайта на музея. Идеята на предложените примери е да покаже, че технологиите могат да помогнат и да отговорят на нуждите на посетителите.

Ако обобщим, можем да определим, че създаването на смисъл зависи от много и различни фактори. Дори и да се вземат предвид всички възможни варианти, това не е достатъчно да се получи ясна и точна картина на потребителите. Половината от нашите посетители все още ще

---

<sup>11</sup> Falk, John H., Storksdiack, M. Using the Contextual Model of Learning to Understand Visitor Learning from Science Center Exhibition. In: *Science Education*, Vol. 89, 2005, p. 744–778.

имат индивидуални фактори, чрез които осмислят. Можем да кажем със сигурност, че персоналният контекст – предварителните познания, мотивацията и интересите на даден човек, са по-важни от всяка техника или иновация за предвиждане на образователния принос. Това не означава, че физическият контекст, като това какво хората виждат или правят, дали използват цифрови технологии или не, не влияе на образователната цел. Точно обратното – такива технологии биха повишили нивото на учене в музея. Посетителите биха ги използвали като инструмент, с който индивидуално да променят визитата по начин, който да отговаря на техните нужди, в зависимост от предишни натрупани познания и интереси.

Персоналният и социокултурният контексти са предвидими, но трудно контролируеми. За разлика от тях физическият контекст зависи основно от музея и неговия колектив. Затова технологиите биха дали по-голям ефект в покриването на материалните фактори.

## DYNAMOST

DYNAMOST е комплект от лекции и интерактивна цифрова медия, използвана от института Конфуций в университета в град Бангор, Великобритания.<sup>12\*</sup> Целта им е образователна, като тематиката е история на Китайската империя и конкретно проследява господстващите династии от 4000 пр. н.е. до модерното време. В контекста на тази си дейност институтът Конфуций се е превърнал в портал към Китай за хората от северен Уелс, като във фокус попадат преимуществено три основни групи: ученици (основно и средно образование), студенти и преподаватели от университета и общности със специални интереси (от учачи до пенсионери). Въпреки, че Китай присъства често в медиите, то историята на тази страна остава малко позната за западните общества. Изключение са някои популярни династии като Минг, най-вече заради архитектурния ѝ завет – Великата китайска стена и Забраненият град в Пекин. Западните историци често обрисуват китайската история като романтична, естетична, с ориенталски привкус или като хаотични събития, чиято кулминация е революцията през XX век. Екипът на института Конфуций вярва, че уникалната последователност в историята на китайските династии предлага изключителна възможност да се осъзнаят закономерностите в историята на страната и така да доведе до по-задълбочен, по-

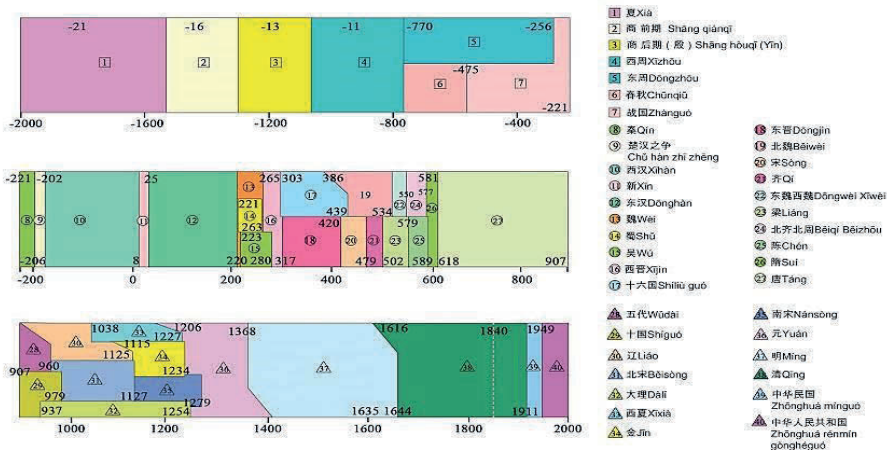
---

\* Наименованието на програмата е игра на думи. MOST of the Chinese DYNAs-tic history. В превод: „Повечето от китайската династична история“. Авторите на заглавието добавят, че са запознати с фонетичното значение на MOST, в източно-европейските езици и това символизира силните връзки с институции партньори именно от тези европейски страни.



малко карикатурен и по-балансиран образ в западното съзнание. Също така, пълната обозримост на династичната история, ще до-принесе за разбирането на комплексния, модерен Китай – иновативен и икономически влиятелен и в същото време изграден в духа на древна култура и дълбоки наследствени спомени.

LLINACHAU HANES TSIEINA - THE DYNASTIES OF CHINA  
中国朝代 - Zhōngguó chāodài

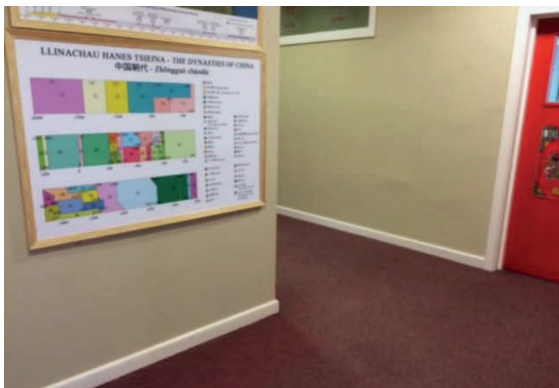


фиг.2

За да осигури основа за подобен поглед, институтът Конфуций е изготвил подробна карта на историята на китайските династии (фиг. 2), която е адаптирана версия на съществуващи образователни материали. Картата предоставя възможност за запознаване с всички династии в рамките на изображение с формат A1 – рамкирано и поставено на изложбената стена на института (фиг. 3). Дигитално копие на картата може да бъде изтеглено от сайта, а интерактивно приложение за мобилни устройства предоставя постоянен мобилен достъп до допълнителна информация за културни специфики, социални структури и религиозни вярвания през династичната история на Китай.

Графиката изобразяваща династиите е разделена за улеснение на три периода, представени като три хронологични ленти. Първата включва трите най-добре изучени династии. Легендата включва имената изписани на мандарин, както и фонетичното им изговаряне написано с букви

на латиница. Информационни материали под формата на лекции, с дължина около 50 минути, обособени за различните целеви групи, се



фиг. 3

разработват и ще бъдат представени под формата на видео клипове, интерактивни презентации дублирани от самите лектори, както и аудио съдържание с мъжки и женски гласове, първоначално на английски, но в последствие и на други езици. Сериите от пилотни проекти са в етап на утвърждаване с институции в България, Русия, Чехия

и Словения. Лекциите включват различни гледни точки като екипът на DYNAMOST представя в един материал цялата четири хилядна история, а други специфични изследвания се фокусират върху по-големите династии като Хан и Танг.

За съживяването на експозицията се използва комерсиалният софтуер LAYAR. Това е услуга, която предлага информация представена чрез добавена реалност. Информацията, която приложението предлага на посетителите на института Конфуций, са гореспоменатите материали – филми, презентации и аудио разкази. Благодарение на технологията на добавена реалност, експозицията оживява като пренася потребителя в интерактивна среда, където той или тя могат да започнат своето „образователно пътуване“. Самото изживяване е персонализирано в зависимост от отговорите, които дава посетителя при стартиране на приложението. Авторите на информационното съдържание на приложението се стремят, чрез своите текстове да направляват посетителите в историята на Китайските династии като основния избор остава в ръцете на посетителя.

Благодарение на технологиите, както е в примера на института Конфуций, физическия контекст на експозиционните помещения е променен като посетителите са извеждани отвъд стените на института, чрез софтуер за добавена реалност. Персонализацията на преживяването осигурява висок процент на възприемане и образование на посетителите като съдържанието е предварително подготвено за конкретните очаквания. Положително влияние върху преживяването и образователния ефект имат предварителните и последващи самата визита лекции в училища и други институции.

## *Заключение*

Целта на тази статия е да покаже за пореден път сложността на музейното преживяване и същевременно предлага поглед върху това как и защо информационните и комуникационни технологии, в частност мобилните устройства, могат до повишат степента на осмисляне на тези преживявания. Със сигурност променливите (факторите) определящи материалния контекст, като дизайн на технологията или софтуера, организацията и навигацията в представеното съдържание е от голямо значение, но също толкова важни са личният и социокултурният контекст на посетителя. И тъй като изграждането на мнение зависи изцяло от потребителя, намиращ се между четирите стени на дадена сграда, ефективното дигитално преживяване изисква разширяване на насоката, така че то да кореспондира с бита и манталитета на посетителите. Технологиите би трябвало да подпомагат изграждането на музейното преживяване и знанията на посетителя. Чрез тях става значително по-лесно съобразяването с различните социални групи и да подсилването на мотивацията и интересите, преди, по време на и след посещението в музея.

